

ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา
AN ANALYSIS OF THE WORSHIP OF THE GANESHA IN VIEW OF BUDDHISM

พระโขนง ทีปังกรโร (ทองนำ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา

พระโขนง ทีปังกรโร (ทองนำ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analysis of the Worship of the Ganesha in View of Buddhism

Phra Thon Dīpaṅkaro (Thongnam)

A Thesis Submitted in Partial Fullfilment of
the Requiremets for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร.วีระชัย ยศโสธร)

กรรมการ

(รศ.วิเชียร ชาบุตรบุญธรรม)

กรรมการ

(ดร.ภัฏขวัชร สุขเสน)

กรรมการ

(รศ. ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.ภัฏขวัชร สุขเสน

ประธานกรรมการ

รศ. ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระโทน ที่ปงกโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา
ชื่อผู้วิจัย	: พระโทณ ทีปังกรโร (ทองนำ)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: ดร.ภุชชัชวร์ สุขเสน, ป.ธ. ๙, ศน.บ. (รัฐศาสตร์การปกครอง), ร.ม. (นโยบายสาธารณะ), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : รศ. ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน, กศ.บ. (ภาษาไทย-ประวัติศาสตร์), อ.ม. (บาลี-สันสกฤต), Ph.D. (Eastern Language-Sanskrit)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาสภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน และ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาและเอกสารอื่นๆ แล้วนำเสนอในรูปแบบการเขียนพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

การบูชาในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภท คือ ๑) อามิสบูชา ๒) ปฏิบัติบูชา โดยพระพุทธเจ้าให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติบูชาเป็นหลัก

สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน คนไทยรู้จักพระพิฆเนศในลักษณะของเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา และเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ การบูชาพระพิฆเนศของสังคมไทยในปัจจุบันเป็นลักษณะการบูชาแบบผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ในปัจจุบันการบูชาพระพิฆเนศมีปรากฏอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย

การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะพระพุทธศาสนา คือการบูชาโดยยึดหลักปฏิบัติบูชา และควรบูชาโดยยึดหลักความศรัทธาก่อปรกัปัญหา

Thesis Title : An Analysis of the Worship of the Ganesha in View of Buddhism

Researcher : Phra Thon Dīpaṅkaro (Thongnam)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phatchawat Suksen, Pali IX, B.A. (Government Political Science), M.P.A. (Public Policy), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Assoc. Prof. Dr. Akkachat Jarumethichon, B.A. (History-Thai Language), M.A. (Pali-Sanskrit), Ph.D. (Eastern Language-Sanskrit)

Date of Graduation : February 7, 2019

Abstract

The objectives of the research is 1) to study of offering principle in Buddhism, 2) to study of offering condition of God Ganesha in Thai society currently and 3) to analytical study of offering of God Ganesha in attitude of Thai Buddhist currently. Qualitative method is used in this research including with studying Tripitaka, Buddhist texts and interesting documents by description presentation.

The result of research shows that; there are 2 kinds of worship in Buddhism, namely; material worship and practical worship. The latter was emphasized by the Buddha. For offering condition in Thai society currently, Thai people realize God Ganesha as God of Arts and God of Achievement. It is said that to worship this God in Thai society currently integrates between Buddhist ritual and Brahma ritual. To worship of God Ganesha can be seen all parts of Thailand.

To worship of God Ganesha in Buddhism means worship as practical worship. The worshipers should worship by using belief and wisdom.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จเรียบร้อยได้ด้วยดี ด้วยความร่วมมือและความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ตลอดจนบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสในการศึกษาและการทำวิจัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณาของท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณคณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านคือ พระศรีปริยัติธาดา (ป.ธ.๙) ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์, พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโญ,ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา และคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร.ภุชชัชวรี สุขแสน(ปธ๙). ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ได้ให้คำปรึกษาข้อแนะนำให้แนวคิดและช่วยตรวจแก้ไขในส่วนที่บกพร่องต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งผู้วิจัยสามารถเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ประจำหลักสูตรและอาจารย์ผู้ให้ความรู้ทุกๆ ท่าน ที่ได้ให้คำปรึกษา ให้แนวคิดวิธีการต่างๆ ในการเขียน วิธีค้นหาข้อมูลต่างๆ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายบัณฑิตศึกษาของวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ทุกท่าน ที่ได้ช่วยตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์และช่วยให้คำแนะนำแก้ไขในส่วนที่บกพร่องต่างๆ จนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดี ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกๆ ท่านเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ร่วมให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณบุคคลผู้เป็นเจ้าของข้อมูลความรู้ต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้นำข้อมูลของท่านมากล่าวอ้างอิงในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ทั้งนี้ผู้วิจัยมิได้มีเจตนาที่จะคัดลอกเนื้อหาข้อมูลของท่านมาเพื่อหวังผลประโยชน์ทางธุรกิจหรือการพาณิชย์แต่อย่างใด หากแต่เป็นการรวบรวมข้อมูลมาเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาเพื่อให้ความน่าเชื่อถือและเป็นแหล่งข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาของนิสิตนักศึกษาและประชาชนที่มีความสนใจได้ใช้ในการค้นคว้าหาความรู้และนำไปใช้พัฒนาประเทศชาติต่อไป หากเนื้อหาส่วนใดส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมานี้มีความผิดพลาดประการใด ต้องขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

พระโทน ทีปังกร (ทองนำ)

๔ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ หลักการบูชาในพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑ ความหมายของการบูชาในพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎก	๑๑
๒.๑.๒ ความหมายของการบูชาทั่วไป	๑๒
๒.๒ แนวคิดเรื่องการบูชาตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๓ หลักการบูชาในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๔ วิธีการบูชาในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๗
๒.๕ การบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๗
๒.๕.๑ ความหมายของการบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๕.๒ อานิสงส์ของการบูชาบุคคลที่ควรบูชา	๑๙
๒.๖ หลักการเคารพและการบูชาพระรัตนตรัย	๒๐
๒.๖.๑ การแสดงความเคารพ	๒๐
๒.๖.๒ การแสดงความเคารพที่ถูกต้องตามหลักธรรม	๒๐
๒.๖.๓ สิ่งที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนา	๒๐
๒.๗ วิธีการแสดงความเคารพพระรัตนตรัย	๒๑
๒.๗.๑ ความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	๒๑
๒.๗.๒ ความเคารพในพระธรรม	๒๒
๒.๗.๓ ความเคารพในพระสงฆ์	๒๒

๒.๗.๔	อานิสงส์ของการมีความเคารพ	๒๓
๒.๗.๕	อานิสงส์การบูชาพระ	๒๔
๒.๘	การบูชาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง	๒๕
๒.๘.๑	วันมาฆบูชา	๒๖
๒.๘.๒	วันวิสาขบูชา	๒๖
๒.๘.๓	วันอาสาฬหบูชา	๒๙
๒.๘.๔	วันธรรมสวนะ	๓๐
๒.๘.๕	วันเข้าพรรษา	๓๐
๒.๘.๖	วันออกพรรษา	๓๑
๒.๘.๗	วันเทโวโรหณะ	๓๒
๒.๘.๘	วันอัฐมีบูชา	๓๒
๒.๙	ประเพณีและพิธีกรรมการบูชาของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน	๓๔
๒.๙.๑	พิธีกรรมตามเทศกาล	๓๔
๒.๙.๒	พิธีกรรมที่เกี่ยวกับบวงจรวงชีวิต	๓๕
๒.๙.๓	พิธีกรรมบูชาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน	๓๕
๒.๙.๔	พิธีกรรมการบูชาที่เกี่ยวกับท้องถิ่นหรือกลุ่มชน	๓๖
๒.๑๐	จุดมุ่งหมายการบูชาในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๓๗
๒.๑๐.๑	บูชาเพื่อแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ	๓๗
๒.๑๐.๒	บูชาเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า	๓๘
๒.๑๐.๓	บูชาเพื่อแสดงออกถึงความเคารพต่อบุคคลที่ควรบูชา	๓๘
๒.๑๐.๔	บูชาเพื่อน้อมนำพุทธคุณและพุทธธรรมมาพัฒนาชีวิต	๓๙
๒.๑๐.๕	บูชาเพื่อให้จิตสงบและเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต	๔๐
๒.๑๐.๖	บูชาเพื่อลดทิวฐิมนานะและกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์	๔๐
๒.๑๐.๗	บูชาเพื่อความสุขที่แท้จริงซึ่งเกิดจากการปฏิบัติธรรม	๔๐
๒.๑๑	สรุป	๔๒
บทที่ ๓	สภาพการบูชาพระพินาศในสังคมไทยปัจจุบัน	๔๕
๓.๑	ความเชื่อการบูชาพระพินาศในสังคมไทย	๔๕
๓.๑.๑	ความเชื่อว่าพระพินาศเป็นเทพแห่งศิลปะวิทยาการทั้งปวง	๔๖
๓.๑.๒	ความเชื่อว่าพระพินาศเป็นเทพผู้บันดาลโชคลาภ	๔๗
๓.๑.๓	ความเชื่อว่าพระพินาศเป็นเทพผู้ปกป้องคุ้มครองมนุษย์	๔๗
๓.๑.๔	ความเชื่อว่าพระพินาศเป็นเทพผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ	๔๘
๓.๑.๕	ความเชื่อว่าพระพินาศเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง	๔๙
๓.๒	สภาพการบูชาพระพินาศในสังคมไทยปัจจุบันตามความเห็นของนักวิชาการ	๕๐
๓.๓	ลักษณะแนวคิดการบูชาพระพินาศในสังคมไทย	๕๓
๓.๓.๑	แนวคิดการบูชาพระพินาศตามคติของชาวฮินดูในสังคมไทย	๕๓
๓.๓.๒	แนวคิดการบูชาพระพินาศตามความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทย	๕๕
๓.๔	อิทธิพลการบูชาพระพินาศที่ปรากฏในภูมิภาคต่างๆ ของไทย	๕๘

๓.๔.๑ ภาคกลางของประเทศไทย	๕๘
๓.๔.๒ ภาคใต้ของประเทศไทย	๖๐
๓.๔.๓ ภาคเหนือของประเทศไทย	๖๒
๓.๔.๔ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย	๖๓
๓.๕ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในยุคสมัยต่างๆ ของประเทศไทย	๖๔
๓.๕.๑ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสมัยสุโขทัย	๖๕
๓.๕.๒ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสมัยอยุธยา	๖๕
๓.๕.๓ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสมัยรัตนโกสินทร์	๖๗
๓.๖ สถานที่สำคัญที่มีการบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทยปัจจุบัน	๖๘
๓.๖.๑ สถานที่บูชาพระพิฆเนศ (ในเขตพื้นที่ภาคกลาง)	๖๘
๓.๖.๒ สถานที่บูชาพระพิฆเนศ (ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)	๗๓
๓.๖.๓ สถานที่บูชาพระพิฆเนศ (ในเขตพื้นที่ภาคเหนือ)	๗๕
๓.๖.๔ สถานที่บูชาพระพิฆเนศ (ในเขตพื้นที่ภาคใต้)	๘๑
๓.๗ สภาพโดยรวมของการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน	๘๓
๓.๘ สรุป	๘๓

บทที่ ๔ การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา **๘๗**

๔.๑ พระพิฆเนศคือใครในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๘๗
๔.๒ เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๙๑
๔.๒.๑ ความหมายของเทวดาในทัศนะของนักปราชญ์	๙๒
๔.๒.๒ ความหมายของเทวดาในพจนานุกรม	๙๓
๔.๒.๓ ประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๙๔
๔.๒.๔ อายุของเทวดาในคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา	๙๖
๔.๓ เทพเจ้าตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา	๙๗
๔.๔ ทำที่ของชาวพุทธในสังคมไทยที่มีต่อความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศ	๙๙
๔.๕ วิเคราะห์แนวทางการบูชาพระพิฆเนศตามทัศนะของพุทธศาสนา	๑๐๒
๔.๕.๑ ข้อเสนอแนะวิธีการบูชาพระและองค์เทพต่างๆ ตามความเหมาะสม	๑๐๓
๔.๕.๒ การบูชาพระพิฆเนศและเทพต่างๆในกลุ่มบุคคลที่เป็นพระสงฆ์	๑๐๓
๔.๖ วิเคราะห์จุดมุ่งหมายการบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๐๔
๔.๖.๑ จุดมุ่งหมายการบูชาพระพิฆเนศของกลุ่มบุคคลที่เป็นพระสงฆ์	๑๐๕
๔.๖.๒ จุดมุ่งหมายการบูชาพระพิฆเนศของกลุ่มบุคคลที่เป็นคฤหัสถ์	๑๑๖
๔.๗ การบูชาองค์เทพตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๐๗
๔.๘ พระพุทธศาสนากับการบูชาเทพ	๑๐๗
๔.๙ วิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียจากการบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทย	๑๑๑
๔.๑๐ การบูชาโดยยึดหลักความศรัทธาคู่กับปัญญา	๑๑๒
๔.๑๐.๑ การสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง	๑๑๓
๔.๑๐.๒ วิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศด้วยหลักศรัทธาและปัญญา	๑๑๔
๔.๑๑ สรุป	๑๑๕

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๗
๕.๑. สรุปผลการวิจัย	๑๑๗
๕.๑.๑ สรุปหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา	๑๑๗
๕.๑.๒ สรุปสภาพการบูชาพระพิมพ์ในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๑๙
๕.๑.๓ สรุปการบูชาพระพิมพ์ในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย	๑๒๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๔
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๒๔
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๑๒๕
บรรณานุกรม	๑๒๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๓๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เป็นหลักโดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.จ.	(ไทย)	= วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(บาลี)	= วินัยปิฎก จุฬวรรคบาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.	(บาลี)	= วินัยปิฎก มหาวิภังคบาลี	(ภาษาบาลี)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรคบาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรคบาลี	(ภาษาบาลี)
สั.ส.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคถวรรคบาลี	(ภาษาบาลี)
สั.ม.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรคบาลี	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตบาลี	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตบาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทบาลี	(ภาษาบาลี)

ในงานวิจัยเล่มนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ เป็นหลักในการอ้างอิง ชื่อพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะใช้ระบบระบุเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ม. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘ หมายถึงพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาสนาต่างๆ ในโลกมีลักษณะที่แตกต่างกัน มีหลายบริบท ขึ้นอยู่กับความเชื่อ ขนชาติ วัฒนธรรม และการใช้ภาษาในการสื่อความด้วย ซึ่งศาสนาต่างๆ ในโลกล้วนมีลักษณะองค์ประกอบที่คล้ายกันโดยสรุปได้ ๕ ประการคือ ศาสดา , คัมภีร์ , ผู้สืบทอดหรือสาวก , ศาสน-สถาน , และศาสนพิธี ซึ่งถ้าขาดองค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งแล้วย่อมไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสนา^๑ ศาสนามี ๒ ประเภทคือ ประเภทเทวนิยม และประเภทอเทวนิยม กล่าวคือ

ประเภทเทวนิยม (Theism) คือศาสนาที่มีแนวความคิดเรื่องเทพเจ้าอย่างเดี่ยวว่าเป็นศูนย์กลางของศาสนา คือเชื่อว่าเทพเจ้าเป็นทั้งเหตุคือเป็นผู้ให้กำเนิดของสิ่งทั้งปวง เป็นทั้งผลคือเป้าหมายสูงสุดของสิ่งทั้งปวง เทพเจ้าคือผู้มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติสามารถบันดาลเหตุต่างๆ ในโลกให้เป็นไปได้ตามที่ต้องการ ศาสนาที่จัดอยู่ในประเภทนี้ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนายิว ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น

ประเภทอเทวนิยม (Non-Atheism) คือศาสนาที่ไม่มีแนวความคิดเรื่องเทพเจ้า แต่ถือว่าสภาวะธรรมเกิดเองเป็นเอง และดำเนินไปเองตามกฎแห่งความเป็นเหตุและผล (Causality) เป้าหมายสูงสุดของชีวิต เป็นสภาวะอันสมบูรณ์ชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ในขอบเขตของธรรมชาติโดยมีวิธีการดำเนินไปสู่เป้าหมายด้วยการชำระสะสางจิตใจของตนเอง เชื่อว่าเทพเจ้าไม่ใช่ผู้บันดาลเหตุต่างๆ ในโลก โดยศาสนาที่จัดอยู่ในประเภทนี้ได้แก่ พระพุทธศาสนา ศาสนาเซน และศาสนาขงจื้อ เป็นต้น^๒

ศาสนาประเภทเทวนิยม มักกล่าวถึงโลกและมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้า แต่พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ปฏิเสธคำกล่าวข้อนี้ด้วยเชื่อว่าโลกและมนุษย์ตลอดจนสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยในธรรมชาติ หากมีผู้สร้างผู้บันดาลแต่อย่างใดไม่ ดังปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า “แท้จริงในสังสารประวัตินี้ ผู้สร้างสังสารจะเป็นเทวดาหรือพรหมก็ตาม ไม่มีไม่ (เป็นแต่) ธรรมล้วนๆ ย่อมเป็นไปเพราะการรวมกันเข้าแห่งเหตุเป็นปัจจัยแล”^๓

สังคมปัจจุบันเป็นยุคที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี มีนวัตกรรมใหม่ๆ เกิดขึ้นมาตลอดเวลาโดยมักเรียกภาพรวมของสังคมในยุคนี้ว่าเป็นยุคแห่งความทันสมัย แต่ถึงแม้สังคมจะมีความทันสมัยก้าวหน้ามากเพียงใดก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ยังคงอยู่คู่สังคมไทยมาโดยตลอดนั่นก็คือ ศาสนาและความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่เหนือธรรมชาติ เช่นการนับถือภูตผี วิญญาณ และ

^๑ เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙ - ๓๐.

^๒ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ศาสนาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒-๑๓.

^๓ รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๙.

การนับถือเทวดาหรือเทพเจ้าต่างๆ ตามความเชื่อของแต่ละศาสนาที่ตนนับถือ ซึ่งมีอยู่มากมายจนมิอาจกล่าวได้ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาของบุคคลต่างๆ ในสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาในสังคมไทยที่มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ มากมาย ซึ่งเมื่อกล่าวถึงสิ่งที่คนไทยให้ความเคารพนับถือกันมากที่สุดนั้นนอกเหนือจากพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติแล้วนั้น สิ่งที่จะขาดเสียมิได้ก็คือ ความเชื่อเรื่องการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น เทวดาหรือเทพเจ้าต่างๆ ได้แก่ พระอินทร์ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ พระแม่คงคา พระแม่ธรณี พญานาค พญาครุฑ พระฤๅษี ท้าวเวทสุวรรณ พระเสื้อเมืองพระทรงเมือง พระสยามเทวาธิราช พระพิฆเนศ ฯลฯ เป็นต้น

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ล้วนเป็นที่นิยมในการสักการบูชาของชาวพุทธในสังคมไทยมาเป็นเวลานานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ถ้าจะกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่ชาวพุทธในสังคมไทยให้การเคารพนับถือมากที่สุดในอันดับต้นๆ นั้นก็คือพระพิฆเนศ เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งคติความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น มีปรากฏหลักฐานทางเอกสารสมัยก่อนที่ไทยจะครอบครองดินแดนที่เป็นประเทศไทย ในปัจจุบันอาจศึกษาได้จากศิลาจารึกเป็นส่วนใหญ่ จารึกเหล่านี้โดยมากใช้อักษรอินเดียโบราณ เช่น อักษรพราหม์ อักษรเทวนาครี อักษรอินเดียสมัยปลลวะ เป็นต้น ต่อมาจึงมีอักษรขอม อักษรมอญโบราณ และอักษรไทย ในสมัยหลัง(พุทธศตวรรษที่ ๑๙) ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี สันสกฤต มอญ เขมร และไทย กรมศิลปากรได้รวบรวมไว้ในประชุมศิลาจารึกต่างๆ เช่น ประชุมจารึกภาคที่ ๒ จารึกทวาราวดี ศรีวิชัย ละโว้ ไม่ปรากฏที่กล่าวถึงพระพิฆเนศอย่างเด่นชัด มีแต่กล่าวถึงร่องรอยพระศาสนาที่ปรากฏอยู่ในดินแดนนี้ บางหลักมีการกล่าวถึงพระพิฆเนศ เช่น จารึกอุบลมุง จ.อุบลราชธานี กล่าวถึงการถวายข้าวแด่พระพิฆเนศ และจารึกสตั๊กก้อกรม ๒ จ.ปราจีนบุรี กล่าวถึง “พระคณศวระ” นอกจากนั้นประวัติการบูชาพระพิฆเนศได้เริ่มมีปรากฏอย่างเด่นชัดขึ้นเริ่มตั้งแต่สมัย กรุงสุโขทัย สมัยอยุธยา เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และแพร่กระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย^๔

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา เทวดา หรือเทพเจ้าต่างๆ มีจริงหรือไม่ และถ้าตอบตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นต้น โดยถือตามตัวอักษร ก็ต้องว่า “มี” หลักฐานที่จะยืนยันคำตอบนี้มีอยู่มากมายทั่วไปในคัมภีร์ อย่างไรก็ตามปัญหาเกี่ยวกับความมีหรือไม่มี และจริงหรือไม่จริงของสิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งยากที่จะทำให้คนทั้งหลายตกลงยอมรับคำตอบเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันได้ และหลายท่านมองเห็นโทษของความเชื่อถือในสิ่งเหล่านี้ว่าทำให้เกิดผลเสียหายมากมายหลายประการ จึงได้มีปราชญ์พยายามแปลความหมายของสิ่งเหล่านี้ให้เห็นเป็นนัยที่ลึกซึ้งลงไปอย่างน่าสนใจ มนุษย์จำนวนมากมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อถือหรือไม่ก็หวั่นเกรงต่ออำนาจผีสงเทวดา อิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ พระพุทธศาสนาถ้าทำให้สิ่งเหล่านั้นมีจริงเป็นจริง โดยประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ท่ามกลางการมีอยู่ของสิ่งเหล่านั้น พระพุทธศาสนาได้วางหลักการต่างๆ ไว้ ที่จะทำให้มนุษย์ได้รับแต่ผลดีในการเกี่ยวข้องกับเรื่องเหนือวิสัย อย่างน้อยก็ให้มีผลเสียเล็กน้อยกว่าการที่จะมีวไป

^๔ ป๊อก เชลซี, พระศรีศกณศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๙๘ - ๑๑๓.

วุ่นวายอยู่กับปัญหาว่าสิ่งเหล่านั้นมีจริงหรือไม่ จุดสำคัญในเรื่องนี้อยู่ที่ว่า เราเข้าใจหลักการที่พระพุทธศาสนาวางไว้และได้นำมาใช้ปฏิบัติกันหรือไม่^๕

การบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน มีความนิยมนับถือบูชากันอย่างแพร่หลาย ในกลุ่มบุคคลที่ประกอบอาชีพต่างๆ เช่น นักธุรกิจ พ่อค้าแม่ค้า นักเรียน นักศึกษา ศิลปิน ดารา นักร้อง นักแสดง ข้าราชการ นักการเมือง พระมหากษัตริย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานและฝ่ายเถรวาท ซึ่งก็มีจำนวนไม่น้อยที่มีความศรัทธาต่อพระพิฆเนศและองค์เทพต่างๆ และมีการสร้างรูปเคารพของพระพิฆเนศประดิษฐานไว้ภายในวัดต่างๆ มากมายทั่วประเทศ และยังมีการจัดสร้างวัตถุมงคลในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นรูปเคารพของพระพิฆเนศ ตามความเชื่อเพื่อให้ชาวพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาได้เช่าหาบูชากันอย่างแพร่หลาย จนกลายเป็นกระแสนิยมบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธทั่วประเทศ โดยกระแสความนิยมในประเทศไทยนั้นเริ่มปรากฏขึ้นมาอย่างเด่นชัดที่สุดในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก่อนหน้านั้นได้เกิดกระแสการบูชาท้าวจตุคามรามเทพ อยู่ได้เพียงชั่วระยะหนึ่ง กระแสความนิยมก็เริ่มลดลงไปอย่างรวดเร็ว โดยมีกระแสความนิยมบูชาพระพิฆเนศเข้ามาแทน จนเกิดปรากฏการณ์การสร้างรูปเคารพพระพิฆเนศอย่างแพร่หลายในปัจจุบันเกิดขึ้นภายหลังจากที่กระแสความนิยมการเคารพบูชาจตุคามรามเทพ เริ่มเสื่อมความนิยมลงตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ.๒๕๕๐ และได้มีการคาดการณ์กันว่าในปี พ.ศ.๒๕๕๑ ซึ่งตามปฏิทินไทยถือเป็นปีชวดหรือปีหนู ได้เกิดกระแสนิยมการบูชาพระพิฆเนศแพร่หลายขึ้นตามคติความเชื่อที่ว่า หนูเป็นพาหนะของพระพิฆเนศ ดังจะเห็นความเคลื่อนไหวตั้งแต่ช่วงกลางปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมา องค์กร หน่วยงานและสถาบันต่างๆ เริ่มทยอยจัดสร้างและเปิดให้บูชาวัตถุมงคลในรูปพระพิฆเนศหลายรูปแบบ^๖

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาค้นคว้าถึงเรื่องราวความศรัทธาของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบันที่มีต่อเทพเจ้าองค์นี้ว่าเป็นอย่างไร เหตุใดคนไทยซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนจึงนับถือพระพิฆเนศซึ่งในความเป็นจริงแล้วพระพุทธศาสนามีได้สอนให้พึ่งพาสิ่งเหล่านี้เลย และพระพิฆเนศก็ไม่ใช่เทพเจ้าที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่เหตุใดชาวพุทธในสังคมไทยถึงยอมรับนับถือพระพิฆเนศอย่างมั่นคงไม่เสื่อมคลายมาเป็นเวลานาน เพราะเหตุใดคนไทยจึงให้ความนิยมบูชาเทพเจ้าซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้ยึดถือเป็นที่พึ่ง

ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา เพื่อวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน ๒)

เพื่อศึกษาหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย โดยต้องการวิเคราะห์เพื่อทราบว่าหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน และการบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธว่าเป็นอย่างไร เพื่อนำเสนอแนวทางการปฏิบัติต่อความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศและเทพเจ้าในลักษณะที่ถูกต้องตามหลักธรรมเนียมประเพณีแต่เดิมมา และไม่ขัดต่อหลักธรรมคำสอนของ

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔๕.

^๖ กิตติพงศ์ บุญเกิด, **โครงการสุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร์ ๓ วัฒนธรรม ๔ เทวสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๕๒), หน้า ๑.

พระพุทธศาสนา และควรปฏิบัติอย่างไรให้เกิดประโยชน์มากที่สุด หรือเพื่อมิให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อชาวพุทธที่นับถือเทวดาหรือเทพเจ้า และชาวพุทธในสังคมไทยควรปฏิบัติอย่างไรต่อความเชื่อนี้ให้อยู่ในกรอบหรือขอบเขตของความเป็นชาวพุทธ

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เพื่อทราบหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ เพื่อทราบสภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ เพื่อทราบการบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทยว่าเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากข้อมูลในเอกสาร(Documentary Research) เป็นหลัก

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

ขั้นปฐมภูมิ

ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นทุติยภูมิ

ศึกษาจากหนังสือ บทความ วารสาร นิตยสาร สารคดี วรรณคดี อินเทอร์เน็ต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การบูชา หมายถึง การยกย่องเทิดทูล, เคารพนับถือ, สักการะ ฯลฯ การแสดงความเคารพ การกราบไหว้ การยกย่องนับถือบุคคลที่ควรเคารพนับถือ

พระพิฆเนศ หมายถึง เทพเจ้าแห่งความสำเร็จตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู **ทัศนะของพระพุทธศาสนา** หมายถึง คติ คำสอน หรือแนวความคิดที่มาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

กิตติพงษ์ บุญเกิด ได้กล่าวไว้ในบทความจากหนังสือ “โครงการสุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร ๓ วัฒนธรรม” สรุปความว่า ปรากฏการณ์การสร้างรูปเคารพพระพิฆเนศอย่างแพร่หลายในปัจจุบันเกิดขึ้นภายหลังจากที่กระแสนิยมการเคารพบูชาจตุคามรามเทพเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ.๒๕๕๐ และมีการคาดการณ์กันว่าในปี พ.ศ.๒๕๕๑ ซึ่งตามปฏิทินไทยถือเป็นปีชวดหรือปีหนู ได้เกิดกระแสนิยมการบูชาพระพิฆเนศแพร่หลายขึ้น ตามคติความเชื่อที่ว่า หนูเป็นพาหะของ

พระพิฆเนศ ดังจะเห็นความเคลื่อนไหวตั้งแต่ช่วงกลางปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมา องค์กร หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ เริ่มทยอยจัดสร้างและเปิดให้บูชาวัตถุมงคลในรูปพระพิฆเนศหลายรูปแบบ^{๘๗}

โฆสิต สุวินิจจิต ได้กล่าวไว้ในบทความจากหนังสือ “พระศรีคเณศ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่” ว่า พระคเณศ พระพิฆเนศ พระพิฆเนศวร พระวิฆเนศวร คณะปติ เหล่านี้ คือส่วนหนึ่งใน ๑๐๘ - ๑๐๐๘ พระนามของมหาเทพแห่งศิลปะ ปัญญา และความรู้ มหาเทพแห่งการ ขจัดปัดเป่าอุปสรรคนานาและป้องกันปัญหาต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ นั่นเอง พระคเณศ นั้นเป็นเทพเก่าแก่ นับเนื่องไปถึงสมัยอินเดียบอราณเป็นเทพประจำถิ่นที่ชนพื้นเมืองนับถือสืบทอดกันมาเมื่อหลายพันปีก่อน จนชาวอารยัน เข้ามาปกครองชมพูทวีป ก็นำพระคเณศไปเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาตน^{๘๘}

ปิอก เชลชี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระศรีคเณศ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่” ว่า พระคเณศ หรือพระพิฆเนศ นั้นได้เชื่อว่าเป็นเทพแห่งการเริ่มต้นในการกระทำพิธีทั้งปวงและถูกยกให้เป็นเทวะแห่งสากลโลก(universal god) ด้วยบัญญัติแห่งศาสนาของฝ่ายพราหมณ์-ฮินดู จึงได้มีการสถาปนาให้เป็นเทวะองค์แรกที่ต้องได้รับการกราบไหว้บูชาก่อนเทพองค์อื่นและก่อนการเริ่มพิธีมงคลต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม (ยกเว้นงานศพ)^{๘๙}

สมภาร พรหมทา ได้กล่าวไว้ในหนังสือ มนุษย์กับศาสนา ว่า ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน มีอารยธรรมที่ก่อร่างสร้างตัวและได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก่อนพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือ ๗ โดยได้รับผ่านเข้ามาจากรัฐฟูนันซึ่งเจริญขึ้นแถบเขมรในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ อันเป็นยุคสมัยของอารยธรรมทวารวดี และแผ่อิทธิพลไปถึงภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเช่นเดียวกับทางภาคใต้ที่ได้รับอิทธิพลอินเดียมาโดยตรงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗-๘ โดยมีผู้กล่าวไว้ว่า ชนชั้นสูงในดินแดนแถบนี้นับถือศาสนาพราหมณ์ และสามารถชนอาจนับถือปะปนกันไปทั้งศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา^{๙๐}

อรชุน กุรูนนท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ” ว่าคนส่วนใหญ่มักจะรู้จักพระพิฆเนศวร ในนามของเทพแห่งปราชญ์ ที่เหล่าช่างศิลป์และศิลปินแขนงต่างๆ นิยมสักการบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตน แต่ความจริงแล้ว พระพิฆเนศวรยังเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ เทพผู้คุ้มครองเด็ก และเป็นเทพผู้ขจัดอุปสรรคอีกด้วย การกราบสักการบูชาพระพิฆเนศวรเพื่อขอพรให้ประสบความสำเร็จและมีโชคลาภจึงเป็นแนวปฏิบัติอันดีที่จะส่งเสริมชีวิตให้มีความสุขและความสำเร็จสืบไป^{๙๑}

^{๘๗} กิตติพงษ์ บุญเกิด, *โครงการสุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร์ ๓ วัฒนธรรม*, กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^{๘๘} โฆสิต สุวินิจจิต, *พระศรีคเณศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอสพี มิลเลียนแนร์, ๒๕๕๙.), หน้า ๑๑.

^{๘๙} ปิอก เชลชี, *พระศรีคเณศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอสพี มิลเลียนแนร์, ๒๕๕๙), หน้า ๑๔.

^{๙๐} สมภาร พรหมทา, *มนุษย์กับศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๙๑} อรชุน กุรูนนท์, *พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๕๗), หน้า ๖.

อัยยงจารย์ พระราชครู ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ประวัติพระคณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์” สรุปความได้ว่า ปัจจุบัน พระคณศเป็นเทพเจ้าที่ชาวพุทธไทยรู้จักพระนามและให้ความเคารพบูชามากกว่าเทพเจ้าองค์อื่นๆ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เพราะมีความเชื่อกันว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ทำให้ชาวพุทธไทยในแต่ละสาขาวิชาซีปล้วนบูชาพระคณศเพื่อขอให้พระองค์ท่านบันดาลความสำเร็จให้แก่ตน^{๑๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม ว่าในทัศนะของพระพุทธศาสนา อิทธิปาฏิหาริย์ก็ดี เทวดา หรือเทพเจ้าต่างๆก็ดี มีจริงหรือไม่ และถ้าตอบตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นต้น โดยถือตามตัวอักษร ก็ต้องว่า “มี” หลักฐานที่จะยืนยันคำตอบนี้มีอยู่มากมายทั่วไปในคัมภีร์ อย่างไรก็ตามปัญหาเกี่ยวกับความมีหรือไม่มี และจริงหรือไม่จริงของสิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งยากที่จะทำให้คนทั้งหลายตกลงยอมรับคำตอบเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันได้ และหลายท่านมองเห็นโทษของความเชื่อถือในสิ่งเหล่านี้ว่าทำให้เกิดผลเสียหายมากมายหลายประการ จึงได้มีปราชญ์พยายามแปลความหมายของสิ่งเหล่านี้ให้เห็นเป็นนัยที่ลึกซึ้งลงไปอย่างน่าสนใจ มนุษย์จำนวนมากมายตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อถือหรือไม่ก็หวั่นเกรงต่ออำนาจผีศาจเทวดา อิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ พระพุทธศาสนากลับทำให้สิ่งเหล่านั้นมีจริงเป็นจริง โดยประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ท่ามกลางการมีอยู่ของสิ่งเหล่านั้น พระพุทธศาสนาได้วางหลักการต่างๆไว้ ที่จะทำให้มนุษย์ได้รับแต่ผลดีในการเกี่ยวข้องกับเรื่องเหนือวิสัย อย่างน้อยก็ให้มีผลเสียเล็กน้อยกว่าการที่จะมัวไปวุ่นวายอยู่กับปัญหาว่าสิ่งเหล่านั้นมีจริงหรือไม่ จุดสำคัญในเรื่องนี้อยู่ที่ว่า เราเข้าใจหลักการที่พระพุทธศาสนาวางไว้และได้นำมาใช้ปฏิบัติกันหรือไม่^{๑๓}

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้เขียนหนังสือเรื่อง พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานวิทยาศาสตร์พอสรุปได้ว่า ปัญหาของมนุษย์ในชีวิตและสังคมที่เป็นอยู่นี้ต้องการคำตอบที่ได้ทันที หรือคำแนะนำที่พร้อมปฏิบัติได้ทันที รอไม่ได้ สถานการณ์แต่ละอย่างไม่อาจผัดเพี้ยนจะได้คำตอบถูกหรือผิดก็เป็นอีกเรื่อง แม้วิทยาศาสตร์เจริญเฉพาะวัตถุภายนอก ไม่ต่างอะไรกับศาสนาโบราณ ทำให้มนุษย์ฝากชะตากรรมไว้กับการอ่อนนอน บวงสรวงเทพเจ้า ต่างมอบความสุขความทุกข์ไว้กับการดลบันดาลจากภายนอก เสมือนหนึ่งฝากไว้กับวัตถุ แต่พระพุทธศาสนาสอนให้พ้นทุกข์จะต้องมีกระบวนการแก้ทุกข์ ว่าทุกอย่างที่ไหน แก้อย่างไร ก็ดำเนินตามวิธีแก้ทุกข์โดยอาศัยปัญญาเรียนรู้กฎธรรมชาติด้วยปัญญา^{๑๔}

ไมเคิล ไรท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดูชมพูทวีปและอุษาคเนย์” ว่า หนึ่งในเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ชาวพุทธไทยให้ความเคารพบูชากันมากที่สุดคือ “พระคณศ” หรือ “พระพิฆเนศวร์” ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่มีคนเคารพบูชาอย่างแพร่หลายที่สุดในหมู่คนหลายชาติหลายภาษาและทุกชนชั้นทั้งนี้เพราะความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่าพระคณศ

^{๑๒} อัยยงจารย์ พระราชครู, **ประวัติพระคณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนุสรณ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕๕.

^{๑๔} พระเทพเวที(ประยูร ปยุตโต), **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานวิทยาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖๗.

ไม่ถือพระองค์และไม่เคยรังเกียจผู้ใด ทุกคนจึงเข้าถึงพระองค์ได้ ไม่ว่าจะเด็ก ผู้ใหญ่ คนบุญ คนบาป คนมี คนจน คนวรรณะสูง หรือคนที่ต่ำต้อย พระองค์พร้อมที่จะรับฟังคำวิงวอนของทุกคนที่เข้าหาอยู่ตลอดเวลา^{๑๕}

เวทย์ วรวิทย์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ลายยันต์สำหรับเขาอ้อ” ว่าบูชาอิทธิพลการบูชาเทพของศาสนาพราหมณ์ในสังคมไทยนั้นเริ่มมีมาพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์จากประเทศอินเดีย ที่ได้จาริกไปยังดินแดนต่างๆ เพื่อเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์โดยแบ่งเส้นทางการจาริกเป็นหลายสาย ซึ่งหนึ่งในนั้นก็ได้มีการจาริกมาที่ดินแดนสุวรรณภูมิซึ่งก็คือประเทศไทยในปัจจุบัน โดยพราหมณ์เหล่านั้นได้อพยบเข้ามาทางฝั่งภาคใต้ของไทยอันได้แก่ สงขลา, พัทลุง, นครศรีธรรมราช^{๑๖}

สุจิตรา อ่อนค้อม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ศาสนาเปรียบเทียบ” ดั่งมีใจความว่า คตินิยมเรื่องการบูชานั้นมีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลและก่อนยุคพระเวทซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์ฮินดูเกิดขึ้นในอินเดีย โดยที่แนวความคิดในยุคนั้นมีลักษณะเป็นวิญญานนิยม (Animism) ถือว่ามีวิญญานศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสิ่งที่ตนนับถือ มนุษย์จึงต้องบูชา เช่นสรวงเพื่อเอาอกเอาใจไม่ให้วิญญานบันดาลโทษหรือภัยพิบัติแก่ตน ซึ่งต่อมาวิญญานก็ได้รับยกย่องเป็นเทพเจ้าและแนวความคิดแบบวิญญานนิยมก็ได้พัฒนาไปเป็นพหุเทวนิยม (Polytheism) หมายถึง ความเชื่อที่มีเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นของยุคพระเวทและเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้น จากนั้นการบูชาเทพเจ้าก็พัฒนาเป็นระเบียบพิธีมากขึ้นและถูกเผยแพร่ไปสู่ชนชาติต่างๆ ด้วยโดยเฉพาะชนชาติไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดียตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์^{๑๗}

พระอริยาวัตร เขมจารีเถระ เขียนหนังสือเรื่องคติความเชื่อของชาวอีสานสรุปได้ว่า “เมื่อมีภัยอันตรายนำสพรingsกแล้วเกิดขึ้นจึงเกิดมีการสะทกสะท้านลงเลใจ เพื่อความปลอดภัยในชีวิตเป็นเหตุให้เกิดความเชื่อผีสิง นางไม้ เทวดา มีการบูชาอันวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษาให้เกิดความปลอดภัย การอันวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อกันว่ามีเทวดาอยู่ทั่วไป หวังจะให้คุ้มครองรักษาชีวิตตนเพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิต จึงเกิดคติความเชื่อ เมื่อพ้นอันตรายจึงเกิดความนับถือเพื่อความเป็นอยู่สบายจึงเกิดคติความเลื่อมใส^{๑๘}

สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสสทตฺโต ป.ธ.๙) ได้กล่าวไว้ในหนังสือประชุมพระธรรมเทศนาไว้ว่า มวลชนนับถือบุคคลหรือวัตถุสิ่งใดก็ทำการบูชาสักการะ เคารพบุคคลหรือวัตถุอย่างนั้น โดยหวังว่าเป็นความดี ความเจริญแก่ตน แต่ผลที่พึงได้รับตอบย้อมอยู่ที่บุคคลผู้ได้รับการบูชา ถ้าบุคคลผู้ได้รับการบูชาเป็นปุชนียบุคคล ท่านผู้ควรบูชาย่อมสามารถให้เกิดผลแก่ผู้บูชาได้ตามสถานะ

^{๑๕} ไมเคิล ไรท์, พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดูชมพูทวีปและอุษาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๑๖} เวทย์ วรวิทย์, ลายยันต์สำหรับเขาอ้อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ก.พล ๑๙๙๖ จำกัด), ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์, หน้า ๑๗-๒๘.

^{๑๗} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓

^{๑๘} พระอริยาวัตร เขมจารี, คติความเชื่อของชาวอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

และโอกาส ถ้าบุชชบุคคลผู้ขาดคุณสมบัติการบุชชาก็ไร้ผล ถ้าบุชชหรือทำถูกต้องตามหน้าที่ก็นับว่าเป็นคุณงามความดีแก่ตน^{๑๙}

พระมหาคณิศร เขมาจาโร ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “ภาษาวัด” สรุปได้ว่า ผู้ไหว้ต้นไม้ ภูเขาหรือสถานที่ควรเคารพ น่าจะรู้ตัวว่าตนกำลังไหว้อะไร ลำพังต้นไม้ ภูเขา ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกเคารพนับถือเชื่อมั่นขึ้นมา เขาคงไหว้หรือเคารพในสิ่งที่ลึกเข้าไปเช่น ผีสาง นางไม้ ที่เป็นอภิสมาณกายมองไม่เห็น สิ่งสถิตอยู่ในนั้น ต้นไม้ ภูเขา เป็นเพียงสถานที่เท่านั้น เหมือนการบุชช พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ หาได้จงใจกราบไหว้โลหะหรือซากอิฐซากปูนไม้ ผู้กราบไหว้ย่อมทราบอยู่แก่ใจตนเองดีว่ากำลังไหว้อะไร ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพ ไม่แย้งกระด้าง ซึ่งข้อนี้ถือว่าเป็นมงคลที่ดีตามพุทธพจน์ จะไหว้ทั้งแปดทิศก็ไม่เห็นจะเสียหายเพราะไม่ได้ลงทุนอะไร แต่ได้ประโยชน์^{๒๐}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิรัสสา คชาชีวะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พระพิฆเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย ผลวิจัยพบว่า ตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยลงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก มีการกล่าวถึงพระคเณศในเอกสารโบราณต่างๆ เช่น พระราชพงศาวดาร โคลงเฉลิมพระเกียรติ วรรณคดี บทไหว้ครู ตลอดจนจนถึงหลักฐานทางด้านจิตรกรรม และประติมากรรมก็มีให้พบเห็นอยู่เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ความนิยมนับถือพระพิฆเนศยังแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน เริ่มปรากฏว่ามีการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ พระองค์ทรงโปรดให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๕ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดฯพระราชทานพระราชลัญจกรรูปพระคเณศ ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ให้เป็นดวงตราของสโมสรนี้^{๒๑}

โสภณา ศรีจำปา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระคเณศ อมตะเทพอินเดียสู่สังคมไทยในมิติภาษาและวัฒนธรรม” ผลการวิจัยพบว่า พระคเณศ เป็นเทพเจ้าที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดองค์หนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน โดยทั่วไปเชื่อกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จที่สามารถจัดปัญหาอุปสรรค และเป็นเทพแห่งความฉลาดและมีสติปัญญาเป็นเลิศ พระคเณศเป็นโอรสของพระศิวะและพระนางปารวตี มีตัวอย่างตำนานที่กล่าวถึงกำเนิดพระพิฆเนศหลายตำนาน ส่วนในมิติภาษา มีการศึกษาในด้านความหมายของ ๑๐๘ พระนาม ที่ผู้ศรัทธาเคารพนับถือใช้สวดภาวนาบูชาอ้อนวอน โดยแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มความหมาย คือ กลุ่มพระนามที่เนื่องด้วยสถานภาพทางสายตระกูลของพระองค์ กลุ่มพระนามที่เนื่องด้วยพระวรกายของพระองค์ กลุ่มพระนามที่เนื่องด้วยลักษณะของพระองค์ และสิ่งที่พระคเณศทรงโปรด เพื่อคลบับดาลหรือตอบสนองความต้องการของผู้ที่เคารพนับถือให้ครอบคลุมทุกมิติของความจำเป็นและความต้องการของชีวิตตามแนวคิดของ อับราฮัม มาสโลว์ เจื่อนไขสำคัญที่จะทำให้

^{๑๙} สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสสทตฺโต ป.ธ.๙), **ประชุมพระธรรมเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์ปริ้นแอนนพบลิชซิง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๒๐} พระมหาคณิศร เขมาจาโร, **ภาษาวัด**, ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระราชพญาจารย์ (เขียว อินทโชโต) เจ้าอาวาสวัดราชบูรวิหาร, หน้า ๑๙๑.

^{๒๑} จิรัสสา คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร**, ๒๕๓๑, (ม.ป.น.)

พระคณศให้พรและดลบันดาลให้ประสบผลสำเร็จดังกล่าว คือผู้เคารพนับถือศรัทธาต้องปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามหลักศีลธรรม ใครปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เชื่อว่าท่านจะประทานพรให้เร็วขึ้น พระคณศในสังคัมไทยได้รับการยกสถานะและเผยแพร่ความรู้แบบภารตวิทยาให้เฟื่องฟูขึ้นในสมัย รัชกาลที่ ๖ และใช้เป็นตราสัญลักษณ์หน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษาหลายแห่งสืบมา^{๒๒}

ประสพชัย พสุนนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยและพฤติกรรมการบูชาพระพิฆเนศวร ของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นสถาบันหนึ่งที่มีชื่อเสียงทางด้านศิลปะและการออกแบบโดยจัดตั้งคณะจิตรกรรมและ ประติมากรรมขึ้นเป็นคณะวิชาแรกจากสาขาวิชาที่เปิดสอนเป็นเรื่องของศิลปะจึงยกเอาพระพิฆเนศวร เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยเพราะเชื่อว่าพระพิฆเนศวรเป็นเทพเจ้าในด้านศิลปะและเทพแห่ง ความสำเร็จในทุกๆด้าน ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยศิลปากรจึงเป็นมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่มีความ เกี่ยวข้องกับพระพิฆเนศวรอยู่มาก เพราะมีองค์พระพิฆเนศวรเป็นสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย แต่ เดิมมหาวิทยาลัยศิลปากรในวังท่าพระคับแคบมากจึงได้ขยายเขตการศึกษาไปยังพระราชวังสนาม จันทร จัหวัดนครปฐม และต่อมาได้จัดตั้งวิทยาเขตแห่งใหม่ที่จังหวัดเพชรบุรี เพื่อกระจายการศึกษา ไปสู่ภูมิภาคโดยใช้ชื่อว่า “วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” ซึ่งคณะวิทยาการจัดการเป็นคณะวิชาแรกที่ จัดการศึกษาในปี พ.ศ.๒๕๔๕ นอกจากนี้มหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี ยังเป็น วิทยาเขตที่มีองค์พระพิฆเนศวรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย^{๒๓}

ศุภลักษณ์ หัตถพนม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การเคารพบูชาพระคณศ ของชาวพุทธในสังคัมไทย” ผลการวิจัยพบว่า มีประเทศอยู่หลายประเทศที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อ เกี่ยวกับพระพิฆเนศวร เช่น ศรีลังกา โดยมีการสร้างรูปเคารพองค์พระพิฆเนศวรด้วยศิลาจำหลักและ ประดิษฐานไว้ ณ โคปุระที่เป็นพีระมิดทรงสูง ทาสีสันสวยงาม เช่นเดียวกับประเทศพม่ารูปเคารพของ องค์พระพิฆเนศวรปรากฏขึ้นครั้งแรกในดินแดนแถบเมืองสุธัมมปุระ ที่ปากแม่น้ำสะโตง เป็นต้น^{๒๔}

พระมหาประสพฤกษ์ จารูวาท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องแนวคิดเรื่อง การบูชาในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า การบูชาเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด พื้นฐานสำคัญของการบูชาเกิดจากการที่มนุษย์ได้เห็น ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติแล้วเชื่อว่าเป็นอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็น ที่มีอำนาจเหนือตน แล้วมนุษย์ เกิดความกลัวภัย หวังความปลอดภัยในชีวิต จึงทำการอ้อนวอนบูชา นอกจากนี้แล้ว ศรัทธา คือความ

^{๒๒} โสภณา จำปาศรี, พระคณศ อมตะเทพอินอินเดียสู่สังคัมไทยในมิติภาษาและวัฒนธรรม, วารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่ ๓๕, ๒๕๕๘, หน้า ๓๓.

^{๒๓} ประสพชัย พสุนนท์, ปัจจัยและพฤติกรรมการบูชาพระพิฆเนศวรของนักศึกษามหาวิทยาลัย ศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี, วารสารศรีนครินทร์วิจัยและพัฒนา, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๔, หน้า ๒๙.

^{๒๔} ศุภลักษณ์ หัตถพนม, การศึกษาวิเคราะห์การเคารพบูชาพระคณศของชาวพุทธในสังคัมไทย, งานวิจัยศิลปศาสตร์บัณฑิต คณะวิทยาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔, หน้า ๒.

เชื่อ ความเลื่อมใส ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการบูชา แต่ความเชื่อ ความเลื่อมใสที่ตินั้นจะต้องมี ปัญญาเป็นเครื่องกำกับด้วย จึงจะเป็นความเชื่อ ความเลื่อมใสที่ถูกต้องอย่างแท้จริง^{๒๕}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลในเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ซึ่งมีลำดับดังนี้

๑.๗.๑ ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยการรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ โดยค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ วารสาร สารคดี วรรณคดี นิตยสาร อินเทอร์เน็ต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูลทั้งหมดแล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์และสรุปผล

๑.๗.๔ เรียบเรียงนำเสนอผลงานการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบสภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๘.๓ ทำให้ทราบการบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย

^{๒๕} พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท, การศึกษาวิเคราะห์เรื่องแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), ม.ป.น.

บทที่ ๒

หลักการบูชาในพระพุทธศาสนา

การบูชาในพระพุทธศาสนา มีหลักการปฏิบัติที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ ๑) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ๒) การบูชาโดยยึดหลักความศรัทธาคู่กับปัญญา ๓) วิธีการบูชา มี ๒ ประเภทคือ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา โดยพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับหลักธรรมเป็นหลัก คือทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลที่ทรงคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของการบูชาในพระพุทธศาสนา

การบูชา เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาและจัดว่าเป็นมงคลอันสูงสุด บุคคลควรให้ความสำคัญและตระหนักในใจด้วยการบูชาหรือวัตถุที่ควรบูชา ชาวพุทธควรบูชาพระรัตนตรัย ยึดมั่นในคุณของพระรัตนตรัยเป็นหลัก เพราะแม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงบูชา สักการะ นบถิอ และเคารพต่อพระธรรมและพระสงฆ์ หรือแม้แต่สถานที่สำคัญๆ ก็ทรงแนะนำให้บูชา สักการะ เคารพ นบถิอ เช่น สังเวชนียสถาน ได้แก่ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่ควรบูชา ส่วนหลักการบูชาในพระพุทธศาสนามีความหมายและความสำคัญอย่างไร นั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอโดยจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความหมายที่มาจากพระไตรปิฎก และความหมายโดยทั่วไป ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎก ในภาษาไทย คำว่า บูชา เป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีว่า “บูชา” เป็นอิตถิลิงค์ ถ้าเป็นนามคือ “บูชา” เป็นนบุณสกิลิงค์ แปลว่า การบูชา วิเคราะห์ศัพท์ได้ว่า บูชาติ บูชานิ, บูชียเต บูชานิ, แปลว่า การบูชา ชื่อว่า บูชา หรือ อัญมมบูชา ชื่อว่า การบูชา ลง ยุ ปัจจัยแต่หน้า บูช ธาตุ เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ คำว่า บูชา ศัพท์เดิมคือ บูชา, บูชานิ เมื่อเปลี่ยนรูปคำตามไวยากรณ์แล้ว รูปศัพท์ก็แปลงไปเป็น บูชา บ้าง บูชานิ บ้าง แปลว่า การบูชาเหมือนกันทั้ง ๒ ศัพท์^๑

ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงการบูชาหลายลักษณะ โดยเฉพาะการบูชาที่มีมาก่อนคำสอนเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา เช่น การบูชาไฟด้วยการทำพิธีเบิกแว่นเทียน ทำพิธีชั้ดแกลบ ชั้ดรำ เติมน้ำมัน เติมนมเพื่อบูชาไฟ และการบูชายัญ ซึ่งเป็นการเช่นสรวงเทพเจ้าด้วยการฆ่าสัตว์ต่างๆ^๒ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการบูชาเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่มีมาก่อนพุทธกาล และเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพ นบถิอ รักดีต่อสิ่งที่เชื่อถือ โดยเอาวัตถุมาเป็นเครื่องบูชา ส่วนในพระพุทธศาสนานั้น ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “บูชา” อาจพิจารณาได้จากคำที่เป็นไวพจน์กันดังปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง อาทิ ความตอนหนึ่งในมหาปริณิพพานสูตร ว่า

^๑ มงคล (บาลี) ๑/๕๗/๕๔, มงคล (ไทย) ๑/๕๗/๘๑.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๒/๑๘๔.

“พวกเจ้ามีลละ เมืองกุสินารา ทรงถือเอาของหอมมาลัยและเครื่องดนตรีทั้งปวง กับผ้า ๕๐๐ คู่ เสด็จเข้าไปยังศาลวัน อันเป็นที่แหวะพักแห่งพวกเจ้ามีลละ และเสด็จเข้าไปถึงสรีระพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปถึงแล้ว สักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระสรีระพระผู้มีพระภาค ด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมด้วยมาลัยและของหอมตาดเทศาน ผ่าตอกแต่งโรงมณฑล ยังวันนั้นให้ล่วงไปประการฉะนี้”^๓

ข้อความตอนนี้อาจกล่าวได้ว่า การบูชาเป็นการแสดงออกถึงความเคารพนับถือด้วยการแสดงออกทางกาย เช่น การถวายสักการะโดยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และการถวายสักการะด้วยวัตถุต่างๆ อีกตัวอย่างหนึ่ง ดังเช่นที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก ความว่า

“ครั้งนั้น อุบาสกอุบาสิกาชาวพระนครโกสัมพี ได้หารือกันตั้งนี้ว่า พระคุณเจ้าเหล่าภิกษุชาวพระนครโกสัมพีนี้ ทำความพินาศใหญ่โตให้พวกเรา พระผู้มีพระภาคถูกท่านเหล่านี้รบกวนจึงเสด็จหนีไปเสีย เอาละ พวกเราไม่ต้องอภิวัตน์ ไม่ต้องลูกรับ ไม่ต้องทำอัญชลีกรรม สามิจักรกรรม ไม่ต้องทำสักการะ ไม่ต้องเคารพ ไม่ต้องนับถือ ไม่ต้องบูชาซึ่งพระคุณเจ้าเหล่าภิกษุชาวพระนครโกสัมพี แม้เข้ามาบิณฑบาต ก็ไม่ต้องถวายบิณฑบาต”^๔

ข้อความตอนนี้นำแสดงให้เห็นลักษณะของการบูชาที่เป็นเรื่องของการแสดงออกถึงความเคารพนับถือและสักการะ โดยการกราบไหว้ ให้เกียรติ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อบุคคลผู้ควรเคารพนับถือ นอกจากนั้นยังมีบางตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การบูชาเป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมด้วยความเคารพนับถืออย่างจริงจัง เช่น ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับการรับศีลธรรม ๘ ประการของพระนางปชาบดี ว่า “ภิกษุณี อุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจักรกรรมแก่พระภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้นแม้เพียงวันเดียว ธรรมแม้นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต”^๕

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ มีข้อที่พึงสังเกต คือ เมื่อกล่าวถึงการบูชา มักมีคำว่า “สักการะ เคารพ นับถือ” ปรากฏพร้อมกับคำว่า “บูชา” เสมอๆ ซึ่งในพระไตรปิฎก มีปรากฏคำในลักษณะที่เป็นชุดคำเช่นนี้อยู่มากมาย ทำให้สามารถเข้าใจความหมายของการบูชาได้ชัดเจนขึ้น เพราะคำเหล่านี้เป็นเสมือนคำไวพจน์ของคำว่า “บูชา” ก็ว่าได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงสรุปได้ว่าการบูชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความเคารพนับถือ หรือการสักการะบุคคลผู้ทรงคุณคุณธรรม เช่น พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ และพระธรรมวินัย อันเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าต่อชีวิตนั่นเอง

๒.๑.๒ ความหมายของการบูชาทั่วไป ความหมายตามทัศนะของการบูชาโดยทั่วไปในที่นี้เป็นการมุ่งหมายถึงความหมายตามทัศนะของผู้รู้หรือนักวิชาการศาสนาที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบูชาไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมานำเสนอไว้พอสังเขป เพื่อเป็นแนวทางให้เห็นความหมายตามทัศนะของท่านอื่นๆ ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “บูชา” หมายถึง การแสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่ตนนับถือด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ภูษาเทียน เป็นต้น เช่น

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๔ วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๕๑/๓๔๓.

^๕ วิ.จู. (ไทย) ๗/๕๑๖/๓๒๓.

บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ ฯลฯ การยกย่องเทิดทูลด้วยความนับถือ หรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ^๖

จากความหมายคำนิยามของราชบัณฑิตยสถานนี้ ความหมายของการบูชา อาจแบ่งออกเป็น ๒ นัย ได้แก่

๑) การสักการะด้วยวัตถุเครื่องสักการะด้วยความเคารพนับถือในบุคคลหรือสิ่งต่างๆ

๒) การยกย่องหรือเลื่อมใสในคุณความดีของบุคคลด้วยความเคารพนับถือ

นอกจากนี้ ยังมีทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิหรือนักวิชาการอื่นๆ อีกดังนี้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงให้ความหมายของ การบูชา ว่า หมายถึง การแสดงความคารวะ ความนับถือ ชื่อว่า บูชา แบ่งออกเป็น ๒ ประการคือ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา^๗

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช(จวน อุฏฐายี) ได้ทรงนิยามคำว่า “บูชา” ไว้มีความหมายว่า การยกย่องเชิดชู การเช่นไหว้ การกราบหรือแสดงแสดงความนับถืออย่างอื่น คือลุกขึ้นยืนต้อนรับ ให้ที่นั่งที่สมควร หลีกทางให้เดิน ตลอดถึงการให้สิ่งของหรือรับใช้ด้วยความเคารพนับถือ^๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า หมายถึง การให้ด้วยความนับถือ การแสดงความเคารพเทิดทูล^๙

เทพพร มังธานี(ป.ธ.๙) ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า หมายถึง การแสดงความเคารพเทิดทูลด้วยความนับถืออย่างจริงใจ ด้วยความเลื่อมใสในความรู้ความสามารถและคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้นๆ^{๑๐}

เกษม บุญศรี ได้ให้ความหมายของการบูชาไว้ว่า บูชา หมายถึง การแสดงความเคารพนับถือ และการสนองคุณ^{๑๑}

จากตัวอย่างความหมายของการบูชาที่นำเสนอในข้างต้นนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายเกี่ยวกับการบูชา โดยจำแนกออกเป็น ๒ หมวด คือ ความหมายในพระไตรปิฎก และตามความหมายทั่วไป^{๑๒} ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓๔.

^๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖๗-๒๖๘.

^๘ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช(จวน อุฏฐายี), **มงคลในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖-๒๗.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๐.

^{๑๐} เทพพร มังธานี(ป.ธ.๙), **มงคลชีวิต คู่มือพัฒนาชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

^{๑๑} เกษม บุญศรี, **พุทธมงคล เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ศุภสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๖๘.

^{๑๒} ดนัย ไชยโยธา, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๕.

ความหมายในพระไตรปิฎก หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความเคารพนับถือหรือสักการะบุคคลผู้ทรงคุณธรรม เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสงฆ์ อันเป็นสรณะที่พึ่งพิงสูงสุดและทรงคุณค่าต่อชีวิตนั่นเอง

ความหมายทั่วไป หมายถึง การแสดงความเคารพ ความนับถือสักการะ ความเชื่อ ความยำเกรง ความจงรักภักดี ซึ่งเป็นการแสดงออกทางกายและวาจา ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งที่ตนเองให้ความเคารพนับถือ ด้วยความสำนึกเกิดมูล ด้วยความนอบน้อมและด้วยการให้

เมื่อพิจารณาความหมายของการบูชาทั้งสองประเภทนี้แล้ว ก็พบว่าความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎก มีเนื้อหาที่กว้างกว่าความหมายทั่วไป โดยการสังเกตเห็นได้ชัด คือ ความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎกนั้น มีความหมายรวมถึงการปฏิบัติตามธรรมะหรือพระธรรมวินัยด้วย ส่วนจุดร่วมกันของการบูชาทั้งสองความหมายนั้น ก็คือการบูชาเป็นเรื่องของการแสดงออกถึงความเคารพนับถือในบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความนับถือนั่นเอง

๒.๒ แนวคิดเรื่องการบูชาตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

คติความเชื่อเรื่องการบูชานั้นมีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลและก่อนยุคพระเวทซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์ฮินดูเกิดขึ้นในอินเดีย โดยที่แนวความคิดในยุคนี้มีลักษณะเป็นวิญญานนิยม (Animism) ถือว่ามีวิญญานศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสิ่งที่ตนนับถือ มนุษย์จึงต้องบูชา เช่นสรวงเพื่อเอาอกเอาใจไม่ให้วิญญานบันดาลโทษหรือภัยพิบัติแก่ตน ซึ่งต่อมาวิญญานก็ได้รับยกย่องเป็นเทพเจ้าและแนวความคิดแบบวิญญานนิยมก็ได้พัฒนาไปเป็นพหุเทวนิยม (Polytheism) หมายถึง ความเชื่อที่มีเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นของยุคพระเวทและเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้น จากนั้นการบูชาเทพเจ้าก็พัฒนาเป็นระเบียบพิธีมากขึ้นและถูกเผยแพร่ไปสู่ชนชาติต่างๆ ด้วยโดยเฉพาะชนชาติไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดียตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์^{๑๓}

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญขึ้นท่ามกลางวิถีปฏิบัติตามแนวของวิญญานนิยม นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิวัติแนวทางปฏิบัติดั้งเดิมหลายประการ ดังเช่นเรื่องการบูชาเทพเจ้าด้วยการฆ่าสัตว์เช่นสรวงสังเวทหรือการบูชายัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอย่างเด็ดขาด ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าการเชื่อในอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้าทั้งหลายที่แสดงออก ด้วยการอ้อนวอนบูชายัญนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง พระองค์จึงได้สอนชาวอินเดียใหม่่ว่า ท่านทั้งหลายจงดูซิ ในธรรมชาตินั้นมีความจริงอยู่ ความจริงนี้ก็คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ การที่ผลเกิดจากเหตุ เหตุทำให้เกิดผล สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน อย่าไปมัวมองดูว่าเป็นฤทธิ์ดลบันดาลของเทพเจ้า ความเป็นจริงที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่า ธรรม^{๑๔}

^{๑๓} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓

^{๑๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), สถานการณ์พุทธศาสนา : กระแสสายศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙) , หน้า ๑๔.

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับธรรมเป็นเรื่องหลัก แม้ในเรื่องการบูชาที่จากเดิมมีการบูชาเทพกันนั้น พระองค์ก็ทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลผู้มีคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งพระองค์เองก็ทรงบูชาสักการะหรือเคารพธรรมดังข้อความที่ปรากฏใน “ปฐมอุรูเวลาสูตร” ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งแรกตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ต้อนชบาลนิโครธ แทบฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตำบลอุรุเวลา เมื่อเราเร้นอยู่ในที่ล่งัด เกิดปริวิตกขึ้นว่า คนไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรงอยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ เคารพ พึ่งพิงสมณะหรือพรหมณ์ผู้ใด อยู่เล่าหนอ เราตรองเห็นว่า เราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงสมณะหรือพรหมณ์อื่นอยู่ ก็เพื่อทำสี่ลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ของเราที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ ก็แต่เราไม่เห็นสมณะหรือพรหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติยิ่งกว่าตนในโลกทั้งเทวโลก ทั้งมารโลก ทั้งพรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งเทวดา มนุษย์ ทั้งสมณพรหมณ์ ซึ่งเราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงอยู่ได้ดังนี้แล้ว เราตกลงใจว่าอย่ากระนั้นเลย ธรรมใดที่เราตรัสรู้นี้ เราพึงสักการะเคารพพึ่งพิงธรรมนั้นอยู่เถิด”^{๑๕}

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงพระพุทธจริยวัตรที่เป็นแบบอย่างได้อย่างชัดเจนว่า หลักการเรื่องการเคารพสักการะหรือบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือเรื่องธรรมเป็นสำคัญ แต่มิได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล การเคารพบูชาบุคคลก็เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาส่งเสริมเหมือนกัน ทั้งยังสอนให้ตระหนักว่า การอยู่อย่างไม่มี ความเคารพยำเกรงกันนั้นเป็นทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ข้างต้นเป็นตัวอย่าง เพียงแต่ว่าการบูชาบุคคลนั้น ต้องคำนึงถึงความมีธรรมของบุคคลเป็นหลัก ดังเช่นในตอนท้ายของ “ปฐมอุรูเวลาสูตร” นี้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ได้ปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล ดังที่ตรัสว่า แม้พระองค์จะเคารพสักการะธรรมอยู่ แต่เมื่อสงฆ์ถึงพร้อมด้วยความเป็นใหญ่เมื่อไร พระองค์ก็ทรงให้ความเคารพสงฆ์ด้วย โดยนัยนี้ สงฆ์คือสัญลักษณ์หรือรูปแบบของบุคคลผู้มีธรรมในทางพระพุทธศาสนา ผู้เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพสักการะนั้นเอง ซึ่งนอกจากสงฆ์แล้ว บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลายก็เป็นบุคคลที่เรียกว่า “ปุษนียบุคคล” หรือ บุคคลที่ควรบูชาเพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม^{๑๖}

๒.๓ หลักการบูชาในทัศนะของพระพุทธศาสนา

การบูชา เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาและจัดว่าเป็นมงคลอันสูงสุด บุคคลควรให้ความสำคัญและตระหนักในใจด้วยการบูชาหรือวัตถุที่ควรบูชา ชาวพุทธควรบูชาพระรัตนตรัย ยึดมั่นในคุณของพระรัตนตรัยเป็นหลัก เพราะแม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงบูชา สักการะ นับถือ และเคารพต่อพระธรรมและพระสงฆ์ หรือแม้แต่สถานที่สำคัญๆ ก็ทรงแนะนำให้บูชา สักการะ เคารพ นับถือ เช่น สังฆเวณียสถาน ได้แก่ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่ควรบูชา ส่วนหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาจะเป็นอย่างไรนั้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ๓ ประเด็น ด้วยกันคือ ๑.) บุคคลที่ควรบูชา ๒) สิ่งที่ควรบูชา ๓) วิธีการบูชา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในมหาปริณิพพานสูตรถึงเรื่องบุคคลที่ควรบูชาว่า บุคคลผู้บูชาพระตถาคตด้วยอามิสบูชาถึงเพียงนี้ ก็ยังไม่นับว่าบูชาพระตถาคตอย่างแท้จริง แต่ผู้ใดปฏิบัติตาม

^{๑๕} อภ. จตฺกถ. (ไทย), ๒๑ / ๒๑ / ๒๕-๒๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว ผู้นั้นจึงเชื่อว่าบูชาพระตถาคตอย่างแท้จริง ต่อจากนั้นพระอานนท์ได้ทูลถามต่อไปว่า เมื่อออกพรรษาแล้วพุทธบริษัททั้งหลายจากทิศต่างๆ ย่อมเดินทางมาเฝ้าพระองค์ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ทักทายเป็นที่เจริญจิต ครั้นเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ข้า-พระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้โอกาสเช่นนั้นอีกต่อไปแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อานนท์ สังฆเวชนีย-สถาน คือสถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังฆเวจ ๔ ตำบล คือ สถานที่พระตถาคตประสูติ สถานที่ตถาคตตรัสรู้ สถานที่ตถาคตแสดงปฐมเทศนา สถานที่ตถาคตปรินิพพาน สถานที่ทั้ง ๔ ตำบลนี้แล ควรที่พุทธบริษัท ๔ ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในตถาคตจะให้เห็นให้เกิดความสังฆเวจ อนึ่งชนเหล่าใดได้ไปยังสังฆเวชนียสถานเหล่านั้นด้วยความเลื่อมใส ชนเหล่านั้นครั้งหากาละไปแล้วจักเข้าถึงคติโลกสวรรค์^{๑๗}

ลำดับต่อมา พระอานนท์ได้ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติในพุทธสรีระของพระองค์ว่า ข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติในพระสรีระของพระองค์อย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนท์ เธอทั้งหลายอย่าขวนขวายเลย จงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญเพียรมุ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์เถิด บรรดาภิกษุทั้งหลายที่พรหมณ์และคหบดีทั้งหลายผู้เลื่อมใสในตถาคตมีอยู่ การปฏิบัติกับสรีระของตถาคตเป็นหน้าที่ของเขาเหล่านั้น พระอานนท์ได้ทูลถามต่อไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายเป็นต้นเหล่านั้นจะพึงปฏิบัติในพระสรีระโดยวิธีเช่นใด พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าให้ปฏิบัติต่อพระสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิตั้งปรากฏใน ”มหาปรินิพพานสูตร” ว่า

“พวกเขาใช้ผ้าไหมใหม่ห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิเสร็จแล้ว จึงห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอันเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเติมน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างพระสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง อานนท์ พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างนี้แล”

พวกเขาพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เขาปฏิบัติพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ชนเหล่าใดจักยกกระเปียบดอกไม้ของหอมหรือจุลจกก่อภิวาหรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้น จักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน^{๑๘}

แล้วพระองค์ก็ทรงตรัสถึงการสร้างอุบายถวายแก่บุคคล ๔ จำพวก ได้แก่

- ๑) พระตถาคตอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุบายบุคคล
- ๒) พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นอุบายบุคคล
- ๓) พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุบายบุคคล
- ๔) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุบายบุคคล^{๑๙}

บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้เป็นบุคคลพิเศษ ควรแก่การสร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของบุคคลผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ซึ่งสามารถเป็นปัจจัยให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๗, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๒/๑๒๔.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕.

^{๑๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕.

นอกจากนี้พระองค์ยังได้ตรัสถึงอานิสงส์ของการไหว้พระสกุพบว่า “ชนเหล่าใด จักยกกระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจุ่ม จักอภิวาทหรือทำจิตให้เลื่อมใสในพระสกุบนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข แก่ชนเหล่านั้น ตลอดกาลนาน”^{๒๐}

จากเนื้อความในพระสูตรนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสถานที่ซึ่งควรแก่การบูชา และบุคคลที่ควรบูชา การที่คนเราปรารถนาในความสุขความเจริญทั้งในโลกนี้และโลกหน้าจึงควร ตระหนักให้ดีในเรื่องของการบูชาโดยเฉพาะการบูชาคุณความดีของคนที่ยควรบูชา เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์สาวก พระมหากษัตริย์เหล่านี้ เป็นต้น

๒.๔ วิธีการบูชาในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ในส่วนของคุณลักษณะวิธีการบูชานั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถกระทำได้ด้วยการแสดงออกซึ่งสิ่งที่ดีงาม เช่น การกราบไหว้ ลุกกราบ ให้การยกย่อง นอบน้อม ตลอดถึงการบูชาด้วย วัตถุสิ่งของต่างๆ โดยจำแนกวิธีการบูชาออกเป็น ๒ ประเภท ^{๒๑} ได้แก่

๑) อามิสบูชา หมายถึง การนำวัตถุสิ่งของต่างๆ ไปสักการบูชาต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรบูชา เช่น ให้ข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น รวมถึงการปรนนิบัติรับใช้ผู้มีพระคุณ ต่อตนด้วยสิ่งของหรือแรงกายของตน การทำอามิสบูชาในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ได้แก่ การ ถวายปัจจัย ๔ มี จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช รวมถึงเครื่องสักการบูชาอย่างอื่นมี ดอกไม้ ธูป เทียน ฯลฯ เป็นต้น แต่พระรัตนตรัยเพื่อเป็นพุทธบูชา อัมมบูชา และสังฆบูชา^{๒๒}

๒) ปฏิบัติบูชา หมายถึง การบูชาด้วยการปฏิบัติตามแบบอย่างที่ท่านทำ ปฏิบัติตามคำที่ ท่านสอนด้วยความเคารพ ไม่อวดดีถือมั่นด้วยมานะทิฐิ เป็นการปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่ จำยอมทำเพราะถูกบังคับ ส่วนการปฏิบัติบูชาในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การตั้งใจปฏิบัติตามพระ ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยสมควรแก่เพศภาวะที่ตนเป็นอยู่ จะเป็นพระหรือชาวบ้านที่ตั้งใจ รักษาปฏิบัติตามแห่งเพศภาวะของตน ปฏิบัติตามคำสอนของบัณฑิตฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ปฏิบัติกัมมัฏฐาน ๒ คือ สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้ กาย วาจาและใจ สะอาด สงบ และรู้แจ้งเห็นจริงตามบัณฑิต ^{๒๓}

๒.๕ การบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา

การที่เราจะบูชาสิ่งใดหรือบุคคลใด จุดมุ่งหมายก็เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิต เหมือนกับเรารับประทานอาหาร ก็เพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโตแข็งแรง จำเป็นต้องเลือกทานสิ่งที่เป็นประโยชน์ไม่เป็นพิษเป็นภัย บันทอนการเจริญเติบโตของร่างกาย การบูชาก็เช่นเดียวกัน เราต้อง รู้จักเอกราชบุคคล สิ่งที่ยควรบูชา ถ้าไปบูชาบุคคลผิด หรือสิ่งที่ไม่ควรบูชา ก็จะเป็นสิ่งอับมงคลของผู้ บูชาเอง ความเจริญก้าวหน้าของชีวิตก็หยุดชะงักไปด้วย การเฉพาะเรื่องบุคคลควรบูชาที่มีคุณความ ดี มีคุณค่าแก่การระลึกนึกถึง และยึดเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามได้ ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

^{๒๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒., ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๕/๑๒๕.

^{๒๑} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^{๒๒} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่ เพื่อพุทธศาสน์, **นักธรรมชั้นโท**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

^{๒๓} เทพพร มิ่งธานี, **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

๑) พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยสาวก ชื่อว่าปุชณียะบุคคล เป็นผู้ควรแก่การบูชาตลอดไป เพราะเป็นผู้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสด้วยเครื่องเศร้าหมองจัดเป็นอริยะชนที่เราควรบูชาอย่างยิ่งแท้จริง^{๒๔}

๒) พระสงฆ์ หมายถึง สมมติสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก่อนแล้ว อบรมสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติปฏิบัติชอบตาม แม้มีใช้อริยสงฆ์ คือหมู่ชนที่ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใสออกบวชปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัด เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็สอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย พระสงฆ์มี ๒ ประเภท คือ อริยสงฆ์และสมมติสงฆ์^{๒๕}

๓) พระมหากษัตริย์ ผู้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม เป็นธรรมราชา จัดเป็นบุคคลของไพร่ฟ้าประชาชน

๔) บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ผู้ปฏิบัติ เป็นบัณฑิต ไม่เป็นพาล อยู่ในฐานะเป็นพรหมของบุตรหลาน จัดเป็นปุชณียะบุคคลของบุตรหลาน ควรแก่การบูชาอย่างยิ่ง

๒.๕.๑ ความหมายของการบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา มีหลักปฏิบัติที่ประกอบด้วยเหตุด้วยผล ซึ่งผู้ที่ประพฤติปฏิบัติสามารถใช้ปัญญาพิจารณาเห็นได้ การบูชาในมงคลข้อนี้ หมายถึง การกระทำ ๓ ประการ คือ

ปัดคัมพะ ได้แก่ การยกย่อง

สักการะ ได้แก่ การบูชาด้วยสิ่งของ

สัมมานะ ได้แก่ การนับถือ

การยกย่อง บูชาด้วยสิ่งของ และการยอมรับนับถือ ทั้ง ๓ นี้ เป็นลักษณะของการบูชา ส่วนในอรรถา “ปรหมัโชติกา ขุททกปาฐวิณณา” ท่านกล่าวว่าการทำสักการะ การเคารพนบถน้อม และไหว้ ชื่อว่า บูชา (มงคลัตถทีปนี แปล ๑ ๒๕๓๓ : ๘๑)

๑) ปัดคัมพะ การยกย่องได้แก่ การเชิดชู เทิดทูน สนับสนุนและสรรเสริญคนดี เช่น การเลือกคนให้ดำรงตำแหน่ง การเลือกผู้นำการเลือกผู้แทน เป็นต้น ถือเป็นลักษณะของการยกย่อง เพราะผู้ที่เลือกเห็นความดีงามของเขา เทิดทูนเขา การปฏิบัติเช่นนี้จัดการบูชาแบบปัดคัมพะ คือ บูชาด้วยการยกย่องให้ปรากฏ อีกนัยน้อย การที่ศาสนิกชนทำการสรรเสริญคุณของศาสดา หรือพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาของตน จัดว่าเป็นการบูชาเช่นเดียวกัน^{๒๖}

๒) สักการะ การบูชาด้วยสิ่งของ ได้แก่ การแสดงบูชาออกมานอกโดยบูชาด้วยอามิสสิ่งของ เช่น รูปเทียน ดอกไม้ ของหอม โคมประทีป ข้าวน้ำ เป็นต้น ของใช้ประกอบการบูชาเหล่านี้เรียกว่า เครื่องสักการะ คือ เครื่องประกอบพิธีการ การที่เราเอาดอกไม้รูปเทียน ข้าวน้ำไปบูชา

^{๒๔} คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสนา, **นักธรรมชั้นตรี**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๒๖} การบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.googil.com.>, (๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑).

พระพุทธรูป นั้น มิใช่เราเอาสิ่งของเหล่านั้นไปให้พระ แต่เอาไปบูชาพระเพื่อชกแจงโน้มน้าวใจของเราให้เกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระคุณของพระแล้วมุ่งสู่ความดี จัดว่าเป็นการบูชาอีกรูปแบบหนึ่ง^{๒๗}

๓) สัมมานะ การนับถือ ได้แก่ การยอมรับนับถือด้วยความจริงใจ ยอมรับเอามาเป็นคติเป็นแบบอย่างตัวอย่างที่ดีงามเป็นทำกายถวายชีวิต เช่น ศาสนิกชนยอมรับนับถือศาสนา และหลักยึดเหนี่ยวในศาสนาของตนเอง ชาวพุทธยอมรับนับถือพระรัตนตรัย ชาวคริสต์ยอมรับนับถือพระเยซู และพระเยซู การยอมรับนับถืออย่างนี้เป็นลักษณะของการบูชาแบบสัมมานะ^{๒๘}

กล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนา การที่ศาสนิกชนกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย เป็นการบูชาด้วยปศุคณิหะ การบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เป็นการบูชาสักการะ การบูชาด้วยปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของศาสนา เป็นการบูชาด้วยสัมมานะ

อันนัยหนึ่ง การบูชา มี ๒ อย่าง คือ

อามิสบูชา และ ปฏิบัติบูชา รวมความว่า คุณธรรมที่เรียกว่า บูชา ไม่ว่าจะ เป็นอามิสบูชา ประกอบการบูชา นั้น เป็นการแสดงบูชาให้ปรากฏออกมาพระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญปฏิบัติบูชาว่า สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ และเป็นการบูชาอย่างยิ่ง พระองค์ทรงตรัสว่า

“อานนท” ผู้ใดแล เป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกา ก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยังมีปกติประพฤติตามธรรม ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพนับถือ บูชา ตถาคต ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง

๒.๕.๒ อานิสงส์ของการบูชาบุคคลที่ควรบูชา

การเลือกบูชาบุคคลที่ควรบูชา พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นอุดมมงคล คือ ทำให้ผู้บูชา มีความสุขความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ประมวลกล่าวเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๑) มีหลักดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เพราะเมื่อบุคคลบูชาคนดี บูชาความดีของผู้ที่ควรบูชา จิตใจจะผ่องใส สงบเยือกเย็น และคิดอ่านไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งนี้ยังได้ยกระดับจิตใจไปผูกไว้กับคุณธรรมความดีของผู้ที่ควรบูชา และประพฤติปฏิบัติตาม โดยยึดเอาหลักคุณธรรมความดีเป็นคติแบบอย่างในการดำเนินชีวิต^{๒๙}

๒) กำจัดสิ่งอัปมงคลให้หมดไป การบูชาคือการยกย่อง สนับสนุน การยอมรับนับถือ และการสักการะความดีงาม เมื่อบุคคลน้อมนำเอาสิ่งที่ดีเข้าในตน เขามักอบรมจิตของตน สิ่งที่ชั่วร้ายก็จะตั้งอยู่ไม่ได้ เป็นการกำจัดสิ่งอัปมงคลออกไป อีกอย่างหนึ่งเมื่อบุคคลยกย่องสนับสนุน ยอมรับนับถือและการสักการะคนดี คนชั่วย่อมอยู่ไม่ได้เช่นกัน^{๓๐}

๓) การบูชาป้องกันการหลงผิด คนที่ต้องการความเจริญก้าวหน้าในชีวิตต้องพยายามรักษาความเป็นตัวของตัวไว้ คือ จะต้องรู้จักตัวเองอย่างถ่องแท้ จะมีสิ่งใดเข้ามาปรับปรุงตัว ก็ต้องเลือกสรรสิ่งที่เหมาะสมซึ่งจะทำให้ตัวดีขึ้น มิใช่สิ่งที่จะทำให้ตัวเลวลง บางคนหลงผิดลืมนึกความเป็นตัว

^{๒๗} แหล่งที่มาเดียวกัน, เรื่องเดียวกัน.

^{๒๘} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๒๙} อานิสงส์ของการบูชาบุคคลที่ควรบูชา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.mcrp-pr1-564188046.blogspot.com>, (๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑).

^{๓๐} จากแหล่งข้อมูลเดียวกัน, เรื่องเดียวกัน

ของตัวเองเสีย แล้ววิ่งตามความนิยมของคนอื่น ตัวเป็นพุทธ บุษพาพระรัตนตรัย อุตส่าห์เอาพระเสียมทองแขวนคอไว้ แต่ไปเที่ยวปล้นจี๋ขโมยเขากิน อย่างนี้เรียกว่า คนหลงผิด ดังนั้น ถ้าบุชพาพระพุทเจ้า จะต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับคำสอนของพระองค์ด้วย จึงเรียกได้ว่า ไม่หลงผิด^{๓๑}

๔) อบรมจิตใจให้ประณีตขึ้น การบูชาเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ไม่ทำ พุด และคิด ในสิ่งที่ต่ำทราม เพราะการบูชาที่ควรบูชา คือ การเอา “ความดี” ของผู้นั้นเป็นที่ตั้ง บูชาความดีของเขา น้อมเข้ามาอบรมจิตใจเราให้เจริญตาม^{๓๒}

๒.๖ หลักการเคารพและการบูชาพระรัตนตรัย

ความเคารพ หมายถึง ความตระหนัก ซาบซึ้ง รู้ถึงคุณความดีที่มีอยู่จริงของบุคคลอื่น ยอมรับนับถือความดีของเขาด้วยใจจริง แล้วแสดงความนับถือต่อผู้นั้นด้วยการแสดงความอ่อนน้อม อ่อนโยนอย่างเหมาะสม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ความเคารพยังหมายรวมถึง ความตระหนักถึงคุณของสัตว์และสิ่งของต่างๆ ด้วย ความหมายของความเคารพที่สั้นที่สุดคือ การจับดี ไม่จับผิดบุคคล สัตว์ และสิ่งของต่างๆ

การที่เราจะจับดีหรือตระหนักซาบซึ้งในคุณความดีของบุคคล สัตว์ หรือสิ่งของใดๆ ก็ตาม เราจำเป็นจะต้องตั้งใจศึกษา หมั่นสังเกต บุคคล สัตว์ หรือสิ่งของเหล่านั้นให้ดี ให้ละเอียดรอบคอบ และต้องใช้เวลาพอสมควรจึงจะรู้เห็นซาบซึ้งในคุณของสิ่งนั้นๆ

อีกนัยหนึ่งความเคารพหมายถึง การให้ความสำคัญต่อสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะสิ่งที่มีความสำคัญบุคคลที่มีความสำคัญ และสถานที่สำคัญๆ เป็นต้น แต่การจะรู้ว่าสิ่งใดสำคัญหรือไม่ก็ต้องศึกษาจนรู้คุณของสิ่งนั้นๆ ก่อน

๒.๖.๑ การแสดงความเคารพ หมายถึง การแสดงความตระหนักในคุณความดีของสิ่งที่เราเคารพด้วยใจจริง ให้ปรากฏชัดแก่บุคคลทั่วไป ด้วยการแสดงออกทางกาย วาจา มีอยู่หลายวิธี เช่น หลีกทางให้ ลูกขี้ยืนต้อนรับ การให้ที่นั่งแก่ท่าน การประนมมือเวลาพูดกับท่าน การกราบ การไหว้ การขออนุญาตก่อนทำกิจต่างๆ การวันทยาวัธ - วันทยาหัตถ์ การลดธง ฯลฯ

๒.๖.๒ การแสดงความเคารพที่ถูกต้องตามหลักธรรม หมายถึง การแสดงออกเพราะตระหนักในคุณความดีของสิ่งที่เคารพด้วยใจจริง นักเรียนที่ค่านับครูเพราะเกรงว่าถ้าไม่ทำจะถูกตัดคะแนนความประพฤติ ทหารที่ทำวันทยาหัตถ์ผู้บังคับบัญชาเพราะเกรงว่าถ้าไม่ทำจะถูกลงโทษ อย่างนี้ไม่จัดว่าเป็นความเคารพ เป็นแต่เพียงวินัยอย่างหนึ่งเท่านั้น

๒.๖.๓ สิ่งที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทสฺสธารสูตร ว่า "ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา ในความไม่ประมาท ในการปฏิสันถาร ธรรม ๖ อย่างเหล่านี้เป็นไปในส่วนวิเศษ" ที่ว่า "เป็นไปในส่วนวิเศษ" หมายถึง เป็นเหตุให้ผู้มีความเคารพในธรรม ๖ ประการ นี้มีความเจริญไม่เสื่อม

^{๓๑} จากแหล่งข้อมูลเดียวกัน, เรื่องเดียวกัน

^{๓๒} จากแหล่งข้อมูลเดียวกัน, เรื่องเดียวกัน

ในโลกนี้มีคน สัตว์ สิ่งของ เหตุการณ์ การงาน และอื่นๆ อีกมากมายจนนับไม่ถ้วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำให้เรามีความเคารพ ไม่ดูเบา ตระหนักในสิ่งมีคุณค่าที่สำคัญเพียง ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) ให้มีความเคารพในพระศาสดา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- ๒) ให้มีความเคารพในพระธรรม คือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- ๓) ให้มีความเคารพในพระสงฆ์ คือสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- ๔) ให้มีความเคารพในการศึกษา คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา และความรู้อื่นๆ

ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและเพื่อสร้างบารมี

๕) ให้มีความเคารพในความไม่ประมาท คือ ไม่ประมาทในการสร้างบุญบารมี และไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

- ๖) ให้มีความเคารพในการปฏิสังขรณ์หรือการต้อนรับแขก

ส่วนพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ และผู้มีอุปการคุณอื่นๆ หรือสิ่งอื่นๆ ไม่จำเป็นต้องเคารพหรืออย่างไร ความจริงคือ ต้องเคารพเหมือนกัน กล่าวคือ พ่อแม่ก็ดี ครูบาอาจารย์ก็ดี หรือผู้มีอุปการคุณต่างๆ จัดอยู่ในข้อ ๗ คือ ให้เคารพในพระธรรม เพราะในคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าครอบคลุมเรื่องนี้อยู่แล้ว เช่น ใน “สิงคาลกสูตร” ว่าด้วยการไหว้ทิศทั้ง ๖ ดังนี้

- ๑) ทิศเบื้องหน้า บิดามารดา
- ๒) ทิศเบื้องหลัง บุตรธิดาและภรรยาหรือสามี
- ๓) ทิศเบื้องขวา ครูบาอาจารย์
- ๔) ทิศเบื้องซ้าย มิตร หาย
- ๕) ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์หรือนักบวช
- ๖) ทิศเบื้องล่าง ลูกน้องพนักงาน

การไหว้ทิศทั้ง ๖ ตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือ ให้มีความเคารพในทิศทั้ง ๖ และยังตรัสบอกหน้าที่ที่บุคคลแต่ละคนจะต้องปฏิบัติต่อทิศทั้ง ๖ ด้วยความเคารพไว้อย่างละเอียดชัดเจนอีกด้วย

ความจริงหากจะย่อสิ่งที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนาให้เหลือเพียง ๓ ประการก็ได้เช่นกัน กล่าวคือ จัดข้อ ๔ คือการศึกษา, ข้อ ๕ คือความไม่ประมาท และข้อ ๖ คือการปฏิสังขรณ์ ไว้ในข้อ ๒ คือพระธรรมเพราะทั้ง ๓ ข้อนี้เกี่ยวข้องกับพระธรรม ดังนั้นสรุปแล้วสิ่งที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนาจึงมีเพียง ๓ ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ หรือพระรัตนตรัยนั่นเอง

๒.๗ วิธีการแสดงความเคารพพระรัตนตรัย

๒.๗.๑ ความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ตระหนักซาบซึ้งถึงพระพุทธรูป คือ คุณความดีอันไม่มีประมาณพระพุทธรูปองค์ เมื่อตระหนักแล้วก็แสดงออกซึ่งความเคารพต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้างดต่อไป

(วิธีการแสดงความเคารพในสมัยพุทธกาล)

- ๑) เข้าเฝ้าทั้ง ๓ กาล คือ เข้า กลางวัน เย็น
- ๒) เมื่อพระองค์ไม่สวมรองเท้าจกรม เราจะไม่สวมรองเท้าจกรม
- ๓) เมื่อพระองค์จกรมในที่ต่ำ เราจะไม่จกรมในที่สูงกว่า

- ๔) เมื่อพระองค์ประทับในที่ต่ำ เราจะไม่อยู่ในที่สูงกว่า
- ๕) ไม่ห่มผ้าคลุมบ่าทั้งสองในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น
- ๖) ไม่สวมรองเท้าในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น
- ๗) ไม่กางร่มในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น
- ๘) ไม่ถ้ายอจจาละ ปัสสาวะในที่ซึ่งทอดพระเนตรเห็น^{๓๓}

(วิธีการแสดงความเคารพหลังพุทธปรินิพพาน)

- ๑) ไปไหว้พระเจดีย์อันเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุตามโอกาส
- ๒) ไปไหว้สังเวชนียสถาน คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ปรินิพพาน
- ๓) เคารพพระพุทธรูป
- ๔) เคารพเขตพุทธาวาส คือเขตโบสถ์
- ๕) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์
- ๖) ไม่กางร่มในลานพระเจดีย์
- ๗) เมื่อเดินใกล้พระเจดีย์ ไม่เดินไปพุดไป
- ๘) เมื่อเข้าไปในเขตอุโบสถ ควรถอดรองเท้า หุบร่ม ไม่ทำอาการต่างๆ ซึ่งแสดงถึงความ

กระด้างหยาบคาย

- ๙) ปฏิบัติตนตามพุทธโอวาทอยู่เป็นนิตย์^{๓๔}

๒.๗.๒ ความเคารพในพระธรรม คือ ตระหนักถึงคุณประโยชน์อันมหาศาลของพระธรรม แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้

- ๑) เมื่อมีประกาศแสดงธรรมก็ไปฟัง
- ๒) ฟังธรรมด้วยความ งามสำรวม ตั้งใจ
- ๓) ไม่นั่งหลับ ไม่นั่งคุยกัน ไม่คิดฟุ้งซ่าน ขณะฟังธรรม
- ๔) ไม่วางหนังสือธรรมะไว้ในที่ต่ำ
- ๕) ไม่ดูหมิ่นพระธรรม
- ๖) บอกระรมสอนธรรม ด้วยความระมัดระวังไม่ให้ผิดพลาด^{๓๕}

๒.๗.๓ ความเคารพในพระสงฆ์ คือตระหนักถึงคุณความดีของพระสงฆ์ ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เป็นผู้สืบอายุพระพุทธศาสนา แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้

- ๑) กราบไหว้ โดยกิริยาอาการเรียบร้อย
- ๒) นั่งเรียบร้อย ไม่นั่งกอดเข่าเจ้าจุก
- ๓) ไม่สวมรองเท้า ไม่กางร่ม ในที่ประชุมสงฆ์
- ๔) ไม่คะนองมือคะนองเท้าต่อหน้าท่าน
- ๕) เมื่อพระเถระไม่เชิญ ไม่แสดงธรรม

^{๓๓} วิธีการแสดงความเคารพพระรัตนตรัย, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.mcrp-pr1-564188046.blogspot.com>, (๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑).

^{๓๔} แหล่งที่มาเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๓๕} แหล่งที่มาเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

- ๖) เมื่อพระเถระไม่เชิญ ไม่อวดรู้แก้ปัญหาธรรม
- ๗) ไม่เดิน ยืน นั่งเปียดพระเถระ
- ๘) แลดูท่านด้วยจิตเลื่อมใส
- ๙) ต้อนรับท่านด้วยไทยธรรม^{๓๖}

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยภายนอก ส่วนวิธีการแสดงความเคารพพระรัตนตรัยภายใน คือ ต้องปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงพระรัตนตรัยในตัวให้ได้ ด้วยการน้อมนำใจมาหยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางกายฐานที่ ๗ เมื่อเข้าถึงพระรัตนตรัยภายในแล้ว ก็เอาใจไปจรดหยุดนิ่งอยู่ที่พระรัตนตรัยนั้น การทำอย่างนี้เชื่อว่าเป็นการแสดงความเคารพคือให้ความสำคัญต่อพระรัตนตรัย กล่าวคือ เมื่อเข้าถึงแล้วก็ไม่ปล่อยวางเสีย เพราะการปล่อยวางหรือไม่ใส่ใจในไม่ช้าธรรมะที่เข้าถึงก็จะเลือนหายไป

๒.๗.๔ อานิสงส์ของการมีความเคารพ มีคำกล่าวไว้ว่า "เมื่อจะใช้ประโยชน์จากสิ่งใด เราจำเป็นต้องรู้ถึงคุณค่าของสิ่งนั้นก่อนฉนั้นใด ผู้ที่จะรับประโยชน์จากบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นได้ ก็จำเป็นต้องมีความเคารพต่อบุคคลนั้นและสิ่งนั้นก่อนฉนั้น" เมื่อครั้งที่หมอชีวโกมารภักจ้ไปเรียนวิชาแพทย์ ณ เมืองตักกสิลา ขณะที่ยังเรียนผ่านไปได้ ๗ ปี วันหนึ่งท่านถามอาจารย์ว่า "กระผมเรียนวิชาแพทย์สำเร็จตามหลักสูตรแล้วหรือยัง" อาจารย์ตอบว่า "พ่อชีว ถ้าเช่นนั้นเธอจงถือเสียมเที่ยวไปรอบเมืองตักกสิลา ระยะทาง ๑ โยชน์ ตรวจดูสิ่งใดไม่ใช่ตัวยง จงขุดสิ่งนั้นมา" ชิวโกมารภักจ้ จึงถือเสียมเดินไปรอบเมืองตักกสิลา ระยะทาง ๑ โยชน์ ไม่เห็นสิ่งใดที่ไม่เป็นตัวยงสักอย่างหนึ่ง จึงเดินทางกลับมารายงานอาจารย์ ท่านอาจารย์บอกว่า "พ่อชีว เธอศึกษาสำเร็จแล้ว"^{๓๗}

จากเรื่องนี้ทำให้ได้ข้อคิดว่า การที่หมอชีวสามารถนำสิ่งต่างๆ รอบตัวในระยะทาง ๑ โยชน์มาทำยาได้หมดนั้น แสดงว่าท่านศึกษาเรื่องยามาอย่างดี จนอาจกล่าวได้ว่ารู้คุณสมบัติความเป็นยาของทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเลยทีเดียว ตรงข้ามหากให้บุคคลทั่วไปถือเสียมออกไปหาตัวยงเช่นท่านบ้าง คงพบสิ่งที่คิดว่าทำยาไม่ได้มากมาย ทั้งนี้เพราะไม่ได้ศึกษามาก่อนว่าจะนำสิ่งต่างๆ รอบตัวมาทำยาได้อย่างไร

ในความเป็นจริงแล้ววัตถุทั้งหลายในโลก ต่างมีคุณสมบัติเฉพาะตัวของมัน ถ้าใครทราบคุณสมบัติเหล่านั้นตามความเป็นจริง ก็สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มาก เช่นนักวิทยาศาสตร์รู้คุณสมบัติของแม่เหล็ก ก็นำไปใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าได้ รู้คุณสมบัติของแร่เรเดียม ก็นำไปใช้เป็นยาเพื่อรักษาโรคมะเร็งได้

แต่การที่จะรู้คุณสมบัติตามความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ นั้น ทำได้ยากมาก เป็นวิสัยของนักปราชญ์ของผู้มีปัญญาเท่านั้น เช่นเดียวกันกับคนทั้งหลายในโลก ต่างก็มีคุณความดีในตัวต่างๆ กันไป มากบ้าง น้อยบ้างไม่เท่ากัน ผู้ใดทราบถึงคุณความดีของบุคคลทั้งหลายได้ตามความเป็นจริง ก็จะเป็นประโยชน์ ทำให้มีโอกาที่จะถ่ายทอดคุณความดีนั้นๆ จากผู้อื่นมาสู่ตนเอง หากเป็นผู้บริหารก็สามารถมอบหมายงานลูกน้องได้ตรงความสามารถและใช้งานลูกน้องได้เต็มความสามารถที่เขาจะมีอยู่ ส่งผลให้งานขององค์กรก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

^{๓๖} แหล่งที่มาเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๓๗} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

คนที่มีความเคารพจะเป็นประดุจทะเลที่รวมแห่งรัตนะคือความดีทั้งหลาย เพราะเขาจะเห็นสิ่งดีๆ ต่างๆ รอบตัว แล้วน้อมนำเข้ามาสู่ใจ ทำให้ความคิด คำพูด การกระทำ บุคลิกของเขา เป็นไปในทางที่ดีโดยอัตโนมัติ เขาก็จะมีจิตใจผ่องใส เพราะเห็นอะไรก็สวยสดงดงามไปหมด แม้เจอปัญหาเจอวิกฤตก็สามารถพลิกเป็นโอกาสได้ เปรียบประดุจต้นไม้ที่สามารถเปลี่ยนก่อนอุจจาระ เปลี่ยนไปไม่เนาๆ ให้เป็นอาหารบำรุงต้นได้ และที่สำคัญด้วยใจที่ผ่องใส ด้วยใจที่ตื่นเฝ้า จะช่วยดึงดูดสิ่งดีๆ คนดีๆ เข้ามาหาตัวตั้งค้ำกล่าวที่ว่า ผุ่่นกเข้าผุ่่นก ผุ่่นข้างเข้าผุ่่นข้าง คนดีก็สมาคมกับคนดี คนพาลคนชั่วเหล่าเมายาก็สมาคมกับคนชั่วเหล่า เป็นต้น

ส่วนคนไม่มีความเคารพและมีอุปนิสัยจับผิดคนอื่นนั้น ใจของเขาไม่ต่างอะไรกับ "ถังขยะ" ซึ่งเป็นแหล่งรวมแห่งสิ่งไม่ดีทั้งหลาย ไม่ต่างอะไรกับแม่น้ำที่เน่าเสียเป็นที่รวมของสิ่งไม่ดีที่คนนำไปทิ้งเอาไว้ บุคคลเหล่านี้จะมีเรื่องให้หงุดหงิดหดหู่ได้ทั้งวัน เพราะเห็นอะไรรอบตัวก็ไม่ดีไปหมด ในสมัยพุทธกาลมีหลายคนมีบุญได้เจอพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นมหาบุรุษที่ดีที่สุด ไม่มีใครจะดีกว่านี้อีกแล้ว แต่กลับไม่เห็นคุณค่าความดีของพระองค์ แล้วยังไปสร้างบาปกับท่านอีก จนเป็นเหตุให้ไปหมกหม้มอยู่ในอเวจีมหานรก เช่น พระเทวทัต เป็นต้น

นอกจากนี้คนที่มีความเคารพอ่อนน้อม มีปกติกราบไหว้อยู่เป็นนิตย์ ย่อมจะได้รับความรัก ความเอ็นดู ยกย่องสรรเสริญสนับสนุนส่งเสริมให้มีความเจริญยิ่งขึ้น คนที่มีความเคารพ เปรียบเสมือนต้นไม้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะไม่แข็งกระด้าง อ่อนไหวไปตามลม ย่อมได้รับการเอาใจใส่ดูแล ใส่ปุ๋ย รดน้ำ พรวน ดินเป็นอย่างดี ทำให้มีโอกาสเจริญเติบโตแผ่กิ่งก้านสาขาผลิตดอกออกผลเป็นที่พึงแก่คนทั้งหลาย คนที่ขาดความเคารพ มีปกติไม่ก้มหัวให้ใครๆ จะแข็งทื่อเหมือนต้นไม้ที่ตายแล้ว จะไม่มีใครเอาใจใส่ดูแล ใส่ปุ๋ยรดน้ำ พรวนดินอีกต่อไป ไม่มีทางเจริญเติบโตอีกแล้ว มีแต่จะถูกโค่นอย่างเดียวนั่น

สำหรับอานิสงส์หลักของการมีความเคารพต่อพระรัตนตรัยคือ ช่วยให้บุคคลนั้นๆ น้อมนำคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติจนหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ หากยังก้ำกัฏฐิเลสไม่หมดคือต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป อานิสงส์แห่งการมีความเคารพต่อพระรัตนตรัยจะทำให้ได้เกิดในตระกูลสูงและได้รับการเคารพยกย่องจากคนทั้งหลาย เพราะพระรัตนตรัยเป็นสิ่งที่สูงส่ง การเคารพต่อพระรัตนตรัยจึงทำให้ได้เกิดเป็นผู้สูงศักดิ์ ได้แก่ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ได้เป็นพระราชามหากษัตริย์ ได้เป็นเจ้าของคนนายคน เป็นต้น

การบูชา เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งสำหรับฝึกใจที่ยังหยาบกระด้าง เพราะไม่อาจยอมรับคุณค่าความดีของผู้อื่นให้ละเอียดอ่อนลง แต่หากได้เคยชินกับการบูชาแล้ว ในที่สุดย่อมสามารถเห็นถึงคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวของผู้ที่เราบูชาได้อย่างแจ่มชัด จนเกิดความเลื่อมใสกลายเป็นการบูชาอย่างแท้จริง อยากทำความดีตามท่านบ้าง ผู้ใหญ่จึงควรสอนบุตรหลานให้รู้จักสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัยเป็นการปลูกศรัทธาตั้งแต่เล็กๆ

๒.๗.๕ อานิสงส์การบูชาพระรัตนตรัย อานิสงส์สูงสุดของการปฏิบัติบูชาคือ การได้เข้าถึงพระรัตนตรัยในตัวและสามารถกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปจากใจ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป เมื่อดับขันธแล้วก็จะได้ไปเสวยสุขอยู่ในอายตนิพพาน

ส่วนอานิสงส์ของอามิสบูชานั้นจะทำให้ได้เสวยทิพยสมบัติอันโอฬารบนสรวงสวรรค์ เมื่อได้มาเกิดยังโลกมนุษย์ก็จะเป็นที่เคารพของชนทั้งหลาย ได้เกิดในตระกูลสูง ถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติ

ทรัพย์สมบัติคุณสมบัติ และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ปฏิบัติบูชาได้อย่างสะดวก ในพระไตรปิฎกบันทึกตัวอย่างอันสงฆ์ของอามิสบูชาไว้จำนวนมาก ในที่นี้จะกล่าวถึงเพียงหนึ่งตัวอย่างคือ เรื่องของพระกัสสปเถระ^{๓๔}

พระกัสสปเถระ เล่าไว้ว่า หลังจากพระปฐมุตตพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ท่านได้ประชุมญาติและมิตรแล้วกล่าวว่า "พระมหาวิระเจ้าปรินิพพานแล้ว เชิญเรามาทำการบูชากันเถิด" พวกเขารับคำว่า "สาธุ" จากนั้น ก็ได้บูชาพระพุทธรูปองค์ด้วยการสร้างเจดีย์สูง ๑๐๐ ศอกเพื่อเก็บพระบรมสารีริกธาตุ และได้สร้างกุศลอื่นๆ เป็นอันมาก ละโลกแล้วก็ได้ไปเสวยทิพยสมบัติอันโอฬารในเทวโลก เมื่อจุติมาเกิดในโลกมนุษย์ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๓ ครั้ง

ภพชาติสุดท้ายนี้ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลมีทรัพย์ ๘๐ โกฏิ ต่อมาท่านได้ ละทรัพย์เหล่านั้นออกบวชแล้วปฏิบัติบูชาจนได้คุณวิเศษ คือ ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญา ๖ ได้เป็นพระอรหันตสาวกองค์สำคัญในพระพุทธศาสนา ได้เป็นประธานการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือนส่งผลให้ชาวพุทธมีพระธรรมคำสอนที่เป็นหมวดหมู่ได้ศึกษาเพื่อเป็นแสงสว่างนำทางชีวิตตราบกระทั่งปัจจุบัน

ในส่วนของการบูชาด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชานั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงธรรมแก่พระสงฆ์สาวกในเรื่องนี้ไว้มีใจความดังนี้คือ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดบูชาพระตถาคตด้วยอามิส มีรูปเทียน ดอกไม้ เป็นต้น ไม่ได้ชื่อว่าบูชาเราตถาคต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดปฏิบัติไปตามซึ่งธรรม คือยัง ศีล สมาธิ และปัญญา มรรคผลให้บังเกิดในสันดานนั้นแหละจึงได้ชื่อว่าบูชาเราตถาคตโดยแท้” หากถามว่า อามิสบูชาจะสมควรแก่ใคร ไม่สมควรแก่ใครนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสไว้ว่า อามิสบูชาควรแก่ฆราวาส ไม่ควรแก่บรรพชิต ถ้าบรรพชิตมาทำอามิสบูชาแล้ว การปฏิบัติบูชาก็เสื่อมสูญไป ไม่ยิ่งพระพุทธศาสนาให้เจริญขึ้นได้ ฝ่ายฆราวาสทำอามิสบูชา ก็ชื่อว่าปฏิบัติบูชา เพราะทำตามพระโอวาทที่พระศาสดาทรงตรัส ถามว่าบูชาอย่างไรจึงจะเรียกว่าอามิสบูชา พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า ให้บูชาด้วยดอกไม้รูปเทียน เป็นต้น หรือสร้างกุศลมีวัตถุอาวาสโบลสวิหารเป็นที่สุด เรียกว่า อามิสบูชา ทำข้อปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา เล่าเรียนศึกษาพระวินัยให้สมบูรณ์ เรียกว่า ปฏิบัติบูชา หากถามว่าข้างไหนจะมีผลมากกว่ากัน เรื่องนี้พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสไว้เช่นกันคือ ปฏิบัติบูชา มีผลมาก ด้วยสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญว่า เป็นความเจริญในพระพุทธศาสนา เราท่านทั้งหลายเกิดมาพบกับพระพุทธศาสนา จงทำซึ่งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา ให้สมบูรณ์ในสันดานของตนๆ^{๓๕}

๒.๘ การบูชาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง

การบูชาในพระพุทธศาสนานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีวิวัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงตลอดมา โดยเฉพาะการบูชาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาซึ่งมีพิธีการบูชาที่มากมายหลายรูปแบบทั้งพิธีการบูชาที่เกิดจากคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยตรง และพิธีการบูชาที่เกิดจากพุทธศาสนิกชนที่มีความ

^{๓๔} หนังสือ GB ๑๐๑ ความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา กลุ่มวิชาความรู้ทั่วไปทางพระพุทธศาสนา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : https://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=130
16, (๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑).

^{๓๕} พระครูสิริปัญญาภรณ์ (อ่อน), มลลลทีปนี หรือ มงคลสูตร ๓๘ พิศดาร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.), หน้า ๔๕-๔๖.

ศรัทธาได้กำหนดกันขึ้นมาเองจนถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น การบูชาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันอาสาฬหบูชา, วันมาฆบูชา, วันวิสาขบูชา, วันอัฐมีบูชา, วันเข้าพรรษา, วันเทโวโรหณะ, วันธรรมสวนะ, วันเทศน์มหาชาติ ฯลฯ เป็นต้น ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

๒.๘.๑ วันมาฆบูชา วันมาฆบูชา แปลว่า การบูชาในเดือน ๓ เป็นวันที่มีความสำคัญวันหนึ่งของพระพุทธศาสนาในที่ท่ามกลางสงฆ์ ณ เวฬุวันมหาวิหาร โดยพระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุสำคัญ ๔ ประการ ที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า จาตุรงคสันนิบาต ซึ่งแปลว่า การประชุมที่พร้อมด้วยองค์ ๔ คือ

๑. เป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓
๒. มีพระสงฆ์ จำนวน ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมาย
๓. พระสงฆ์ทั้งหมด เป็นพระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖
๔. พระอรหันต์ทั้งหมดนั้น เป็นเอหิภิกขุ คือเป็นผู้ที่ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้า

โดยตรง

(หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ)

หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ ได้แก่ โอวาทปาติโมกข์ หมายถึง หลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา อันเป็นไปเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาดังกล่าว ในชีวิต เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น หรือคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระอรหันต์สาวกทั้ง ๑,๒๕๐ รูป

หลักธรรมดังกล่าว แบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ วิธีการ ๖ กล่าวโดยสรุป ได้ดังนี้

"หลักการ ๓" ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้ผ่องใส

"อุดมการณ์ ๔" ได้แก่ ความอดทน ความไม่เบียดเบียน ความสงบ และนิพพาน

"วิธีการ ๖" ได้แก่ ไม่ว่าร้ายผู้อื่น ไม่ทำร้ายผู้อื่น การสำรวมในปาติโมกข์ การรู้จักประมาณในการบริโภค การอยู่ในสถานที่สงบและการฝึกหัดจิตใจให้สงบ^{๔๐}

๒.๘.๒ วันวิสาขบูชา วันวิสาขบูชา แปลว่า การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ เพื่อระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าวันวิสาขบูชาเป็นวันที่มีความสำคัญพิเศษที่สุดในพระพุทธศาสนา เนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันนี้นี้ล้วนเป็นวันที่มีความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าทั้งหมด แต่เกิดต่างปีกันในเวลา ๘๐ ปี เหตุการณ์ดังกล่าวคือ การประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยทั้ง ๓ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้น ในวันเพ็ญเดือน ๖ เหมือนกันแต่ต่างปีกันคือ

๑. วันประสูติ ตรงกับวันศุกร์ วันเพ็ญเดือน ๖ ปีจอ เวลาสายใกล้เที่ยง ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เกิดขึ้น ณ ป่าลุมพินีเขตติดต่อดังกล่าว

กรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ ปัจจุบันเรียกว่า ตำบลลุมพินี

๒. วันตรัสรู้ เกิดขึ้นในเวลา ๓๕ ปีต่อมา ภายหลังที่สัทธัตถะกุมารเสด็จออกบรรพชาได้ ๖ ปี ณ โคนต้นโพธิ์ใบชื่อว่า อัสนัตถะ ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ปัจจุบันเรียกว่า ตำบลพุทธคยา

^{๔๐} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่ เพียรเพื่อพุทธศาสนา, **นักรธรรมชั้นตรี**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๔.

๓. วันปรินิพพาน เกิดขึ้นในปีที่ ๘๐ แห่งพระชนมายุของพระพุทธเจ้า ณ แดนบรพทระหว่างต้นรังคู่ ป่าสาละ เมืองกุสินารา ปัจจุบันเป็นตำบลกุสินารา หรือกุสินาคาร รัฐอุตตรประเทศ^{๔๑}

(หลักธรรมที่ควรนำไปเป็นแนวปฏิบัติ)

๑. การรำลึกถึงพุทธคุณ หรือความกตัญญู

จุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีในวันวิสาขบูชา ก็เพื่อรำลึกถึงพุทธคุณ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระกรุณาคุณ

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องในวันวิสาขบูชา วันวิสาขบูชา แปลว่า การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ เพื่อระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า วันวิสาขบูชาเป็นวันที่มีความสำคัญพิเศษที่สุดในพระพุทธศาสนา เนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันนี้นับว่าเป็นวันที่มีความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าทั้งหมด แต่เกิดต่างปีกันในช่วงเวลา ๘๐ ปี เหตุการณ์ดังกล่าวคือ การประสูติ การตรัสรู้ และการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยทั้ง ๓ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้น ในวันเพ็ญเดือน ๖ เหมือนกันแต่ต่างปีกันคือ

๑. วันประสูติ ตรงกับวันศุกร์ วันเพ็ญเดือน ๖ ปีจอ เวลาสายใกล้เที่ยง ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เกิดขึ้น ณ ป่าลุมพินีเขตติดต่อดังกล่าว

กรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ ปัจจุบันเรียกว่า ตำบลลุมพินี

๒๐. วันตรัสรู้ เกิดขึ้นในเวลา ๓๕ ปีต่อมา ภายหลังที่สิทธัตถะกุมารเสด็จออกบรรพชาได้ ๖ ปี ณ โคนต้นโพธิ์ใบชื่อว่า อัสนัสถะ

ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ปัจจุบันเรียกว่า ตำบลพุทธคยา

๓. วันปรินิพพาน เกิดขึ้นในปีที่ ๘๐ แห่งพระชนมายุของพระพุทธเจ้า ณ แดนบรพทระหว่างต้นรังคู่ ป่าสาละ เมืองกุสินารา ปัจจุบันเป็นตำบลกุสินารา หรือกุสินาคาร รัฐอุตตรประเทศ เนื่องจากวันวิสาขบูชาเป็นวันคล้ายวันวันที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ซึ่งทั้ง ๓ อย่างตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ พอดี ชาวพุทธจึงนิยมทำการบูชาในวันนี้เป็นพิเศษ และวันที่ ๑๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒ องค์การสหประชาชาติ ได้ประกาศให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของโลก^{๔๒}

(หลักธรรมที่ควรนำไปเป็นแนวปฏิบัติ)

๑. การรำลึกถึงพุทธคุณ หรือความกตัญญู จุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีในวันวิสาขบูชา ก็เพื่อรำลึกถึงพุทธคุณ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้า ที่มีต่อมวลมนุษยและสรรพสัตว์ ดังนี้

พระวิสุทธิคุณ หมายถึง ความบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน คือกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิตทั้งปวงเป็นพระพุทธรูปส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้าเนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงมีความบริสุทธิ์ทั้งด้านกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ทรงมีน้ำพระทัยที่สะอาดบริสุทธิ์ และในการบำเพ็ญพุทธกิจนั้น พระองค์ทรงตรากตรำพระวรกายเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก กล่าวคือ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ เวลาบ่ายเกือบเย็นทรงแสดงธรรม เวลาค่ำประทานโอวาทแก่พระสงฆ์ เวลาเที่ยง

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

คืนทรงตอบปัญหาที่มีผู้มาทูลถามและเวลาก่อนรุ่งสว่างทรงวางแผนถึงการเสด็จไปเทศนาโปรดบุคคลที่ควรโปรดเป็นการเฉพาะ

พระพุทธเจ้าทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน มุ่งหวังประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่หวังอามิสสิ่งตอบแทนแต่ประการใดเลยทรงหวังเพียงเพื่อให้บุคคลผู้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมและนำไปปฏิบัติเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ทรงมุ่งหวังให้เขาค้นพบความจริงด้วยตัวของเขาเอง ไม่ทรงบีบบังคับแต่ประการใด

พระวิสุทธิคุณของพระพุทธเจ้านั้นสามารถรู้ได้ เห็นได้ ดังที่ปรากฏในพุทธประวัติ ดังนี้

๑. ทรงบริสุทธิ์ในพระชาติกำเนิด
๒. ทรงบริสุทธิ์ในพระทัย
๓. ทรงบริสุทธิ์ในการบำเพ็ญพุทธกิจ
๔. ทรงบริสุทธิ์ในการเสด็จไปในสถานที่ต่างๆ โดยมุ่งหมายเพื่อประโยชน์แก่มหาชน
๕. ทรงบริสุทธิ์ในการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระปัญญาคุณ พระพุทธเจ้าทรงมีความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยพระปัญญาที่พระองค์ได้ตรัสรู้จากการค้นคว้าปฏิบัติและทดลองด้วยพระองค์เองจนสำเร็จ แล้วทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้จริงด้วย พระองค์ทรงมีพระสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทรงเข้ารับการศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงสำเร็จการศึกษาศิลปศาสตร์ ๑๘ อย่าง มีความรู้ความเชี่ยวชาญมากกว่าพระราชกุมารอื่นๆ ทรงมุ่งแสวงหาความรู้อยู่เสมอ และเมื่อพระองค์ได้เสด็จผนวช ก็ไม่ทรงหยุดนิ่ง มุ่งแสวงหาทางพ้นทุกข์ด้วยการศึกษาจากสำนักอาจารย์ทั้งหลาย จนกระทั่งได้ทรงค้นพบหนทางแห่งความพ้นทุกข์ด้วยพระองค์เอง ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงมีความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยพระปัญญานั้นตลอดเวลา ๔๕ พรรษาที่พระองค์ทรงแสดงธรรมประกาศพระศาสนาทรงมุ่งหวังให้บุคคลผู้ฟังพระธรรมเทศนา ได้รู้แจ้งเห็นจริงตามด้วย จนมีผู้เลื่อมใสน้อมนำพระธรรมคำสอนมาปฏิบัติและได้บรรลุพระอรหัตต์เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้รับการยอมรับว่า เป็นพระบรมครูของโลก เนื่องจากทรงมีพระสติปัญญาความฉลาดในการสั่งสอนคน โดยทรงแยกแยะวิธีการสั่งสอนต่างๆ เพื่อให้เหมาะกับจริตความแตกต่างของบุคคลนั้นๆ จนทำให้บุคคลผู้ได้รับฟังพระธรรมเทศนาได้สำเร็จมรรคผล ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า

เรื่องราวในพุทธประวัติ ได้แสดงถึงพระปัญญาคุณอันล้ำเลิศของพระพุทธเจ้า ดังนี้

๑. ทรงมีปัญญาอันล้ำเลิศในการตรัสรู้
๒. ทรงมีปัญญาอันล้ำเลิศในพระธรรม
๓. ทรงมีปัญญาอันล้ำเลิศในการสอน
๔. ทรงมีปัญญาอันล้ำเลิศในการพิจารณาความแตกต่างของบุคคล

พระกรุณาคุณ หมายถึง พระคุณในความกรุณาของพระพุทธเจ้าที่ทรงสงสารสัตว์โลกผู้ตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ และคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ทรงมุ่งสั่งสอนแสดงธรรมโปรดสัตว์ตั้งแต่ตรัสรู้จนปรินิพพานและทรงสั่งสอนบุคคลทุกเพศทุกวัยไม่จำกัดชนชั้นวรรณะแต่ประการใด พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่ประกาศพระพุทธศาสนา และทรงส่งสาวกให้แยกย้ายกันออกเผยแผ่ธรรมทางบกขึ้นไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อแสดงธรรมโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น ก็ด้วยพระทัยที่ทรงมีพระกรุณาคุณเป็นอย่างยิ่งแม้ขณะที่พระองค์กำลังเสด็จบรรทมบนพระแทมมหาปรินิพพานพระองค์

ยังเปิดโอกาสให้สุภทัตทปริพาชกเข้าทูลถามปัญหาข้อสงสัยที่มีอยู่ และทรงตอบปัญหาของเขาจนเกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งและทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งพระองค์ก็ทรงอนุญาตให้บวชได้

พระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้านั้น มีปรากฏอยู่ในพุทธประวัติ พอสรุปได้ดังนี้

๑. ทรงมีพระกรุณาตกลงพระทัยสั่งสอนชาวโลก
๒. ทรงมีพระกรุณาที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกล
๓. ทรงมีพระกรุณาในการสั่งสอนแม้ยากลำบาก
๔. ทรงมีพระกรุณาในการบำเพ็ญพุทธกิจตลอดพระชนม์ชีพ

๒. หลักอริยสัจ ๔ คือความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ คือ ทุกข์ (ความทุกข์ , ปัญหา) สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์, ปัญหา) นิโรธ (หนทางดับทุกข์, ปัญหา) และมรรค (ทางหรือวิธีการแก้ทุกข์, ปัญหา)

๓. หลักความไม่ประมาท คือ การมีสติทั้งขณะที่ทำ ขณะพูด และขณะคิด

๒.๘.๓ วันอาสาฬหบูชา วันอาสาฬหบูชา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ แต่ถ้าเป็นปีที่มีอธิกมาส จะตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ หลัง ก่อนวันเข้าพรรษา ๑ วัน ความสำคัญของวันนี้ มี ๓ ประการ คือ

- ๑) เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ ธรรมจักรกัปปวัตตสูตร
- ๒) เป็นวันที่มีพระสงฆ์เกิดขึ้นในโลกเป็นครั้งแรก
- ๓) เป็นวันที่มีพระรัตนตรัยครบถ้วนสมบูรณ์^{๔๓}

(หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ)

เนื้อหาของพระธรรมเทศนาที่แสดงในวันนี้เกี่ยวกับการทำตนให้สุดโต่ง ๒ ประการ ที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติคือ

๑. อตตภิกลมถาณโยค คือ การทำตนให้ลำบากเปล่า คือ ความพยายามเพื่อบรรลุผลที่มุ่งหมายด้วยวิธีทรมาณตนเอง ให้ได้รับความลำบากต่างๆ

๒. กามสุขัลลิกานโยค คือ การทำตนให้พัวพันหมกมุ่นอยู่ในกามสุข

โดยหลักการปฏิบัติที่สุดโต่งทั้ง ๒ ประการนี้ พระพุทธเจ้าจึงให้มนุษย์ปฏิบัติตนอยู่ในทางสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมปฏิปทา” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ทำให้บรรลุนิพพานไม่ตั้ง หรือไม่หย่อนจนเกินไป ประกอบด้วยมรรคมืด ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา การเจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพชอบ
๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ
๗. สัมมาสติ ระลึกรชอบ

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๕.

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ

๒.๘.๔ วันธรรมสวนะ วันธรรมสวนะ คือ วันกำหนดประชุมฟังธรรมที่เรียกเป็นคำสามัญทั่วไปว่า “วันพระ” เป็นประเพณีนิยมของพุทธบริษัท ที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล โดยถือว่าการฟังธรรมตามกาลที่กำหนดไว้เป็นประจำย่อมก่อให้เกิดสติปัญญาและสิริมงคลแก่ผู้ฟังอย่างน้อยก็ได้รับธรรมสวนานิสงส์อยู่เสมอ วันกำหนดฟังธรรมนี้ ในประเทศไทยกำหนดไว้ ๔ วันในเดือนหนึ่งๆ คือ วันแรม ๘ ค่ำ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ และวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของแต่ละเดือน จึงถือกันเป็นวันกำหนดประชุมฟังธรรมโดยปกติ และนิยมรักษาปกติอุโบสถ สำหรับฆราวาสผู้ต้องการอบรมกุศลด้วย^{๔๔}

(หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ)

หลักธรรมสำคัญที่ชาวพุทธทุกคนควรนำไปปฏิบัติในวันธรรมสวนะนี้มี ๓ ประการคือ

๑. ทาน หมายถึง การให้ แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ อามิสทาน ได้แก่ การให้ปันสิ่งของ เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย ธรรมทาน ได้แก่ ให้ความรู้ วิทยาการ ให้คำแนะนำสั่งสอน ให้คำปรึกษา คำชี้แนะ และให้ขวัญกำลังใจ เป็นต้น และอภัยทาน ได้แก่ การให้อภัยกัน หรือการอโหสิกรรม^{๔๕}

๒. ศีล หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ด้วยการรักษาศีล ๕ มีเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น และการมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎกติกาของสังคม^{๔๖}

๓. ภาวนา หมายถึง การฝึกสมาธิให้จิตสงบและพัฒนาปัญญาด้วยการเจริญวิปัสสนา นอกจากนี้ ภาวนายังหมายถึง การทำวัตรสวดมนต์และการฟังธรรม การเจริญจิตภาวนา อบรมจิตใจให้สงบเยือกเย็น ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เครียด ไม่กังวล มีชีวิตอยู่ด้วยปิตุสข และมีสมาธิแน่วแน่ หนักแน่น อันจะช่วยให้หลับสนิท ความคิดแจ่มใส ความจำดีและมีสติปัญญาเฉียบแหลม^{๔๗}

๒.๘.๕ วันเข้าพรรษา วันเข้าพรรษาเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี (วันถัดจากวันอาสาฬหบูชา) ถ้าปีใดเป็นปีที่มีอธิกมาส ก็เลื่อนเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือนแปดหลัง วันนี้มี ความสำคัญเนื่องจากเป็นวันที่พระภิกษุจะได้อธิษฐานว่าจะอยู่ประจำ ณ วัดใดวัดหนึ่งตลอดเวลา ๓ เดือนในฤดูฝน ไม่ไปค้างคืนที่อื่นในระหว่างนั้น ตามประวัติกล่าวว่า ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุได้เที่ยวจาริกไปในที่ต่างๆ ในฤดูฝน ซึ่งตรงกันข้ามกับนักบวชในนิกายอื่นๆ ที่งดการไปมาระหว่างเมืองต่างๆ พระภิกษุเหล่านั้นจึงถูกชาวบ้านตำหนิว่าไปเหยียบข้าวกล้าและพืชอื่นๆ ของพวกเขาจนเกิดความเสียหาย พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงวางระเบียบให้พระภิกษุเข้าอยู่ประจำตลอด ๓ เดือนในฤดูฝน^{๔๘}

(หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ)

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๕} พระมหานาค ญาณธมโม, **ความมหัศจรรย์แห่งอุโบสถศีล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัทสยามบรรณกิจและการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^{๔๖} คณะจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, **นักธรรมชั้นตรี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๘} สำลี รักสุทธี, **ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ประเพณีของดีอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท ธนธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๗๖-๗๗.

ระหว่างเทศกาลเข้าพรรษานั้น พุทธศาสนิกชนนิยมไปวัด ถวายทาน รักษาศีล ฟังธรรม และเจริญจิตภาวนา ซึ่งเป็นการเว้นจากการกระทำความชั่ว บำเพ็ญความดีและชำระจิตให้สะอาด แจ่มใสเคร่งครัดยิ่งขึ้น หลักธรรมสำคัญที่ควรนำไปเป็นแนวปฏิบัติในวันเข้าพรรษาคือ “วิริติ ๓” คำว่า วิริติ หมายถึง การงดเว้นจากบาป และความชั่วต่างๆ จัดเป็นมงคลธรรมข้อหนึ่ง เป็นเหตุนำบุคคลผู้ปฏิบัติตามไปสู่ความสงบสุขปลอดภัยและความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป^{๔๙} จำแนกออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. สัมปัตตวิริติ ได้แก่ การงดเว้นจากบาป ความชั่วและอบายมุขต่างๆ ด้วยเกิดความรู้สึก ละอาย (หิริ) และเกิดความรู้สึกเกรงกลัวบาป (โอตตตปปะ) ขึ้นมาเอง เช่น บุคคลที่มีได้สมาทานศีลไว้ เลย เมื่อถูกเพื่อนคยยันคยขอให้ดื่มสุรา ก็ไม่ยอมดื่มเพราะละอายและเกรงกลัวต่อบาปว่าไม่ควรที่ชาวพุทธจะกระทำเช่นนั้นในระหว่างพรรษา เป็นต้น^{๕๐}

๒. สมาทานวิริติ ได้แก่ การงดเว้นจากบาป ความชั่วและอบายมุขต่างๆ ด้วยการสมาทาน ศีล ๕ หรือศีล ๘ จากพระสงฆ์โดยเพียรพยายามระมัดระวังไม่ทำให้ศีลขาดหรือต่างพร้อย แม้มีสิ่ง ยั่วยวนภายนอกมาเร้าก็ไม่หวั่นไหว หรือเอนเอียง^{๕๑}

๓. สมุจเฉทวิริติ ได้แก่ การงดเว้นจากบาป ความชั่วและอบายมุขต่างๆ ได้อย่างเด็ดขาด โดยตรงเป็นคุณธรรมของพระอริยเจ้า ถึงกระนั้น สมุจเฉทวิริติ อาจนำมาประยุกต์ใช้กับบุคคลผู้งดเว้น บาบความชั่วและอบายมุขต่างๆ ในระหว่างพรรษากาลแล้ว แม้ออกพรรษาแล้วก็มิกลับไปกระทำหรือ ซ่องแหวะอีก^{๕๒}

๒.๘.๖ วันออกพรรษา วันออกพรรษาดตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ วันนี้เป็นวัน สิ้นสุดระยะเวลาจำพรรษา และในวันนี้พระภิกษุจะทำพิธีปวารณา หรือที่เรียกว่า วันมหาปวารณา คือ การเปิดโอกาสให้พระภิกษุด้วยกันกล่าวตักเตือนกันได้ เมื่อเห็นว่าตลอดระยะเวลาอยู่จำพรรษาอาจ มีการปฏิบัติไม่ดีไม่งามเหมาะสมแก่สมณวิสัยได้^{๕๓}

(หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ)

ในเทศกาลออกพรรษานี้ มีหลักธรรมสำคัญที่ควรนำไปปฏิบัติ คือ ปวารณา ปวารณา ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนตนเองได้ ในการปวารณานี้ อาจแบ่งบุคคลออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ

๑. ผู้ว่ากล่าวตักเตือน จะต้องเป็นผู้มีเมตตา प्रารณนาดีต่อผู้ที่ตนว่ากล่าวตักเตือน เรียกว่ามีเมตตาทางกาย ทางวาจา และทางใจ

๒. ผู้ถูกว่ากล่าวตักเตือน ต้องมีใจกว้าง มองเห็นความปรารณนาดีของผู้ตักเตือน ดีใจดังมี ผู้มาบอกขุมทรัพย์ให้การปวารณานี้ จึงเป็นคุณธรรมสร้างความสมัครสมานสามัคคีและดำรงความ

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๕๐} วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.google.com>, (๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑).

^{๕๑} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๕๒} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๕๓} คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสนา, นักธรรมชั้นโท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เลียงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒๕.

บริษัทที่หมดจดไว้ในสังคมพระสงฆ์ การปวารณา แม้จะเป็นสังฆกรรมของสงฆ์ ก็อาจนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมชาวบ้านได้ด้วย เช่น การปวารณากันระหว่างสมาชิกในครอบครัวในสถานศึกษา ในสถานที่ทำงาน พนักงานในห้างร้าน บริษัทและหน่วยงานราชการ เป็นต้น^{๕๔}

๒.๘.๗ วันเทโวโรหณะ วันเทโวโรหณะ คือ วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก หลังจากเสด็จขึ้นไปจำพรรษาอยู่ในดาวดึงส์พิภพถ้วนไตรมาส (๓ เดือน) และตรัสพระอภิธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดาในเทวโลกนั้นมาตลอด ๓ เดือน พอออกพรรษาแล้ว ก็เสด็จกลับมาয়มนุษย์โลก โดยเสด็จลงทางบันไดสวรรค์ที่ประตูเมืองสังกัสสนคร ตั้งอยู่เหนือกรุงสววัตถี วันเสด็จลงจากเทวโลกนั้นเรียกกันว่า “วันเทโวโรหณะ” ตรงกันวันมหาปวารณาเพ็ญเดือน ๑๑ วันนั้นถือกันว่าเป็นวันบุญวันกุศลที่สำคัญวันหนึ่งของพุทธบริษัท โบราณเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันพระเจ้าเปิดโลก” รุ่งขึ้นจากนั้นเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จึงมีการทำบุญตักบาตรเทโวโรหณะกันเป็นการใหญ่ เพื่อเฉลิมฉลองการเสด็จลงจากเทวโลกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า วันตักบาตรเทโวโรหณะ^{๕๕}

(หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ)

๑. หลักความกตัญญูตเวที เป็นหลักความดีที่ลูกมีต่อแม่ จากตัวอย่างที่พระองค์ทรงระลึกถึงพระคุณของพระราชชนนี จึงเสด็จไปเทวโลกเพื่อแสดงธรรมให้พระราชชนนีบรรลุลोकุตตรธรรม แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูตเวทีที่ลูกมีต่อแม่ ในฐานะผู้ให้กำเนิดอบรมเลี้ยงดู มาอย่างดียิ่ง^{๕๖}

๒. หลักธรรมความสามัคคี การที่พุทธศาสนิกชนมาร่วมกันกระทำพิธีตักบาตรเทโวโรหณะ แสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในอันที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีความสมัครสมานสามัคคีกันระหว่างบ้านกับวัด^{๕๗}

๒.๘.๘ วันอัฐมีบูชา เนื่องด้วยวันอัฐมี คือวันแรม ๘ ค่ำ แห่งเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) เป็นวันที่ถือกันว่าตรงกับวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า เมื่อถึงวันนี้แล้ว พุทธศาสนิกชนบางส่วน ผู้มีความเคารพอย่างแรงกล้าในพระพุทธองค์ มักนิยมประกอบพิธีบูชา ณ ปูชนียสถานนั้นๆ วันนี้จึงเรียกว่า “วันอัฐมีบูชา”

(ความเป็นมา)

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ๘ วัน มัลลกะศัตรีย์แห่งนครกุสินารา พร้อมด้วยประชาชนและพระสงฆ์ อันมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ได้พร้อมกันกระทำการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ณ มกุฏพันธเจดีย์แห่งกรุงกุสินารา วันนั้นเป็นวันหนึ่งที่ชาวพุทธต้องมีความสังเวชสลดใจ และวิโยคโศกเศร้าเป็นอย่างยิ่ง เพราะการสูญเสียแห่งพระพุทธศรีระ เมื่อวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ซึ่งนิยมเรียกกันว่าวันอัฐมีนั้นเวียนมาบรรจบแต่ละปี พุทธศาสนิกชนบางส่วน โดยเฉพาะพระสงฆ์และ

^{๕๔} สำลี รักสุทธี, **ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท ธนธัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๐-๑๐๔.

^{๕๕} คณะจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่เพื่อพุทธศาสน์, **นักรธรรมชั้นโท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒๘.

^{๕๖} สำลี รักสุทธี, **ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท ธนธัชการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๐.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

อุบาสกอุบาสิกาแห่งวัดนั้นๆ ได้พร้อมกันประกอบพิธีบูชาขึ้นเป็นการเฉพาะภายในวัด เช่น ที่ปฏิบัติกันอยู่ในวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และวัดพระบรมธาตุ เป็นต้น แต่จะปฏิบัติกันมาแต่เมื่อใด ไม่พบหลักฐาน ปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ปฏิบัติกันอยู่

(ความสำคัญ)

วันอัฐมีคือวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ เป็นวันที่มีเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นวันที่ตรงกับวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูป เป็นวันที่ชาวพุทธต้องวิปโยคและสูญเสียพระบรมสรีระแห่งองค์พระบรมศาสดา ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงยิ่ง และเป็นวันควรแสดงธรรมสังเวช และระลึกถึงพระพุทธรูปให้สำเร็จเป็นพุทธานุสสติภาวนามัยกุศล ดังนั้นเราควรปฏิบัติตนดังนี้^{๕๘}

(หลักธรรมที่เกี่ยวข้องในวันอัฐมีบูชา)

เนื่องจากเป็นวันคล้ายวันถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ในวันที่พุทธศาสนิกชนควรได้ตระหนักว่าชีวิตมนุษย์คืออะไร และเข้าใจว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นของไม่เที่ยง การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ทุกคน ไม่มีใครหนีพ้น จะได้ไม่เกิดการยึดมั่นถือมั่น ความจริงเหล่านี้เป็นธรรมดาของมนุษย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและทรงเน้น เป็นของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่เกี่ยวข้องที่ควรศึกษามีมากมาย ดังตัวอย่าง เช่น ชั้น ๕ หลักไตรลักษณ์ และหลักธรรมเรื่องความไม่ประมาท

ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ไตรลักษณ์ คือ ภาวะที่ตั้งอยู่เป็นธรรมดา ลักษณะที่เรียกว่า ธรรมฐิติ เป็นกฎธรรมชาติ แสดงลักษณะของสังขารทั้งปวงในภาวะความเป็นไปดังต่อไปนี้

๑. อนิจจตา ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป เกิดดับ มีแล้ว ไม่มี เป็นของแปรปรวนเปลี่ยนแปลง แปรสภาพไปเรื่อย อยู่ได้ชั่วขณะเป็นครั้งคราว เป็นอนิจจัง ดังนั้นเราจึงควรมองเห็นความเสื่อมตามความเป็นจริงอย่างรู้เท่าทัน เมื่อสูญเสียตามสภาพความเศร้าโศกทุกข์ร้อนย่อมไม่เพิ่มพูน เป็นเครื่องเตือนสติตนเมื่อประสบภัยพิบัติในชีวิต ที่ช่วยบรรเทาหรือกำจัดทุกข์โศกได้^{๕๙}

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบังคับด้วยการเกิดขึ้นแล้วสลายไปเพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงไป บังคับให้ค้ำอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นเพราะมีต้นหาอุปาทาน เมื่อไม่สามารถทำให้สนองตามได้ เกิดความไม่พึงพอใจ เตือนร้อน นำไปสู่การกระทำที่ก่อให้เกิดความไม่สงบเป็นที่ตั้งแห่งความทนทุกข์ได้ยาก^{๖๐}

๓. อนัตตตา คือ สภาวะความเป็นอนัตตา ความไม่มีตัวตน จากความเป็นนั้นเป็นนี้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่เป็นของใครจริง ไม่อยู่ในอำนาจที่จะบังคับได้ตามปรารถนา เป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยธรรมชาติ ชั้น ๕ ทั้งหลายล้วนเป็นอนัตตา หลักของไตรลักษณ์เป็นหลักเพื่อประสานประโยชน์

^{๕๘} ศกษาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสนา, **นักธรรมชั้นตรี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๔.

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๖๘.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ของความจริงในชีวิตที่เราพึงจะ มองเห็นได้ตามความเป็นจริง โดยใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองและตามดูสภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงอย่างมีสติ^{๖๐}

ส่วนหลักธรรมเรื่องความไม่ประมาทเป็นอีกเรื่องที่ควรศึกษาและนำมาปฏิบัติ เพราะความไม่ประมาท คือ ความเป็นผู้มีสติอยู่ตลอดเวลา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณของความไม่ประมาท และโทษของความประมาทอยู่เสมอว่า "ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางนำไปสู่ความตาย บุคคลที่ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย ส่วนผู้ที่ประมาทย่อมเป็นเสมือนผู้ที่ตายแล้ว"

ดังนั้น เราจึงไม่ควรประมาทโดยเฉพาะในการศึกษาเล่าเรียนและการทำงานทุกอย่าง โดยเฉพาะนักเรียนหากไม่ประมาท ดูตำราอย่างสม่ำเสมอ ก็จะประสบความสำเร็จในด้านการเรียน และจะเจริญรุ่งเรืองในชีวิตการงานในอนาคตข้างหน้าสืบไป

๒.๙ ประเพณีและพิธีกรรมการบูชาของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน

คำว่า ประเพณี (tradition) กับคำว่าพิธีกรรม (rite) มีความหมายใกล้เคียงกันมาก บางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกัน แต่เท่าที่ผ่านมา คำแรก น่าจะมีความหมายกว้างกว่าคือ กินความไปถึงวิถีชีวิต (way of life) ในขณะที่คำว่า พิธีกรรมมีความหมายไปในเชิงพิธีการ หรือกิจกรรมเฉพาะกิจมากกว่า พิธีกรรมการบูชาที่พบในสังคมไทยอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ พิธีกรรมตามเทศกาล (festival) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต (rite of passage) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือท้องถิ่น ซึ่งแต่ละพิธีกรรมที่แจกแจงแยกย่อยนี้ ก็ยังมีความเหลื่อมซ้อนกันด้วย

๒.๙.๑ พิธีกรรมตามเทศกาล ในรอบปีหนึ่งๆ จะมีเทศกาลหรือวาระสำคัญมากมาย เช่น ในราชสำนักก็จะมีพระราชพิธีสิบสองเดือน หรือทางภาคอีสานก็จะมี ฮีตสิบสองเดือน เป็นต้น พิธีกรรมตามเทศกาลจึงมักเป็นพิธีกรรมชุมชนหรืออาจเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากินก็ได้ สามารถทราบกำหนดเวลาของงานได้ชัดเจน ในขณะที่เราอาจรู้กำหนดการจัดพิธีกรรมวงจรชีวิตได้ในบางพิธีเท่านั้น เช่นเรากำหนดวันบวช วันแต่งงานได้ แต่กำหนดวันถึงแก่กรรมไม่ได้ ยกเว้นบางรายแต่ก็เป็นส่วนน้อยมาก พิธีกรรมตามเทศกาลจึงต้องทำทุกปี ในขณะที่พิธีกรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิตอาจไม่ทำทุกปีในรอบคร้วเดียวกัน พิธีกรรมตามเทศกาลเสมือนหนึ่งเป็นการวางแผนการดำเนินชีวิตในแต่ละปีด้วย เสมือนว่ามีแผนหลัก (master plan) ไว้ เช่น ในช่วงหน้าหนาวจะมีประเพณีถวายพินให้ทางวัดเพื่อคลายอากาศหนาว (ประเพณีไทยใหญ่ทาง จ.แม่ฮ่องสอน เป็นต้น)

นอกจากนี้ พิธีกรรมตามเทศกาลเฉพาะที่ปรากฏในสังคมไทยซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น น่าสังเกตว่าในแต่ละปีจะมีเทศกาลถือศีลเป็นระยะเวลาต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลในเรื่องของการรักษาจิตใจให้สงบ ไม่โกรธ ไม่อิจฉาริษยา พร้อมกับการรักษาสุขภาพกายไปในตัว โดยเฉพาะการงดบริโภคอาหารบางจำพวก หรืองดเป็นช่วงเวลา เช่น ในกลุ่มพี่น้องชาวอิสลามจะมีพิธีถือศีลอด (ตลอดเดือน เรียกเดือนรอมฎอน) งดบริโภคอาหาร-น้ำก่อนตะวันตกดินไปจนถึงตะวันขึ้นของอีกวันหนึ่ง ในขณะที่พี่น้องชาวไทยเชื้อสายจีนจะมีเทศกาลกินเจ งดการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นเวลาสิบวัน ส่วนพี่น้องชาวไทยนั้นมีเทศกาลเข้าพรรษาที่พุทธศาสนิกชนจะถืออุโบสถศีล (ศีลแปด ซึ่งมีข้อห้ามในการบริโภคอาหารยามวิกาล งดบริโภคเครื่องดองของเมา บทบัญญัติในศาสนาเหล่านี้ทำให้เกิดรูปแบบ

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

วัฒนธรรมที่ต้องการให้มนุษย์หยุดสำรวจตนเองทั้งกายและใจ อย่างน้อยก็อาจเป็นกุสโลบายให้ระบบย่อยอาหารในร่างกายได้มีโอกาสพักฟื้นการทำงานลงบ้าง เป็นที่น่าสังเกตว่า เทศกาลถืออุโบสถศีลนี้เริ่มจากเข้าพรรษาในช่วงกลางๆ ปี ไปจนถึงออกพรรษาในช่วงต้นๆ ของปลายปี ซึ่งจะซ้อนเหลื่อมหรือไล่เลี่ยกับเทศกาลกินเจกับเทศกาลถือศีลลดกรรมคุณ อย่างไรก็ตามเทศกาลเหล่านี้ก็ควรได้รับการพิจารณาทบทวนว่าดำเนินไปอย่างไรที่ไม่กระทบกับการดำเนินชีวิตโดยปกติของคนส่วนใหญ่ หรือทำกันเป็นค่านิยมหรือตื่นตามกระแสสังคม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ เทศกาลกินเจตามคติจีนที่ภายหลังทำให้พืชผักมีราคาสูงกว่าปกติมาก และเครื่องประกอบอาหารเจบางชนิดก็เข้าสู่กระแสธุรกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น จนเกิดการโฆษณาแข่งขันกันอย่างมากราย สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการบิดผันเจตนาธรรมของการกินเจไปเป็นเรื่องอื่นๆ ที่เกิดกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์และเสียผลประโยชน์อันไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของกุศลจิตในเรื่องกินเจ

๒.๙.๒ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต ในชีวิตของคนเราตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตายย่อมจะต้องผ่านเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของชีวิตหลายช่วงด้วยกัน ดังนั้น จึงต้องมีพิธีกรรมในแต่ละช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ หรือช่วงเปลี่ยนผ่านนี้เพื่อเสริมความมั่นใจ กล่าวคือ เมื่อแรกเกิดก็ต้องมีพิธีทำขวัญเด็กเพื่อให้แน่ใจว่าเด็กที่เกิดมานั้นจะมีชีวิตรอดได้ไม่ตายเสียใน ๓ วัน ๗ วัน เมื่อโตขึ้นอย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็มีพิธีโกนจุก เพื่อแสดงว่าเด็กนั้นกำลังก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ต้องมีภาระรับผิดชอบเพิ่มขึ้น จะได้เป็นคนที่มีกำลังใจมั่นคง และประพุดแต่สิ่งที่ชอบที่ควร เฉพาะผู้ชายยังต้องเข้าพิธีบวชเรียนอีก ๓ เดือนเมื่ออายุ ๒๐-๒๑ ปี จากนั้นก็ถึงระยะของการสร้างครอบครัว ต้องเข้าพิธีหมั้นและแต่งงาน เมื่อเจ็บไข้หรือประสบเคราะห์ก็จะต้องประกอบพิธีเรียกขวัญหรือสะเดาะเคราะห์ เช่นภาคกลางมีพิธีสวดไพชยนต์ต่ออายุ ส่วนทางภาคเหนือมีพิธีสืบชาติตา และเมื่อตายไปก็ยังต้องทำพิธีเกี่ยวกับงานศพ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการปลอบประโลมญาติมิตรที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง พิธีกรรมในวงจรชีวิตจะช่วยเสริมความเข้มแข็งสามัคคีในหมู่เครือญาติได้ดี

๒.๙.๓ พิธีกรรมบูชาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ในชนบทไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมนั้น การทำมาหากินอันเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ชาวไร่ชาวนาต้องพึ่งพาผลผลิตจากธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจึงเป็นวิถีชีวิตสำคัญของพวกเขา ดังนั้นจึงต้องประกอบพิธีกรรมบูชาเพื่อเอาอกเอาใจหรืออ่อนน้อมสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อลดบันดาลให้มีน้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูก และให้มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ จึงมีพิธีกรรมบูชาเกี่ยวกับการทำนาและทำขวัญข้าวในช่วงเวลาต่างๆ ของการทำนา นอกจากนี้ในภาคเหนือที่มีภูเขามากมาย จึงมีความจำเป็นต้องควบคุมน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกไม่ให้มีมากหรือน้อยจนเกินไป ซึ่งเรียกว่าระบบเหมืองฝาย เขาจึงต้องทำพิธีเลี้ยงผีฝาย หรือในภาคอีสาน เมื่อมีความแห้งแล้งเกิดขึ้นในฤดูทำนาก็ต้องทำพิธีจุดบั้งไฟบูชาเพื่อขอฝนจากพญาแถน เพราะต้องอาศัยน้ำฝน ส่วนชาวประมงในลุ่มแม่น้ำโขงทางตอนเหนือเมื่อถึงฤดูกาลล่าปลาบึกก็ต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อขจัดอุปสรรคในการจับปลา ในขณะที่คนทำนาเกลือแถบสมุทรสงคราม สมุทรสาครยังมีศาลผีประจำนาเกลือ เป็นที่สักการบูชา เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความมั่นใจในธรรมชาติที่อยู่เหนือการควบคุมของตนให้การทำมาหากินของตนสะดวกขึ้น ปลอดภัย และได้ผลผลิตมาก

๒.๙.๔ พิธีกรรมการบูชาที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นหรือกลุ่มชน พิธีกรรมนี้มักจะเกี่ยวข้องกับ เทวดา หรือผีที่ปกปักรักษาและคุ้มครองหมู่บ้าน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน จะต้องมีส่วนร่วม เพื่อสวัสดิภาพ ความมั่นคง ความเจริญของหมู่บ้าน อย่างเช่น การเลี้ยงผีเจ้าเมือง ของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน การทำพิธีไหว้บูชาเสาอินทขิล ของชาวเชียงใหม่ พิธีบูชาศาลผี ปู่ตาของชาวอีสาน พิธีไหว้พระจันทร์ของชาวจีน หรืองานทำบุญเดือนสิบของชาวปักษ์ใต้ ในแถบ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ก็พบว่ามีการทำพิธีส่งเรือเสดาะเคราะห์ที่ชาวบ้านจะปั้นดินเหนียวเป็น รูปคนและสัตว์ (เช่น วัว ควาย หมู หมา) เท่าจำนวนชีวิตในแต่ละบ้าน ใส่เรือที่ทำจากวัสดุที่หาได้ใน ท้องถิ่น ขนาดลำไม้ไผ่เล็กๆ พร้อมข้าวปลาอาหารตามสมควร นำมารวมกันในช่วงหลังสงกรานต์ แล้ว ทำพิธีเลี้ยงผีประจำถิ่นของตน จากนั้นก็จะลอยเรือนี้ไปตามสายน้ำเสมือนว่าได้ส่งสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดใน บ้านให้ภูติผีแล้ว เชื่อว่าเป็นการเสดาะเคราะห์ให้และจะทำเช่นนี้เพื่อหลอกผีเป็นปีๆ ไป

จะเห็นว่าพิธีกรรมการบูชาทั้ง ๔ ประเภทนี้ อาจคาบเกี่ยวกันก็ได้ เช่น ประเพณีวิ่งควาย เป็นทั้งประเพณีตามเทศกาล (เข้าพรรษา) และเป็นทั้งประเพณีในชุมชน (จ.ชลบุรี) หรือประเพณีกิน เหนียว (แต่งงาน) เป็นทั้งประเพณีในวงจรชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็เป็นประเพณีท้องถิ่นชาวไทยมุสลิม (ภาคใต้) หรือประเพณีแฮยิดวันเกิดของชาวจีนที่เป็นการแสดงความยินดีในวาระที่ผู้ใหญ่มีอายุครบปี นักกษัตริย์ เช่น ๖๐ ปี ๗๒ ปี ก็มีความคาบเกี่ยวระหว่างประเพณีวงจรชีวิตกับประเพณีในกลุ่มชนชาว จีน เป็นต้น

สำหรับพิธีกรรมหรือกิจกรรมในรอบปีนั้น มีข้อน่าสังเกตว่าระยะหลังยังมีการกำหนดวัน สำคัญต่างๆ ขึ้นมาเพื่อเน้นย้ำถึงความสามัคคีและความจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ เช่น วันฉัตรมงคล วันจักรี เป็นต้น ประเพณี พิธีกรรม หรือกิจกรรมตามวันสำคัญต่างๆ เหล่านี้ มี บทบาทในการทำให้สมาชิกมีความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นโอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญ ทำทาน กินเลี้ยง และรื่นเริงสนุกสนานร่วมกัน หมู่สาวก็มีโอกาสพบปะกัน อีกทั้งยังเป็นเหตุให้มีการ รวมญาติรวมมิตรที่อาศัยอยู่ห่างไกลได้มาร่วมสังสรรค์กัน ทั้งหมดนี้คือ พิธีกรรมที่จะทำให้ทุกคนรู้สึก ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สังคมหรือประเทศชาติในที่สุด นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน หาก ใช้สิ่งเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ก็เท่ากับว่าเราไม่ตกเป็นทาสของพิธีกรรม แต่เป็นนายของพิธีกรรม แต่มี ข้อน่าสังเกตว่า เทศกาลสงกรานต์ในระยะหลังมานี้ กลับกลายเป็นเทศกาลของการเดินทางไกล และ ทำให้เกิดอุบัติเหตุมากจนน่าทบทวนในสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งทางฝ่ายรัฐบาลและเอกชนตลอดจนประชาชน ทั่วไป

พิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีไล่ชิงช้า ซึ่งเป็นพิธีกรรมต้อนรับเทพเจ้าของพราหมณ์ พิธีแรกนา ขวัญ พิธีตักน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พิธีขอฝน พิธีเสดาะเคราะห์ การตั้งศาลพระภูมิ ตลอดจนพิธีกรรม ต่างๆ ที่ใช้น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญ เช่น การรดน้ำมนต์ รดน้ำสังข์ในพิธีแต่งงาน การเจิมแป้ง กระแจะ เป็นต้น

พระพุทธศาสนา ซึ่งวางรากฐานอย่างมั่นคงและเป็นที่ยอมรับให้เป็นศาสนาประจำชาติ ไทยมาจนถึงปัจจุบันนี้ ได้เริ่มเผยแผ่เข้ามาตั้งแต่ครั้งที่ผู้คนในดินแดนแถบนี้หนีภัยอยู่ก่อนแล้ว และ จากการที่พระพุทธศาสนามีความยึดหยุ่นสูง และมีได้มีการบังคับให้เลิกเชื่อลัทธิอื่นๆ รูปแบบของ พระพุทธศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติกันในสังคมไทยส่วนใหญ่จึงมีลักษณะของความเชื่อเกี่ยวกับผีและไสย ศาสตร์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม ตลอดจนพิธีกรรมและความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

ผสมผสานอยู่ไม่น้อย อย่างเช่น การนับถือในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระเครื่อง การบูชาและบนบานศาลกล่าวต่อพระพุทธรูปสำคัญๆ อย่างหลวงพ่อบุญรอด หลวงพ่อโสธร ตลอดจนการที่พระสงฆ์บางรูปทำพิธีรดน้ำมนต์ (พราหมณ์) พ่นน้ำหมากเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บหรือปัดเสนียดรังควาน การเอ่ยชื่อพระพุทธรูปองค์สำคัญโดยใช้คำนำหน้าว่า “หลวงพ่อบุญรอด” นั้น สะท้อนให้เห็นถึงการดึงเอาพระพุทธรูปให้มาสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์เพื่อความอบอุ่นใจ มั่นคงทางใจยิ่งขึ้น นอกจากนี้การทำบุญเลี้ยงพระมักจะต้องจัด “ข้าวพระ” คือ ข้าวปลาอาหารสำหรับเล็กๆ เพื่อถวายพระพุทธรูปด้วย ซึ่งหากพิจารณาตามหลักพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธรูปคือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงหลุดพ้นจากโลกนี้แล้วจึงย่อมไม่หิว ไม่กระหาย ไม่หนาว ไม่ร้อน การจัดของเซ่นไหว้ จึงเหมือนผสานเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

โดยเนื้อแท้แล้วศาสนาพุทธมิได้ให้ความสำคัญกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เน้นการปฏิบัติทางศีลธรรมและการทำจิตให้บริสุทธิ์ โดยมีหลักทั่วไปคือ ทำความดี ละเว้นความชั่ว ชำระจิตใจให้สะอาด และการฝึกสมาธิจนกระทั่งบรรลุถึง “วิมุตติ” คือความหลุดพ้นจากบ่วงกรรมทั้งปวง หลักธรรมทางพุทธศาสนา จึงสามารถนำมาเลือกใช้แก้ปัญหาสังคม ปัญหาชีวิตได้ เช่น การทำงานหรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนประสบผลสำเร็จได้ ควรจะนึกถึงธรรมะเรื่อง อิทธิบาท ๔ (ฉันทะ = ความพอใจ, วิริยะ = เพียร, จิตตะ = จดจ่อ, วิมังสา = ไคร่ครวญ) เป็นต้น หรือการสอนให้มนุษย์รู้จักความพอดีหรือเดินสายกลาง ไม่มากไม่น้อยเกินไป (มัชฌิมาปฏิปทา) ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางพระราชดำรินองค้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน คือ การมีชีวิตพอเพียง

๒.๑๐ จุดมุ่งหมายการบูชาในทัศนะของพระพุทธศาสนา

การบูชาของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการแสดงความเคารพในรูปแบบต่างๆ มากมายซึ่งมีการกำหนดรูปแบบพิธีการต่างให้เหมาะสมตามกาลเทศะ ทั้งนี้เพราะสิ่งที่จะต้องแสดงความเคารพบูชานั้นมีสถานะที่แตกต่างกัน เช่น ต่างบุคคล ต่างโอกาส ต่างวาระ และมีจุดมุ่งหมายหรือหวังผลในการบูชาที่ต่างกันตามที่ตนปรารถนา กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า คนเรานั้นไม่มีผู้ใดที่ว่างพืชแล้วไม่หวังผล เพราะการกระทำในกิจต่างๆ ของมนุษย์ล้วนหวังผลที่เกิดจากการกระทำนั้นๆ เป็นสิ่งตอบแทนอยู่แล้ว ดังนั้นในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการวิเคราะห์ถึงจุดมุ่งหมายของการบูชาที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา โดยจะยกกรณีการบูชาพระรัตนตรัยมาเป็นประเด็นในการวิเคราะห์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑๐.๑ บูชาเพื่อแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าศาสนาเป็นผลิตผลของสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ แม้สัญลักษณ์ทางศาสนาก็เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม การบูชาพระพุทธรูปและพระสงฆ์สามเณร ศาสนสถาน หรือปูชนียวัตถุ ก็เป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนา หากจะกล่าวง่ายๆ ก็คือ การแสดงออกถึงความเชื่อเป็นชาวพุทธที่ต้องมีความเคารพในสัญลักษณ์สำคัญ คือ พระพุทธรูปอันเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า วัฒนธรรมทางศาสนานี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญและมีส่วนช่วยให้พระพุทธศาสนามี

ความเข้มแข็งด้วย การเป็นวัฒนธรรมอย่างนี้ ก็เป็นโอกาสให้เด็กหรือลูกหลานสามารถเข้าใจ พระพุทธศาสนาได้มากขึ้น^{๖๒}

การบูชาพระพุทธรูปจึงเป็นวัฒนธรรมอันดีของชาวพุทธ ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นการ ปฏิบัติตามแบบอย่างที่พุทธบริษัทในอดีตครั้งพุทธกาลปฏิบัติกันมา เกี่ยวกับการบูชาวัตถุที่เป็น สัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์และสังเวชนียสถาน เป็นต้น ข้อนี้จึง ถือเป็นจุดมุ่งหมายที่มีคุณค่า แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นคุณค่าในขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะต้องพัฒนาไปสู่ขั้นสูง ต่อไป^{๖๓}

๒.๑๐.๒ บูชาเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูป ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การระลึกถึง พระพุทธรูป เรียกว่า “พุทธานุสสติ” การได้บูชาพระพุทธรูป พุทธศาสนสถาน หรือวัตถุอันเป็น สัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา นั้นก่อให้เกิดความระลึกถึงพระพุทธรูป โดยเฉพาะการระลึกถึงพระ พุทธคุณและพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปองค์ได้ทรงปฏิบัติ ซึ่งในความเป็นมาของการสร้าง พระพุทธรูปก็จะเห็นได้ว่า ในยุคแรกของการสร้างพระพุทธรูปนั้นก็เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของ พระพุทธรูป และการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก็ทำให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อออกมาใน รูปธรรม ซึ่งบุคคลสามัญทั่วไปสามารถมองเห็นได้ง่าย ข้อนี้ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าในการ บูชาทางพระพุทธศาสนา เพราะก่อให้เกิดจิตใจที่ตึ๊งาม สงบ อ่อนน้อม อ่อนโยนและความกตัญญู กตเวทิตา เป็นต้น^{๖๔}

๒.๑๐.๓ บูชาเพื่อแสดงออกถึงความเคารพต่อบุคคลที่ควรบูชา ซึ่งตามคำสอนของ พระพุทธรูปนั้น พระองค์ตรัสว่า “คนไม่มีที่เคารพไม่มีที่ยำเกรงอยู่เป็นทุกข์”^{๖๕} การแสดงความเคารพ ต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพจึงถือเป็นแนวทางที่ทำให้อยู่เป็นสุขหรือเป็นมงคลได้ ดังเช่นการบูชา พระพุทธรูป กล่าวคือ ในเมื่อพระพุทธรูปเป็นสิ่งสื่อถึงพระพุทธรูป แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธ ปรินิพพานไปแล้ว แต่การแสดงความเคารพต่อพระพุทธรูปก็ยังเป็นสิ่งดีงามที่ควรปฏิบัติ เพราะถือ เป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “คารวธรรม” อันเป็นหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการด้วย โดยเฉพาะการบูชาพระพุทธรูปนั้น คือ การปฏิบัติธรรมข้อที่ว่า “พุทธคารวตา” หรือ “สัตถุคารวตา” ซึ่งอยู่ในหลักคารวธรรมข้อแรกในบรรดาคารวธรรม ๖ ข้อ^{๖๖} นอกจากนี้ ยังจัด อยู่ในลักษณะของการปฏิบัติตามหลักมงคลข้อที่ว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาด้วย จุดมุ่งหมายของการ

^{๖๒} บทสัมภาษณ์ พระอนิลมาน ธมฺมสากิโย, รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.google.com>, (๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑).

^{๖๓} บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.สมภาร พรหมทา, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.google.com>, (๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑).

^{๖๔} ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ราชบัณฑิต ราชบัณฑิตยสถาน, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.Google.com>, (๑๘ มกราคม ๒๕๖๑).

^{๖๕} อัง. จตุกก. ๒๑ / ๒๑ / ๒๕-๒๖.

^{๖๖} พันเอก(พิเศษ)นวม สงวนทรัพย์, สังคมวิทยาศาสนา(กรุงเทพมหานคร :โอ.เอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๘.

บูชาพระพุทธรูปในซอญี่จึงเป็นความมุ่งหมายที่ก่อให้เกิดคุณค่าแท้ คือ ความสุขใจ ความสงบใจและสร้างเสริมคุณธรรมภายในบุคคลนั่นเอง

๒.๑๐.๔ บูชาเพื่อน้อมนำพุทธคุณและพุทธธรรมมาพัฒนาชีวิต การพัฒนาตนถือเป็นการพัฒนาสำคัญอย่างหนึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อพัฒนาตนดีแล้ว ย่อมสามารถพึ่งตนเองได้ และการมีตนเองเป็นที่พึ่งโดยที่พัฒนาตนดีแล้วนี้ ถือว่าเป็นที่พึ่งที่หาได้ยากยิ่ง^{๖๗} หลักในการพัฒนาตนอย่างหนึ่งก็คือ การมีแบบอย่างที่ดีและเลือกปฏิบัติตามแนวทางผู้เป็นแบบอย่างนั้นและพระพุทธเจ้า ได้ชื่อว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุด เพราะทรงเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทุกประการ พระพุทธคุณและพระพุทธรจรรย์วัตรของพระองค์ จึงเป็นหลักในการดำเนินชีวิตหรือหลักในการพัฒนาตนเองได้ ดังที่ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาบางท่านได้แสดงทัศนะไว้ว่า “การบูชาพระพุทธรเจ้าต่อนี้ก็ถึงพุทธคุณ เราจะทำอะไรก็ควรนึกถึงพระพุทธเจ้าว่าท่านทำอย่างนี้ สอนอย่างนี้หรือเปล่า แล้วน้อมนำเอาพุทธคุณมาใช้ในชีวิตของเรา” พระพุทธคุณที่ปรากฏได้ชัดในการบูชาพระรัตนตรัย โดยเฉพาะด้วยวิธีการสวดมนต์นั้นได้แก่ พระพุทธคุณที่อยู่ในบทบูชาพระพุทธรเจ้าที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“นะโม คือ ขอนอบน้อม

ตัสสะ แปลว่า พระองค์นั้น

ภะคะวะโต คือ ทรงเป็นผู้จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ คำนี้สื่อถึงพระมหากุณณาธิคุณ

อะระหะโต คือ ทรงเป็นพระอรหันต์หมดจดจากกิเลสทั้งปวง คำนี้สื่อถึง พระบริสุทธิคุณ

และสัมมาสัมพุทธัสสะ คำนี้สื่อถึง พระปัญญาธิคุณ”

พระพุทธคุณทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นคุณธรรมที่สามารถนำไปเป็นเครื่องพัฒนาตนได้ หากปฏิบัติด้วยความเข้าใจและมีจุดมุ่งหมายอย่างนี้ การบูชาย่อมมีคุณค่า

หากกล่าวถึงคุณภาพชีวิตในศาสนาพุทธนั้นจะต้องมีการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านได้แก่

๑. การพัฒนากาย (กายภาวนา) คือ การพัฒนาอินทรีย์ ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นสิ่งเชื่อมต่อกับอารมณ์ทั้ง ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ที่ใจรับรู้ การพัฒนาอินทรีย์ ๖ มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกฝนในด้านการใช้งาน คือทำให้อินทรีย์เหล่านั้น มีความเฉียบคม มีความละเอียด มีความคล่องแคล่ว มีความชัดเจน ฝึกฝนในด้านการเลือกสิ่งที่มีคุณค่า และมีประโยชน์มากที่สุด ขณะเดียวกันก็มีวิธีหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นภัย เป็นโทษหรือสิ่งไม่ดีต่างๆ ไม่ให้ทะลักเข้ามาสู่อินทรีย์ โดยมีใจเป็นตัวรับรู้ทั้งหมด^{๖๘}

๒. การพัฒนาศีล (ศีลภาวนา) คือ การฝึกฝนด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายและวาจา โดยการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มีความเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลายกัน เพื่อให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างปกติสุข

^{๖๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๒๖.

^{๖๘} อารยา อารีสกุลสุข, *บทความเรื่อง คุณภาพชีวิตกับพุทธศาสนา*, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org.com.>, (๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

๓. การพัฒนาจิต (จิตภาวนา) คือ การฝึกฝนด้านคุณภาพของจิต การฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส ปราศจากสิ่งรบกวน หรือทำให้เศร้าหมอง โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้ง และตรงตามความเป็นจริง

๔. การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) คือ การฝึกปรี้อปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสรรพสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง จนกระทั่งหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็จะช่วยให้จิตนั้น สงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสยิ่งขึ้น^{๖๙}

๒.๑๐.๕ บูชาเพื่อให้จิตสงบและเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ในการบูชาพระพุทธเจ้านั้น หากมุ่งหมายให้เกิดความสงบจิต และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต จุดมุ่งหมายนั้นย่อมมีคุณค่า ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว การบูชาพระรัตนตรัยสามารถก่อให้เกิดความสงบและสติปัญญาได้

คนที่มีความทุกข์จิตใจร้อน รุกพลาถน เมื่อได้บูชาพระพุทธเจ้า เห็นพระพักตร์ของพระพุทธรูป ย่อมทำให้เกิดความสงบเยือกเย็นได้ เมื่อจิตสงบเยือกเย็นสติปัญญาก็เป็นสิ่งที่ตามมา เพราะความสงบหรือสมาธิ เป็นสิ่งที่ขัดอกุศลทั้งปวงในจิตใจ จิตใจย่อมไม่ขุ่นมัว สติปัญญาก็ตามมาได้ สามารถแก้ปัญหาหรือหาทางออกให้ชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม^{๗๐}

๒.๑๐.๖ บูชาเพื่อลดทิฐิมานะและกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย อันที่จริงจุดมุ่งหมายข้อนี้ ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่จิตสงบและเกิดสติปัญญา เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เมื่อจิตสงบและมีสติปัญญา ทิฐิมานะและกิเลสอื่น ๆ ก็ย่อมลดลงและหายไป แต่ความสงบและสติปัญญา ก็กับการลดทิฐิมานะและกิเลสอื่น ๆ นั้น มีนัยแตกต่างกัน กล่าวคือ การได้สมาธิและสติปัญญา ถือว่า ได้เครื่องมือในการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพ เป็นการได้พอกพูนคุณธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติที่ดีงาม ส่วนการลดทิฐิมานะและกิเลสอื่น ๆ เป็นภาวะที่ดิ่งามของจิตใจ เป็นประสิทธิผลที่เกิดขึ้น เป็นตัวเป้าหมายของการบูชาโดยตรง ไม่ใช่เครื่องมือในการสร้างสรรค์คุณค่าอื่น ๆ เหมือนอย่างสมาธิและปัญญา การบูชาพระพุทธรูปแล้ว ทิฐิมานะและกิเลสของตนลดลงเสียได้ จึงเป็นจุดมุ่งหมายการบูชาที่มีคุณค่าอย่างชัดเจน

๒.๑๐.๗ บูชาเพื่อความสุขที่แท้จริงซึ่งเกิดจากการปฏิบัติธรรม โดยปกติแล้วทุกชีวิตล้วนต้องการความสุข และความสุขดูเหมือนจะเป็นเป้าหมายขั้นสุดท้ายของทุกคน ดังที่อริสโตเติล มีความเห็นว่า เป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตคน คือ ความสุข อย่างอื่นเป็นเพียงวิธีการเพื่อบรรลุความสุขเท่านั้น^{๗๑} ความดีสูงสุดของชีวิตคือ ความสุข ความสุขจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ได้บรรลุธรรมชาติสูงสุดของเขาซึ่งเป็นสิ่งที่ค้นพบได้ในอาณาจักรแห่งจิตในลักษณะที่เป็นการแสดงออกอย่างสมบูรณ์ของความคิด

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๗๐} บทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ, ราชบัณฑิต ราชบัณฑิตยสถาน, ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.googil.com>, (๑ มิถุนายน ๒๕๖๑).

^{๗๑} นวม สงวนทรัพย์, **สังคมวิทยาศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗.

หรือ การไตร่ตรองอย่างรอบคอบที่เรียกว่า Contemplation ซึ่งเป็นกัมมันตภาพของจิต คือ แหล่งกำเนิดแห่งความสุขสูงสุดของมนุษย์ การบูชาพระรัตนตรัย เป็นการแสดงออกที่ดั่งใจ และหาก อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล ความสุขที่แท้จริงย่อมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามมา สอดคล้อง กับที่มิลล์ (John Stewart Mill) นักปรัชญาธรรมชาตินิยมชาวอังกฤษ มีแนวคิดที่ว่า ความสุขที่มนุษย์ ควรแสวงหา คือ ความสุขที่เกิดจากการใช้ปัญญาความรู้สึก จินตนาการ และจากสำนึกทาง ศีลธรรม ซึ่งมีค่าสูงกว่าความสุขที่ได้จากประสาทสัมผัส มนุษย์กับสัตว์มีความสุขร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือสุขทางกาย ส่วนความสุขทางใจที่เกิดจากการใช้ปัญญานั้น มิได้เฉพาะในมนุษย์เท่านั้น เป็น ความสุขที่หาได้ง่ายกว่า ถูกกว่าและคงทนกว่า^{๗๒} เมื่อได้บูชาพระรัตนตรัยตามวิธีการที่เหมาะสม แล้ว ความสุขในลักษณะนี้ย่อมเกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายที่เป็นคุณค่าของการบูชาใน พระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ การบูชาพระรัตนตรัย ยังเป็นการปฏิบัติที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์หรือ คุณค่าต่อผู้อื่นได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม ในหลักการปฏิบัติธรรม หลายประการ ก็มุ่งเพื่อให้มีความรัก ความเมตตาต่อผู้อื่น เช่น ในกุศลกรรมบถดังกล่าวแล้ว การไม่ ฆ่า การไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย เท่ากับเป็นการให้ความปลอดภัยในชีวิต การไม่ลัก ทรัพย์ เท่ากับเป็นการให้ความปลอดภัยในทรัพย์สิน การไม่ประพฤติดิฉินในกาม เท่ากับเป็นการให้ เกียรติผู้อื่น เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และไม่ทำลายครอบครัวเขา หรือแม้แต่การเว้นวจี ทุจริต ๔ ประการ ก็เป็นเรื่องของการสร้างความรู้สึกที่ดี เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นได้โดยตรง ส่วนคุณค่า โดยอ้อม อย่างเช่น การแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัยด้วยการกราบ การไหว้หรืออามิสบูชา ย่อม เป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานสามารถเรียนรู้และปฏิบัติตามได้ เป็นการบ่มเพาะนิสัยที่ดีงาม ให้ผู้อื่นไปในตัว อีกทั้งการบูชาด้วยอามิส ยังเป็นการสร้างเสริมเศรษฐกิจโดยทางอ้อม เพราะทำให้ ระบบอาชีพบางอย่างสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม เช่น อาชีพขายดอกไม้ ชายพวงมาลัย อาชีพที่ทำ หน้าที่หล่อกระถางรูป เซิงเทียนและอาชีพขายรูปเทียน เครื่องสักการะต่างๆ เป็นต้น เป็นการช่วย อุดหนุนจนเจือผู้อื่นไปในตัว เพราะหากชาวพุทธมุ่งแต่ปฏิบัติบูชาอย่างเดียว ไม่สนใจอามิสบูชา เลย อาชีพเหล่านี้ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ นี่คือนิยามโดยอ้อม ดังนั้น การบูชาตามแนวจารีตที่มี จุดมุ่งหมายเพื่อผู้อื่นด้วยเช่นนี้จึงถือว่าเป็นคุณค่าแท้

จากบทวิเคราะห์ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของการบูชาที่กล่าวมาเป็นไปตาม ลักษณะของการบูชาพระรัตนตรัยตามแนวจารีตเป็นหลัก จึงอาจสรุปได้ในที่นี้ว่า การบูชาใน พระพุทธศาสนาตามแนวจารีตและผลของการปฏิบัตินั้น เป็นคุณค่าแท้ของการบูชาใน พระพุทธศาสนา ซึ่งโดยสรุปแล้วอาจจะต้องยึดหลักว่า การบูชาในลักษณะใดที่นำไปสู่ออกห่างจาก ความหลุดพ้นการบูชาเช่นนั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่สมควร การบูชาหรือการกระทำใดๆ ที่นำไปสู่ ความหลุดพ้นได้ เป็นทางสายเดียวกัน การกระทำแบบนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมควรเป็นความดี

^{๗๒} สุวัฒน์ จันทระจาง, **ปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗.

เป็นคุณค่าแท้ เพราะเมื่อพิจารณาแล้วพฤติกรรมการบูชาดังกล่าวนี้ ไม่ขัดกับหลักทางสายกลาง
 นั้นเอง^{๗๓}

๒.๑๑ สรุป

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแม้จะมีได้สอนให้นับถือบูชาเทพเจ้าแต่ก็ได้ปฏิเสธ
 การมีตัวตนของเทพเจ้า และก็ไม่ใช่ว่าจะต่อต้านการสักการบูชาเทพเจ้าอย่างสุดโต่งเลยก็หาไม่ได้
 เพราะเมื่อกล่าวตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วก็สอนให้เคารพนับถือบูชาบุคคลที่ควร
 บูชาโดยไม่ระบุว่าเป็นใคร ขอแค่เพียงบุคคลนั้นเป็นอริยบุคคลผู้ประกอบคุณงามความดีที่
 ประเสริฐแล้วก็ย่อมสมควรได้รับการเคารพสักการบูชาไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือเทวดา และบุคคล
 ผู้มีคุณ เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ฯลฯ เป็นต้น

ทัศนะดังกล่าวนี้ มีกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพวกพราหมณ์ชาว
 ปัจฉาภูมิ ซึ่งเป็นที่เลื่องลือว่าสามารถปลุกชีวิตที่ตายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพได้และสามารถชกแจงวิญญาน
 ของสัตว์ที่ตายแล้วให้ไปสู่สรวงสวรรค์ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนว่า บุคคลผู้ประกอบ
 อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการไม่สามารถขึ้นสวรรค์ได้ และไม่สามารถช่วยให้ขึ้นสวรรค์ได้ด้วยการสวด
 อ้อนวอนสรรเสริญคุณเทพเจ้าเพื่อขออำนาจลดบันดาล เปรียบเหมือนหินที่จมน้ำ ไม่สามารถลอยขึ้น
 เหนือน้ำได้ด้วยเหตุแห่งการสวดอ้อนวอน ในทางกลับกันผู้ประกอบกุศลกรรมบถเท่านั้นที่สามารถขึ้น
 สวรรค์ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการสวดอ้อนวอน เปรียบเหมือนเนยใสหรือน้ำมันที่ถูกเทลงในน้ำ ย่อม
 สามารถลอยขึ้นเหนือน้ำได้เองการจะได้ดีมีสุข หรือมีภพหน้าที่ดีจึงเป็นเรื่องของกรรมคือการกระทำ
 เป็นสำคัญ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการสวดอ้อนวอนร้องขอแต่อย่างใด^{๗๔}

จากหลักการข้างต้นนี้ จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ที่มุ่ง
 ปลดปล่อยบุคคลจากการพึ่งพาอำนาจภายนอกเป็นการพึ่งตนเอง โดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องฝึกฝน
 พัฒนาตนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และเมื่อกล่าวเชื่อมโยงถึงหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาจึง
 สามารถสรุปได้ว่า หลักการบูชาในพระพุทธศาสนานั้นมีความเป็นพิเศษในตัวเอง ไม่เหมือนกับลัทธิ
 อื่นๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงธรรมในตัวบุคคลเพื่อเคารพต่อธรรมที่มีในบุคคลอื่นเป็นสำคัญ แก่น
 ของการบูชาในพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของธรรมไปโดยปริยาย เพราะทั้งบุคคลที่บูชา บุคคลที่ถูกบูชา
 และพฤติกรรมที่แสดงออก รวมทั้งเป้าหมายของการบูชาล้วนมีธรรมเป็นหลักใหญ่ การบูชาตามหลัก
 พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าในฐานะผู้บันดาลความสุขให้เลย

อย่างไรก็ตาม หลักการที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือในคัมภีร์
 ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การปฏิบัติตนเกี่ยวกับการบูชาในสังคม
 พระพุทธศาสนานั้น หาได้เป็นไปตามที่กล่าวมาทั้งหมด เพราะหากพิจารณาโดยสภาพความเป็นจริง
 ของสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสังคมพระพุทธศาสนา ก็จะพบว่า แนวคิดแบบ
 วิญญานนิยมที่กล่าวในตอนต้นยังปรากฏอยู่ในสังคมพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนมากมาย วิถีปฏิบัติ
 ในการบูชาสิ่งต่างๆ ของชาวพุทธดูเหมือนจะไม่ได้ให้ความสำคัญที่ธรรมหรือมีเป้าหมายที่ธรรมเหมือน
 อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนตามนัยในพระไตรปิฎก ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเวทมนต์คาถา

^{๗๔} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๕๙๙-๖๐๐/๓๘๕-๓๘๖.

ยังคงมีปรากฏในสังคมไทยมากมาย การเชื่อในอำนาจเครื่องรางของขลังและอำนาจของเทพเจ้าพระภูมิเจ้าที่ต่างๆ จนเกิดเป็นพิธีกรรม เช่น การปลุกเสกพระเครื่อง การบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่และการบวงสรวงเทพเจ้า ตลอดจนการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นสิ่งชาวพุทธในสังคมไทยกระทำกันอยู่ โดยไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ผิด แม้จะมีบางคนบางกลุ่มจะตำหนิว่าเป็นเรื่องมงายก็ตาม แต่คนส่วนมากก็ยังคงปฏิบัติตามความเชื่อของตนอยู่

เมื่อสถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดความขัดแย้งกันในทางการปฏิบัติระหว่างกลุ่มบุคคลสองกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งถือตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก ยึดธรรมเป็นเรื่องสำคัญ มีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาตนสู่พระนิพพานหรือการพ้นทุกข์ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งถือตามลัทธิประเพณีและค่านิยมดั้งเดิม ผสมผสานกับวิถีปฏิบัติของพระพุทธศาสนาบางส่วน แต่ก็โอนเอียงไปทางวิญาณนิยมและไสยศาสตร์เสียมากกว่า ดังที่การนับถือบูชาพระพุทธเจ้าก็มีลักษณะยกย่องพระพุทธเจ้าในฐานะเทพที่มีอำนาจดลบันดาล เป็นต้น ตลอดจนความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตซึ่งควบคู่ไปกับเรื่องกฎแห่งกรรม แต่จะหนักไปในทางความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตโดยมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมแต่เพียงผิวเผิน บางคนนึกถึงเรื่องกฎแห่งกรรมเพียงเมื่อตนประสบกับความทุกข์หรือเคราะห์ต่างๆ แล้วใช้ปลงใจว่าคงเป็นเพราะเคยทำกรรมมาอย่างนี้ ก็ต้องรับกรรมอย่างนี้ กรรมจึงดูเหมือนเป็นเรื่องไม่ดีที่บุคคลได้รับไป ความเข้าใจเรื่องกรรมจึงเป็นปัญหาอย่างหนึ่งในสังคมไทยเช่นกัน นอกจากนี้ แม้แต่เรื่องที่เป็นพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ยังมีผสมผสานกันระหว่างฝ่ายอาจารีวาทและเถรวาท^{๗๕} เป้าหมายของการปฏิบัติตามลักษณะความเชื่อที่ว่ามานี้โดยส่วนมากอยู่ที่การได้มาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ สุขหรือสิ่งที่น่าปรารถนาด้านวัตถุ มากกว่าการสร้างเสริมคุณธรรมในลักษณะพัฒนาตนสู่การบรรลุธรรมขั้นสูง

สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้มีการประนามพฤติกรรมการนับถือพระพุทธศาสนาตามแนวทางของกลุ่มหลังจากผู้ยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลักอยู่เนืองๆ แต่การจะถือว่าบุคคลกลุ่มที่ถือปฏิบัติแบบนี้มิใช่ชาวพุทธไปเสียเลยก็ได้ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น พระพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นศาสนาของคนส่วนน้อยในประเทศไป ดังนั้นจึงมีการจัดกลุ่มชาวพุทธหรือพระพุทธศาสนาออกเป็น ๒ กลุ่ม^{๗๖} ได้แก่

- ๑) พระพุทธศาสนาแนวจารีต ซึ่งถือการปฏิบัติตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก
- ๒) พระพุทธศาสนาแนวประชานิยม ซึ่งเป็นวิถีความเชื่อและการปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ที่ถือตนว่าเป็นชาวพุทธ ลักษณะเป็นวิญาณนิยม คือเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ภูตผีปีศาจ วิญาณและอำนาจศักดิ์สิทธิ์

ดังนั้น สรุปผลการวิจัยในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยพบว่า หลักการบูชาในพระพุทธศาสนา มีหลักการปฏิบัติที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ โดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

- ๑) วิธีการบูชา มี ๒ ประเภท คือ อามิสบูชา (การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ) และ ปฏิบัติบูชา (การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามคำสอน)

^{๗๕} ดนัย ไชโยธธา, ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๒๑๑.

^{๗๖} ภัทรพร สิริกาญจน, ปัญหาเรื่องความหมายของธรรมในพุทธศาสนาแนวประชานิยมของไทย, (งานวิจัยเสริมหลักสูตรเสนอต่อฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘-๒๙.

๒) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา คือ บุคคลผู้มีคุณความดีอันประเสริฐ มี ๕ ประเภท ได้แก่ พระพุทธเจ้า , พระธรรม , พระสงฆ์ , บิดา มารดา , ครูอาจารย์

๓) การบูชาโดยยึดหลักความศรัทธาคู่กับปัญญา

โดยพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับหลักธรรมเป็นหลัก คือทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลที่ทรงคุณธรรมเป็นสำคัญ

บทที่ ๓

สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน

สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน คือ พระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าที่มาจากคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศอินเดีย โดยมีการเผยแพร่ความเชื่อเข้ามาพร้อมๆ กับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งพระพิฆเนศเป็นที่รู้จักของคนในสังคมไทยในลักษณะของเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา และเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง ซึ่งการบูชาพระพิฆเนศในปัจจุบันพบว่าเป็นลักษณะการบูชาแบบผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ปัจจุบันการบูชาพระพิฆเนศมีปรากฏแพร่กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยพบว่าสถานที่บูชาพระพิฆเนศส่วนใหญ่ มีอยู่ในวัดของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ ความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทย

การบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยเริ่มมีมาพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์จากประเทศอินเดีย ที่ได้จาริกไปยังดินแดนต่างๆ เพื่อเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์โดยแบ่งเส้นทางการจาริกเป็นหลายสาย ซึ่งหนึ่งในนั้นก็ได้มีการจาริกมาที่ดินแดนสุวรรณภูมิซึ่งก็คือประเทศไทยในปัจจุบัน โดยพราหมณ์เหล่านั้นได้อพยพเข้ามาทางฝั่งภาคใต้ของไทย ได้แก่ สงขลา, พัทลุง, นครศรีธรรมราช^๑ โดยได้เข้ามาเมื่ออิทธิพลในดินแดนตะวันออกเฉียงใต้ ได้เจริญอยู่ในดินแดนประเทศไทยก่อนหน้าที่ไทยจะครอบครองนานแล้ว ในทางภาคกลางของประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์โดยผ่านเข้ามาทางเขมรซึ่งมีอิทธิพลทั้งด้านการเมืองและทางศิลปะอยู่ในดินแดนแถบนี้ เขมรได้รับอิทธิพลจากอินเดียตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือ ๗ แล้ว อิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศและเทพต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์จากเขมรได้เข้าครอบคลุมทั้งบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกของไทย ขณะเดียวกันวัฒนธรรมแบบทวารวดีกำลังเจริญอยู่ทางภาคกลางในราวศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ โดยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบคุปตะในประเทศอินเดีย สำหรับทางภาคใต้นั้น ก็ได้รับอิทธิพลอินเดียเช่นกัน ซึ่งเป็นศิลปะแบบอินเดียโดยตรงตั้งแต่ราวศตวรรษที่ ๗-๘ ศาสนาพราหมณ์นั้นคงเป็นที่นับถือเฉพาะชนชั้นสูงและเป็นศาสนาของราชสำนักเท่านั้น ส่วนประชาชนคนธรรมดาชั้นล่างจะนับถือพระพุทธศาสนา หรืออาจจะนับถือทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ เพราะชาวพื้นเมืองยังคงมีความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับผีसांगเทวดาซึ่งเข้ากันได้ดีกับการนับถือเทพของศาสนาพราหมณ์^๒

ในรัชสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยที่การศึกษาภารตวิทยา มีความเจริญรุ่งเรืองในยุโรปและอังกฤษ เพราะเป็นเมืองอาณานิคมเก่าแก่ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระอัจฉริยะด้านการศึกษาปรัชญา ศิลปะศาสตร์ นาฏศิลป์ และวรรณคดี ที่ทรงศึกษาวิชานี้ด้วย

^๑ เวทย์ วรวิทย์, *ลายยันต์ตำหรับเขมรอ้อ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ก.พล ๑๙๙๖ จำกัด), ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์, หน้า ๑๗-๒๘.

^๒ ป็อก เชลซี, *พระศรีศกณศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนเนอรี่, ๒๕๔๙), หน้า ๙๗.

พระองค์เองโดยทรงศึกษาจากหนังสือที่ต่างชาติได้นิพนธ์ไว้ ครั้งเมื่อทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ทรงแต่งคำฉันท์ กาพย์ต่างๆ ด้วยพระองค์เอง จากเนื้อเรื่องของ “ภารตะ” ที่รู้จักกันแพร่หลาย คือ มัทนพาธา, ศกุนตลา, สาวิตรี, รามเกียรติ์ ฯลฯ ดังนั้นพระองค์จึงทรงทราบถึงความสำคัญของ พระพิฆเนศที่มีต่อชาวฮินดูทุกลัทธิศาสนาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะพระพิฆเนศทรงเป็นเทพแห่งศิลปะ วิทยาทุกแขนงที่ควรได้รับการสักการะก่อนเพื่อให้พ้นจากความขัดข้อง ด้วยเหตุนี้ในรัชสมัยของ พระองค์ พระราชพิธีพราหมณ์จึงได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเทวาลัยพระพิฆเนศขึ้นเป็นครั้งแรก ที่สนามหญ้าพระที่นั่งสนามจันทร์สำหรับบวงสรวงบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล และทรงเจิมรูปพระพิฆเนศ ประดิษฐาน ณ หอแก้ว ในวันเสาร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑ และยังได้ทรงกำหนดดวงตราของเครื่องหมายวรรณคดีสโมสร ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ เป็นตรา ลัญจกรขึ้น เป็นรูปพระพิฆเนศปางประทับนั่ง ๔ พระกร ทรงถือวัชระ งา บ่วงบาศ และครอบ น้ำมนต์^๓

ทรงรับสั่งให้สร้างดวงตราประจำกรมศิลปากรในพุทธศักราช ๒๔๘๐ เป็นรูปพระพิฆเนศ ประทับบนลวดลายกนก ประทับนั่ง ๔ พระกร ในรูปร่างกลมรายล้อมด้วยดวงแก้ว ๗ ดวง อันหมายถึง ศิลปะวิทยา ๗ อย่างคือ ช่างปั้น, จิตรกรรม, ดุริยางคศิลป์, นาฏศิลป์, วาทยศิลป์, สถาปัตยกรรม อักษรศาสตร์, และเป็นตราราชการแห่งกรมศิลปากร ดวงตราพระพิฆเนศจึงเป็นตราสัญลักษณ์ของ กรมศิลปากรมาจนถึงปัจจุบันนี้^๔

การบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบันนั้นมีการนิยมนับถือบูชากันในวงกว้างของบุคคล ในทุกสาขาอาชีพ ด้วยความเชื่อที่ว่า พระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จในกิจการทั้งปวง ซึ่ง ความเชื่อเหล่านี้ได้มีการสืบทอดมานานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือยุคปัจจุบัน แต่ทว่ากระแสความนิยมในการบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทยนั้นเริ่มมี กระแสความนิยมให้เห็นเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดมากที่สุดก็คือในช่วงปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมา จากการ โฆษณาประชาสัมพันธ์และการประโคมข่าวของสื่อในทุกรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพิฆเนศให้ ปรากฏสู่สายตาประชาชน เนื่องด้วยในช่วงนั้นได้เกิดปรากฏการณ์ความนิยมบูชา “องค์ท้าวจตุคาม รามเทพ” ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งตามความเชื่อของประชาชนในภาคใต้ของไทย แต่กระแสความนิยม การบูชาท้าวจตุคามรามเทพนั้นก็อยู่ได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น หลังจากปลายปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมา ประชาชนก็เริ่มลดความนิยมลงอย่างเห็นได้ชัด แต่ในขณะที่เดียวกันกลับมีกระแสความนิยม บูชาเทพอีกองค์หนึ่งเข้ามาแทนที่ นั่นก็คือพระพิฆเนศ โดยได้รับความนิยมนับถือบูชาเป็นอย่างมาก เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันโดยไม่มีทีท่าว่าจะลดความนิยมลงเลย แต่ตรงกันข้ามกลับยิ่งได้รับความนิยม บูชามากขึ้นเรื่อยๆ จากกลุ่มบุคคลต่างๆ ในทุกสาขาอาชีพ

๓.๑.๑ ความเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพแห่งศิลปะวิทยาการทั้งปวง

คติความเชื่อนี้เริ่มต้นจากการที่มีการใช้รูปพระพิฆเนศมาเป็นตราสัญลักษณ์ประจำกรม ศิลปากร โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงรับสั่งให้สร้างดวงตราประจำ กรมศิลปากรในปีพุทธศักราช ๒๔๘๐ เป็นรูปพระพิฆเนศประทับบนลวดลายกนก ประทับนั่ง ๔ พระ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

กร ในรูปวงกลมรายล้อมด้วยดวงแก้ว ๗ ดวง อันหมายถึงศิลปะวิทยา ๗ อย่างคือ ช่างปั้น ๑ จิตรกรรม ๑ ดุริยางคศิลป์ ๑ นาฏศิลป์ ๑ วาทยศิลป์ ๑ สถาปัตยกรรม ๑ อักษรศาสตร์ ๑ ด้วยเหตุนี้คนในสังคมไทยส่วนใหญ่จึงมีความเข้าใจว่าพระพิฆเนศ คือเทพแห่งศิลปะวิทยาการทั้งปวง จึงเห็นได้ว่าเมื่อมีการประกอบกิจกรรมใดก็ตามที่เกี่ยวกับงานศิลปะวิทยาต่างๆ เหล่านี้ก็มักจะมีการประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงสักการบูชาองค์พระพิฆเนศก่อนเสมอเพื่อความเป็นสิริมงคลและความสำเร็จในกิจกรรมงานนั้นๆ^๕

๓.๑.๒ ความเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้บันดาลโชคลาภ

ความเชื่อนี้โดยมากมักเกิดจากประสบการณ์การบูชาพระพิฆเนศ จากกลุ่มบุคคลผู้ที่มีศรัทธา ที่มีการเล่าสู่กันฟังหรือเผยแพร่ออกทางสื่อต่างๆ โดยเชื่อว่าการบูชาพระพิฆเนศแล้วจะทำให้มีโชคลาภและมีชีวิตที่ร่ำรวย บวกกับรูปลักษณะเฉพาะตัวขององค์พระพิฆเนศที่มีลักษณะรูปร่างอ้วน ถ้วนสมบูรณ์และมีเครื่องประประกายอันงดงามเลิศล้ำ จึงเสมือนกับเป็นการสื่อความหมายให้เห็นว่าพระพิฆเนศเป็นเทพที่ร่ำรวยมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ยิ่งกว่าเทพองค์ใด จึงทำให้เกิดความเชื่อว่าผู้ใดได้บูชาแล้วก็จะประสบกับความอุดมสมบูรณ์ดุจเดียวกันกับองค์พระพิฆเนศ จึงทำให้ประชาชนในสังคมที่มีการเสพข่าวจากสื่อต่างๆ เกิดความสนใจและเสาะแสวงหานำมาบูชาเพื่อปรารภในโชคลาภ ทรัพย์สินความอุดมสมบูรณ์และให้เกิดความร่ำรวยแก่ตนเอง ซึ่งก็มีบุคคลในทุกสาขาอาชีพที่นิยมบูชา เพื่อให้ประสบความสำเร็จในอาชีพของตน เช่น ศิลปินดารา นักร้อง นักแสดง ก็นิยมบูชาเพื่อขอพรให้ตนเองมีชื่อเสียงโด่งดังและมีงานแสดงติดต่อเข้ามาไม่ขาดสายๆ พ่อค้าแม่ค้าก็นิยมบูชาพระพิฆเนศเพื่อหวังขอพรให้สินค้าของตนขายดีและมีกำไร ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรก็บูชาเพื่อหวังให้พระพิฆเนศช่วยดลบันดาลให้พืชไร่ของตนเองผลิดอกออกผลที่สมบูรณ์เพื่อผลกำไร หรือบางรายก็บูชาเพื่อหวังผลจากการเสี่ยงโชคในรูปแบบต่างๆ ตามความเชื่อของตน^๖

๓.๑.๓ ความเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้ปกป้องคุ้มครองมนุษย์

ความเชื่อนี้เกิดจากตำนานและรูปลักษณะของพระพิฆเนศในลักษณะต่างๆ ที่สื่อให้เห็นถึงความมีพลังอำนาจและความมีเมตตาของพระองค์ดังจะเห็นว่ารูปเคารพของพระพิฆเนศส่วนมากมักจะมีลักษณะของการถือศาสตราวุธต่างๆ ที่มีความน่าเกรงขาม เช่น ดาบ กระบอง ตรีศูล ขวาน ธนู วัชระ พระขรรค์ และอื่นๆอีกมากมาย ซึ่งในตำนานของฮินดูก็มักจะกล่าวถึงพระพิฆเนศว่าเป็นเทพผู้มีฤทธิ์มากจนสามารถปราบอสูรที่มีฤทธิ์ให้พ่ายแพ้ไปสินโดยไม่มีอสูรตนใดสามารถเอาชนะพระพิฆเนศได้ หรือแม้แต่บรรดาเทพด้วยกันก็ยังพ่ายแพ้ต่ออิทธิฤทธิ์ของพระพิฆเนศ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่นับถือศรัทธาส่วนใหญ่จึงเชื่อว่าพระพิฆเนศ จะสามารถปกป้องคุ้มครองมนุษย์ให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงอันเกิดจากภัยธรรมชาติที่ดีหรือจากภูผีปีศาจก็ดี ดังจะเห็นได้ว่าประชาชนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตในสมัยโบราณจนถึงยุคปัจจุบันจึงมีความนิยมจัดสร้างเครื่องรางต่างๆที่เป็นรูปเคารพพระพิฆเนศในรูปแบบต่างๆ มากมาย ทั้งแบบขนาดพกพาในการเดินทางไกล หรือขนาดใหญ่สำหรับตั้งบูชาในบ้านเรือน บริษัท

^๕ ป๊อ ก เซลซี, พระศรีศกณศมหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

^๖ อรชุน กุรุณนท์, พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า

ห้างร้าน อาคารสถานที่ต่างๆ ที่มีให้พบเห็นอยู่ทั่วไป ซึ่งจุดประสงค์การบูชาส่วนมากนอกจากจะหวังผลด้านความสำเร็จในหน้าที่การงานและความร่ำรวยแล้ว ก็ยังปรารถนาให้พระพิฆเนศช่วยปกป้องคุ้มครองผู้บูชาให้แคล้วคลาดปลอดภัยด้วยเช่นกัน^๗

๓.๑.๔ ความเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ

ความเชื่อเรื่องนี้มีที่มาจากตำนานประวัติของพระพิฆเนศในคัมภีร์ของชาวฮินดู ที่มีกวีการกล่าวถึงพระพิฆเนศในแง่ของความเป็นเทพผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถแก้ไข้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างดีเยี่ยมจนเป็นที่สรรเสริญแก่เหล่าปวงเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ดังมีตัวอย่างจากทเวศตำนานของชาวฮินดูที่กล่าวถึงพระปรีชาของพระพิฆเนศจากตำนานมากมาย เช่น

ตำนานที่ ๑ เรื่องการเดินทางรอบโลกของพระพิฆเนศ โดยครั้งนั้น พระศิวะและพระแม่อุมา ทรงต้องการทดสอบสติปัญญาความสามารถของเทวบุตรทั้งสอง คือพระพิฆเนศและพระขันธกุมาร โดยให้พระโอรสทั้งสองเดินทางรอบโลกจนครบ ๓ รอบ ผู้ใดทำสำเร็จก่อนจะทรงมอบผลมะม่วงพร้อมทั้งจัดพิธีสุมพร(แต่งงาน)ให้ พระขันธกุมารพระอนุชาของพระคเณศ ทรงประทับบนนกยูงแล้วเหาะออกเดินทางก่อน ส่วนพระพิฆเนศนั้นประทับนั่งอยู่เฉยๆ สักพักหนึ่งจึงทรงลุกขึ้นเดินประทักษิณรอบพระศิวะและพระแม่อุมาเทวี จนครบ ๓ รอบ แล้วทรงทูลว่า พระบิดาและพระมารดามีอำนาจดัง ๓ โลก ท่านใช้วิธีเดินทางรอบโลกโดยวิธีนี้ จึงเป็นที่พอพระทัยของพระบิดาพระมารดาเป็นอย่างนัก ด้วยเหตุนี้ชัยชนะจึงเป็นของพระพิฆเนศผู้เรื่องปัญญา และได้ทรงอภิเษกก่อนพระอนุชา กับธิดาของกษัตริย์ นามว่า นางสีหิ(ความสำเร็จ) และนางพุทธิ (ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา)^๘

ตำนานที่ ๒ พระพิฆเนศทรงสอนคัมภีร์และจารึกคัมภีร์มหากาพย์มหาภารตะและรามเกียรติ์ โดยใช้งาช้างที่หักของพระองค์จุ่มสีเขียนคัมภีร์ โดยฤาษีวาสยะได้ขอให้พระพรหมทรงสอนเกี่ยวกับคัมภีร์ต่างๆ ในนิยายมากมาย แต่พระพรหมทรงรับสั่งให้ฤาษีวาสยะไปถามและเรียนรู้จากพระพิฆเนศเอาเอง เพราะทรงเป็นเอกด้านปรัชญาและวรรณกรรม^๙ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงวรรณกรรมสำคัญของอินเดียที่คนไทยรู้จักคุ้นเคยมากที่สุดก็คือเรื่องรามายณะหรือรามเกียรติ์ อันเป็นเรื่องราวของพระราม-พระนางสีดา แห่งอโยธยา(ในพุทธกาล=เมืองสาเกต) โดยพระพุทธานุชา คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกา ได้กล่าวถึงมหาภารตะ และรามายณะ อยู่บ่อยครั้งแต่ไม่ได้ระบุว่าใครคือผู้ประพันธ์ แต่ในศาสนาพราหมณ์นั้นมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนว่าพระพิฆเนศเป็นผู้จารึกวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์^{๑๐}

ตำนานที่ ๓ พระพิฆเนศทรงสั่งสอนท้าวกุเวร(ท้าวเวสสุวัณ)ให้ทรงเข้าใจถึงการให้พรแบบผิดๆ แก่มนุษย์ มีอยู่วันหนึ่งท้าวกุเวรทรงทูลเชิญพระพิฆเนศไปทรงรับพระกระยาหารค่าที่วิมานของท่าน ณ เชิงเขาไกรลาส(เขาพระสุเมรุ) เมื่อทันใดที่ท้าวกุเวร หรือท้าวเวสสุวัณ นำอาหารมาถวายพระคเณศก็ทรงสวดยเสียจนหมดรวมไปถึงบ้านเมืองและทรงกลืนกรุงลงกาเข้าไปด้วย ท้าวกุเวรทรง

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^๘ ป็อก เชลชี, พระศรีคเณศมหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๙๔.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), กาลานุกรม พระพุทธานุชาในอารยธรรมโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓.

กริ้วจึงเสด็จขึ้นเขาไกรลาศไปทูลฟ้องพระศิวะ เรื่องที่พระคเณศทรงเสวยทุกสิ่งของท้าวฤเวร พระศิวะทรงสรรวล(หัวเราะ) แล้วเอาขนมรินดื่มมาให้พระพิฆเนศเพียงขึ้นเดียว พระพิฆเนศก็ทรงคายกรงลงกาและเอาของทั้งหมดที่เสวยทั้งจานชาม ทองคำ และเครื่องประดับ เพชรพลอยคืนให้ท้าวฤเวรจนหมดสิ้น แล้วตรัสว่าหากท้าวฤเวรทรงให้มนุษย์ที่มาขอพรทุกสิ่งอย่าง ก็จะเป็นเช่นนี้ คือไม่ควรให้ เพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แต่ควรให้ด้วยรักและเมตตา เช่นเดียวกับที่พระศิวะทรงประทานขนมแก่พระพิฆเนศ แล้วพรนั้นให้ไปเท่าไรก็จะมีวันหมด เช่นนั้นเองคือความหมายแห่งปรัชญาอันแยบคายของพระพิฆเนศ^{๑๑}

นอกเหนือจากนั้นยังมีตัวอย่างความเฉลียวฉลาดของเทพเจ้าพระองค์นี้อีกมากมายที่ถูกกล่าวถึงในหลากหลายตำนานซึ่งไม่สามารถนำมากล่าวได้ทั้งหมด ดังมีตัวอย่างงานวิจัยของ โสภนา ศรีจำปา ได้วิจัยเรื่อง “พระคเณศ อมตะเทพอินเดียสู่สังคมไทยในมิติภาษาและวัฒนธรรม” ผลการวิจัยพบว่า “พระคเณศ” หรือพระพิฆเนศ เป็นเทพเจ้าที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดองค์หนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน โดยทั่วไปเชื่อกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จที่สามารถขจัดปัญหาอุปสรรค และเป็นเทพแห่งความฉลาดและมีสติปัญญาเป็นเลิศ ด้วยเหตุที่ผู้ศรัทธาทัวไปมีความเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ ซึ่งถ้าเมื่อเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนาแล้วก็อาจเปรียบได้กับพระสารีบุตร ซึ่งก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระผู้เลิศด้วยสติปัญญาเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจนักกับการที่จะเห็นเหล่าบรรดานักเรียนนักศึกษาทั่วไปที่นิยมนับถือบูชาพระพิฆเนศเพื่อขอพรให้ประสบความสำเร็จในด้านการศึกษาล่าเรียน เพราะเชื่อว่าเมื่อบูชาแล้วก็จะทำให้มีสติปัญญาดีดุจเดียวกับพระพิฆเนศ^{๑๒}

๓.๑.๕ ความเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง

คติความเชื่อในเรื่องนี้มีที่มาจากตำนานของศาสนาพราหมณ์โดยปรากฏอยู่ในเทวประวัติ การกำเนิดของพระพิฆเนศ ซึ่งในคัมภีร์สำคัญของแต่ละนิกายในศาสนาพราหมณ์มักจะกล่าวถึงพระพิฆเนศ ว่าเป็นเทพของการเริ่มต้นในการพิธีทั้งปวง และถูกยกให้เป็นเทวะแห่งสากลโลก (universal god) ด้วยบัญญัติแห่งศาสนาของฝ่ายพราหมณ์-ฮินดู จึงได้มีการสถาปนาให้พระพิฆเนศเป็นเทวะองค์แรกที่จะต้องได้รับการเคารพสักการบูชาก่อนการเริ่มพิธีมงคลต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม (ยกเว้นงานศพ) ด้วยเหตุนี้พระพิฆเนศจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพผู้ขจัดอุปสรรคทั้งหลายและประทานความสำเร็จทั้งปวงให้กับมวลมนุษย์^{๑๓}

อัญญาจารย์ พระราชครู ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ประวัติพระคเณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์” ซึ่งก็มีเนื้อหาของคติความเชื่อที่สอดคล้องกัน สรุปความได้ว่า ปัจจุบัน พระคเณศ หรือพระพิฆเนศ เป็นเทพเจ้าที่ชาวพุทธไทยรู้จักพระนามและให้ความเคารพบูชามากกว่าเทพเจ้าองค์อื่นๆ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๒} โสภนา จำปาศรี, พระคเณศ อมตะเทพอินเดียสู่สังคมไทยในมิติภาษาและวัฒนธรรม, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่ ๓๕, ๒๕๕๘, หน้า ๓๓.

^{๑๓} ป๊อ ก เซลซี, พระศรีคเณศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

ในศาสนาพราหมณ์ เพราะมีความเชื่อกันว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ทำให้ชาวพุทธไทยในแต่ละสาขาวิชาชีพล้วนบูชาพระคเณศเพื่อขอให้พระองค์ช่วยบันดาลความสำเร็จให้แก่ตน^{๑๔}

สังคมไทยในปัจจุบันได้รับอิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศก่อนการทำการกิจการทั้งปวงของกลุ่มบุคคลในหลายสาขาอาชีพ เช่น งานในวงการบันเทิงของไทย ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายภาพยนตร์หรือละครโทรทัศน์ ในแต่ละครั้งก่อนที่จะมีการเปิดกล้องถ่ายทำจริงผู้จัดละครหรือผู้สร้างภาพยนตร์อันได้แก่เหล่าดารานักแสดงตลอดจนถึงผู้กำกับและทีมงานผู้สร้างทุกคนก็จะต้องมีการประกอบพิธีบวงสรวงพระพิฆเนศและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ก่อนเริ่มการถ่ายทำ เพื่อให้การถ่ายทำภาพยนตร์หรือละครนั้นประสบความสำเร็จลุล่วงด้วยดี ซึ่งปัจจุบันก็มีบริษัทผู้ผลิตหนังและละครทุกค่ายในประเทศไทยก็ต้องถือปฏิบัติเช่นนี้เสมอ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมการไหว้ครูและครอบครูที่หลายหน่วยงานมักจะมีการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีตามธรรมเนียมและความเชื่อของคนในวงการการแสดงทุกแขนง ซึ่งการประกอบพิธีไหว้ครูแต่ละครั้งนั้นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลยก็คือการบูชาองค์พระพิฆเนศด้วยทุกครั้ง

นอกเหนือจากการบวงสรวงพระพิฆเนศในการประกอบอาชีพต่างๆ ดังกล่าวแล้ว แม้แต่กระทั่งในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ก็พบว่าการบวงสรวงองค์พระพิฆเนศอยู่ด้วยเสมอ เช่น พิธีกรรมการบายศรีสู่ขวัญนาคก่อนทำการอุปสมบท ก็จะต้องมีหมอลำหรือผู้ทำพิธีเรียกขวัญนาคซึ่งการประกอบพิธีนั้นก็ต้องมีหมอลำพราหมณ์ทำพิธีการสวดโองการอัญเชิญเทพเทวดาต่างๆ ให้มาร่วมพิธี รวมไปถึงพิธีกรรมการหล่อพระพุทธรูปและงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลต่างๆ ซึ่งในการอ่านโองการเชิญเทพนั้นก็ต้องปรากฏนามของพระพิฆเนศอยู่ในโองการนั้นด้วยเสมอ^{๑๕} ซึ่งคติความเชื่อเหล่านี้เป็นธรรมเนียมของพราหมณ์ที่ชาวพุทธในสังคมไทยได้รับเอามาประยุกต์ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ตามตำนานความเชื่อของชาวฮินดู ดังที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ที่ว่า องค์พระศิวะมหาเทพผู้สร้างและทรงเป็นพระบิดาแห่งองค์พระพิฆเนศได้ทรงตรัสโองการประสิทธิ์พรไว้ว่า “ไม่ว่าจะกระทำการสิ่งใดหรือประกอบพิธีบูชาใด ให้ทำการบูชาพระพิฆเนศก่อนการกระทำทั้งปวง ผู้ใดต้องการความสำเร็จ ให้บูชาพระพิฆเนศ ผู้ใดต้องการพ้นจากความขัดข้องทั้งปวง ให้บูชาพระพิฆเนศ”^{๑๖}

๓.๒ สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบันตามความเห็นของนักวิชาการ

กิตติพงศ์ บุญเกิด ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “โครงการสุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร ๓ วัฒนธรรม ๔ เทวสถาน” สรุปความว่า ปรากฏการณ์การบูชาพระพิฆเนศ อย่างแพร่หลายในปัจจุบันเกิดขึ้นภายหลังจากที่กระแสความนิยมการบูชา”จตุคามรามเทพ” เริ่มเสื่อมความนิยมลงตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ.๒๕๕๐ และได้มีการคาดการณ์กันว่าในปี พ.ศ.๒๕๕๑ ซึ่งตามปฏิทินไทยถือเป็นปีชวดหรือปีหนู ได้เกิดกระแสนิยมการบูชาพระพิฆเนศแพร่หลายขึ้น ตามคติความเชื่อที่ว่าหนูเป็นพาหนะของพระพิฆเนศ ดังจะเห็นความเคลื่อนไหวตั้งแต่ช่วงกลางปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมา องค์กรหน่วยงานและสถาบันต่างๆ เริ่มทยอยจัดสร้างและเปิดให้บูชาวัตถุมงคลในรูปพระพิฆเนศหลาย

^{๑๔} อัจฉาจารย์ พระราชครู, ประวัติพระคเณศฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนุสรณ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

^{๑๕} ว.จินประดิษฐ์, ทำขวัญนาคทำขวัญกฐิน ฉบับมาตรฐานและสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ รุ่งแสงการพิมพ์, มปป.), หน้า ๑๔-๑๗.

^{๑๖} โฆสิต สุวินิจจิต, พระศรีคเณศมหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑.

รูปแบบ ซึ่งการจัดสร้างรูปบูชาพระพิฆเนศในปัจจุบันมีรูปแบบการสร้างในลักษณะที่มีความหลากหลายตามคติความเชื่อของบุคคลแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ศรัทธาที่ประกอบอาชีพต่างๆ เช่น ข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจ นักเรียนนักศึกษา ศิลปิน ดารานักร้อง นักแสดง ฯลฯ เป็นต้น^{๑๗}

ประสพชัย พสุนนท์ ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยและพฤติกรรมการบูชาพระพิฆเนศวรของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นสถาบันหนึ่งที่มีชื่อเสียงทางด้านศิลปะและการออกแบบโดยจัดตั้งคณะจิตรกรรมและประติมากรรมขึ้นเป็นคณะวิชาแรกจากสาขาวิชาที่เปิดสอนเป็นเรื่องของศิลปะ จึงได้ยกเอาพระพิฆเนศวร เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย เพราะเชื่อว่าพระพิฆเนศวรเป็นเทพเจ้าในด้านศิลปะและเทพแห่งความสำเร็จในทุกๆ ด้าน ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยศิลปากรจึงเป็นมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพิฆเนศวรอยู่มาก เพราะมีองค์พระพิฆเนศวร(อ่านว่า พิ-คะ-เน-สวณ)เป็นสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย แต่เดิมมหาวิทยาลัยศิลปากรในวังท่าพระคับแคบมาก จึงได้ขยายเขตการศึกษาไปยังพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม และต่อมาได้จัดตั้งวิทยาเขตแห่งใหม่ที่จังหวัดเพชรบุรี เพื่อกระจายการศึกษาไปสู่ภูมิภาคโดยใช้ชื่อว่า “วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” ซึ่งคณะวิทยาการจัดการเป็นคณะวิชาแรกที่จัดการศึกษาในปี พ.ศ.๒๕๔๕ นอกจากนี้มหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี ยังเป็นวิทยาเขตที่มีองค์พระพิฆเนศวรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย^{๑๘}

อัญญาจารย์ พระราชครู ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ประวัติพระคเณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์” ซึ่งก็มีเนื้อหาของคติความเชื่อที่สอดคล้องกัน สรุปความได้ว่า ปัจจุบัน พระคเณศ หรือพระพิฆเนศ เป็นเทพเจ้าที่ชาวพุทธไทยรู้จักพระนามและให้ความเคารพบูชามากกว่าเทพเจ้าองค์อื่นๆ ในศาสนาพราหมณ์ เพราะมีความเชื่อกันว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ทำให้ชาวพุทธไทยในแต่ละสาขาวิชาซีพล้นบูชาพระพิฆเนศเพื่อขอให้พระองค์ช่วยบันดาลความสำเร็จให้แก่ตน^{๑๙}

ไมเคิล ไรท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดูชมพูทวีปและอุษาคเนย์” ว่า หนึ่งในเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ชาวพุทธไทยให้ความเคารพบูชากันมากคือ “พระคเณศ” หรือ “พระพิฆเนศวร” ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่มีคนเคารพบูชาอย่างแพร่หลายที่สุดในหมู่คนหลายชาติหลายภาษาและทุกชนชั้นทั้งนี้เพราะความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่าพระคเณศไม่ถือพระองค์และไม่เคยรังเกียจผู้ใด ทุกคนจึงเข้าถึงพระองค์ได้ ไม่ว่าจะเด็ก ผู้ใหญ่ คนบุญ คนบาป คน

^{๑๗} กิตติพงษ์ บุญเกิด, โครงการสุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร์ ๓ วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^{๑๘} ประสพชัย พสุนนท์, ปัจจัยและพฤติกรรมการบูชาพระพิฆเนศวรของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี, วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๔, หน้า ๒๙.

^{๑๙} อัญญาจารย์ พระราชครู, ประวัติพระคเณศฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อณูสรณ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

มี คนจน คนวรรณะสูง หรือคนที่ต่ำต้อย พระองค์พร้อมที่จะรับฟังคำวิงวอนของทุกคนที่เข้าหาอยู่ตลอดเวลา^{๒๐}

จิรัสสา คชาชีวะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระพิฆเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย” ผลวิจัยพบว่า ตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก มีการกล่าวถึงพระพิฆเนศในเอกสารโบราณต่างๆ เช่น พระราชพงศาวดาร โคลงเฉลิมพระเกียรติ วรรณคดี บทไหว้ครู ตลอดจนถึงหลักฐานทางด้านจิตรกรรม และประติมากรรมก็มีให้พบเห็นอยู่เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ความนิยมนับถือพระพิฆเนศยังแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน เริ่มปรากฏว่ามีการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ พระองค์ทรงโปรดให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๕ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดฯพระราชทานพระราชลัญจกรรูปพระคเณศ ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ให้เป็นดวงตราของสโมสรนี้^{๒๑}

โสภณา ศรีจำปา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระคเณศ อมตะเทพอินดิเยผู้ส่งคมไทยในมิติภาษาและวัฒนธรรม” ผลการวิจัยพบว่า พระคเณศ เป็นเทพเจ้าที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดองค์หนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน โดยทั่วไปเชื่อกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จที่สามารถขจัดปัญหาอุปสรรค และเป็นเทพแห่งความฉลาดและมีสติปัญญาเป็นเลิศ พระคเณศเป็นโอรสของพระศิวะและพระนางปารวตี มีตัวอย่างตำนานที่กล่าวถึงกำเนิดพระพิฆเนศหลายตำนาน ส่วนในมิติภาษา มีการศึกษาในด้านความหมายของ ๑๐๘ พระนาม ที่ผู้ศรัทธาเคารพนับถือใช้สวดภาวนาบูชาอ้อนวอน โดยแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มความหมาย คือ กลุ่มพระนามที่เนื่องด้วยสถานภาพทางสายตระกูลของพระองค์ กลุ่มพระนามที่เนื่องด้วยพระวรกายของพระองค์ กลุ่มพระนามที่เนื่องด้วยลักษณะของพระองค์ และสิ่งที่พระคเณศทรงโปรด เพื่อดลบันดาลหรือตอบสนองความต้องการของผู้ที่เคารพนับถือให้ครอบคลุมทุกมิติของความจำเป็นและความต้องการของชีวิตตามแนวคิดของ อับราฮัม มาสโลว์ เจื่อนไขสำคัญที่จะทำให้พระคเณศให้พรและดลบันดาลให้ประสบผลสำเร็จดังกล่าว คือผู้เคารพนับถือศรัทธาต้องปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามหลักศีลธรรม ใครปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เชื่อว่าท่านจะประทานพรให้เร็วขึ้น พระคเณศในสังคมไทยได้รับการยกสถานะและเผยแพร่ความรู้แบบภารตวิทยาให้เฟื่องฟูขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ และใช้เป็นตราสัญลักษณ์หน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษาหลายแห่งสืบมา^{๒๒}

ประสพชัย พสุนนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยและพฤติกรรมการบูชาพระพิฆเนศวรของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นสถาบันหนึ่งที่มีชื่อเสียงทางด้านศิลปะและการออกแบบโดยจัดตั้งคณะจิตรกรรมและประติมากรรมขึ้นเป็นคณะวิชาแรกจากสาขาวิชาที่เปิดสอนเป็นเรื่องของศิลปะจึงยกเอาพระพิฆเนศวร

^{๒๐} ไมเคิล ไรท์, พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดูชมพูทวีปและอุษาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๒๑} จิรัสสา คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑, (ม.ป.น.)

^{๒๒} โสภณา จำปาศรี, พระคเณศ อมตะเทพอินดิเยผู้ส่งคมไทยในมิติภาษาและวัฒนธรรม, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่ ๓๕, ๒๕๕๘, หน้า ๓๓.

เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัย เพราะเชื่อว่าพระพิฆเนศวรเป็นเทพเจ้าในด้านศิลปะและเทพแห่งความสำเร็จในทุกๆ ด้าน ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยศิลปากรจึงเป็นมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพิฆเนศวรอยู่มาก เพราะมีองค์พระพิฆเนศวรเป็นสัญลักษณ์ประจำมหาวิทยาลัย แต่เดิมมหาวิทยาลัยศิลปากรในวังท่าพระคับแคบมากจึงได้ขยายเขตการศึกษาไปยังพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม และต่อมาได้จัดตั้งวิทยาเขตแห่งใหม่ที่จังหวัดเพชรบุรี เพื่อกระจายการศึกษาไปสู่ภูมิภาคโดยใช้ชื่อว่า “วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี” ซึ่งคณะวิทยาการจัดการเป็นคณะวิชาแรกที่จัดการศึกษาในปี พ.ศ.๒๕๔๕ นอกจากนี้มหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี ยังเป็นวิทยาเขตที่มีองค์พระพิฆเนศวรที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย^{๒๓}

ศุภลักษณ์ หัตถพนม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การเคารพบูชาพระคเณศของชาวพุทธในสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า มีประเทศอยู่หลายประเทศที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพระพิฆเนศวร เช่น ศรีลังกา โดยมีการสร้างรูปเคารพองค์พระพิฆเนศวรด้วยศิลาจำหลักและประดิษฐานไว้ ณ โคปุระที่เป็นพีระมิดทรงสูง ทาสีสันสวยงาม เช่นเดียวกับประเทศพม่ารูปเคารพขององค์พระพิฆเนศวรปรากฏขึ้นครั้งแรกในดินแดนแถบเมืองสุธัมมปุระ ที่ปากแม่น้ำสะโตง เป็นต้น^{๒๔}

จากตัวอย่างความเห็นต่างๆ ของนักวิชาการหลายท่าน ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมมานี้ เป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพการการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ คติความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศ ถูกแทรกซึมอยู่ทั่วไปของวิถีชีวิตคนในสังคมไทย เช่น ในหน่วยงานต่างๆ ทั้งในราชสำนัก ภาครัฐ ภาคเอกชน ตลอดจนถึงบุคคลทั่วไปทั้งข้าราชการ พลเรือน และประชาชนทั่วไป

๓.๓ ลักษณะแนวคิดการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทย

ลักษณะโดยทั่วไปของการบูชาพระพิฆเนศ ตามพิธีกรรมความเชื่อของชาวฮินดูที่อยู่ในประเทศไทยนั้น ส่วนมากยังเป็นการยึดถือปฏิบัติตามทำเนียบของอินเดียอยู่ เพียงแต่อาจมีการประยุกต์บ้างเล็กน้อยเพื่อให้เข้ากับสภาพของสังคมไทยที่เป็นชาวพุทธ ตามความเหมาะสมแต่ทั้งนี้ก็ยังยึดถือต้นแบบเดิมของอินเดีย เพราะการบูชาพระพิฆเนศนั้นมีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย โดยประเพณีการบูชาพระพิฆเนศของชาวฮินดูนั้นจะมีการกำหนดให้เป็นเทศกาลประจำปี นิยมกระทำในช่วงเดือนกันยายน ของทุกปีแล้ว ยังมีเทศกาลอีกหลายช่วงด้วยกันตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเทศกาลหลักๆ ที่ค่อนข้างแพร่หลายและยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมามีดังนี้

๓.๓.๑ แนวคิดการบูชาพระพิฆเนศตามคติของชาวฮินดูในสังคมไทย

เทศกาลคเณศจตุรถี ในเทศกาลนี้จะมีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงบูชาพระพิฆเนศในวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือนภัทรบท หรือหมายถึงเดือน ๑๐ ของแต่ละปีนั่นเอง ในเดือนกันยายน ช่วงวันขึ้น ๔ ค่ำนี้ การประกอบพิธีคเณศจตุรถี จะเกิดขึ้นโดยพิธีกรรมจะมีการเชิญพราหมณ์มาประกอบพิธีและ

^{๒๓} ประสพชัย พสุนนท์, ปัจจัยและพฤติกรรมกรการบูชาพระพิฆเนศวรของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี, วารสารศรีนครินทร์ทวารวิโรฒวิจัยและพัฒนา, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๔, หน้า ๒๙.

^{๒๔} ศุภลักษณ์ หัตถพนม, การศึกษาวิเคราะห์การเคารพบูชาพระคเณศของชาวพุทธในสังคมไทย, งานวิจัยศิลปศาสตร์บัณฑิต คณะวิทยาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔, หน้า ๒.

สักการบูชารูปเคารพของพระพิฆเนศ โดยในเทศกาลนี้จะมีการปั้นรูปเคารพองค์พระพิฆเนศซึ่งนิยมปั้นด้วยดินเผา บางครอบครัวอาจจะลงมือประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์ปั้นขึ้นด้วยฝีมือตนเอง แต่โดยทั่วไปแล้วจะมีช่างปั้นที่ใช้ดินเหนียวปั้นรูปเคารพขององค์พระพิฆเนศออกเร่ขายทั่วไปตามท้องตลาด ซึ่งบรรดาชาวบ้านก็จะนำรูปปั้นพระพิฆเนศไปเข้าร่วมในพิธีกรรมที่มีพรหมณ์ทำหน้าที่ประกอบพิธี โดยจะนำสวดคาถาสรรเสริญพระพิฆเนศ และท่องพระนามทั้งหนึ่งร้อยแปดพระนามของพระพิฆเนศเป็นการสักการบูชา^{๒๕}

เครื่องบวงสรวงสังเวทในพิธีนี้โดยมากมักจะเป็นขนมและผลไม้ต่างๆ ซึ่งขนมที่ขาดไม่ได้เลยก็คือขนมต้มหรือขนมโมทกะ ซึ่งเป็นขนมที่พระพิฆเนศชอบเสวยตามตำนานของชาวฮินดู ซึ่งในประเทศไทยนั้นถือว่าหาได้ยากพอสมควร เพราะมีเพียงชาวอินเดียที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเท่านั้นที่ทำขนมโมทกะได้ ส่วนคนไทยที่นิยมบูชาพระพิฆเนศตามแบบของชาวฮินดูนั้นก็หาซื้อขนมโมทกะจากชาวอินเดียที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ส่วนใครที่ไม่สามารถหาซื้อขนมโมทกะได้ก็นิยมใช้ขนมอย่างอื่นที่มีความใกล้เคียงกันนำมาใช้แทนตามความเหมาะสม และนอกเหนือจากขนมโมทกะแล้ว สิ่งของนิยมใช้ในการสักการบูชาก็คือผลไม้หลายชนิดที่ชาวฮินดูเชื่อกันว่าพระพิฆเนศทรงโปรดปรานประกอบด้วย กล้วย อ้อย มะพร้าวอ่อน มะม่วง นมเปรี้ยว เมล็ดถั่ว งา ฯลฯ พร้อมด้วยดอกไม้ที่มีสีสดจัดจ้าน เช่นดอกดาวเรืองสีเหลืองหรือสีเหลืองอมส้ม และดอกไม้สีแดงซึ่งชาวฮินดูเชื่อว่าสีแดงเป็นสีแห่งความมงคลสูงสุดของพระพิฆเนศ^{๒๖}

เมื่อประกอบพิธีกรรมบูชาเสร็จแล้วชาวบ้านก็จะนำรูปปั้นพระพิฆเนศไปจุ่มลงในแม่น้ำในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดสิริมงคลสมบุญพูนสุข เพราะเชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์สำหรับเทศกาลคเณศจตุรถีของชาวฮินดูที่อยู่ประเทศอินเดียนั้นจะมีการนำรูปปั้นพระพิฆเนศแห่ไปตามถนนพร้อมทั้งมีการประโคมดนตรีต้อนรับกันอย่างสนุกสนานเพื่อนำไปลอยในแม่น้ำคงคาซึ่งเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮินดู ทั้งนี้เชื่อว่าการลอยรูปปั้นพระพิฆเนศ ลงในแม่น้ำคงคานั้นเป็นการส่งเสด็จองค์พระพิฆเนศ กลับสู่สวรรค์และยังเป็นการบูชาพระแม่คงคาเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชาวฮินดูอีกด้วย ซึ่งเทศกาลนี้เมื่อเปรียบเทียบกับเทศกาลสำคัญของชาวพุทธแล้วก็อาจเปรียบได้กับเทศกาลลอยกระทงและเทศกาลแห่เทียนเข้าพรรษาของไทยเรา ในส่วนของประเทศไทยนั้นเทศกาลคเณศจตุรถีก็มีการจัดบ้างเป็นบางพื้นที่แต่ไม่ได้จัดเป็นงานใหญ่โตเท่าที่อินเดียเท่าไรนัก เพราะชาวฮินดูที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยยังมีจำนวนน้อยและยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานสำคัญของบ้านเมืองเท่าที่ควรจึงทำให้เทศกาลคเณศจตุรถีในประเทศไทยยังเป็นเพียงงานเล็กๆ ของคนกลุ่มน้อยเท่านั้น^{๒๗}

บทสวดบูชาพระพิฆเนศตามคัมภีร์ของชาวฮินดูในอินเดีย(พอสังเขป)

“ โอม คะชะนะนัม ภูตะคะณาทิสเวตีตัม กะปะตะละซัมพะละ จารุกัษะนัม อุมานุตัม ไศกะวินาศะการะกัม นะมะมิ วิฆเนศวะระปาทะปังกะซัม”

^{๒๕} ป็อก เซลซี, พระศรีคเณศมหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี. มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๒.

^{๒๖} อรุณ กุรุณนท์, พระพิฆเนศวรเทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า ๗๗-๗๙.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

(หรือบทสวดแบบย่อ) “โอม กรัง กะ ปะ ตะ เย นะ มะ ฮา”

บทสวดบูชาในปัจจุบันเป็นที่นิยมใช้สวดอย่างแพร่หลายของทั้งชาวฮินดูในประเทศอินเดีย รวมถึงประเทศไทยด้วย ซึ่งที่จริงแล้วบทสวดบูชาพระพิฆเนศนั้นมีมากมายนับเป็นร้อยๆบทเลยทีเดียวก็ได้ เพราะผู้ที่นับถือพระพิฆเนศมีการแบ่งลัทธิหรือนิกายต่างๆ หลายนิกายซึ่งแต่ละนิกายก็อาจใช้บทสวดที่แตกต่างกันตามความเชื่อของนิกายนั้นๆ^{๒๘}

๓.๓.๒ แนวคิดการบูชาพระพิฆเนศตามความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทย

พิธีกรรมการบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทยปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะว่าพระราชพิธีที่สำคัญๆ ในราชสำนักจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพระพิฆเนศประกอบเข้ามาในพิธีต่างๆ ดังกล่าวด้วย ซึ่งพิธีกรรมต่างๆ ที่มีการบูชาพระพิฆเนศ ตามคติพราหมณ์ที่ปฏิบัติอยู่ในประเทศไทยสมัยปัจจุบันก็คือ พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีถือน้ำพระ-พิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีต่างๆ เหล่านี้จะมีการอ่านโคลกสรรเสริญบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ โดยจะเริ่มด้วยคาถาบูชาพระคเณศก่อนเป็นอันดับแรกสุด ก่อนจะบูชาพระศิวะเสียอีกทั้งนี้เพื่อให้ พระคเณศประทานพรให้สามารถทำพิธีอื่นๆ ให้สำเร็จไปได้ด้วยดี^{๒๙} พิธีกรรมที่มีการบวงสรวงบูชาพระคเณศในฐานะเทวรูปประธานในพิธีที่น่าสนใจได้แก่

๑. พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย พระราชพิธีนี้เป็น ๒ พิธีต่อเนื่องกันคือพิธีตรียัมปวายกับพิธีตรีปวาย โดยจะกระทำในเดือนยี่ของทุกปีเป็นเวลา ๑๕ วัน พิธีนี้จัดเป็นพิธีใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ และแต่เดิมจะมีการไล่ชิงช้าด้วย ในพิธีดังกล่าวจะมีการอ่านโคลกสรรเสริญ และถวายโภชนาหารแต่เทพพระเจ้า ณ เทวสถานทั้ง ๓ หลัง คือ สถานพระอิศวร สถานพระคเณศ และ สถานพระนารายณ์ เรียงกันไปตามลำดับ มีการอัญเชิญเทวรูปพระอิศวร พระอุมา พระมหาวिฆเนศวร และพระนารายณ์ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจิมแล้วอัญเชิญมาเข้าพิธีโดยรถยนต์หลวง^{๓๐}

๒. พิธีจับเชิงช้างเผือก พิธีนี้เป็นการขอขมาลาโทษต่อช้างที่สำคัญ ซึ่งจะได้เป็นใหญ่เป็นโตต่อไป พิธีนี้ต้องมีการผูกมัดช้างเพื่อฝึกสอนช้าง การฝึกบางครั้งต้องดุหรือลงโทษประกอบด้วย จึงต้องขอขมาเสียก่อน และเพื่อเป็นการกล่อมเกลานิสัยช้างป่าที่ดุร้ายให้เชื่องขึ้น พิธีจับช้างนี้ภายในปะรำพิธีตรงข้ามกับเบญจพาดจะจัดตั้งโต๊ะ หมูบูชาพระมหาวิฆเนศวรอันประกอบด้วยดอกไม้ รูปเทียน ชันน้ำมันต์ (ชันสาคร) และ กำพวด์คา ถัดไปทางซ้ายตั้งโต๊ะเชือกบาศก์ ชนั๊ก (ขอสับช้าง) และ เชือกมะนิลาหุ้มด้วยผ้าขาว พิธีนี้จะมีการบูชาพระรัตนตรัย บูชาพระมหาวิฆเนศวรโดยกราบตามวิธีรำพัดชากล่าวคำสรรเสริญพระมหาวิฆเนศวรและขอพรตามแต่ปรารถนา เสร็จแล้วอัญเชิญพระมหาวิฆ

^{๒๘} ป๊อ ก เซลชี, พระศรีคเณศมหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙ - ๑๐๑.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

เนศวร ลงทรงในชั้นน้ำมนต์ แล้วอัญเชิญกลับไปยังโถ้ะหมู่บูชา น้ำสรองในชั้นสาครนี้จะใช้ประพรมให้ผู้ฝึกช่างทุกคนถือเป็นสวัสดิพิพัฒน์มงคล^{๓๑}

๓. พิธีน้อมเกล้าถวายและพระราชพิธีขึ้นระหว่างสมโภชน์ในวันพระราชพิธีฯ จะมีการแห่ช้างสำคัญในกระบวนแห่ พราหมณ์จะอัญเชิญพระเทวกรรมเข้าในพิธีด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมายังโรงพิธี ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปปฏิมาพระชัยหลังช้าง และจุดธูปเทียนบูชาพระเทวกรรม พร้อมกับทรงศีลในตอนท้ายพระราชพิธีนี้ พร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์คู่สวดอ่านฉันทดุขฎิสังเวยกกลมช้างเป็นอันเสร็จพระราชพิธี^{๓๒}

๔. พิธีบวงสรวงพระพิฆเนศก่อนการดำเนินการจัดสร้างพระเมรุมาศ การจัดสร้างพระเมรุมาศเพื่อใช้ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระมหากษัตริย์และ พระบรมวงศานุวงศ์องค์สำคัญ ๆ ณ บริเวณท้องสนามหลวง ก่อนที่จะดำเนินการจัดสร้างพระเมรุมาศ จะต้องประกอบพิธีบวงสรวงพระพิฆเนศเสียก่อน เพื่อความสวัสดิและการจัดสร้างจะได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพจะไม่มีการอัญเชิญพระพิฆเนศมาเข้าพิธี แสดงว่าพระพิฆเนศจะเกี่ยวกับพิธีทางช่างเท่านั้น (พิธีศพไม่เกี่ยว)^{๓๓}

๕. พิธีไหว้ครูทางนาฏกรรมและการช่าง ในทางนาฏกรรมนั้น บรมครูจะปรากฏรูปเคารพในลักษณะของหัวโขนซึ่งจะอัญเชิญมาประกอบวิธีไหว้ครูพร้อมกับเครื่องใช้ในการแสดงต่างๆ หัวโขนที่ใช้ประกอบการแสดงอันได้แก่ ศีรษะของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ (เทพเจ้าสูงสุด) คือพระอิศวร (ศิวะ) พระพรหม พระวิษณุ (นารายณ์) หรือที่เรียกกันว่าตรีมูรติ และยังมีพระอินทร์ พระพิฆเนศ พระพรคนธรรพ์ พระปัญจสีขร ซึ่งเป็นเทพเจ้าฝ่ายดุริยางค์ศิลป์ โดยเฉพาะศีรษะพระพิฆเนศนั้นจะอัญเชิญไปประดิษฐานไว้โถ้ะหมู่บูชาที่จัดไว้โดยเฉพาะแยกจากศีรษะเทพองค์อื่น ๆ สำหรับการบูชาเป็นพิเศษ ส่วนศิลปะทางการช่างนั้น แม้จะไม่ได้นับถือพระพิฆเนศเป็นเทพสำคัญโดยตรงเช่นเดียวกับพระวิศวะกรรม แต่พระพิฆเนศ ก็มีบทบาทไม่น้อยในพิธีไหว้ครูศิลปะการช่าง ตามคติดั้งเดิมที่ว่า ในการเล่าเรียนศิลปะวิทยาการทั้งปวงต้องมีการสวดบูชาพระพิฆเนศก่อน ซึ่งพระพิฆเนศนั้นทางนาฏศิลป์ถือว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์มาก ผู้ศึกษาทางการนี้จะเชื่อกันว่าครูแรง หากไม่เคารพบูชาหรือทำการใดๆ อันไม่เหมาะสมเป็นการลบหลู่ก็มักจะมีประสบภัยพิบัติ

๖. การไหว้ครูของนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยช่างศิลป์ นาฏศิลป์ สถาบันต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปของพระพิฆเนศเป็นตราสัญลักษณ์ ของสถาบันเมื่อมีการไหว้ครู ก็จะต้องไหว้บรมครูทางงานศิลปะคือพระพิฆเนศเสียก่อน โดยจะมีการประกอบพิธีตามรายละเอียดที่กล่าวไว้แล้วในข้างต้น^{๓๔}

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

๗. การบูชาพระพิฆเนศในพิธีคณศกตฤณี พิธีคณศกตฤณีหรือพิธีอุทิศต่อพระพิฆเนศนี้เป็นพิธีการบูชาที่ชาวฮินดูในประเทศอินเดียกระทำกันในวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ ดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้ว^{๓๕}

๘. การบูชากราบไหว้พระพิฆเนศของคนธรรมดาทั่วไป การบูชาพระพิฆเนศจากคติความเชื่อของพ่อค้าวานิชในสมัยโบราณ โดยเฉพาะพ่อค้าชาวอินเดีย จะกราบไหว้บูชาพระพิฆเนศในแง่ของเทพผู้อำนวยความสะดวกทางการค้าและความร่ำรวย จวบจนกระทั่งปัจจุบันคติความเชื่อดังกล่าวกลับมาได้รับความนิยมกันอีก ดังจะเห็นได้จากบรรดาร้านค้าต่างๆ จะมีหิ้งบูชาพระพิฆเนศ เป็นการบูชาพระพิฆเนศเพื่ออำนวยความสะดวกและความร่ำรวยทางการค้าให้แก่ผู้บูชาโดยจะบูชาทุกวัน ด้วยผลไม้บ้าง ขนมหวานบ้าง อ้อยควั่น ดอกไม้สีแดงสดใส น้านมเปรี้ยว น้ำสะอาด ฯลฯ

ลักษณะของการบูชาพระพิฆเนศที่ชาวพุทธในสังคมไทยถือปฏิบัติอยู่นั้นเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วก็ไม่ถือระเบียบขั้นตอนการบูชาที่ยุ่งยากมากนัก โดยส่วนมากจะนิยมบูชาในวิธีการแบบเดียวกันกับที่บูชาพระเครื่องหรือพระบูชาทั่วไป เช่น ถ้าเป็นพระพิฆเนศองค์ขนาดบูชาก็จะตั้งบนหิ้งแล้วจุดธูปเทียนบูชาเหมือนพระพุทธรูป อาจวางบนโต๊ะหมู่บูชาพร้อมกับพระพุทธรูปหรือแยกออกต่างหาก ทั้งนี้แล้วแต่มุมมองของผู้บูชา แต่ถ้าเป็นพระพิฆเนศขนาดเล็กแบบพกพา ก็จะนิยมนำมาห้อยคอติดตัวบูชาแบบเดียวกับการห้อยพระเครื่อง โดยอาจห้อยรวมกับสร้อยเส้นเดียวกันกับพระเครื่องหรืออาจแยกออกจากกันจากพระเครื่อง ทั้งนี้แล้วแต่วิจารณญาณของผู้บูชาว่ามีมุมมองอย่างไร ตัวอย่าง เช่น ผู้บูชาบางท่านนิยมห้อยพระเครื่องร่วมกันกับพระพิฆเนศเพราะเชื่อว่าจรรวมพลังแห่งความศักดิ์สิทธิ์ให้เพิ่มสูงยิ่งขึ้น แต่บางท่านอาจบูชาแยกออกจากการเพราะเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้ามีศีลสูงยิ่งกว่าเทพ จึงไม่ควรใส่รวมกันเพราะจะแลดูไม่ถูกกาลเทศะ

สำหรับการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยนั้นส่วนมากมักจะมีการนำไปร่วมในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ เช่น พิธีหล่อพระพุทธรูปและรูปหล่อเหมือนของพระเกจิอาจารย์ พิธีการพุทธาภิเศก พิธีปลุกเสกวัตถุมงคลเครื่องของขลังต่างๆ มักจะต้องมีพิธีบูชาพระพิฆเนศก่อนเสมอ ด้วยเชื่อกันว่าหากทำการบวงสรวงบูชาพระพิฆเนศแล้วจะทำให้พิธีกรรมอื่นๆ ประสบความสำเร็จและมีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น สำหรับพระพิฆเนศมีพิธีกรรมให้ปฏิบัติมากกว่าพระพุทธรูป ผู้อำนวยการสร้างจึงใช้เป็นช่องทางในการสร้างสรรค์กิจกรรมได้หลากหลายมากกว่าพระพุทธรูป ซึ่งโดยปกติพระพุทธรูปจะมีเพียงการกราบไหว้บูชาอธิฐานขอพรปิดทองเป็นสำคัญเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธความเป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนิกชนซึ่งมีความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าสูงสุดจึงไม่กล้าที่จะสร้างพิธีกรรมที่นอกเหนือจากที่สังคมเคยปฏิบัติกันมาแต่เทวรูปพระพิฆเนศ เป็นเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเน้นพิธีกรรมอยู่แล้วจึงสามารถสร้างสรรค์ พิธีกรรมได้ง่ายกว่าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ศรัทธาทำให้ผู้ศรัทธามีความชื่นชอบเพราะรู้สึกว่าได้มีปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดและส่งผ่านความปรารถนาของตนให้กับรูปเคารพได้รับรู้ได้

^{๓๕} อรุณ กุรุณนทร์, พระพิฆเนศวรเทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า ๗๙.

หลายช่องทาง^{๓๖} โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่ดำรงอยู่ในฐานะผู้นำและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยเชื่อ
กันว่าหากเคารพบูชาพระพิฆเนศจะ สามารถผ่านพ้นอุปสรรคปัญหาต่างๆ ได้ กิจกรรมงานทั้งปวงจะ
ประสบความสำเร็จ คติดังกล่าวทำให้พบเห็นเทวรูปพระพิฆเนศ ประดิษฐานรวมอยู่บนหิ้งบูชา
พระพุทธรูปและ เทวรูปอื่นๆ นอกจากนี้ยังพบว่าพระภิกษุสงฆ์ บางส่วนเป็นผู้สร้างเทวรูปพระพิฆเนศ
และ ส่งเสริมการเคารพบูชาไปในทางอวดอ้างคุณ วิเศษต่างๆ บางแห่งยังได้จัดสร้างวัดถุ่มมงคลมุ่ง
ไปในทางธุรกิจ แทนที่จะให้ความรู้หรือความ เข้าใจในการเคารพบูชาเทพที่สอดคล้องกับ แนวคำสอน
ทางพระพุทธศาสนา ขณะที่ ฆราวาสส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ได้ให้ความเคารพ พระพิฆเนศในฐานะเทพ
เจ้าผู้ดลบันดาลสิ่งต่างๆ ตามที่ตนเองร้องขอ อ่อนน้อม ไม่ใช่เทพแห่งศิลปะวิทยาการตามคตินิยมแต่
เดิม โดยเมื่อความปรารถนาสัมฤทธิ์ผลก็จะนำเครื่องเช่นสรวงบูชาถวายพระพิฆเนศเพื่อเป็นการ
ตอบแทน^{๓๗}

ตัวอย่างบทสวดบูชาพระพิฆเนศของไทยพอลังเขป

คาถาอัญเชิญและบูชาพระพิฆเนศ

ตั้งนะโม ๓ จบ

“โอม ศีโรเม พุทธะเทวัญจะ อะหังเมธานัง พิฆเนศะวะระระ หรหมะทวะตา มะหาอิทธิ
โย ปาระมิตา ปุชิตตะวา อัญชะลียะ ปักการะวันตา ปักการา เคหะวัตถุมหิเขตเต พิธิปูชา อาคัจฉา
ยะหิ สัมผัสสะ เทวะมนุสสานัง อัญชะลียะ จะ นมัสสิวารายะ

โอม พระพิฆเนศะวะระ สิทธิ ประสิทธิเม มะหาลาโก ทุตติยัมปิ พระพิฆเนศะวะระ สิทธิ
ประสิทธิเม มะหาลาโก ตะติยัมปิ พระพิฆเนศะวะระ สิทธิ ประสิทธิเม มะหาลาโก”^{๓๘}

๓.๔ อิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศที่ปรากฏในภูมิภาคต่างๆ ของไทย

ความนิยมบูชาพระพิฆเนศนั้นมีปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคมไทยโดยทั่วไปนับตั้งแต่อดีต
จนถึงปัจจุบัน ซึ่งก็มีความนิยมกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์
บันทึกไว้มากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมรายละเอียดไว้ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ภาคกลางของประเทศไทย

ศาสนาพราหมณ์รวมทั้งคติการบูชาพระพิฆเนศได้รุ่งเรืองขึ้นอีกในสมัยกรุงศรีอยุธยา
พระพิฆเนศในสมัยนั้นมักมี ๒ พระกร ถือคัมภีร์และงา อันสืบเนื่องมาจากแนวคิดที่ว่าพระพิฆเนศ
เป็นเทพแห่งศิลปะวิทยา รูปเคารพของพระพิฆเนศที่พบในภาคกลางส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็ก แต่มี
พระพิฆเนศในพิพิธภัณฑ์เอกชนอยู่ชิ้นหนึ่ง เป็นพระพิฆเนศตีบุก พบที่วัดกลาง(ร้าง) ตำบลบ่อพลับ
อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม สูงเพียง ๔.๕ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๒.๔ เซนติเมตร พระพิฆเนศขนาด
เล็กองค์นี้ประทับนั่งมหาราชลีลาชันพระบาทซ้าย พระบาทขวางอพับอยู่บนแท่น มี ๔ พระกร แต่สี

^{๓๖} นุสรา จิตตเกษม, วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๒๕, ฉบับที่ ๔๗, มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐, หน้า ๑๓๗.

^{๓๗} กิตติพงศ์ บุญเกิด, โครงการศุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร 3 วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ม.
ป.พ.), ๒๕๕๒, หน้า ๑.

^{๓๘} อรชุน ภูรินท์, พระพิฆเนศวรเทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพ
มหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า ๙๖.

ก่อนมาก ลักษณะคล้ายแบบเขมร ประติมากรรมชิ้นนี้คงได้รับอิทธิพลศิลปะเขมรที่แผ่เข้ามาในภาคกลางของประเทศไทยในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙^{๓๙}

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในห้องลพบุรีมีประติมากรรมรูปพระพิฆเนศเนื้อโลหะสัมฤทธิ์ ๒ องค์ ซึ่งกรมศิลปากรได้ซื้อมาจาก ม.จ.ปิยะ ภักดีนาถ เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๙ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะเขมร องค์แรกเป็นพระพิฆเนศปางนั่งขัดสมาธิ พระบาทซ้ายกับพระบาทขวาอยู่บนฐานเตี้ย ความสูงรวมฐาน ๑๔ เซนติเมตร น่าจะมีอายุอยู่ในราวตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อีกองค์หนึ่งเป็นพระพิฆเนศปางประทับยืนบนฐานกลมรูปบัวคว่ำบัวหงาย ความสูงรวมฐานประมาณ ๓๐ เซนติเมตร มี ๘ พระกร ปัจจุบันอยู่ในห้องลพบุรีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

อนึ่งมีประติมากรรมรูปพระพิฆเนศกลุ่มหนึ่งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร นักประวัติศาสตร์วิเคราะห์ว่ามีลักษณะของศิลปะเชียงแสน องค์ที่หนึ่งเป็นพระพิฆเนศเนื้อโลหะสัมฤทธิ์ประทับยืนบนฐาน ๘ เหลี่ยม รูปบัวคว่ำบัวหงาย สูงรวมฐาน ๓๘ เซนติเมตร กรมศิลปากรซื้อมาจาก ม.จ.ปิยะ ภักดีนาถ เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๙^{๔๐}

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระราชวังจันทร์เกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในบรรดาโบราณวัตถุซึ่งพระโบราณราชธานินทร์ได้เก็บรวบรวมมาจากบริเวณรอบๆ เกาะอยุธยา มีประติมากรรมรูปพระพิฆเนศศิลา ๒ องค์ องค์แรกเป็นพระพิฆเนศปางประทับนั่งท่ามหาราชลีลาชั้นพระชานุขา มี ๔ กร มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒ องค์ที่ ๒ ได้แก่ พระพิฆเนศนั่งขัดสมาธิอย่างหลวมๆ พระซงฆ์ทั้งสองอยู่ในลักษณะตั้งขึ้นเล็กน้อย กรทั้งสองวางอยู่บนพระซงฆ์ มีลักษณะการนั่งคล้ายท่าพระฤาษี ถูกสันนิฐานว่าเป็นของที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒

เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ โบสถ์พราหมณ์เทวสถานสำหรับพระนครสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ซึ่งประกอบด้วยโบสถ์ ๓ หลัง แต่ละหลังมีเทวรูปประจำคือ

๑. สถานพระอิศวร (โบสถ์ใหม่) ภายในมีเทวรูปพระอิศวรเป็นประธานและมีเทวรูปองค์อื่นๆ
๒. สถานมหาวิฆเนศวร (โบสถ์กลาง) มีเทวรูปพระพิฆเนศเป็นประธาน และองค์รองลงมาอีกจำนวน ๔-๕ องค์
๓. สถานพระนารายณ์ (โบสถ์ริม) มีเทวรูปพระนารายณ์เป็นประธานพร้อมด้วยเทวรูปพระนางลักษมีและพระนางมเหศวรี ทั้งสามประทับอยู่ภายในบุษบกองค์ละหลัง

พระพิฆเนศภายในมหาสถานวิฆเนศวร ยังหาหลักฐานไม่ได้พบมาจากที่ใดแต่สันนิษฐานว่าบางองค์คงย้ายมาจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์จังหวัดนครศรีธรรมราช พระพิฆเนศองค์ที่ตั้งไว้เป็นประธานนั้น เป็นพระพิฆเนศเนื้อโลหะสัมฤทธิ์ ส่วนอีก ๔ องค์ เป็นพระพิฆเนศเนื้อหินศิลาซึ่งล้วนแล้วแต่มีความน่าสนใจทั้งสิ้น^{๔๑}

^{๓๙} ป็อก เซลซี, **พระศรีศคณศมหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๗.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

๓.๔.๒ ภาคใต้ของประเทศไทย

อิทธิพลการนับถือพระพิฆเนศในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยนั้น เชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลจากอินเดียและศาสนาพราหมณ์มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ หรือก่อนหน้านั้นโดยชาวอินเดียบางพวกได้อพยบมาขึ้นฝั่งของแหลมมลายู ตั้งแต่จังหวัดระนองลงมา มีเมืองที่สำคัญอยู่หลายแห่ง เช่น บริเวณบ้านทุ่งตึก อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา ในปัจจุบันบริเวณทุ่งตึกจึงเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่ง เราได้พบโบราณวัตถุที่นี่และบริเวณใกล้เคียงที่เรียกกันว่าเหมืองทองมากมาย เช่น ลูกปัดแก้ว และเศษหินเครื่องแก้วโรมัน เงินเหรียญอินเดีย และเครื่องปั้นดินเผาทั้งของพื้นเมืองและชนต่างชาติ เป็นต้น และมีซากโบราณสถานกลายเป็นตึกหรือวิหาร หลายแห่งที่เห็นเด่นชัดมี ๓ แห่ง เรียงกันคือ

๑. เนินทุ่งตึก ได้มีการพบแผ่นธรณีประตู่ ๒ อัน ลिंगค์ธรรมชาติทำด้วยหินแกรนิตไม่ได้แกะสลักเป็นลวดลาย

๒. เนินโสมาสกันทะ อยู่ใกล้บริเวณที่น่าจะเป็นเตาหลอมแก้ว พบประติมากรรมพระแม่อุมาเทวีอุ้มสกันทะ หรือรูปเทพมารดาเป็นรูปสตรีอุ้มเด็ก สูง ๖๕ เซนติเมตร หน้าตักกว้าง ๕๓ เซนติเมตร ทำด้วยหินควอทซ์ ปัจจุบันอยู่ที่สถานีตำรวจน้ำเค็ม อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

๓. เนินพระคณศปติ ห่างจากเนินที่ ๒ ไม่เกิน ๕๐ เซนติเมตร มีบ่อน้ำรูปกลมเล็กอยู่ในใกล้ๆ^{๔๒}

จังหวัดสงขลา พระพิฆเนศวรที่พบในบริเวณเมืองโบราณสทิงพระ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดฉิมวาสา(วัดกลาง) อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ในจำนวนนี้ องค์หนึ่งมีลักษณะทางประติมากรรมที่น่าสนใจ ค่อนข้างเก่า เป็นพระพิฆเนศศิลา พบที่ตำบลพังหนูน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา สูง ๓๖.๕ เซนติเมตร^{๔๓}

จังหวัดนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราชได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่มีร่องรอยศาสนาพราหมณ์มากที่สุดเมืองหนึ่งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมทางฝั่งทะเลตะวันออกสำหรับสร้างและเผยแพร่วัฒนธรรมในศาสนาพราหมณ์ดังที่เราได้พบโบราณวัตถุและโบราณสถานจำนวนมาก ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงโปรดฯ ให้จัดข้าวงจากกรุงศรีอยุธยาออกไปทำพิธีตรียัมปวายเสมอ มีเทวสถานโบสถ์พราหมณ์สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ปัจจุบันได้พังทลายไปหมดแล้ว โบสถ์พราหมณ์นี้เดิมตั้งอยู่ระหว่างหอพระอิศวรกับเสาชิงช้า อยู่เยื้องค่อนมาทางหอพระอิศวรเล็กน้อย ภายในโบสถ์พราหมณ์ซึ่งใช้ประกอบพิธีตามปกติในศาสนาพราหมณ์เป็นที่ประดิษฐานเทวรูปศิวลึงค์ศิลา ๔ องค์ โยนีฐานสำหรับองค์ศิวลึงค์หนึ่งองค์ ฐานรองเทวรูปหนึ่งฐานและรูปพระพิฆเนศหนึ่งองค์ นอกจากนี้ยังมีเทวสถานอีก ๒ หลังคือ หอพระอิศวรและหอพระนารายณ์ ตั้งหันหน้าเข้าหากัน อยู่ริมถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เทวสถานหอพระอิศวรปัจจุบันมีเพียงศิวลึงค์พร้อมฐานโยนีโทรณะอยู่เพียงองค์เดียว ส่วนหอพระนารายณ์นั้นปัจจุบันมีเทวรูปพระนารายณ์ปูนปั้น ๔ กร จำลองจากของเดิมที่ชำรุดไป ส่วนเทวรูปอื่นๆ ปัจจุบันย้ายไปอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดนครศรีธรรมราช ในจำนวนนี้มีรูปเคารพพระพิฆเนศอยู่จำนวน ๓ องค์ คือ

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๑. พระพิฆเนศสัมฤทธิ์ประทับยืนตรง(สมภังค์) บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ๒ ชั้นซ้อนกัน มีความสูงจากฐาน ๔๖.๕ เซนติเมตร ฐานล่างกว้าง ๑๕.๕ เซนติเมตร เป็นพระพิฆเนศ ๔ กร พระหัตถ์ขวาบนถือขอสับข้าง หัตถ์ขวาล่างถืองาหัก ซ้ายบนถือปวงบาศ ซ้ายล่างถือขนมโมทกะ นุ่งผ้าสมพต(ถกเขมร) สวมกรัททุกุฎ กำไลต้นแขน ข้อมือและข้อเท้า สวมสายยัชโยปวีตพาดเหนือพระอังสา ซ้าย งาขวาหัก งวงห้อยตรงและตัวดปลายงวงไปทางซ้าย ที่ฐานชั้นล่างด้านหน้ามีจารึกเป็นอักษรทมิฬ อ่านว่า “มะ-นะ-ปี-จิ-เท-สะ” (ma-jha-pi-ci-de-sa) หมายถึงประเทศอันเจริญรุ่งเรืองแห่งมัณฑป(majhapi) หรือมัชปาหิต(majapahit)ในปัจจุบัน

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดนครศรีธรรมราชยังมีประติมากรรมรูปเคารพของพระพิฆเนศอีก ๒ องค์ องค์หนึ่งมีลักษณะที่น่าสนใจคือ เป็นรูปพระพิฆเนศทรงหนู ทำด้วยโลหะสัมฤทธิ์ สูง ๖.๕ เซนติเมตร กรมศิลปากรได้ขุดขึ้นมาจาก ม.จ.ปิยะ ภักดีนาถ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๙ พระคณศมี ๔ พระกร มีพาหนะคือพญาหนูชื่อว่าพญาหนุมสิกะ อยู่ในลักษณะหน้าตรงต่างจากที่พบในอินเดียซึ่งส่วนมากมักจะหันข้าง อีกองค์หนึ่งเดิมเป็นของนายบุษย์ มณีภูมออบให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๐ เป็นพระพิฆเนศเนื้อสัมฤทธิ์ มี ๔ พระกร ประทับนั่งขัดสมาธิ พระบาทขวาทับพระบาทซ้ายบนฐานบัวอันเป็นลักษณะเฉพาะของพระพิฆเนศในศิลปะเขมร^{๔๔}

จังหวัดกระบี่ หลักฐานพระพิฆเนศที่พบได้แก่ พระพิฆเนศเนื้อดีบุก สูง ๖.๕ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๕ เซนติเมตร ได้จากถ้ำเกาะหลักซึ่งอยู่กลางทะเล(น้ำกร่อย) บริเวณปากคลองท่อมที่จะไปออกทะเลอันดามัน ลักษณะเป็นพระพิฆเนศปางประทับนั่งมี ๔ กร หัตถ์ขวามือถือตรีศูล หัตถ์ซ้ายมือถือจักร หัตถ์ขาหลังถือเชือกปวงบาศพาดไหล่ห้อยไปด้านหลังมีลักษณะเป็นเกลียว มือซ้ายหลังถือดาบ ลักษณะพิเศษคือลักษณะการทำพระกรที่เพิ่มขึ้นนั้นมีได้แยกจากพระกรเดิม(ปกติ)แต่อยู่ในลักษณะแยกอยู่ด้านหน้าสวมมงกุฎทรงสูง ด้านหน้าและด้านหลังมีอุณาโลม สวมเครื่องประดับต่างๆ งวงอยู่ในลักษณะห้อยลงมาตรงๆ มีลวดลายตกแต่งที่ฐานโดยรอบมีภาพบุคคลอยู่ในซุ้มเหลี่ยม ฐานด้านล่างเข้าไปเล็กน้อย ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายพระเครื่องประเภทที่เรียกว่า “พระปิดตา หรือควัมปตี” มีการเขียนยันต์ตราอุณาโลมและเครื่องหมายทั่วองค์ที่ไม่สามารถตีความหมายได้ สันนิษฐานว่าพระพิฆเนศองค์นี้น่าจะเป็นเครื่องรางติดตัวผู้เดินทางเพื่อจัดอุปสรรคต่างๆ น่าจะมีอายุไม่เก่าไปกว่าสมัยอยุธยาตอนต้น^{๔๕}

จังหวัดพังงา พระพิฆเนศจากแหล่งโบราณคดีที่บ้านทุ่งตึก ตำบลเกาะคอเขา จังหวัดพังงา ได้มีการขุดพบจากเนินโบราณสถาน ๑ ใน ๓ เนิน ปัจจุบันอยู่ที่วัดอินทราวาส หมู่บ้านย่านมะปราง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นประติมากรรมแกะลignumบนแผ่นศิลาทรายขนาดใหญ่ สูงรวมฐาน ๗๒ เซนติเมตร หน้า ๑๕ เซนติเมตร ความกว้างหน้าตัก ๓๑ เซนติเมตร ประติมากรรมพระพิฆเนศมี ๔ กร สองกรล่างยกขึ้นในระดับพระอุระ หัตถ์ขวาล่างถืองาหัก หัตถ์ซ้ายล่างถือขนม หัตถ์ขวาบนถือสัญลักษณ์บางอย่างไม่ชัดเจน อาจเป็นอากุสะ หัตถ์ขวาบนยกขึ้นถืออักษรมาลาประทับนั่งบนฐาน สูงมนโค้งด้วยทามหาราชลิลลา แต่เนื่องด้วยพระอุทรมีขนาดใหญ่ พระขานุขาจึงยกตั้งขึ้นได้เพียงเล็กน้อย เช่นเดียวกับพระบาทซ้าย อยู่ในลักษณะแบะออกที่พระอุทรมีรอยฝ่าตีนๆ งวงห้อยตรงไปแล้วตัวดไปทางขวา(ส่วนมากตัวดไปทางซ้าย) คาคเข้มขัดเส้นแบนหนา

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓-๑๐๕.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕.

สวมสายขั้วโญปวีตพาดพระอังสา ซ้ายสวมกรัททุกุฏ เครื่องประดับแบบกษัตริย์ งามวาหักเหลือเพียง งามซ้ายข้างเดียว ประติมากรรมชิ้นนี้นับได้ว่าเป็นประติมากรรมรูปเคารพพระพิฆเนศที่สวยงามมาก องค์หนึ่งพบในประเทศไทย มีลักษณะที่น่าสนใจเป็นพิเศษ เช่น ลักษณะของวงที่ห้อยลงตัวต่อไป ทางขวา ซึ่งพบจำนวนไม่มากนัก รูปแบบของพระพักตร์และลักษณะโดยทั่วไปที่แสดงถึงอิทธิพล อินเดียภาคใต้ค่อนข้างชัดเจน^{๔๖}

๓.๔.๓ ภาคเหนือของประเทศไทย

อิทธิพลการนับถือพระพิฆเนศในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยในอดีตนั้น ยังไม่พบหลักฐานทางเอกสารที่ยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยใด แต่ในสภาพปัจจุบันนั้นกลับพบว่า มีสถานที่บูชาพระพิฆเนศอยู่ในเขตภาคเหนือของไทยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในวัดทาง พระพุทธศาสนา ดังมีตัวอย่างรายชื่อสถานที่บูชาพระพิฆเนศ โดยผู้วิจัยได้รวบรวมชื่อสถานที่ต่างๆ ที่มีการบูชาพระพิฆเนศในเขตภาคเหนือมาเป็นตัวอย่างพอสังเขป มีดังต่อไปนี้

๑. วัดเทพมณเฑียร ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๒. วัดชัยศรีภูมิ (วันปันท่าเก็น) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๓. วัดหัวข่วง (วัดแสนเมืองมาหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๔. วัดโลกโมฬี ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๕. วัดพระธาตุดอยสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๖. วัดศรีสุพรรณ ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๗. วัดพระบาทบางแพน ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
๘. วัดป่าแดด ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๙. วัดท่าสะอาด (วัดศรีสร้อยทรายมูล) ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๑๐. วัดดอนจั่น ตำบลท่าศาลา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๑๑. วัดศรีนารัฐ (วัดทุ่งเสี้ยว) ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
๑๒. วัดจันทร์ตะวันตก ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
๑๓. วัดอนาโยพิทยาราม ตำบลสันป่าม่วง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๑๔. วัดป่าสิริวัฒนวิสุทธิ ตำบลท่าบ่อ อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์

จากตัวอย่างรายชื่อสถานที่บูชาพระพิฆเนศของแต่ละแห่งในเขตภาคเหนือนี้ เป็นเพียง บางส่วนที่ผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลทางเอกสารมาได้พอสังเขปเท่านั้น ซึ่งยังมีสถานที่อีกจำนวนมากซึ่งไม่สามารถนำเสนอได้ทั้งหมด ซึ่งถ้าวิเคราะห์โดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ชัดว่าสถานที่บูชา พระพิฆเนศที่มีชื่อเสียงในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่มีอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่มากกว่าจังหวัดอื่นในเขต เดียวกันก็ว่าได้ และสถานที่บูชาส่วนมากล้วนเป็นวัดในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น จึงเป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นถึง อิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศในเขตภาคเหนือของไทยได้อย่างชัดเจนที่สุดว่าได้รับอิทธิพลการบูชา พระพิฆเนศมากไม่ต่างไปจากภาคอื่นๆ ของไทย ซึ่งหากวิเคราะห์ว่าการบูชาพระพิฆเนศในเขต ภาคเหนือได้รับอิทธิพลมาจากไหน ก็อาจสันนิษฐานได้ ๒ ประเด็นคือ อาจได้รับอิทธิพลมาจาก ประเทศพม่าและประเทศลาว เพราะทั้งสองประเทศนี้มีการบูชาพระพิฆเนศเช่นกัน และภาคเหนือ

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

ของไทยมีพื้นที่อยู่ติดกับประตังสองนี้ หรือในประเด็นที่สอง สันนิฐานได้ว่าอาจได้รับอิทธิพลมาจาก ภาคกลางและภาคใต้ของไทยเอง เพราะความนิยมบูชาพระพิฆเนศเริ่มมีปรากฏเด่นชัดที่สุดในเขต ภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย จากเหตุผลทั้งสองประเด็นนี้เป็นเพียงข้อสันนิฐานตาม หลักฐานทางเอกสาร ซึ่งผู้วิจัยเองไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจน ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งสองประเด็น ในส่วน ของข้อมูลรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับสถานที่บูชาพระพิฆเนศในเขตภาคเหนือของไทยนั้น (ผู้วิจัยได้ นำเสนอรายละเอียดไว้แล้วในหน้าที่ ๔๘-๕๕)

๓.๔.๔ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

อิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น หากกล่าวถึงการเผยแพร่เข้า มาในสมัยยุคเริ่มต้นของการบูชาพระพิฆเนศของคนไทยในภาคนี้ จากหลักฐานทางเอกสาร อาจกล่าว ได้ว่าเริ่มมีมาตั้งแต่ยุคสมัยขอมเรืองอำนาจแล้ว โดยเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ได้เข้ามา มี อิทธิพลในดินแดนตะวันออกเฉียงเหนือได้นั้น ได้เจริญอยู่ในดินแดนของประเทศไทยก่อนหน้าที่ไทยจะ ครอบครองนานแล้ว โดยทางภาคกลางของประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา พราหมณ์โดยผ่านเข้ามาทางเขมร ซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางการเมืองและทางศิลปะอยู่ในดินแดนแถบนี้ เขมรได้รับอิทธิพลอินเดียตั้งแต่ราวศตวรรษที่ ๖ หรือ ๗ แล้ว อิทธิพลศาสนาพราหมณ์จากเขมรได้ ครอบคลุมทั้งบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกของประเทศไทย ขณะเดียวกัน วัฒนธรรมแบบทวารวดีกำลังเจริญอยู่ทางภาคกลางราวศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ โดยได้รับอิทธิพลมาจาก ศิลปะแบบคุปตะในประเทศอินเดีย^{๔๗}

จากหลักฐานทางเอกสารสมัยก่อนที่ไทยจะครอบครองดินแดนที่เป็นประเทศไทยใน ปัจจุบัน อาจศึกษาได้จากศิลาจารึกเป็นส่วนใหญ่ จารึกเหล่านี้โดยมากใช้อักษรอินเดียโบราณ เช่น อักษรพราหมี อักษรเทวนาครี อักษรอินเดียสมัยปัลลวะ เป็นต้น ต่อมาจึงมีอักษรขอม อักษรมอญ โบราณ และอักษรไทยในสมัยหลัง(พุทธศตวรรษที่ ๑๙) ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาษาบาลี สันสกฤต มอญ เขมรและไทย กรมศิลปากรได้รวบรวมไว้ในประชุมศิลาจารึกภาคต่างๆ ดังเช่น ประชุมศิลา จารึกภาคที่ ๒ จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ ไม่ปรากฏที่กล่าวถึงพระพิฆเนศอย่างเด่นชัด มีแต่กล่าวถึง ร่องรอยพระศาสนาที่ปรากฏอยู่ในดินแดนนี้ บางหลักมีการกล่าวถึงพระพิฆเนศ เช่น จารึกอุบลมุง จังหวัดอุบลราชธานี โดยกล่าวถึงการถวายข้าวแด่พระพิฆเนศ และจารึกศักดิ์ก๊กอธม ๒ จังหวัด ปราจีนบุรี ที่มีการกล่าวถึงพระคเณศ^{๔๘} ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยนั้นได้รับอิทธิพลจากเขมร เนื่องจากหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ใกล้กับประเทศกัมพูชา เช่น บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ฯลฯ เป็นต้น

สภาพการบูชาพระพิฆเนศในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน พบว่ามีกระจายอยู่ ทั่วไป ดังตัวอย่างรายชื่อสถานที่บูชาพระพิฆเนศที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ได้บางส่วนพอสังเขป มีดังต่อไปนี้

- ๑) พระพิฆเนศวร์บ้านหนองบัวศาลา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
- ๒) พระพิฆเนศวร์วัดพระนารายณ์มหาราช จ.นครราชสีมา (ศาลพระนารายณ์โคราช)

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๓) วัดป่าพระพิฆเนศวร หาดศรีภิรมย์ บ้านปากน้ำ (บึงสระพัง) ตำบลกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๔) พระพิฆเนศวรวัดเขาสุกิม ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

๕) พระพิฆเนศปางนอน องค์ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย วัดสมานรัตนาราม (วัดใหม่ขุนสมาน) อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา^{๔๙}

๖) พระพิฆเนศ มหกรรมปั้นทรายโลก ฉะเชิงเทรา ใกล้อนุสาวรีย์พระยาศรีสุนทรโวหาร และ วัดโสธรวรารามวรวิหาร^{๕๐}

๗) พระพิฆเนศตลาดน้ำสี่ภาค พัทยา จังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ที่ถนนสุขุมวิท-พัทยา อำเภอ บางละมุง จังหวัดชลบุรี^{๕๑}

๘) พระพิฆเนศ ๕ เศียร อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ตั้งอยู่ที่ริมถนนสุขุมวิท อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

๙) พระพิฆเนศศาลหลักเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ที่บริเวณติดวัดกลางพระอารามหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

๑๐) พระพิฆเนศหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ วัดเพชรบุรี อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

จากรายชื่อสถานที่ทั้งหมดที่รวบรวมมานี้ เป็นเพียงบางส่วนที่มีกระจายอยู่ทั่วไปในเขตพื้นที่ภาคตะวันออก ทั้งในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันออกเฉียงใต้ นอกเหนือจากนี้ ยังมีสถานที่อีกหลายแห่งซึ่งไม่สามารถนำมากล่าวได้ทั้งหมด

๓.๕ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในยุคสมัยต่างๆของประเทศไทย

ดินแดนในแถบกลุ่มน้ำเจ้าพระยานี้แต่ก่อนเคยเป็นที่อาศัยของชนชาติมอญผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมแบบทวารวดีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เมื่อถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ชนชาติขอมได้เข้ามาตั้งอยู่ที่เมืองละโว้(ลพบุรี) และได้ขยายอำนาจขึ้นไปจนถึงเขตแดนของอาณาจักรทริภุชชัย (ลำพูน) ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนตะวันออกเฉียงใต้นั้น ได้เจริญอยู่ในดินแดนประเทศไทยก่อนหน้าที่ไทยจะครอบครองนานแล้ว โดยทางภาคกลางของประเทศไทยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์โดยผ่านเข้ามาทางเขมร ซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางการเมืองและทางศิลปะ จากนั้นก็เริ่มแพร่กระจายไปในภูมิภาคต่างๆ แล้วสืบทอดต่อกันมาหลายยุคหลายสมัยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์(ปัจจุบัน)

^{๔๙} โครงการพันเทวาลัยล้านศรีธารวมสถานที่สักการะองค์เทพพราหมณ์ฮินดู พื้นที่เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดเขาสุกิม ต.เขาบายศรี อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี (ออนไลน์) แหล่งที่มา, <http://www.watsaman.com>. (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

^{๕๐} พระพิฆเนศ มหกรรมปั้นทรายโลก ฉะเชิงเทรา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา, <http://www.thaisandcity.com>.,(๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

^{๕๑} พระพิฆเนศตลาดน้ำสี่ภาค,(ออนไลน์),แหล่งที่มา, <http://www.pattayafloatingmarket.com>., (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

๓.๕.๑ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัย กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงทรงเอาพระทัยใส่ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของประชาชน ทรงสนพระทัยในการศาสนาทั้งพระพุทธศาสนาที่เพิ่งรับเอาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาซึ่งก็ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ขณะเดียวกันกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงทุกพระองค์ก็ทรงเอาพระทัยใส่และทะนุบำรุงศาสนาพราหมณ์ด้วย เนื่องจากศาสนาพราหมณ์นั้นมีส่วนส่งเสริมการปกครองในราชสำนัก มีพราหมณ์ มีตำแหน่งพระศรีมหาเสถ พระมหाराชครูเป็นปุโรหิตถวายความรู้ในด้านศิลปวิทยาการ นักรบและศาสตร์แห่งกษัตริย์ มีการประกอบพิธีกรรมตามพระเวทอันสืบเนื่องมาเป็นพระราชพิธีจนถึงปัจจุบัน มีการสร้างเทวรูปต่างๆ ส่วนใหญ่หล่อด้วยสัมฤทธิ์

จากจารึกสุโขทัย เราอาจเห็นร่องรอยของการนับถือบูชาพระอิศวร พระวิฆณุ และอาจรวมถึงพระพิฆเนศวรด้วย ดังเช่นที่ ยอร์ช เซเดส์ และสมเด็จพะมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ได้ทรงแปลข้อความภาษาเขมรจากศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ยอร์ช เซเดส์ ด้านที่ ๑ ในตอนต้นกล่าวถึงเรื่องราวขณะที่พระยาสิทธิไธเสด็จออกจากเมืองศรีสัชชนาลัยไปปราบจลาจลในเมืองสุโขทัยเมื่อปี พ.ศ.๑๘๙๐ ครั้งนั้นเมื่อได้เมืองแล้วพระยาสิทธิไธเสด็จทำพิธีราชาภิเษกในกรุงสุโขทัย และได้กล่าวถึงเรื่องการประดิษฐานเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์และพระพิฆเนศ ในเทวาลัยมหาเกษตรที่ป่ามะม่วง ต่อมากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงแปลได้ความดังนี้ “แล้วทรงหล่อพระรูป พระศรีอารีย์ พระองค์หนึ่งประดิษฐานไว้ในพระวิหารคดทิศในอาราม ครั้งหนึ่งตรัสสั่งนายศิลปินนายช่างให้หล่อรูป พระคณศ พระมหะศวร พระวิฆณุกรรม รูปพระสุเมธวรดาบส พระศรีอารีย์ ทั้งห้ารูปนี้ประดิษฐานไว้ในหอเทวาลัยมหาเกษตรพิมาน ไว้เป็นที่บูชา ณ ตำบลป่ามะม่วง^{๕๒}

๓.๕.๒ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสมัยอยุธยา

สมัยกรุงศรีอยุธยาได้ปรากฏหลักฐานร่องรอยอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อยู่ทั่วไป ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นั้นได้ปรากฏอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในกลุ่มบุคคลวรรณะชั้นสูงและในราชสำนัก ในยุคนี้นักหรือนักกษัตริย์นิยมที่จะมีพราหมณ์โหราจารย์เป็นที่ปรึกษาในการประกอบพระราชพิธีต่างๆ เราจะเห็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ได้อย่างเด่นชัดที่สุดตั้งแต่เริ่มต้นกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสืบเนื่องมาจากสมัยกรุงสุโขทัย แม้แต่พระนามของพระมหากษัตริย์ เช่น สมเด็จพระราชาธิบดีที่ ๑ หรือชื่อเมืองหลวงคือ อยุธยา ก็ได้รับอิทธิพลมาจากมหากาพย์รามายณะของพราหมณ์

เมื่อสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง(พุทธศักราช ๒๑๗๓-๒๑๙๙) ก็มีปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “ศักราช ๙๙๘ ปีชวด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ริ้วเทวสถานพระอิศวร พระนารายณ์ขึ้นมายังชิงุ่น” และที่ปรากฏในพิธีลบล้างศักราช ซึ่งมีการบูชาเทพในศาสนาพราหมณ์หลายองค์

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา (ปีพุทธศักราช ๒๑๙๙-๒๒๓๑) จากพงศาวดารปรากฏว่า พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาพราหมณ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งด้านศิลปวิทยา ทรงโปรดฯ ให้พราหมณ์ในราชสำนักประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย (ไล่ชิงช้า) ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นในพระราชวังกรุงศรี

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘ - ๘๙.

อยุธยา และยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดข้าวของจากกรุงศรีอยุธยาออกไปทำพิธี ณ เทวสถานเมือง นครศรีธรรมราชด้วย นอกจากนี้ยังมีหลักฐานการนับถือบูชาพระคเณศ(พระพิฆเนศ) หรือพระ พิฆเนศวร อย่างเด่นชัดดังปรากฏในพระราชพงศาวดารถึงการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรง โปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปพระพิฆเนศวร และพระเทวกรรม(พระคเณศในฐานะบรมครูช่าง) หลายครั้ง ด้วยกัน^{๕๓} ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นั้นถือได้ว่าเป็นยุครุ่งเรืองเฟื่องฟูของศาสนา พราหมณ์ในราชสำนักอย่างแท้จริง ในยุคของพระองค์ได้เกิดวิทยาการแขนงต่างๆ มากมายที่มี รากฐานมาจากวิชาในแขนงอุปเวท อาถรรพเวท เช่น อายุรเวท นิติเวท ตลอดจนวรรณคดีและหนังสือ สมุทรโฆษคำฉันท์ ฉบับที่พระมหาราชครูแต่ง และหนังสือจินตามณี อันเป็นต้นตำหรับการเรียน ภาษาไทย โคลงกลอนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่แต่งโดยพระศรีมหาโพธิ์รัตนกวี ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คำประพันธ์นั้นมีบทสรรเสริญและขอพรเทพเจ้าทั้งหลายใน ศาสนาพราหมณ์ดังนี้

“๖๘ ขอพรพาบาทไท้	ทรงธาร
พระเรีงรังคชการ	ก่องเกล้า
ของงแม่ภูบาล	บติราช
สิทธิศาศิลปะเร้า	รวดเพียงพระกรรมมา
๖๙ ขอพรพิฆเนศร้อย	ศิวบุตร
ทรงเครื่องอาภรณ์ภูษ	เงือกง้า
ของงจรรโลงอุด	ดมโลด
แคล้วคลาดภัยพิฆล้า	เลิศด้วยเสวยมรย์” ^{๕๔}

วรรณคดีไทยอยุธยาบางเรื่อง เช่น ขุนช้างขุนแผน มีการกล่าวอันเชิญเทพในศาสนา พราหมณ์มาร่วมพิธีกรรมบางอย่างดังนี้

“ โอมองค์เอยพระสยามภูญาณ
องค์บรมพรหมนาถา
พระจักรกฤษณ์ฤทธิรงค์ทรงศักดิ์ดา
พระคงคาพระเพลิงเกลิงฤทธิ์
พระคเณศร์พระขันธกุมาร
มีขวานทั้งพระพายกายสิทธิ์
โลกบาดาลบริหารทั้งสี่ทิศ
ขอเชิญมาสถิตที่สนา”^{๕๕}

^{๕๓} คณาจารย์สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม), (นนทบุรี : พิมพ์ที่ ไสภณการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐๐.

^{๕๔} ป๊อก เซลซี, พระศรีคเณศมหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอส.พี.มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๐.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

วรรณคดีสมัยอยุธยาส่วนใหญ่จะขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู หรือสวดดี คำนำสการพระพุทธเจ้า ตามด้วยคำบูชาพระพรหม พระนารายณ์และพระอิศวรรวมถึงกษัตริย์ในสมัยนั้นๆ ด้วย แต่มีจำนวนน้อยที่กล่าวถึงพระพิฆเนศ เนื่องจากเริ่มเกิดความสับสนระหว่างพระคเณศกับพระขันธกุมาร โดยเฉพาะหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชลงมา ตัวอย่างเช่น ในฉันทกล่อมช้างพลายพระนิพนธ์ของกรมหมื่นศรีสุเรนทร ซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยา ดังปรากฏในตอนอัญเชิญเทวดาดังนี้

“ไหว้ให้เทพท้าวเทวกรรม์ พิศเนศวรสวรรค์

คือขันธกุมารมहिมา”^{๕๖}

๓.๕.๓ อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสมัยรัตนโกสินทร์

อิทธิพลการนับถือพระพิฆเนศในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเทพเจ้า เทวดานานต่างๆยังไม่มีการศึกษากันอย่างกว้างขวางนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๕) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพิฆเนศนั้นค่อนข้างสับสน วรรณคดีส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงพิฆเนศนั้นมักเกี่ยวข้องกับเรื่องช้าง เช่น คำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมช้าง แล้วความเข้าใจเกี่ยวกับพระพิฆเนศ จึงค่อยคลี่คลายไปในทางที่ถูกต้องและปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งปรากฏในลักษณะเทวศิลป์วิทยาอย่างชัดเจน รัชกาลที่ ๖ ทรงสนพระทัยในศาสตร์ภารตวิทยาเป็นพิเศษ จึงทรงศึกษาอย่างจริงจัง ในยุคสมัยของพระองค์นั้นวรรณกรรมมีความเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก จึงมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเป็นมาของเทพในศาสนาฮินดูอย่างค่อนข้างถูกต้อง^{๕๗}

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำตามแบบอย่างของฮินดู ที่ในการประพันธ์ทุกชนิดจะต้องอัญเชิญและกล่าวคำบูชาพระพิฆเนศเพื่อความเป็นสิริมงคลและอำนวยความสะดวกสำเร็จให้เกิดแก่บทประพันธ์นั้นๆ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ดังนี้

“อีกเชิญเทวราชเจ้า คชเกศ

ผู้ปราบพิฆนะภัย	หมดถ้วน
ทรงนามพระคเณศ	สิทธิบดีแฮ
สุดประเสริฐลักษณะล้วน	เลิศดี
กวีใดตั้งจิต	ประพันธ์
เคารพคเณศวร	ก่อนแล้ว
อาจแต่ตั้งกมล	มุ่งมาตร
ข้าจึงขอพระเจ้า	ศิวบุตร
ทรงช่วยเสริมปัญญา	เถิดให้
ยามแต่เรื่องทรงครุฑ	ทั้งสิบ ปางนา
จงสฤชติลิลิตได้	ตั้งจินต์ถ้วยเทอญ” ^{๕๘}

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙-๑๐๑.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยที่การศึกษาภาควิทยาแนวตะวันตกรุ่งเรือง ทรงริเริ่มการศึกษาวิชาการสาขานี้ด้วยพระองค์เอง จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง เทวาลัยพระกณเศศ ขึ้นที่สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งฯ อันเป็นศูนย์กลางของพระราชวังสนามจันทร์ สำหรับบวงสรวงบูชาและเพื่อความเป็นสิริมงคล พระองค์จึงเสด็จทรงเจิมรูปพระพิฆเนศและอัญเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ หอแก้ว ในวันที่เสาร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑ ด้วยพระองค์เอง^{๕๙}

๓.๖ สถานที่สำคัญที่มีการบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทยปัจจุบัน

การบูชาพระพิฆเนศที่ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปในสังคมไทยนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ทั่วทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่สำคัญต่างๆ ทุกภาคทั่วประเทศที่มีการบูชาพระพิฆเนศอยู่ในปัจจุบันเพื่อให้เห็นภาพรวมของสภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลของสถานที่บูชาพระพิฆเนศจากแหล่งที่มีชื่อเสียงต่างๆ ในทั่วทุกภาคของประเทศไทยไว้พอสังเขป ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๖.๑ สถานที่บูชาพระพิฆเนศ(ในเขตภาคกลาง)

๑) ชื่อสถานที่ : อุทยานพระพิฆเนศ จังหวัดนครนายก

(ข้อมูลสถานที่) : เป็นที่ประดิษฐานเทวรูปพระพิฆเนศขนาดใหญ่ มีความสูงถึง ๙ เมตร สถานที่แห่งนี้จัดสร้างโดย พระราชพิพัฒน์โกศล หรือ หลวงพ่อเนตร เจ้าอาวาสวัดศรีสุदारาม บางขุนนนท์ กรุงเทพฯ ภายใน อุทยานพระพิฆเนศ ผู้ศรัทธาจะพบกับความอลังการของเทวรูปพระพิฆเนศขนาดมหึมา นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงพระพิฆเนศปางต่างๆ ถึง ๑๐๘ ปาง และหอมหาเทพซึ่งประดิษฐานมหาเทพสูงสุดทั้ง ๓ พระองค์คือ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ปูนปั้นที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย บั้นจากเนื้อปูนที่รวบรวมมาจากเกษตรตำบลทั่วประเทศไทยรวมกว่า ๗๓,๐๐๐ ตำบล นอกจากนั้นยังมี เทวรูปพระพิฆเนศ ๑๐๘ ปาง พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ พระบรมสารีริกธาตุจาก ๙ ประเทศ

(ตั้งอยู่ที่) : บริเวณสี่แยกประชาเกษม หมู่ ๑๑ ถนนนครนายก-น้ำตกสาริกา ตำบลสาริกา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

(เวลาเปิด) : เปิดให้สักการะได้ทุกวัน^{๖๐}

๒) ชื่อสถานที่ : พระพิฆเนศ วัดหลวงพ่อกแดง (วัดพราหมณ์มณี) จ.นครนายก

(ข้อมูลสถานที่) : วัดพราหมณ์มณี หรือ วัดหลวงพ่อกแดง ถือเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งใน จ.นครนายก สร้างขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ปัจจุบันนี้มีอายุ ๑๐๐ กว่าปีแล้ว วัดพราหมณ์มณี มีพระประธานศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นที่เคารพนับถือกันอย่างกว้างขวาง มีชื่อว่า "หลวงพ่อกแดง" เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ สร้างด้วยโลหะสัมฤทธิ์

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๖๐} โครงการพันเทวาลัย ล้านศรัทธา รวมสถานที่สักการะองค์เทพพราหมณ์อินเดีย"พื้นที่เขตภาคกลาง, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.siamganesha.com>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

หน้าตักกว้าง ๔๙ นิ้ว สูง ๑ เมตร เป็นศิลปะสมัยล้านช้าง ซึ่งต่อมา "หลวงพ่opakแดง" ก็กลายมาเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาว จ.นครนายก จนทุกวันนี้ ภายในวัดมีศาลเทพเทวดาให้กราบสักการะมากมาย

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ มีจำนวนมากมายนับสิบองค์ เทวาลัยพระแม่กวนอิม ศาลเทพเทวดาต่างๆ

(ตั้งอยู่ที่) : ถนนสาริกา-นางรอง หลักกิโลเมตรที่ ๔ ตำบลสาริกา อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เวลาเปิดตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.^{๖๑}

๓) ชื่อสถานที่ : พระพิฆเนศ วัดนางรอง จ.นครนายก

(ข้อมูลสถานที่) : วัดนางรอง นครนายก ชาวบ้านในระแวกนั้นรู้จักกันในชื่อ วัดเจ้าแม่กวนอิม เนื่องเป็นเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปพระแม่กวนอิมขนาดใหญ่ ในวัดนางรองนี้มีเทวรูปและศาลเทพเจ้าต่างๆ ให้กราบสักการะมากมาย ประดิษฐานพระบรมรูปหล่อทองคำจริงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ มีจุดชมวิวทัศนวิสัยที่มองเห็นสูงจากพื้นดินประมาณ ๑๘ เมตร แบ่งเป็น ๕ ชั้น เป็นจุดชมวิวรอบๆ และสามารถมองเห็นเขื่อนขุนด่านปราการชลได้อย่างชัดเจน

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ มีจำนวน ๕ องค์ พระแม่กวนอิมขนาดใหญ่ พระสังกัจจายน์ ท้าวจตุคามรามเทพ พระสีวลี พ่อบุญพาชี ปู่ชีวกโกมารภัจจ์ พระบรมรูปรัชกาลที่ ๘ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกมากมาย

(ตั้งอยู่ที่) : หมู่ที่ ๓ ตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก (อยู่ในเส้นทางไปน้ำตกนางรอง เลี้ยวอุทยานพระพิฆเนศและวัดหลวงพ่opakแดงไป ทางเดียวกับที่จะไปวังตะไคร้ วัดจะตั้งอยู่บนดอย) เวลาเปิด ตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.^{๖๒}

๔) ชื่อสถานที่ : พระพิฆเนศ วัดสมานรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

(ข้อมูลสถานที่) : วัดสมานรัตนาราม ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง บ้านหมู่ที่ ๑๑ ตำบลบางแก้ว (ตำบลไผ่แสวกเดิม) อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา และใกล้กับโครงการเขื่อนทดน้ำบางปะกง ชาวบ้านโดยทั่วไปมักเรียกวัดนี้ว่า วัดใหม่ขุนสมาน เมื่อเวลาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จออกตรวจสังฆมณฑลทางเรือตามลำแม่น้ำบางปะกง พระองค์ได้เยี่ยมวัด ทรงเห็นป้ายชื่อวัดว่าไม่สอดคล้องกับตำบลไผ่แสวก พระองค์จึงทรงตั้งชื่อเสียใหม่ว่าวัดไผ่แสวก เพื่อให้สอดคล้องกับตำบลดังกล่าวแล้ว ครั้นกาลเวลาล่วงเลยมานานหลายสิบปี ทางราชการได้ยุบตำบลไผ่แสวกไปรวมกับตำบลบางแก้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ มีพระเถระผู้ใหญ่พร้อมด้วยภิกษุสามเณรชาวบ้าน อุบาสกอุบาสิกาต่างก็มีความเห็นพร้อมกันว่าสมควรที่จะเปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ คือ ให้มีชื่อคำว่าสมาน เพราะเป็นตระกูลที่สร้างวัดและคำว่าแก้ว เพื่อให้สอดคล้องกับตำบล จึงขออนุญาตทางราชการตั้งชื่อ

^{๖๑} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๖๒} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

วัดเสียใหม่ว่าวัดสมานรัตนารามมาจนทุกวันนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลีฯ ทรงโปรดพระราชทานให้ พระครูธรรมธร ไพรัตน์ ปัญญาโร ประธานจัดสร้าง พระพิฆเนศปางนอนใหญ่ที่สุดในโลกเข้าเฝ้า เพื่อทูลถวายพระพิฆเนศปางนอนเสวยสุขของค์ต้นแบบ

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ปางนอนเสวยสุข หรือ ปางเอกเขนก เนื้อปูนปั้น องค์สีชมพู มีสี่พระกร ทรงดอกบัว งาหัก อีกสองพระกรไม่ทรงศาสตราวุธ ประทับในท่าสุขสบาย

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลบางแก้ว อำเภอมะเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

(เวลาเปิด) : เปิดให้สักการะได้ทุกวัน^{๖๓}

๕) ชื่อสถานที่ : พระพิฆเนศ วัดปราสาทนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(ข้อมูลสถานที่) : วัดนครหลวง ในปี พ.ศ.๒๑๗๔ หลังจากที่พระเจ้าปราสาททองทรงครองราชย์ได้ ๒ ปี พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ช่างไปถ่ายแบบปราสาทที่เมืองพระนครศรีอยุธยาแห่งกัมพูชา เพื่อให้เป็นทั้งศาสนสถานเช่นวัดทั่วไป และเป็นที่ประทับระหว่างทางยามพระองค์เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรี ตามโบราณราชประเพณี สันนิษฐานว่าปราสาทนครหลวงสร้างยังไม่แล้วเสร็จในรัชกาลนั้น คงปล่อยทิ้งร้างหลังกรุงแตกเรื่อยมา จนในสมัยรัตนโกสินทร์ ตาปะขาวปิ่นได้สร้างต่อเป็นวัดขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๕๒ (ตรงกับรัชกาลที่ ๑) ชาวบ้านเรียกว่า วัดนครหรือวัดนครหลวง วัดนี้กลายเป็นวัดใหญ่เมื่อรัชกาลที่ ๕ ทรงเชิญชวนให้พระบรมวงศานุวงศ์และชาวบ้านร่วมกันบูรณะ ได้สร้างมณฑปที่มุมหักศอกและระหว่างกึ่งกลางระเบียงคด เชื่อมต่อกันด้วยวิหารคดแทนของเดิมที่พังทลายลง

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ปูนปั้น ปางชนะมาร มี ๔ พระกร ทรงตรีศูล บ่วง งา ถ้วยขนม ประทับนั่งลักษณะแยกพระขงฆ์ ฝ่าพระบาทหันเข้าหากันแบบศิลปะชวา จุดเด่นคือแทนประทับเป็นบัลลังก์รูปหัวกระโหลก

(ตั้งอยู่ที่) : ถนนเอเชีย อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(เวลาเปิด) : ๖.๐๐ - ๑๘.๐๐ น.^{๖๔}

๖) ชื่อสถานที่ : วัดจุฬามณี อำเภอมัฆพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

(ข้อมูลสถานที่) : วัดจุฬามณี มีชื่อเสียงมากในจังหวัดสมุทรสงคราม เดิมเรียกว่า "วัดแม่ย่าทิพย์" เป็นวัดโบราณริมฝั่งคลองอัมพวา ต่อเนื่องกับคลองผีหลอก สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนปลาย รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เดิมเป็นนิวาสนสถานของคุณนาค และคุณบุญรอด (สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒) ชมภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์ที่งดงามตระการตา วิหารทรงไทย กราบสักการะรูปเหมือนหลวง

^{๖๓} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๖๔} พระพิฆเนศวัดปราสาทนครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.nairobroo.com.>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

พ่อเนือง อดีตเจ้าอาวาสและพระพิฆเนศวร ซึ่งมีหลายองค์ เปิดทุกวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ ๑๕.๐๐-๒๑.๐๐ น.

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศวรองค์ประธาน หล่อด้วยสัมฤทธิ์ แบบเดียวกับที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ ผลงานของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี มีสี่พระกร ทรงวัชระ งาหัก บ่วงบาศ ถ้วยขนมโมทกะ พระพิฆเนศวรองค์อื่นๆ ซึ่งมีอีกมากมายหลายองค์ เช่น ปางนริทยะคณปติ ปางประทานพร ปางสัมปทายะ ปางปัญจमुखเณศ ฯลฯ ทำวามหาพรหม พระศิวะมหาเทพ ศิวลึงค์ พระลักษมี ทำวเวสสุวรรณ พระเศรษฐีนวโกฏิ พระฤาษี หลวงพ่อทวด ฯลฯ

(ตั้งอยู่ที่) : วัดจุฬามณี ตั้งอยู่ริมฝั่งคลองอัมพวาห่างจากตัวอำเภออัมพวาเพียง ๒ กิโลเมตร อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม เวลาเปิด ตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.^{๖๕}

๗) ชื่อสถานที่ : พระพิฆเนศ วัดประดู่ จังหวัดสมุทรสงคราม

(ข้อมูลสถานที่) : วัดประดู่ เป็นวัดเก่าแก่ สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัชกาลที่ ๕ เคยเสด็จประพาสต้นทางชลมารคมาที่วัดนี้สมัยที่หลวงปู่แจ้งเป็นเจ้าอาวาส ทรงมีพระราชศรัทธา และได้ถวายสิ่งของให้แก่หลวงปู่มากมาย เช่น เรือเก๋งพระที่นั่ง พระแท่นบรรทม ตาลปัตร ปิ่นโต สลกบาตร ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันทางวัดได้โดยจัดสร้าง พิพิธภัณฑสถานพระราชาศรัทธา เก็บรักษาไว้อย่างดี นอกจากนี้ในพิพิธภัณฑสถานยังจัดแสดง "หุ่นดินสอพอง" รูปพระเกจิอาจารย์ในจังหวัดสมุทรสงคราม และรูปรัชกาลที่ ๕ แกะสลักจากไม้หอม ปัจจุบันวัดประดู่เป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นแหล่งให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้อนรับผู้ที่เดินทางเข้าเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆภายในวัด

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ปางเอกเขนก หรือ ปางเสวยสุข องค์เก่าแก่ ผู้ศรัทธาร่วมปิดทองดูน่าเกรงขาม เทพนพเคราะห์ หุ่นจำลองสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่พระองค์แรก และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆอีกมากมาย

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลวัดประดู่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

(เวลาเปิด) : ตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.^{๖๖}

๘) ชื่อสถานที่ : พระพิฆเนศ วัดช่องลมวรณาราม อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม

(ข้อมูลสถานที่) : วัดช่องลม นั้นมีหลายแห่ง ได้แก่ วัดช่องลม บางกอกน้อย สมุทรสาคร ยานนาวา ราชบุรี ชัยนาท อุตรดิตถ์ อุทอง บางปلام้า แพร่...ซึ่งในจังหวัดสมุทรสงครามก็มีวัดช่องลมอีกแห่งหนึ่ง เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านปรก ณ วัดช่องลมแห่งนี้ ยังเป็นที่ประดิษฐาน หลวงปู่ทวด วัดช้างให้ ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยอีกด้วย

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศปูนปั้นองค์สีชมพู ลักษณะเทวะประติมาดูแปลกตา สีหน้าออกลักษณะยักษ์ไทย เขียนคิ้วแบบลายกนก มี ๔ พระกร ทรงวัชระ งาหัก บ่วง หงายพระหัตถ์

^{๖๕} โครงการพันเทวาลัย ล้านศรัทธารวมสถานที่สักการะองค์เทพพราหมณ์อินเดีย, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.siamganesha.com>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

^{๖๖} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

มีเทวรูปท้าวมหาพรหม องค์สี่ทองแบบที่พบได้โดยทั่วไป เทวรูปพระราหู และรูปปั้นขนาดยักษ์ของ หลวงปู่ทวดวัดช้างไห้

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลบ้านปรก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

(เวลาเปิด) : ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐^{๖๗}

๙) ชื่อสถานที่ : วัดภุมรินทร์กุฎีทอง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม

(ข้อมูลสถานที่) : วัดภุมรินทร์กุฎีทอง นี้จัดเป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์วัดหนึ่ง ภายในวัดมี "กุฎีทอง" ซึ่งเป็นกุฎีที่ท่านเศรษฐีทองบิดาของพระราชาธิบดีในรัชกาลที่ ๑ โดยสร้างถวายที่วัดบางลิบเพราะมีความเลื่อมใสศรัทธากับท่านเจ้าอาวาสวัดบางลิบคือ หลวงปู่พระปลัดทิม ต่อมาวัดบางลิบได้ถูกกระแสน้ำกัดเซาะจนตลิ่งพังจนวัดพังลงน้ำไปส่วนหนึ่ง วัดก็กลายเป็นวัดร้างจึงได้ย้ายกุฎีทองมาไว้ที่วัดภุมรินทร์ วัดภุมรินทร์นี้เป็นที่หนึ่งที่มีการปล่อยกระทงสาย สวยที่สุดในประเทศ ตอนช่วงเทศกาลลอยกระทง

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ปิดทองทั้งองค์โดยผู้ศรัทธา ทรงบ่วง วัชระ ถ้วยขนม ฆาตัก มีความเก่าแก่มาก ความศักดิ์สิทธิ์พิเศษของพระพิฆเนศวัดนี้ตามความเชื่อของประชาชนทั่วไปเชื่อกันว่าผู้ใดได้สัมผัสและมาแตะตามที่ต่างๆ จะทำให้หายเจ็บหายปวด

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลสวนหลวง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

(เวลาเปิด) : ตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.^{๖๘}

๑๐) ชื่อสถานที่ : วัดเพชรสมุทรวรวิหาร หลวงพ่อบ้านแหลม สมุทรสงคราม

(ข้อมูลสถานที่) : วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เดิมชื่อ "วัดศรีจำปา" สร้างขึ้นในราวรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา ตามตำนานเล่าว่า ในปี พ.ศ.๒๓๐๗ ชาวบ้านแหลมในเขตเมืองเพชรบุรีอพยพหนีพม่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณตำบลแม่กลองเหนือวัดศรีจำปา และเรียกหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านแหลม" ตามชื่อหมู่บ้านเดิมของตนชาวบ้านแหลมได้ช่วยกันบูรณะวัดศรีจำปาและเรียกวัดนี้ใหม่ว่า "วัดบ้านแหลม" ต่อมาวัดบ้านแหลมได้ยกฐานะขึ้นเป็นอารามหลวงชั้นวรวิหาร ได้รับพระราชทานนามว่า "วัดเพชรสมุทรวรวิหาร" หลวงพ่อบ้านแหลม เป็นที่เคารพบูชาในหมู่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ในแต่ละวันจะมีผู้ศรัทธาจากทั่วทุกสารทิศมากราบนมัสการอย่างเนืองแน่น มีการเปรียบเปรยว่า หากใครไปเมืองสมุทรสงคราม ไม่ได้ไปนมัสการหลวงพ่อบ้านแหลมก็เสมือนไม่ได้ไปเมืองสมุทรสงคราม ใครพูดถึงเมืองสมุทรสงคราม ไม่กล่าวถึงนามหลวงพ่อบ้านแหลมก็เสมือนไม่รู้จักสมุทรสงคราม

^{๖๗} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๖๘} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ แกะด้วยไม้ตะเคียนทองอายุกว่าร้อยปี ประทับนั่งเสมือนปางเสวยสุข ไม่ทรงศาสตราวุธใดๆ ผู้ศรัทธาปิดทองทั้งองค์ ประดิษฐานอยู่ด้านในพระอุโบสถวัดเพชรสมุทรวรวิหาร

(ตั้งอยู่ที่) : ต.แม่กลอง อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม เวลาเปิด : ๖.๐๐-๑๘.๐๐ น.^{๖๔}

๑๑) ชื่อสถานที่ : วัดพิกุลทอง จ.สิงห์บุรี

(ข้อมูลสถานที่) : วัดพิกุลทอง (พระอารามหลวง) รู้จักกันในนามของ "วัดหลวงพ่อแพ" อยู่ห่างจากวัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร ไปประมาณ ๙ กิโลเมตร เดิมชื่อว่า "วัดใหม่พิกุลทอง" แต่มักเรียกขานกันว่า "วัดใหม่" เพราะสร้างขึ้นใหม่ในเขตบริเวณนี้ สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๔ บริเวณวัดพิกุลทองแบ่งเป็น สองส่วนคือส่วนของตัววัดเดิมและส่วนของที่สร้างขึ้นใหม่ฝั่งตรงข้าม เป็นวัดที่มีความสวยงามด้วยศิลปกรรมและการตกแต่ง มีศาสนสถานที่สำคัญหลายอย่าง เช่น วิหารรูปหล่อหลวงพ่อแพองค์ใหญ่, วิหารพระพุทธรูปยืน, พิพิธภัณฑสถานหลวงพ่อแพ, พระพุทธรูปประทานพรขนาดใหญ่ พระพุทธรูปสุวรรณมงคลหามณี, พระสีวลี, พระสังกัจจายน์, พระประธานในอุโบสถ, พระพิฆเนศ

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ องค์ขนาดใหญ่มาก หล่อด้วยปูนซีเมนต์คอนกรีตเสริมเหล็ก พื้นทึบสีอย่างงดงาม หน้าตักกว้าง ๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานดอกบัว พระวรกายสีชมพู ประทับนั่งแบบมหาราชลีลา มีสี่พระกร ทรงตรีศูล งาหัก บ่วงบาศ พระหัตถ์หนึ่งแสดงท่ามูทราประทานพร รูปหล่อเหมือนหลวงพ่อแพองค์ใหญ่ ประดิษฐานอยู่ในวิหารทรงสูง วิหารพระพุทธรูปยืน, พระพุทธรูปประทานพรขนาดใหญ่, พระพุทธรูปสุวรรณมงคลหามณี, พระสีวลี, พระสังกัจจายน์ ฯลฯ

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลพิกุลทอง อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี

(เวลาเปิด) : ตามเวลาวัด ๖.๐๐ - ๑๘.๐๐ น.^{๗๐}

๓.๖.๒ สถานที่สักการะพระพิฆเนศ (พื้นที่เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

๑) ชื่อสถานที่ : พระพิฆเนศวร์บ้านหนองบัวศาลา อ.เมือง จ.นครราชสีมา

(ข้อมูลสถานที่) : เทวรูปองค์นี้เป็นเทวรูปที่เคยมีหัวหน้าช่างโรงแรมผู้หนึ่งมาขอพรและถูกรางวัล ๓๘ ล้านบาท จนกลายเป็นข่าวโด่งดังมาแล้ว รูปปั้นพระพิฆเนศนี้ตั้งอยู่หน้าร้าน "ศิลป์ทรายแกลลอรี่" ปั้นด้วยหินทรายทั้งองค์ ขนาดสูง ๒ เมตร กว้าง ๑ เมตร ผู้ที่ไปขอพรได้ถูกลอตเตอรี่รางวัลที่ ๑ และรางวัลแจ๊คพอตของสลากกินแบ่งรัฐบาล งวดประจำวันที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๑ ได้เงินรางวัลไปรวม ๓๘ ล้านบาท จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วสารทิศ รูปปั้นพระพิฆเนศองค์ดังกล่าวเป็นงาน

^{๖๔} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๗๐} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

ศิลปะปูนปั้นที่ทางร้านนำมาโชว์เป็นผลงานไว้ให้ลูกค้าได้ชื่นชมความงดงาม ผู้สัญจรผ่านไปมาสามารถเข้าไปสักการะได้ตลอดเวลา^{๗๑}

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ปั้นจากหินทราย ปางยืน ทรงงา วัชระ และบัว ปาตะ ยกพระบาทขึ้นข้างหนึ่ง

(ตั้งอยู่ที่) : บ้านหนองบัวศาลา ถนนราชสีมา-โชคชัย กม.ที่ ๗-๘ ม.๔ ต.หนองบัวศาลา อ.เมือง จ.นครราชสีมา (เวลาเปิด) : ทุกวัน บูชาได้ตลอด ๒๔ ชม.

๒) ชื่อสถานที่ : วัดพระนารายณ์มหาราช จ.นครราชสีมา (ศาลพระนารายณ์โคราช)

(ข้อมูลสถานที่) : วัดพระนารายณ์มหาราช มีอีกชื่อหนึ่งว่า "วัดกลาง" เป็นวัดเก่าแก่สร้างขึ้นมาพร้อมๆ กับการสร้างเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเคยเป็นที่ประดิษฐานอัฐิของท้าวสุรนารี วัดพระนารายณ์มหาราช มีอุโบสถอยู่กลางสระน้ำ บริเวณใจกลางวัด มีต้นโพธิ์ใหญ่ ซึ่งล้อมรอบด้วยลานสนามหญ้า สักการะ "พระศพลญาณประทานบารมี" หรือ "หลวงพ่อใหญ่" พระพุทธรูปปางมารวิชัย พุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรชินราช มุมวัดด้านถนนจอมพลเป็นที่ตั้งศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ประดิษฐานหลักเมืองนครราชสีมา ผู้มาแถวนี้จึงไปไหว้ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองได้ทันที^{๗๒}

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ มีหลายองค์ หลายปาง ลักษณะเทวรูปเก่าแก่ เทวรูปพระนารายณ์ มีสี่พระกร สร้างด้วยหินทราย

(ตั้งอยู่ที่) : ถนนประจักษ์ อ.เมือง จ.นครราชสีมา เวลาเปิด : ทุกวัน เวลาปิด ๑๘.๐๐ น.

๓) ชื่อสถานที่ : วัดป่าพระพิฆเนศวร หาดศรีภิรมย์ จ.อุบลราชธานี

(ข้อมูลสถานที่) : วัดป่าพระพิฆเนศวร เป็นวัดป่า ที่มีเทวรูปพระพิฆเนศ เป็นที่สักการบูชา ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของคนโบราณยุคก่อนที่มีวิถีชีวิตอาศัยอยู่ติดริมแม่น้ำมูล ในปัจจุบันวัดป่าพระพิฆเนศวร หรือวัดป่าหลวงพ่พระพิฆเนศวรแห่งนี้ เป็นวัดที่เงียบสงบ แวดล้อมด้วยป่าไม้มานานานพันธุ ในอดีตได้มีการค้นพบวัตถุโบราณ เป็นพระพุทธรูป และรูปหล่อของพระพิฆเนศและวัตถุโบราณหลายชิ้น จึงสันนิษฐานได้ว่าในครั้งอดีตกาล วัดแห่งนี้ต้องเจริญรุ่งเรืองมีผู้คนอาศัยอยู่มากมายตั้งแต่ยุคของอาณาจักรขอม ซึ่งในยุคนั้นศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ยังทรงอิทธิพลต่อการปกครองและการเป็นอยู่ของประชากร^{๗๓}

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพรหม พระพิฆเนศ ศิลปะพื้นบ้าน ประทับนั่งในท่าลีลาสนะ สร้างจากหินทราย มีสี่พระกร ทรงคบเพลิง ดอกบัว งาหัก อีกพระหัตถ์ประทานพร

^{๗๑} โครงการฟื้นทิวาสัยล้านศรีธาธรรมสถานี่สักการะองค์เทพพราหมณ์ฮินดู, สถานที่สักการะพระพิฆเนศพื้นที่เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.siamganesh.com/devalaiesan.html>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

^{๗๒} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๗๓} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

(ตั้งอยู่ที่) : ริมแม่น้ำมูล บ้านปากน้ำ (บึงสระพัง) ต.กุดลาด อ.เมือง จ.อุบลราชธานี (ก่อนถึงหาดศรีภิรมย์ บึงสระพัง) เวลาเปิด : ตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.

๓.๖.๓ สถานที่บูชาพระพิฆเนศ (เขตพื้นที่ภาคเหนือ)

๑) ชื่อสถานที่ : วัดเทพมณเฑียร จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : เป็นเทวสถานของอินเดียฝ่ายเหนือ แตกสาขาออกมาจากวัดเทพมณเฑียรที่กรุงเทพฯ ภายในประดิษฐานเทวรูปแกะสลักจากหินอ่อน มีความงดงามตามแบบศิลปะอินเดียเหนือ สามารถนำเทวรูปไปให้พรหมณ์ที่นี้เบิกเนตรให้ได้

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ พระวิษณุ พระแม่ลักษมี พระแม่สุรัสวดี พระพรหม พระศิวะ พระแม่ทุรคา พระพุทธเจ้า พระกฤษณะ พระราม ศิวลึงค์ หลุมศพพระนางสตี สถานที่แห่งนี้มีส่วนพิเศษคือ ศิลปะภาพปูนต้ำบนฝาผนัง แสดงภาพมหาเทพในศาสนาฮินดู ทั้งพระนารายณ์ปางเปิดโลก พระตรีมูรติ พระแม่คายนตรี พระกฤษณะ ฯลฯ เรียงรายตามฝาผนังเป็นแนวยาว

(ตั้งอยู่ที่) : เยื้องสนามกีฬาเทศบาลเชียงใหม่ บริเวณคูเมือง ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(เวลาเปิด) : ทุกวัน ๐๖.๐๐-๑๙.๐๐ (ปิดสามชั่วโมงระหว่าง ๑๒.๐๐-๑๕.๐๐)^{๗๔}

๒) ชื่อสถานที่ : วัดชัยศรีภูมิ (วัดปันท่าเก็น) อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดชัยศรีภูมิ สร้างขึ้นในสมัยพระเมืองแก้ว พระกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลำดับที่ ๑๑ โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๖๒ วัดชัยศรีภูมิแห่งนี้เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งศรีเมืองตามคัมภีร์มหาทักษา กล่าวกันว่าวัดนี้มีทหารชื่อ "ปันท่าเก็น" เป็นประธานสร้าง ชาวเชียงใหม่จึงเรียกว่าวัดปันท่าเก็น บริเวณที่ตั้งเคยมีต้นนิโครธอันถือเป็นไม้เสื่อเมือง เป็นที่มาของสิริมงคล ความอุดมสมบูรณ์และเดชาภาพ ต่อมาวัดนี้ได้รับการบูรณะขึ้นมาใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๓๘๐ สมัยเจ้าหลวงพุทธวงศ์และได้เจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน^{๗๕}

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศองค์สี่ทอง ถือนัตริศูล วัชระ งาหัก ประทับในเทวาลัยบนบัลลังก์สีแดงลายทอง

(ตั้งอยู่ที่) : ติดกับถนนชัยศรีภูมิ และ ถนนสิทธิวงค์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(เวลาเปิด) : เปิดตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.

๓) ชื่อสถานที่ : วัดหัวข่วง (วัดแสนเมืองมาหลวง) อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : พญาเมืองแก้วกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายที่ ๑๑ ทรงสร้างขึ้นแก่ชาวเชียงใหม่ วัดแห่งนี้มีศักดิ์เป็นวัดประจำเมืองเชียงใหม่ กษัตริย์ล้านนามักใช้วัดนี้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญของพุทธศาสนา เป็นที่ประดิษฐาน "พระพุทธรัดนบุรีแสนเมืองมาหลวง" ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่

^{๗๔} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๗๕} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ภายในวัดหัวขวงนี้ เป็นเทวรูปหล่อด้วยโลหะ ปางประทับนั่ง ทรงเครื่องทวารพัสตราภรณ์แบบเทวดาไทย พระกรทั้ง ๔ ทรงวัชระ บ่วงปาศ ทันตะ (งา) และหม้อน้ำ^{๗๖}

(ตั้งอยู่ที่) : ถนนพระปกเกล้า บริเวณคูเมือง ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

(เวลาเปิด) : เปิดตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.

๔) ชื่อสถานที่ : วัดโลกโมฬี จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : เมื่อนั่งรถผ่านวัดโลกโมฬี (อ่านว่า วัด-โลก-โม-ลี) แห่งนี้ จะมองเห็นซุ้มประตูที่มีลวดลายวิจิตรสวยงาม วิหารไม้สักสร้างแบบล้านนา แสดงถึงภูมิปัญญาของช่างเมืองเหนือ วิหารแห่งนี้ได้สร้างจำลองมาจากวัดพระธาตุลำปางหลวง แต่นำมาประยุกต์ใส่กลิ่นอายของศิลปะร่วมสมัยลงไปด้วย มีความสวยงามของลายไทยปูนปั้นที่ละเอียดอ่อนทุกตารางนิ้ว มีพระเจดีย์อันเป็นสถาปัตยกรรมช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศองค์ที่ ๑ ประดิษฐานอยู่ในศาลาฝั่งซ้ายมือ ปางยกพระบาทขึ้นข้างหนึ่ง องค์สีดำรมเงา อีกองค์หนึ่งประทับนั่งสีทอง ทรงบ่วงปาศ งาหัก และขนมโมทกะ พระพิฆเนศองค์ที่ ๒ ประดิษฐานอยู่ในศาลาเดียวกับองค์แรก องค์สีทอง ปางสัมปทายะ หรือ ปางประทานพร พระพิฆเนศองค์ที่ ๓ ประดิษฐานใน เทวาลัยสถานพระพิฆเนศ สร้างจากโลหะปิดทอง ปางนฤตยะคณปติ (ปางร้ายรำ) มี ๔ พระกร ทรงสังข์ ตรีศูล ดอกบัว ประทานพร ด้านนอกศาลาแห่งนี้ยังมีพระโพธิสัตว์กวนอิม และท้าวจตุคามรามเทพ^{๗๗}

(ตั้งอยู่ที่) : ถนนมณีนพรัตน์ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ใกล้กับประตูช้างเผือก (ติดคูเมือง)

(เวลาเปิด) : เปิดตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.^{๗๘}

๕) ชื่อสถานที่ : วัดศรีสุพรรณ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดศรีสุพรรณแห่งนี้มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรมอันวิจิตรตระการตาลำดับต้นๆของเชียงใหม่ มี "อุโบสถเงิน" ซึ่งตั้งอยู่เป็นจุดเด่นสร้างความอลังการให้แก่ผู้ศรัทธา ภายในบริเวณอื่นๆของวัดยังนำเครื่องเงินมาตกแต่งอย่างสวยงาม บริเวณวัดศรีสุพรรณนี้ยังเป็นที่ตั้งของตลาดถนนคนเดิน "วัวลาย" ที่มีพ่อค้าแม่ค้ามาตั้งแผงขายสินค้าให้นักท่องเที่ยวได้เลือกซื้อหากันยามค่ำคืน

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : เป็นพระพิฆเนศขนาดตั้งเทวาลัยที่หล่อด้วยเงินแท่งองค์แรกของประเทศไทย มี ๔ พระกร ทรงตรีศูล บ่วงปาศะ งา และถ้วยขนมโมทกะ

^{๗๖} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๗๗} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๗๘} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

(ตั้งอยู่ที่) : ถนนวิบูลย์ ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (อยู่ใกล้ ถ.นันทาราม และ ถ.สุริยวงศ์)^{๗๙}

(เวลาเปิด) : เปิดตามเวลาวัด ๖.๐๐ – ๑๘.๐๐ น.

๖) ชื่อสถานที่ : วัดพระธาตุดอยสุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดพระธาตุดอยสุเทพนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดของเมืองเชียงใหม่ สิ่งสำคัญที่สุดของวัดพระธาตุดอยสุเทพก็คือ "พระธาตุดอยสุเทพ" อันเก่าแก่เป็นสมบัติสำคัญที่สุดของชาวเชียงใหม่

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : ภายในวัดพระธาตุดอยสุเทพนี้มีเทวรูปพระพิฆเนศ ประดิษฐานอยู่จำนวน ๓ องค์ ได้แก่

- บริเวณทางขึ้นพระธาตุ จำนวน ๒ องค์ สีเขียวและสีฟ้า เป็นศิลปะแปลกตา มีงาครบทั้งสองข้าง ดูเผินๆ คล้ายยักษ์ มีสี่พระกร องค์หนึ่งถือดอกบัว พระขรรค์ อังกุศและหม้อน้ำ องค์ที่สองถือดอกบัว พระขรรค์ งา และถ้วยนมโมทกะ

- องค์ที่ ๓ ตั้งอยู่ข้างบน ด้านหลังอุโบสถ เป็นองค์สีทอง ปางยืน ถือบ่วง วัชระ งาและหอยสังข์

(ตั้งอยู่ที่) : พระธาตุดอยสุเทพ ถนนสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่^{๘๐}

๗) ชื่อสถานที่ : วัดพระบาทปางแพน อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดพระบาทปางแพน เป็นวัดเก่าแก่ของจังหวัดเชียงใหม่ สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนเม็งราย กาลต่อมาได้พรอพระบาทจึงได้มีการสร้างพระเจดีย์ครอบรอยพระบาทนั้นไว้ เมื่อพระครูปลัดกฤต ฐิตวิริโย หรือ ครูบาโต เกจิชื่อดัง มาเป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๖ ก็ทำให้วัดพระบาทปางแพนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก วัดแห่งนี้จึงเจริญขึ้น มีผู้มาทำบุญและกราบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นจำนวนมาก เช่น สักการะ หลวงพ่อทันใจ และหลวงพ่อเศียร ซึ่งจุดเจอบุญเฉพาะเศียรฝังอยู่ในดิน ต่อมาท่านได้เข้านิมิตพระอาจารย์โต ให้ช่วยขุดตัวองค์พระ เพื่อมาต่อกับเศียร แรกๆ ท่านก็ไม่เชื่อ แต่อยากพิสูจน์ความจริง จึงได้เกณฑ์ชาวบ้าน ให้ช่วยกันขุดตามทีนิมิต ก็พบความจริง จึงได้ทำการต่อองค์พระกับเศียรจนสมบูรณ์ พระพุทธรูปองค์นี้เป็นที่สักการะของชาวบ้านมาจนถึงทุกวันนี้

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ สร้างจากปูนปั้น ประทับนั่งแบบลิตาสนะ มีสี่พระกร ทรงวัชระ งาหัก บ่วงบาศ อีกพระหัตถ์ประทานพร ที่โดดเด่นคือพระองค์ประทับอยู่บนหอยสังข์ขนาดใหญ่มาก บริเวณที่ประทับมีรูปปั้นเด็กชายชรา สำหรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆก็มี รอยพระบาท หลวงพ่อทันใจ หลวงพ่อเศียร (ซึ่งจุดเจอบุญเฉพาะเศียรฝังอยู่ในดิน)

^{๗๙} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๘๐} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

(เวลาเปิด) : เปิด-ปิด ตามเวลาวัด^{๘๑}

๘) ชื่อสถานที่ : วัดป่าแดด ต.ป่าแดด อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดป่าแดด สิ่งที่น่าสนใจของวัดนี้คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหาร ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ วาดโดยช่างแต้มชาวไทยใหญ่ เรื่องพุทธประวัติและชาดกต่างๆ วิหารหลังนี้สร้างขึ้น พร้อมกับการสร้างวัด เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๐๐

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศองค์ประธาน สร้างจากโลหะสัมฤทธิ์ รมดำ มีสี่พระกร ทรงวัชระ บ่วง งา ถ้วยขนม พระพิฆเนศองค์สีทอง สร้างจากโลหะทาสีทองทั้งองค์ มีสี่พระกร ทรงขวาน ถ้วยขนมโมทกะ พระพิฆเนศหินทรายปางยืนจำนวน ๒ องค์

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่^{๘๒}

๙) ชื่อสถานที่ : วัดป่าสิริวัฒนวิสุทธิ อ.ท่าตะโก จ.นครสวรรค์

(ข้อมูลสถานที่) : วัดสิริวัฒนวิสุทธิ รู้จักกันในนครสวรรค์ว่า "วัดพระพืนาง" เป็นพุทธสถานที่คณะศิษย์สมเด็จพระมหาวิรวัชร์ (วิน ธรรมสารเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดราชผาติการาม กทม. นำโดย พระเทพโมลี (สุนทร สุนทรวิฑู) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชผาติการาม เจ้าคณะเขตดุสิต (ธรรมยุติ) สร้างถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ในโอกาสที่ได้เจริญชนมายุครบ ๘๐ ปี ภายในศาสนสถานแห่งนี้ ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างมากมาย อาทิ มณฑปเรือนแก้ว ซึ่งเป็นอุโบสถของวัดแห่งนี้ เป็นสถาปัตยกรรมประยุกต์ไทยอินเดีย พระประธานของวัด เป็นพระพุทธรูปสมัยอุททอง ปางสมาธิ ซึ่งทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ได้เสด็จมาถวายไว้ มีศาลาเสด็จในกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติเสด็จในกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ในฐานะทรงเป็นพระบิดาแห่งราชนาวีไทย พระภควัมบดี (พระอยู่เย็นเป็นสุข พระไม่มีหน้า) เป็นพระพุทธรูปที่มีรูปลักษณะเหมือนพระสังกัจจายน์ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ชมห้องสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) พระพุทธเอกนพรัตน์ ประดิษฐานอยู่ ณ บริเวณหัวเรือราชญาณที่ชายุมงคล ฯลฯ

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ สร้างจากศิลาทราย ปางประทับนั่ง มีสี่พระกร ทรงตรีศูล งาหัก บ่วง ถ้วยขนมโมทกะ ปลายวงศวัตมาเสวยขนมในถ้วย ด้านหลังองค์พระพิฆเนศ มีพระธรรมจักร สัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาประดิษฐานไว้อย่างโดดเด่นงดงาม

(ตั้งอยู่ที่) : บ้านเขาโคกแผ่น ตำบลท่าบอง อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์

(เวลาเปิด) : เปิดปิดตามเวลาวัด^{๘๓}

^{๘๑} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๘๒} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

๑๐) ชื่อสถานที่ : วัดท่าสะอาด (วัดศรีสร้อยทรายมูล) อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดท่าสะอาด ชุมชนท่าสะอาด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำปิง ระหว่างตลาดสันป่าข่อยกับค่ายกาวิละ บ้านสะอาดเป็นชื่อหมู่บ้านในหัวเมืองไทยใหญ่ที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของ แม่น้ำสาละวิน

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ สร้างจากทองเหลือง ปิดทองทั้งองค์ เป็นศิลปะแบบล้านนา มีลักษณะพิเศษคือวงม้วนเข้าด้านใน มีสี่พระกร ทรงบ่วงบาศ งาหัก ดอกบัว ครอบน้ำ ทรงเครื่องประดับเป็นเชือกสีดำถักเป็นรูปงู

(ตั้งอยู่ที่) : ชุมชนท่าสะอาด ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

(เวลาเปิด) : เปิดปิดตามเวลาวัด^{๘๔}

๑๑) ชื่อสถานที่ : วัดดอนจั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดดอนจั่น เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ นอกจากพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านมากราบสักการะกันเป็นประจำแล้ว ยังมีเทวรูปพระพิฆเนศขนาดใหญ่ให้ผู้ศรัทธาเข้ามากราบสักการะเป็นจำนวนมากหลายสิบองค์ วัดดอนจั่นยังมีโครงการจัดสร้างเทวรูปพระพิฆเนศประทับยืนขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยในอนาคตอีกด้วย เพื่อเป็นสถานปฏิบัติธรรมและเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งคู่มืองเชียงใหม่ต่อไป

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ เทวรูปขนาดใหญ่ สร้างจากปูนปั้น ทาสีแดงทั้งองค์ ทรงเครื่องทรงทาสีทอง มีสี่พระกร ทรงขวาน ถ้วยขนม ประทานพร อีกพระหัตถ์ทรงดอกบัวและบ่วงบาศในพระหัตถ์เดียวกัน มีเครื่องเทพศาสตราภรณ์ที่นำรูปแบบการสร้างมาจากการวาดรูปของศิลปะอินเดีย ช่างปั้นที่ได้วาดเครื่องหมายโอมไว้ทั่วพระวรกาย และยังมีพระพิฆเนศขนาดเล็กๆอีกจำนวนมาก

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลท่าศาลา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

(เวลาเปิด) : เปิดปิดตามเวลาวัด^{๘๕}

๑๒) ชื่อสถานที่ : วัดศรีนารัฐ (วัดทุ่งเสี้ยว) อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่

(ข้อมูลสถานที่) : วัดศรีนารัฐ หรือ วัดทุ่งเสี้ยว (วัดหลวงทุ่งเสี้ยว) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๑๔๕ ต่อมาเมื่อพม่าได้ยึดครองเมืองเชียงใหม่ก็กลายเป็นวัดร้าง จนเจ้ากาวิละได้บูรณะปฏิสังขรณ์

^{๘๓} สถานที่บูชาพระพิฆเนศในเขตภาคเหนือ, วัดป่าสิริวัฒนวิสุทธิ์ อ.ท่าตะโก จ.นครสวรรค์ (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.travel.sanook.com>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

^{๘๔} พระพิฆเนศวัดดอนจั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.library.cmu.ac.th.com>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

^{๘๕} โครงการพันเทวาลัยล้านนครัทยา รวมสถานที่สักการะองค์เทพพราหมณ์-ฮินดู, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.library.cmu.ac.th.com>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

ขึ้นมาใหม่ อีกทั้งในสมัยเจ้าแก้วนรรัฐซึ่งในปัจจุบันมีพระครูวินัยธรสุเทพ ฐานวโร เป็นเจ้าอาวาส ก็ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ได้ทำการสร้างพิพิธภัณฑสถานสำหรับอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของล้านนามีการจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ของชาวล้านนา ต่อมามีการสร้างเทวาลัยพระพิฆเนศขึ้นเพื่อให้ปกป้องรักษาวัดและผู้ศรัทธาที่เข้ามาราบสักการะขอพร

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ ประดิษฐานในศาลหน้าจั่วทรงไทย สร้างจากโลหะ ทาสีทองทั้งองค์ ประทับนั่งแบบลลิตาสนะ ห้อยพระบาทขวา มีสี่พระกร ทรงขอช้าง บ่วง งาหัก ด้านหน้าเทวรูปองค์ประธาน มีเทวรูปพระพิฆเนศหินทรายขนาดเล็กประดิษฐานอยู่ด้วย

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

(เวลาเปิด) : เปิดปิดตามเวลาวัด

๑๓) ชื่อสถานที่ : วัดอนาลโยพิทยาราม อ.เมือง จ.พะเยา

(ข้อมูลสถานที่) : วัดอนาลโยพิทยาราม สร้างขึ้นโดยพระครูปลัดสัมมพิพัฒน์ตถุจารย์ หรือ หลวงพ่อไพบูลย์ สุ่มังคโล ลูกศิษย์ของหลวงปู่ขาว อนาลโย พระสายป่าที่มีชื่อเสียง โดยท่านได้ร่วมมือกับชาวบ้านสร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๔๓ ภายในวัดมีสิ่งที่น่าสนใจน่าชมหลายอย่าง เช่น รัตนเจดีย์แบบพุทธคยา เจ้าแม่กวนอิม เก๋งจีน พระพุทธรูปต่างๆ

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : จากข้อมูล..พบว่าพระพิฆเนศประดิษฐานจำนวน ๓ องค์ องค์ที่หนึ่ง ประดิษฐานในเทวาลัย ปางนริตยะ หรือ ปางร้ายรำ สร้างจากสัมฤทธิ์ มีแปดพระกร ทรงงาหัก บ่วง คชา อัมรงค์ ขวาน ขอช้าง ถ้วยขนมโมทกะ องค์ที่สอง สร้างจากโลหะ ทาสีทองทั้งองค์ มีสี่พระกร ทรงขวาน ดอกบัว ถ้วยขนมโมทกะ ประทานพร ประทับนั่งในท่าลลิตาสนะ ห้อยพระบาทขวา ทรงเทพัสตราภรณ์แบบศิลปะอินเดีย องค์ที่สาม สร้างจากโลหะ ทาสีเขียว และสีทองบางส่วน มีสองพระกร

(ตั้งอยู่ที่) : ยอดดอยบุษราคัม ห่างจากตัวเมืองพะเยา ๒๐ กม. ตำบลสันป่าม่วง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

(เวลาเปิด) : เปิดปิดตามเวลาวัด^{๘๖}

๑๔) ชื่อสถานที่ : วัดจันทร์ตะวันตก ต.วัดจันทร์ อ.เมือง จ.พิษณุโลก

(ข้อมูลสถานที่) : วัดจันทร์ ตั้งอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก วัดแห่งนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๐๐ พัฒนาขึ้นมาจากความเป็นป่าดง บริเวณเดียวกันมีวัดร้างเงินเป็นวัดเก่าที่สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างเมืองพิษณุโลก ปัจจุบันวัดร้างเงินได้กลายเป็นโรงเรียนวัดจันทร์ตะวันตก ภายในวัดจันทร์นี้มีองค์พระพิฆเนศประดิษฐานให้ผู้ศรัทธามาราบไหว้ขอพร

^{๘๖} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ สร้างจากศิลาทราย ทาสีดำทั้งองค์ สร้างโดยช่างฝีมือจากด่านเกวียน นครราชสีมา องค์พระพิฆเนศมีสี่พระกร ทรงขวาน บ่วง ถ้วยขนมโมกห อีกรพระหัตถ์ประทานพร สวมมงกุฎยอดแหลมแบบเทวดาไทย

(ตั้งอยู่ที่) : ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

(เวลาเปิด) : เปิดปิดตามเวลาวัด^{๘๗}

๓.๖.๔ สถานที่บูชาพระพิฆเนศ (ในเขตพื้นที่ภาคใต้)

๑) ชื่อสถานที่ : มุลินิธิกุเกิดตันดาญาติาปานี (วัดอินเดีย) จ.ภูเก็ต

(ข้อมูลสถานที่) : ชาวอินเดียในภูเก็ตได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณ ค.ศ.๑๓๔๐ เป็นกลุ่มเล็กๆ ส่วนหนึ่งมาจากอินเดียโดยตรง ส่วนหนึ่งเดินทางมาจากมาเลเซีย ต่อมาเมื่อชาวอินเดียอพยพมาเพิ่มมากขึ้น และได้ตั้งหลักแหล่งที่มั่นคงจึงจัดให้มีวัดขึ้นบริเวณแถวหน้า (ถนนภูเก็ต) เป็นห้องแถวไม้บริเวณร้านป็นสุทินในปัจจุบัน ต่อมาชาวอินเดียเหล่านี้ได้ร่วมกันบริจาคเงินในการสร้างวัดแห่งใหม่ที่มีบริเวณกว้างขวางกว่าเดิม ประกอบกับนายจินนาย่า เจ๊ะตี ประกอบอาชีพให้เงินกู้และรับซื้อเศษเหล็กซึ่งมีฐานะดี เป็นผู้ที่ชาวอินเดียในภูเก็ตให้ความไว้วางใจ ได้นำเงินมาฝากนายจินนาย่า เจ๊ะตี เพราะสมัยนั้นธนาคารยังไม่แพร่หลาย มีเฉพาะที่ชาร์เตอร์แบงค์เพียงแห่งเดียว เงินจำนวนมากที่นายจินนาย่า เจ๊ะตี ได้รับฝากไว้ส่วนหนึ่งรวมกับเงินบริจาคซื้อที่ดินบริเวณถนนสุทัศน์ ซึ่งเป็นที่ดินที่สร้างวัดอินเดีย ตันดาญาติาปานีในปัจจุบัน ชาวอินเดียในภูเก็ตนับถือพระพิฆเนศวร พระขันฑกุมาร พระลักษมี การประกอบพิธีทางศาสนาที่สำคัญ คือวันประสูติของเทพทั้ง ๓ พระองค์ และพิธีทำบุญให้กับผู้ตาย ซึ่งชาวอินดูเรียกว่า วันเดือนสิบอินเดีย ประธานมุลินิธิในปัจจุบัน คือ นายเอ็ม วี ลู เป็นผู้ดำเนินการสวดมนต์ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและอุปการะวัดอินเดียแห่งนี้^{๘๘}

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระพิฆเนศ พระขันฑกุมาร พระลักษมี และเทพองค์อื่นๆ

(ตั้งอยู่ที่) : วัดอินเดีย ถนนสุทัศน์ ตำบลตลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

(เวลาเปิด) : เปิดให้เข้าสักการะทุกวัน

๒) ชื่อสถานที่ : หอพระอิศวร / หอพระนารายณ์ อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช

(ข้อมูลสถานที่) : หอพระอิศวรเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพพระอิศวร อันเป็นเทพองค์หนึ่งของพราหมณ์ ใช้เป็นเทวสถานสำหรับประกอบพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา แต่ของเดิมชำรุดไปหมดแล้วอาคารที่ปรากฏทุกวันนี้ เป็นอาคารที่กรมศิลปากรบูรณะขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙ ทางด้านเหนือของหอพระอิศวรเป็นวัดเสมาเมือง ทางด้านใต้เป็นเสาชิงช้า ซึ่งสร้างขึ้นใหม่แทนของเก่าซึ่งใช้ในพิธีตรียัมปวาย และตรีปวาย ของพราหมณ์ เมืองนครศรีธรรมราช

^{๘๗} แหล่งที่มาเรื่องเดียวกัน.

^{๘๘} สถานที่บูชาพระพิฆเนศในเขตพื้นที่ภาคใต้ มุลินิธิกุเกิดตันดาญาติาปานี (วัดอินเดีย) จ.ภูเก็ต, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.Phuketindex.com.>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

โดยจำลองแบบมาจากเสาชิงช้าในกรุงเทพฯ แต่มีขนาดเล็กกว่า และ เพิ่งเลิกไปเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๘ เดิม หอพระอิศวรเป็นที่ประดิษฐานเทวรูป พระอิศวรหลายองค์ เป็นปางหรือภาคต่างๆ กัน ซึ่งเป็นเทพสูงสุดตามความเชื่อของพราหมณ์ลัทธิไศยวะนิกาย แต่เดิมใกล้ๆ กับเสาชิงช้า มีโบสถ์พราหมณ์อยู่หลังหนึ่ง แต่ปัจจุบันผู้พลงจนไม่เหลือซากแล้ว ภายในบริเวณโบสถ์เป็นแหล่งที่พบชิ้นส่วนเทวรูปที่หล่อด้วยสำริดอายุระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๘ – ๒๕ หลายองค์ด้วยกัน อาทิ พระพิฆเนศ พระศิวะนาฏราช พระอุมา และรูปหงส์ นับว่าเก่าแก่มีค่านัก ซึ่งต่อมาได้ย้ายมาไว้ในหอพระอิศวรชั่วคราว และจากนั้นทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเกรงว่าจะสูญหายไป จึงได้ย้ายมาเก็บรักษาไว้ในห้องจัดแสดงของทางพิพิธภัณฑสถาน โดยหล่อรูปจำลองไว้แทนที่ในหอพระอิศวร

(เทวรูปที่ประดิษฐาน) : พระนารายณ์ (ในหอพระนารายณ์) สลักจากหินทรายสีเทาทรงหมวกรูปกระบอกปลายสอบและพระหัตถ์ขวาทรงสังข์ และเทวรูปพระนารายณ์ พระลักษมี ขนาดเล็กๆ ตั้งอยู่บนแท่นบูชา พระอิศวร (ในหอพระอิศวร) และเทวรูปพระอิศวร พระอุมา ขนาดเล็กตั้งอยู่บนแท่นบูชา

(ตั้งอยู่ที่) : ริมนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

(เวลาเปิด) : เปิดให้เข้าสักการะทุกวัน^{๘๘}

จากตัวอย่างสถานที่ต่างๆ ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมมานี้เป็นเพียงบางส่วนพอสังเขปเท่านั้น ซึ่งถ้ารวมรายชื่อสถานที่ทั้งหมดในประเทศไทยนั้นค่อนข้างมีจำนวนมากซึ่งไม่สามารถนำเสนอได้ทั้งหมด แต่จากตัวอย่างสถานที่ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมมานำเสนอนั้น มีข้อสังเกตเห็นได้ชัดว่า สถานที่บูชาพระพิฆเนศส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นวัดในพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ซึ่งก็เป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นได้ว่า พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยส่วนมากได้ยอมรับนับถือพระพิฆเนศ และได้นำมาบูชาควบคู่กับพระรัตนตรัยตลอดมาจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธในสังคมไทยไปแล้วอย่างแยกไม่ออก ในส่วนของพระสงฆ์เองก็มีทั้งที่ยอมรับและไม่ยอมรับในเรื่องนี้ ดังจะเห็นได้ว่ามีพระสงฆ์บางวัดออกมาสนับสนุนการบูชาพระพิฆเนศอย่างเปิดเผย เช่น มีการสร้างวัดอุ้มงคลเป็นรูปเคารพของพระพิฆเนศให้ประชาชนได้บูชา แต่ก็มีพระสงฆ์บางส่วนที่ไม่เห็นด้วยก็ออกมาต่อต้านให้เห็นอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ไม่อาจล้มล้างความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพิฆเนศได้ แต่ทั้งนี้พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยก็มีใช้ว่าจะยกย่องพระพิฆเนศให้มีฐานะเสมอเหมือนดังพระพุทธเจ้าแต่อย่างใด หากแต่บูชาโดยจัดให้อยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าพระพุทธเจ้า ดังจะสังเกตเห็นได้จากวิธีการบูชาที่คนส่วนใหญ่มักจะจัดตั้งเทวรูปพระพิฆเนศให้แยกออกจากพระพุทธรูปอย่างชัดเจน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เองก็รู้กาลเทศะเป็นอย่างดีอยู่แล้ว ว่าบูชาอย่างไรให้ถูกต้องและเหมาะสม

^{๘๘} โครงการพันทวารลัยล้านศรัทธา รวมสถานที่สักการะองค์เทพพราหมณ์-ฮินดู, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.siamganesh.com/devalai-chiangmai.html>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑)

๓.๗ สภาพโดยรวมของการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน

หลังจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สังคมไทยได้ให้ความสำคัญและมีการนับถือพระพิฆเนศในฐานะของเทพแห่งความสำเร็จ และเทพแห่งศิลปะวิทยาการ ตามคติของอินเดียมากขึ้น จากเดิมที่มีความสำคัญเฉพาะในด้านพิธีกรรมและด้านช่าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังที่ปรากฏว่าในเวลาต่อมา ได้มีการสร้างประติมากรรมรูปเคารพของพระพิฆเนศขึ้นหลายแห่ง โดยสืบทอดคติการบูชาในฐานะเทพแห่งศิลปะวิทยาการเป็นหลัก โดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกรมศิลปากร เช่น รูปปูนปั้นที่หน้าบันอาคารวิทยาลัยช่างศิลป์ รูปปูนปั้นผนังด้านหน้าของอาคารวิทยาลัยนาฏศิลป์ รวมทั้งรูปปูนปั้นลอยตัวที่ประดิษฐานอยู่ทางทิศใต้ของโบสถ์วัดพระแก้ววังหน้า เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการสร้างประติมากรรมรูปพระพิฆเนศ ในฐานะเทพแห่งศิลปะวิทยาการ ในหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวิทยาการและศิลปะด้วย เช่น พระพิฆเนศที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร พระพิฆเนศที่กองดุริยางค์ทหารบก การบูชาพระพิฆเนศ ยังปรากฏในฐานะอื่นด้วย เช่น ถือว่าพระพิฆเนศเป็นหัวหน้าคณะบริวารของพระศิวะ จึงมีการสร้างประติมากรรมพระพิฆเนศที่กองพลที่ ๑ ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ รวมทั้งมีการนับถือในฐานะที่เป็นเจ้าผู้ประทานความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง และยังหมายถึง ความสำเร็จในด้านการค้าธุรกิจ เป็นต้น จึงทำให้มีการสร้างประติมากรรมรูปพระพิฆเนศ เพื่อให้ประชาชนสักการบูชาในที่ต่างๆ ทั้งตามวัดหลายแห่ง และมีการตั้งศาล เพื่อสักการบูชาตามหมู่บ้าน รวมถึงศูนย์การค้าหลายแห่ง เช่น ห้างสรรพสินค้า เซ็นทรัลเวิลด์ สี่แยกราชประสงค์ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ปัจจุบันการนับถือพระพิฆเนศในสังคมไทย จึงได้เป็นที่นิยมแพร่หลาย เพราะถือว่าการบูชาพระพิฆเนศ จะทำให้ประสบความสำเร็จ มีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งในด้านการงาน และการค้า อันเป็นที่มา ให้พระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าอู่กองคหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ฮินดู ได้เป็นที่รู้จักกันดีในสังคมไทย^{๙๐}

๓.๘ สรุป

การนับถือบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทยในสมัยโบราณนั้น มีอยู่ในราชสำนักเป็นสำคัญ ซึ่งได้มาพร้อมกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่กลมกลืนเข้ามาในประเพณีในราชสำนักตามคติว่า พระมหากษัตริย์เป็นองค์อวตารของเทพเจ้า ส่วนการนับถือในหมู่ประชาชนทั่วไปอย่างทุกวันนี้มีได้ปรากฏหลักฐานแน่ชัดมาก่อน อย่างไรก็ตามความนิยมนับถือพระพิฆเนศอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนั้นได้เริ่มปรากฏว่าสืบทอดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงโปรดให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๗ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน

^{๙๐} รศ.ดร.ศานติ ภัคดีคำ, พระพิฆเนศวร เทพผู้ประทานความสำเร็จ เจ้าแห่งศิลปะวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์), มปน., (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.siamganesha.com>, (๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑).

พระราชลัญจกรรูปพระพิฆเนศ ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ให้เป็นดวงตราของสโมสรนี้ในรัชกาลเดียวกันนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวังขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๔ ในตอนต้นนั้นไม่พบว่ากรมศิลปากรได้ใช้ตราสัญลักษณ์หน่วยงานเป็นรูปอะไรรจนกระทั่งมาถึง พ.ศ.๒๔๘๐ ซึ่งตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีการประกาศใช้รูปพระพิฆเนศเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงาน และลักษณะของพระพิฆเนศที่ปรากฏในตราสัญลักษณ์กรมศิลปากรนั้นก็มีความคล้ายคลึงกับดวงตราของวรรณคดีสโมสรกล่าวคือ พระพิฆเนศมีงาช้างขาหัก สวมสังวาลนาค พระหัตถ์ซ้ายบนถือปวงบาตพระหัตถ์ซ้ายล่างยกขึ้นถือครอบน้ำ พระหัตถ์ขวาบนถือวชิระพระหัตถ์ซ้ายล่างถืองาที่หัก และมีการออกแบบเพิ่มเติมจากดวงตราวรรณคดีสโมสรคือ มีดวงแก้ว ๗ ดวงล้อมรอบอยู่ ดวงแก้วทั้ง ๗ ดวงนั้นหมายถึงศิลปวิทยา ๗ อย่างซึ่งอยู่ในหน้าที่ของกรมศิลปากร ได้แก่ช่างปั้น จิตรกรรม ตรียางคศิลป์ นาฏศิลป์ วาทยศิลป์ สถาปัตยกรรม และอักษรศาสตร์

เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่คิดนำพระพิฆเนศมาใช้ในดวงตราประจำกรมศิลปากรนั้นน่าจะได้นำมาจากการที่วรรณคดีสโมสรใช้รูปพระพิฆเนศเป็นตราสัญลักษณ์นั่นเอง ซึ่งนับว่ามีความเหมาะสมเพราะกรมศิลปากรมีหน้าที่ดำเนินงานเกี่ยวกับศิลปวิทยาการต่างๆ และพระพิฆเนศนั้นก็ได้รับยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาการดังกล่าวแล้วข้างต้น หน่วยงานอื่นๆ ที่ตั้งขึ้นในสมัยต่อมา หากเป็นหน่วยงานที่ดำเนินกิจการเกี่ยวข้องกับศิลปะสาขาต่างๆ แล้วไซ้ร้ก็มักใช้ตราสัญลักษณ์เป็นรูปพระพิฆเนศทั้งสิ้น เช่น ตรามหาวิทยาลัยศิลปากรและตราสัญลักษณ์คณะวิชาต่างๆ ของมหาวิทยาลัยศิลปากร, ตราสัญลักษณ์วิทยานาฏศิลป์ เป็นต้น

จากการที่พระพิฆเนศ ถูกนำมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานต่างๆนี้เองทำให้การรับรู้และการนับถือบูชาพระพิฆเนศเริ่มแพร่หลายออกไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มของผู้ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะทุกแขนง ในงานพิธีไหว้ครุประจำปีของศิลปินทุกแขนงนั้นจะต้องมีการอัญเชิญเทวรูปพระพิฆเนศมาบูชาด้วยในฐานะบรมครูแห่งศิลปะวิทยาการ คตินิยมการบูชาพระพิฆเนศนี้ได้กว้างขวางออกไปจนนำไปสู่การจัดสร้างเทวรูปพระพิฆเนศ ตามหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะและความบันเทิง เพื่อเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้ประกอบกิจการงานศิลปะและบันเทิงในหน่วยงานนั้นๆ ได้กราบไหว้ เช่น เทวรูปพระพิฆเนศภายในวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพฯ, วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่, กองดุริยางค์ทหารบก, สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่องเจ็ด ,สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่องห้า, มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศ จ.เพชรบุรี เป็นต้น

การนับถือบูชาพระพิฆเนศในปัจจุบันนี้ได้จำกัดวงอยู่แค่กลุ่มศิลปินหรือผู้ที่ทำงานในด้านศิลปะและวงการบันเทิงเท่านั้น ผู้ประกอบธุรกิจการค้าและแม้แต่ประชาชนทั่วไปก็หันมานิยมบูชาพระพิฆเนศกันเป็นจำนวนมาก แต่คติการบูชาในกลุ่มที่สองนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับทางด้านศิลปะ หากแต่เป็นการบูชาเพื่อหวังผลในทางความสำเร็จ การขจัดปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาในอินเดีย เหตุผลประการหนึ่งที่น่าจะเป็นไปได้ก็คือกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคข้อมูลข่าวสารที่ทำให้เรื่องหนึ่งไปสู่อีกสถานที่หนึ่งได้รวดเร็วประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้โดยง่าย ตลอดจนการติดต่อกับชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาประกอบธุรกิจการค้าในประเทศไทย ชาวอินเดียเหล่านั้นก็นำศาสนาฮินดูของตนติดตัวมาด้วย และมีการสร้างเทวสถานขนาดใหญ่เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของตน เช่นโบสถ์เทพมณเฑียร ที่ โรงเรียนภารตวิทยาลัย, วัดแขกสีลม, วัดวิชฌ ถนนสาทร เป็นต้นเทวสถานเหล่านั้นนอกจากจะเป็นที่ชุมนุมของชาวฮินดูใน

เมืองไทยแล้วก็ยังเป็นสถานที่เผยแพร่ศาสนาฮินดูให้แก่ศาสนิกชนชาวไทยด้วย พบว่าศาสนิกชนชาวไทยที่เข้าไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาฮินดูนั้น ส่วนใหญ่ก็ยังถือว่าตนนับถือศาสนาพุทธอยู่ แต่ยอมรับการบูชาเทพเจ้าฮินดูควบคู่กันไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าคนไทยเราค้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามา มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยโบราณแล้วทั้งพุทธศาสนาและเทพเจ้าของพราหมณ์ฮินดูปะปนอยู่ในหลายมิติของวัฒนธรรมอย่างสนิทสนมกลมกลืนประกอบกับลักษณะเฉพาะของคนไทยที่มีนิสัยเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ

บทบาทของการเป็นเทพเจ้าผู้จัดอุปสรรคและประทานความสำเร็จเป็นลักษณะอันโดดเด่นพิเศษที่ดึงดูดให้ประชาชนทั่วไปหันมาสนใจนับถือบูชาพระพิฆเนศมากขึ้น ที่จริงแล้วบทบาทดังกล่าวมิใช่บทบาทใหม่ของเทพเจ้าฮินดูองค์นี้ หากแต่เป็นลักษณะเฉพาะของพระพิฆเนศ ดังได้กล่าวแล้วในตำนานกำเนิดพระพิฆเนศข้างต้น อย่างไรก็ตามบทบาทในการเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จนี้อาจถือได้ว่าเป็นบทบาทใหม่ในการบูชาพระพิฆเนศที่มีในสังคมไทย ซึ่งต่างจากการนับถือบูชาตามประเพณีในราชสำนักที่มาพร้อมกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่มีมาตั้งแต่โบราณ และต่างจากการนับถือพระพิฆเนศ ตามความเข้าใจว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะวิทยา ความรับรู้และความเข้าใจของประชาชนทั่วไปในปัจจุบันที่นับถือพระพิฆเนศ จะมุ่งไปแต่ในด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การอ่อนนวยขอนในสิ่งที่ตนปรารถนาและต้องการประสบความสำเร็จ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในปัจจุบันนี้จะพบการประดิษฐ์ฐานเทวรูปพระพิฆเนศขนาดใหญ่ ตามสถานที่เปิด เพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถกราบไหว้บูชา เช่น บริเวณด้านหน้าศูนย์การค้า เซ็นทรัลเวิลด์ และที่ห้วมถนนวนบริเวณสี่แยกห้วยขวาง เป็นต้น สถานที่ดังกล่าวมิได้สถาปนาเป็นเทวาลัยหรือวัดในศาสนาฮินดู มิได้มีพราหมณ์บัณฑิตคอยประกอบพิธีตามรูปแบบวัฒนธรรมฮินดูอีกต่อไปแล้ว แต่เป็นสถานที่หนึ่งที่น่าจะเทียบได้กับคำว่า “ศาล” ในความหมายอย่างไทย คือเป็นสถานที่ประดิษฐ์ฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อการบนบานศาลกล่าว ประชาชนที่ไปกราบไหว้เทพเจ้าฮินดู ณ สถานที่นั้นก็มีใช้ชาวฮินดู พวกเขาก็คือคนไทยทั่วไปที่ยังเชื่อว่าตนเองเป็นชาวพุทธอยู่ และในการกราบไหว้บูชานั้นก็ได้ทำด้วยความระลึกว่าพระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะวิทยาอีกต่อไปแล้ว แต่กระทำเพื่อเป้าหมายในการอ่อนนวยขอนบนบานเพื่อขอความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา^{๑๑}

จากการศึกษาวิเคราะห์สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบันในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจึงสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยนั้น แท้จริงได้มีมานานนับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยแล้ว ไม่ใช่เพิ่งมีขึ้นในยุคปัจจุบัน
๒. ประชาชนในสังคมไทยปัจจุบันมีพื้นฐานความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศ ว่าเป็นเทพที่มีตัวตนอยู่จริงและสามารถประทานพรในเรื่องต่างๆ ที่มนุษย์ต้องการได้ตามปรารถนา เช่น
 - เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพแห่งศิลปะวิทยาการทั้งปวง
 - เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้บันดาลโชคลาภ สามารถบันดาลให้มนุษย์มีความร่ำรวยในทรัพย์สินสมบัติต่างๆ

^{๑๑} บทความเรื่อง พุทธธรรมกับการนับถือพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน ตอนที่ ๔, เผยแพร่เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖ เวลา ๒๑:๔๙ น., (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.web.facebook.com>, (๑๕ มกราคม ๒๕๖๑).

- เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้ปกป้องคุ้มครองมนุษย์ สามารถช่วยมนุษย์ให้พ้นจากอันตรายต่างๆ ได้

- เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ สามารถช่วยบันดาลให้มนุษย์มีสติปัญญาดีและประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน และแก้ปัญหาต่างๆ ให้แก่มวลมนุษย์ได้

- เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง สามารถบันดาลให้มนุษย์พ้นจากอุปสรรคทั้งหลายที่ขัดขวางในกิจการงานทั้งปวง เพื่อให้สำเร็จราบรื่นด้วยดีทุกประการ

๓. ลักษณะการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่าเป็นลักษณะการบูชาแบบผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์โดยประยุกต์ใช้ด้วยกันตามความเหมาะสมและตามแนวคิดหรือคติความเชื่อของแต่ละบุคคล

๔. อิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศที่ปรากฏในภูมิภาคต่างๆ ของไทยนั้น พบว่ามีอิทธิพลแพร่กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทยทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ ดังมีปรากฏเป็นร่องรอยของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น จดหมายเหตุ พระราชพงศาวดาร ศิลาจารึก และวัตถุโบราณต่างที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศ

๕. อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในยุคสมัยต่างๆ ของประเทศไทย พบว่าการบูชาพระพิฆเนศ ได้มีมาตั้งแต่ยุคสมัยขอมเรืองอำนาจ และสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์(ปัจจุบัน)

๖. จุดมุ่งหมายของการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่าการบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน เพื่อขอพรให้ประสบความสำเร็จในทุกสิ่งที่มุ่งหวังตามจุดประสงค์ต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามการประกอบอาชีพของตน เช่น ขอให้มิโชคลาภเงินทองร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี ขอพรให้มีสถาบันดาคักดิ์ เกียรติยศชื่อเสียง ปราศจากทุกข์โศกโรครภัยไข้เจ็บ ความแคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง และความสุขความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตทุกประการ

สรุปผลการวิจัยในบทที่ ๓ นี้ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน คือ พระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าที่มาจากคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศอินเดีย ซึ่งการบูชาพระพิฆเนศได้มีมาตั้งแต่อดีตในสมัยโบราณแล้วไม่ใช่เพิ่งมีในยุคปัจจุบัน โดยมีการเผยแผ่ความเชื่อเข้ามาพร้อมๆ กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งพระพิฆเนศเป็นที่รู้จักของคนในสังคมไทยในลักษณะของเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา และเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง ซึ่งการบูชาพระพิฆเนศในปัจจุบันพบว่าเป็นลักษณะการบูชาแบบผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ปัจจุบันการบูชาพระพิฆเนศมีปรากฏแพร่กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยพบว่าสถานที่บูชาพระพิฆเนศส่วนใหญ่ มีอยู่ในวัดของพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔

การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย

การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องอย่างแท้จริง คือ การบูชาโดยยึดหลักธรรมเรื่องการบูชาบุคคลที่ควรบูชาในมงคลสูตร และการบูชาโดยยึดหลักความศรัทธาคู่กับปัญญานั้นเอง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ พระพิฆเนศคือใครในทัศนะของพระพุทธศาสนา

พระพิฆเนศในคติทางพระพุทธศาสนานั้นหากกล่าวอ้างอิงตามคัมภีร์พระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาทนั้นไม่มีปรากฏในคำสอน แต่กลับมีปรากฏอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งมีการกล่าวถึงพระพิฆเนศอย่างชัดเจน ซึ่งนอกจากเรื่องราวเกี่ยวกับพระพิฆเนศ จะปรากฏหลักฐานในศาสนาพราหมณ์ฮินดูแล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับพระพิฆเนศยังปรากฏในคติพระพุทธศาสนาด้วย แม้แต่เอกสารสำคัญทางพุทธศาสนาในประเทศอินเดียหลายฉบับ ก็ยังมีการกล่าวถึงพระพิฆเนศ ดังปรากฏหลักฐานว่าพระพุทธศาสนามหายาน ได้ยอมรับนับถือพระพิฆเนศ ว่าเป็น “สิทธิธาดา” ซึ่งหมายถึงผู้ประทานความสำเร็จอีกด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่า มีบทสวดเรียกว่า “คณปติหฤทัย” รวมทั้งยังได้พบรูปเคารพของพระพิฆเนศในประติมากรรมทางพระพุทธศาสนาสมัยราชวงศ์คุปตะตอนปลาย เช่น ในภาพพระพุทธเจ้าปรินิพพานที่สารนาถ มีภาพพระพิฆเนศทรงหนูงอยู่ร่วมกับเทพองค์อื่นในเวลาต่อมาจึงมีภาพพระพิฆเนศในรูปของเทพเจ้าในพระพุทธศาสนามหายาน มีชื่อว่าวินายกะ และเป็นปีศาจในศาสนาฮินดู ชื่อวินายกะเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังปรากฏภาพพระพิฆเนศในลักษณะของรูปเคารพต่างๆ ได้แก่

๑. พระพิฆเนศกับเทพีปรรณศพรี เป็นรูปเทพีเหยียบพระพิฆเนศ
๒. พระพิฆเนศกับเทพีอปราชิตา เป็นรูปเทพีอปราชิตา ยืนอยู่บนพระพิฆเนศ โดยพระพิฆเนศอยู่ในท่านอนพระบาทขวาถูกเหยียบโดยพระบาทซ้ายของเทพี
๓. วิฆนานตกะ เป็นรูปวิฆนานตกะเหยียบพระพิฆเนศ
๔. คณปติหฤทัย เป็นเทพี มีเศียรเป็นช้าง ในพระพุทธศาสนานิกายตันตระถือเป็นศักดิ์ (พระชายา) ของคณปติ (พระพิฆเนศ)
๕. คณปติ เป็นเทพในคติพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ในคัมภีร์สาธนมาลา กล่าวว่า คณปติ มีผิวกายสีแดง มี ๒ พระกร มีหนูเป็นพาหนะ นอกจากนี้ยังปรากฏภาพพระพิฆเนศถูกเทพมหากาลเหยียบ และภาพพระโพธิสัตว์มัญชุศรีเหยียบ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีชัยชนะเหนือศาสนาฮินดู^๑

^๑ พระพิฆเนศในคติของพระพุทธศาสนา, (ออนไลน์), <https://www.siamganesha.com>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

พระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าองค์เดียวที่ปรากฏหลักฐานว่ามีผู้ศรัทธาและจัดว่าเป็นเทวะในแต่ ละประเทศทั่วโลกซึ่งเป็นที่รู้จักของชาวโลกมานานนับ ๕,๐๐๐ ปี โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือการค้นพบเทพเจ้าที่มีเศียรเป็นช้างในประเทศจีน เมื่อศตวรรษที่ ๖ ในนามของ Ksiang-Shen wang (Spirit King) เทพเจ้าผู้เป็นราชาในหมู่เทพทั้งปวง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พบในธิเบต ในนาม ของ Vighnantaka (วินันตะกะ) เทวะที่เป็นจุดโลกบาลในพุทธศาสนานิกายวัชรยาน ในยุคของ “กูปโลซาน” ทรงนำพระพิฆเนศมาเป็นเทพแห่งความสมบูรณ์ของอาณาจักร นามว่า “มหารักตะ คณะปติ” ทรงเปลี่ยนรูปปลักษณ์พระพิฆเนศจากปางถือขมโมทกะเปลี่ยนมาเป็นถือแครอท ต่อมาใน ประเทศเกาหลีจึงมีการเปลี่ยนรูปปลักษณ์อีกครั้งจากแครอทมาเป็นหัวไชเท้า ในนามว่า Korsan^๒

ในประเทศญี่ปุ่น พระพุทธศาสนาเถรวาทในราวศตวรรษที่ ๙ ได้รับอิทธิพลการนับ ถือพระพิฆเนศเข้ามาโดยพระภิกษุนามว่า โคโรโฮ ไดชิ (Koloko Daishi) โดยมีการเรียกขานนาม พระพิฆเนศว่า Kangiten มีลักษณะเป็นพระเศียรช้างเผือกถอดกัน คือเทพเจ้าแห่งความสุขสมหวัง หลังจากการนับถือพระพิฆเนศได้สูญหายไปจากประเทศจีนเพราะมีการสั่งห้ามบูชาในสมัยจักรพรรดิ เซน ที ซุง (Chen-t-sung) ในศตวรรษที่ ๑๑ ต่อมา การบูชาพระพิฆเนศได้ไปปรากฏในประเทศญี่ปุ่น โดยบางลักษณะมีเศียรเป็นช้างนั่งยืมหรือหัวเราะเหมือนพระสังกัจจายน์ คือมีความหมายว่าเป็นเทพ แห่งความสุข บางครั้งจะพบเห็นปางที่ทรงประทับนั่งชันพระบาทบนเขา โดยพระกรทรงตรีศูลและงา หัก มี ๔ พระกร อีก ๒ พระกรทรงถือดาบและขมม^๓

ในประเทศพม่า โดยเฉพาะทางตอนใต้ของพม่า ได้มีการค้นพบเทวรูปเก่าแก่ในพระสถูป เจดีย์ในรูปทรงประทับนั่งมหาราชาลีลาหรือยืนประทับบนเต้าหรือจระเข้ ในพระนามว่า “มหาเพียร” (Mahapiene) บางครั้งจะพบพระรูปพระพิฆเนศเป็นภาพวาดบนบานประตูโบสถ์หรือวิหารในทาง พระพุทธศาสนา ในฐานะของจุดโลกบาล หรือเทพทวารบาล ๓ พระเนตรบ้างก็มี^๔

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงแล้ว พระเจ้าเจ้าอโศกมหาราชทรง สวรรคต พระพุทธศาสนาก็ได้สืบทอดมารวม ๒๐๐ ปี โดยปะปนกับศาสนาฮินดู เพราะการสู้รบเอา แคว้นต่างๆ กลับไปเป็นเมืองขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ทางใต้มาตีทางเหนือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จึงกลับมาเป็นที่นิยมแพร่หลายอีกครั้งในยุคนี้ พระสงฆ์ในวิทยาลัยนาลันทานิกายมหายานจึงนำเอาคติ การนับถือพระพิฆเนศและเทพเจ้าอื่นๆ ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เข้ามาปะปนจนกลายเป็นลัทธิ ตันตระนิกาย โดยอยู่แบบพุทธอาศัยกันสืบมานับตั้งแต่บัดนั้น^๕

เมื่อจะกล่าวถึงพระพิฆเนศว่าคือใครนั้นสามารถจำแนกการวิเคราะห์ออกได้เป็นสอง ประเด็นคือ พระพิฆเนศ เทพในคติของศาสนาพราหมณ์ และพระพิฆเนศเทพในคติของพุทธศาสนา เนื่องด้วยพระพิฆเนศนั้นเป็นเทพที่มาจากคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นการตีความใน ทัศนะของทั้งสองฝ่ายอาจมีทั้งส่วนที่สอดคล้องกันหรือขัดแย้งกัน ซึ่งในคติทางศาสนาพราหมณ์นั้นมิ การอธิบายถึงเรื่องพระพิฆเนศไว้อย่างชัดเจนอยู่แล้ว ผู้วิจัยจึงไม่ขอกล่าวถึงประเด็นนั้น แต่ประเด็น

^๒ ป็อก เซลซี, พระศรีศกเนศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอสพี มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

ต่อไปนี่คือการตีความในทัศนะของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องของการบูชาพระพิฆเนศตามทัศนะของพุทธศาสนา

ในประเทศไทยปัจจุบันมีนักปราชญ์และนักบวชทางพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพุทธในสังคมไทยอยู่มากมายหลายท่าน ซึ่งแต่ละท่านก็มีการกล่าวถึงพระพิฆเนศในลักษณะต่างๆ โดยมีทั้งเชื่อและไม่เชื่อตามความรู้ความเข้าใจหรือตามความเห็นของตนเองที่มีเหตุผลน่าสนใจ ซึ่งมีทั้งความเหมือนและความต่างในหลายประการ ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมบทความที่มีการบันทึกคำสัมภาษณ์ของบุคคลสำคัญเหล่านั้นมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ความเห็นที่หลากหลายแง่มุมมากยิ่งขึ้นดังมีต่อไปนี้

พระครูประสาทรหมคุณ (หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ) อดีตเจ้าอาวาสวัดเพชรบุรี ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ โดยในช่วงปี พ.ศ.๒๕๖๐ ได้มีการเผยแพร่บทบันทึกคำสัมภาษณ์ของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ซึ่งได้ลงเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ตในเว็บไซต์ www.https://web.facebook.com. โดย เสกสรร พรหมนุช เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๐ โดยใช้หัวข้อเรื่องว่า เรื่องเล่าจากศิษย์ โดยกล่าวถึงความเกี่ยวข้องระหว่างหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ กับพระพิฆเนศ หลวงปู่หงษ์ กล่าวว่า พระพิฆเนศ มีตัวตนอยู่จริง และยืนยันว่าได้เคยพบกับพระพิฆเนศมาแล้ว ท่านกล่าวว่า "เทพองค์นี้วิชาเยอะมากเป็นอาจารย์ของยักษ์ (อาจจะเป็นเทวดาพวกหนึ่ง) สมัยที่ท่านเดินธุดงค์ พระพิฆเนศได้ติดตามรักษาหลวงปู่หงษ์เป็นเงาตามตัว เดินตามหลังตลอดเป็นเวลา ๑๕ ปี หลวงปู่หงษ์ กล่าวว่าไม่มีใครมองเห็น มีเพียงท่านคนเดียวที่เห็น" เนื่องจากอยู่ด้วยกันมานานจึงสนิทสนมกันมาก หลวงปู่หงษ์ จึงใช้คำเรียกพระพิฆเนศเป็นการส่วนตัวว่า "อาจารย์หวด" หลวงปู่หงษ์ท่านเล่าให้ลูกศิษย์ฟังว่าเมื่อเวลาทำพิธีปลุกเสกพระหรือวัตถุมงคลต่างๆ แคลหลวงปู่ขึ้นบทสวด "สั๊กเคกามา" พระพิฆเนศท่านก็ลงมาช่วยเสกแล้วรวดเร็วมากจริงๆ และเมตตาตามเสกบ่อยที่สุด นอกจากนี้เวลาที่หลวงปู่หงษ์ จะทำพิธีเลิกเหล่าให้ใคร ท่านก็จะทำพิธีอัญเชิญพระพิฆเนศให้มาเป็นประธานในการทำน้ำมนต์สาบาน โดยจะให้สาบานเลิกเหล่าต่อหน้าพระพิฆเนศ และหลวงปู่หงษ์ ก็ได้จัดสร้างวัตถุมงคลรูปองค์พระพิฆเนศออกมาหลายรุ่น ซึ่งได้รับความนิยมบูชาจากพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ ซึ่งผู้คนที่บูชาแล้วก็มีประสบการณ์ความเจริญรุ่งเรืองเรื่องกันมาก โดยหลวงปู่หงษ์มักกล่าวสอนเน้นย้ำแก่ผู้ที่บูชาพระพิฆเนศหรือวัตถุมงคลคล้อย่างอื่นของท่านเสมอว่าถ้าหากผู้ใดรักษาศีลได้ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่บ่น ไม่ขี้เกียจ หลวงปู่รับรองว่าครูบาอาจารย์จะเกื้อหนุนแน่นอน^๖

พระราชพรหมยาน (หลวงปู่ฤๅษีลิงดำ) อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี โดยท่านได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ซึ่งมีการบันทึกคำพูดของท่านลงในหนังสือเรื่อง “กระโถนข้างธรรมมาศ” ซึ่งมีบทความอยู่ตอนหนึ่งที่หลวงปู่ฤๅษีลิงดำ ได้เล่าถึงเรื่องของพระพิฆเนศ ให้กับลูกศิษย์ที่มีความสงสัยว่า พระพิฆเนศมีจริงหรือไม่ ซึ่งหลวงปู่ฤๅษีลิงดำ ได้เคยตอบคำถามธรรมะกับลูกศิษย์ไว้ประเด็นที่ว่า พระพิฆเนศมีจริงไหม? เรากราบไหว้บูชาได้จริงไหม?

หลวงปู่ฤๅษีลิงดำ ได้กล่าวว่า พระพิฆเนศมีจริง อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพเทวดารูปงาม ท่านมีฤทธิ์ที่สามารถส่งเคราะห์ให้มนุษย์ที่ทำดีกราบไหว้ขอพรท่านได้สมหวัง ท่านอยู่ในชั้นของเทพ เป็นมหาเทพแห่งความสำเร็จทั้งปวง ส่วนเรื่องของรูปร่างหน้าตาของพระพิฆเนศ เป็น

^๖ เสกสรร พรหมนุช, บทความเรื่องหลวงปู่หงษ์กับพระพิฆเนศ, (ออนไลน์), แหล่งที่มา, www.https://web.facebook.com., เผยแพร่เมื่อ ๗ มีนาคม ๒๕๖๐, (๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๑).

อย่างไรนั้น พระราชพรหมยานกล่าวว่า แท้จริงแล้วพระพิฆเนศไม่ได้มีเศียรเป็นช้างอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกัน แต่ความความจริงแล้วท่านมีรูปร่างเป็นเทพบุตรรูปงาม มีนามจริงว่า “ปิยะสิกขะเทพบุตร” อาศัยอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่เนื่องจากมนุษย์ทั้งหลายมีความเข้าใจว่าพระพิฆเนศมีเศียรเป็นช้างตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์แต่เดิมซึ่งพราหมณ์ได้แต่งตั้ง พระพิฆเนศจึงต้องเสด็จมาในรูปที่มีเศียรเป็นช้าง เพราะถ้ามาในร่างอื่นมนุษย์ก็จะจำท่านไม่ได้ แต่เมื่อกลับสู่สวรรค์ท่านก็จะมีร่างเป็นเหมือนเทพบุตรทั่วไป ส่วนข้อสงสัยที่ว่าเราจะเข้าถึงพระพิฆเนศได้อย่างไร? ท่านจะรับรู้พรที่เราขอหรือไม่นั้นพระราชพรหมยาน(หลวงพ่อกฤษีลิงดำ)ได้อธิบายไว้ว่า จิตที่สว่าง สะอาด สงบ ปราศจากความวิตกกังวลคือจิตที่เข้าถึงพระพิฆเนศได้โดยง่าย ท่านจะรับรู้สิ่งที่เราขอต่อเมื่อเราปฏิบัติดี สร้างกรรมดี ต่อเนื่อง กราบไหว้บูชาท่านต่อเนื่อง และจิตมุ่งอยู่แต่การทำกรรมดี ไม่คิดร้าย ต่อผู้อื่น ส่วนการบูชาอย่างไรให้รวย ให้สำเร็จนั้น ให้บูชาด้วยของไหว้ตามสมควร แต่เน้นบูชาด้วยการทำความดีให้มากๆ นึกถึงท่านตลอด ทำความดีอะไรก็น้อมนำบุญให้พระพิฆเนศแล้วท่านจะสงเคราะห์ความสำเร็จให้แก่เรา^๗

โฆสิต สุวินิจจิต ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระศรีคเณศ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่” ว่า พระคเณศ พระพิฆเนศ พระพิฆเนศวร พระวิฆเนศวร คณะปติ เหล่านี้คือส่วนหนึ่งใน ๑๐๘ – ๑๐๐๘ พระนามของมหาเทพแห่งศิลปะ ปัญญาและความรู้ มหาเทพแห่งการขจัดปัดเป่าอุปสรรคนานาและป้องกันปัญหาต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ นั่นเอง พระคเณศ นั้นเป็นเทพเก่าแก่ นับเนื่องไปถึงสมัยอินเดียบราณเป็นเทพประจำถิ่นที่ชนพื้นเมืองนับถือสืบทอดกันมาเมื่อหลายพันปีก่อน จนชาวอารยัน เข้ามาปกครองชมพูทวีป ก็นำพระคเณศไปเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาตน^๘

ป็อก เชลชี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระศรีคเณศ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่” ว่า พระคเณศ หรือพระพิฆเนศ นั้นได้เชื่อว่าเป็นเทพแห่งการเริ่มต้นในการกระทำพิธีทั้งปวงและถูกยกให้เป็นเทวะแห่งสากลโลก(universal god) ด้วยบัญญัติแห่งศาสนาของฝ่ายพราหมณ์-ฮินดู จึงได้มีการสถาปนาให้เป็นเทวะองค์แรกที่ต้องได้รับการกราบไหว้บูชาก่อนเทพองค์อื่นและก่อนการเริ่มพิธีมงคลต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม (ยกเว้นงานศพ)^๙

อรชุน กุรูนนท์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ” ว่าคนส่วนใหญ่มักจะรู้จักพระพิฆเนศวร ในนามของเทพแห่งปราชญ์ ที่เหล่าช่างศิลป์และศิลปินแขนงต่างๆ นิยมสักการบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตน แต่ความจริงแล้ว พระพิฆเนศวรยังเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ เทพผู้คุ้มครองเด็ก และเป็นเทพผู้ขจัดอุปสรรคอีกด้วย การกราบ

^๗ พระราชพรหมยาน(หลวงพ่อกฤษีลิงดำ), **กระโถนข้างธรรมมาศ**, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.faiyththaistory.com/ganesh>. เผยแพร่เมื่อ ๒ เมษายน ๒๕๕๖, (๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

^๘ โฆสิต สุวินิจจิต, **พระศรีคเณศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ฉบับสมบูรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอสพี มิลเลียนแนร์, ๒๕๔๙.), หน้า ๑๑.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

สักการบูชาพระพิฆเนศวรเพื่อขอพรให้ประสบความสำเร็จและมีโชคลาภจึงเป็นแนวปฏิบัติอันดีที่จะส่งเสริมชีวิตให้มีความสุขและความสำเร็จสืบไป^{๑๐}

อัชญาจารย์ พระราชครู ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ประวัติพระคเณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์” สรุปใจความได้ว่า ปัจจุบัน พระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าที่ชาวพุทธไทยรู้จักพระนามและให้ความเคารพบูชามากกว่าเทพเจ้าองค์อื่นๆ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เพราะมีความเชื่อกันว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ทำให้ชาวพุทธไทยในแต่ละสาขาวิชาชีพล้วนบูชาพระพิฆเนศเพื่อขอให้พระองค์ท่านบันดาลความสำเร็จให้แก่ตน^{๑๑}

ไมเคิล ไรท์ (Michael Wright) นักเขียนนักวิชาการผู้ล่งลับ ได้เขียนบทความไว้ในหนังสือจากเครือมติชน ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ เรื่อง “พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดู ชมพูทวีป และอุษาคเนย์” ว่า คนไทยถือว่าพระพิฆเนศเป็นเทพองค์สำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ คาดว่า รัับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ที่ถือพระพิฆเนศเป็นเทพองค์แรกที่ต้องบูชาก่อนเริ่มพิธีใดๆ และหนึ่งในเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ชาวพุทธไทยให้ความเคารพบูชากันมากคือ “พระคเณศ” หรือ “พระพิฆเนศวร” ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่มีคนเคารพบูชาอย่างแพร่หลายที่สุดในหมู่คนหลายชาติหลายภาษาและทุกชนชั้น ทั้งนี้เพราะความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่าพระพิฆเนศ ไม่ถือพระองค์และไม่เคยรังเกียจผู้ใด ทุกคนจึงเข้าถึงพระองค์ได้ ไม่ว่าจะเด็ก ผู้ใหญ่ คนบุญ คนบาป คนมี คนจน คนวรรณะสูง หรือคนที่ต่ำต้อย พระองค์พร้อมที่จะรับฟังคำวิงวอนของทุกคนที่เข้าหาอยู่ตลอดเวลา^{๑๒}

จากตัวอย่างความเห็นของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายท่าน จะเห็นได้ว่าแต่ละท่านต่างก็มีความเห็นทั้งเหมือนและต่างกันบ้างในรายละเอียดบางส่วน แต่ความเห็นเห็นส่วนใหญ่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ แต่ละท่านล้วนเชื่อว่าพระพิฆเนศคือเทพที่มีตัวตนอยู่จริงสามารถบันดาลความสมหวังให้กับมวลมนุษย์ได้จริง

๔.๒ เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนนั้นมีการยอมรับนับถือเรื่องเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช้านาน โดยส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าเทวดานั้นเกิดจากวิญญานของผู้ที่ตายไปแล้ว ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี มีสวรรค์ เป็นต้น มนุษย์มีความเชื่อ มีแนวความคิดความเชื่อในเรื่องผีสิง นางไม้ เทวดา มีการบูชา อ้อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษา ให้เกิดความปลอดภัย การอ้อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งเชื่อกันว่ามีเทวดาอยู่ทั่วไป^{๑๓}

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปเข้าใจกันนั้นก็คือสาเหตุที่ทำให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ก็คือ การทำบุญกุศลคุณงามความดีต่างๆ ที่ได้กระทำบำเพ็ญไว้เมื่อครั้ง

^{๑๐} อรุณ กุรุณนที, พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปวิทยาการและความสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๑๑} อัชญาจารย์ พระราชครู, ประวัติพระคเณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนุสรณ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

^{๑๒} ไมเคิล ไรท์, พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดูชมพูทวีปและอุษาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๑๓} พระอริยานุวัตร เขมาจารีเถระ, คติความเชื่อของชาวอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

ยังมีชีวิตอยู่ และหลังจากที่ละจากโลกนี้ไปแล้วก็เป็นเหตุให้ได้รับผลตอบแทนในการทำความดี ก็คือ การได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์นั่นเอง การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ ด้วยว่า โลกมนุษย์อยู่ระหว่างกลาง เป็นประจวบเหมาะกันทางผ่านหมุนเวียนกันไปมาทั้งของชาวสวรรค์ และชาว ออบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกชนิดมาทำกรรม เป็นที่คนชั่วมาสร้างตัวให้เป็นคนดีเพื่อเตรียมไปสวรรค์ หรือคนดีมาสมตัวให้เป็นคนชั่วเพื่อเตรียมไปนรก^{๑๔}

โลกมนุษย์จึงเป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้ พัฒนาร่างกายและจิตใจอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ ประกอบด้วยศีลธรรมอันดีงาม เมื่อปฏิบัติได้แล้ว ก็มีพลังความดีหนุนนำไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่พอหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมา^{๑๕} เกิดเป็นมนุษย์ กลับไปกลับมาจนกว่าจะมี สภาวะเป็น “วิมุตติ” จิตหลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่พระนิพพาน เพราะมนุษย์นั้นมีโอกาสในการเลือก ทางเดินหลังความตายได้ด้วยตนเอง สามารถไปเกิดในภพภูมิที่ดีได้ หากว่าได้กระทำความดีไว้ตั้งพุทธ ดำรัสว่า กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ แม้นกิตติเตียนตนไม่ได้ ผู้รู้ใครครวญ แล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจร ไป ไม่หลงทำกาละ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๓ เทวดาที่เรารู้จักและเข้าใจว่าท่าน เหล่านั้นมีอำนาจพิเศษต่างๆ ก็มีรากฐานมาจากมนุษย์ คือผู้ที่สมัยเป็นมนุษย์หรือสัตว์ได้บำเพ็ญคุณ งามความดีให้ท่านทำบุญ หรือรำลึกได้ในกุศลกรรมอยู่เสมอ เช่นเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็สักแต่ว่าเป็นสัตว์ เพราะเศษกรรม แต่นิสัยใจคออย่างพอรำลึกถึงความดีบุญกุศลอยู่ได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นคนเชื่อชาติศาสนา ไหนหรือสัตว์ประเภทใด เมื่อตายลงไปก็จะมาบังเกิดเป็นเทวดาทันทีด้วยพลังแห่งคุณงามความดีที่ กระทำไว้ คุณงามความดีนั้นนั่นเองเป็นทิพย์นิมิตความสุขสบายเปลितเปลื่นเจริญใจให้เทวดาเสวย ทิพย์กามารมณ์อยู่ทุกเมื่อ^{๑๖} เป็นสิ่งที่ได้แสดงให้เห็นว่าเพราะบุญกุศลคุณงามความดีนี้เองที่เป็นเหตุ ให้คนธรรมดาสามัญได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ตั้งพุทธดำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิต มีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วน ผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^{๑๗}

ดังนั้น สรุปความได้ว่า ความเป็นมาของการเกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา นั้น เกิดขึ้นจากความเป็นมนุษย์ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่แล้ว ได้กระทำความดีที่เป็นกุศล เป็นเหตุให้เมื่อละ จากโลกมนุษย์ไปแล้วจึงได้บังเกิดเป็นเทวดาอยู่ในโลกสวรรค์

๔.๒.๑ ความหมายของเทวดาในทัศนะของนักปราชญ์

ในทัศนะของนักปราชญ์นั้นได้แสดงความหมายของเทวดาในมุมมองต่างๆ ไว้ดังนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ในหนังสือ “เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา” ว่า คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ยัง เกี่ยวข้องกับกาม บางทีเรียกว่า ฌกามาพรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ๖ ชั้น คือจาต

^{๑๔} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๔๖๗.

^{๑๕} อ.ทศ. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

^{๑๖} บัญช บงกช, **ตายเป็นอย่างนี้เอง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนิเมทกรุ๊ป จำกัด, (ม.ป.ป.), หน้า ๙๖.

^{๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

มหาราชีกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรินิมิตตวสวัตติ) ต่อจากนั้น ก็มีเทพชั้น รูปาวจร (รูปพรหม) ๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นรูปาวจร (อรุปรหม) ๔ ชั้น”^{๑๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม ว่าในทัศนะของ พระพุทธศาสนา อิทธิปาฏิหาริย์ก็ดี เทวดา หรือเทพเจ้าต่างๆก็ดี มีจริงหรือไม่ และถ้าตอบตาม หลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นต้น โดยถือตามตัวอักษร ก็ต้องว่า “มี” หลักฐานที่จะยืนยันคำตอบ นี้มีอยู่มากมายทั่วไปในคัมภีร์ อย่างไรก็ตามปัญหาเกี่ยวกับความมีหรือไม่มี และจริงหรือไม่จริงของสิ่ง เหล่านี้ เป็นสิ่งยากที่จะทำให้คนทั้งหลายตกลงยอมรับคำตอบเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันได้ และ หลายท่านมองเห็นโทษของความเชื่อถือในสิ่งเหล่านี้ว่าทำให้เกิดผลเสียหายมากมายหลายประการ จึง ได้มีปราชญ์พยายามแปลความหมายของสิ่งเหล่านี้ให้เห็นเป็นนัยที่ลึกซึ้งลงไปอย่างน่าสนใจ มนุษย์ จำนวนมากมายตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อถือหรือไม่ก็หวั่นเกรงต่ออำนาจผีสงเทวดา อิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ พระพุทธศาสนาถ้าทำให้สิ่งเหล่านั้นมีจริงเป็นจริง โดยประกาศอิสรภาพให้แก่ มนุษย์ท่ามกลางการมีอยู่ของสิ่งเหล่านั้น พระพุทธศาสนาได้วางหลักการต่างๆ ไว้ที่จะทำให้มนุษย์ ได้รับแต่ผลดีในการเกี่ยวข้องกับเรื่องเหนือวิสัย อย่างน้อยก็ให้มีผลเสียเล็กน้อยกว่าการที่จะมัวไป วุ่นวายอยู่กับปัญหาว่าสิ่งเหล่านั้นมีจริงหรือไม่ จุดสำคัญในเรื่องนี้อยู่ที่ว่า เราเข้าใจหลักการที่ พระพุทธศาสนาวางไว้และได้นำมาใช้ปฏิบัติกันหรือไม่^{๑๙}

ศรวัดน์ ปริยัติเมธี ได้กล่าวในหนังสือ “เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตัวเอง” ว่าในคติ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เทวดา นางฟ้า หมายถึงผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสง สว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ชั้นต่างๆ อนึ่ง เหล่าเทวดายังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทพบุตรส่วนนางฟ้าเรียกว่าเทพธิดา การเกิดเป็นเทวดา หรือนางฟ้านั้น ไม่ต้องผ่านระบบตั้งครรภ เหมือนมนุษย์แต่จะจตุตถกายภาวะเป็นเทวดาเลย ซึ่งเรียกกันว่า “โอปปาติกะ” คือเกิดโตขึ้นทันที และมี อวัยวะครบสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคติความเชื่อกล่าวว่า ถ้าเป็นเทพบุตรก็จะมีรูปร่าง โสภาคเหมือนมนุษย์ผู้ชายที่มีอายุประมาณ ๒๐ ปี ส่วนที่เป็นเทพธิดาก็จะมีรูปร่างโสภาคเหมือนหญิงสาวที่มีอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี โดยภาวะจะไม่มีการแก่ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย (สิ้นบุญ) และเมื่ออยากได้อะไรหรืออยากกิน อะไรก็เพียงนึกเอาก็อิ่มแล้ว ซึ่งเรียกว่า อิมทิพย์ ดังนั้น สรุปความได้ว่า เทวดา หมายถึง ผู้ที่มีชีวิต และภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ชั้นต่างๆ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัยของเทวดาทั้งหลาย^{๒๐}

๔.๒.๒ ความหมายของเทวดาในพจนานุกรม

ความหมายของเทวดานอกจากจะปรากฏตามคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้วก็ยังมี ปรากฏให้เห็นในหนังสือพจนานุกรมต่างๆ ซึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต),พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕๕.

^{๒๐} ศรวัดน์ ปริยัติเมธี, เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตนเอง, หน้า ๑๐๓.

(ก) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้แสดงความหมายของ เทวดาไว้ว่า “ได้แก่พวกชาวสวรรค์ ผู้มีตาทิพย์ หูทิพย์ และอาหารทิพย์”^{๒๑}

(ข) ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายของเทวดา ไว้ว่า “ได้แก่ หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง”^{๒๒}

จะเห็นว่าความหมายของเทวดาในพจนานุกรมต่างๆ นั้นได้กล่าวถึงความพิเศษที่มีในตนเหนือกว่ามนุษย์ทั่วไปจะพึงมี ซึ่งมีการกล่าวในลักษณะของเพศและคุณสมบัติตลอดทั้งความอัศจรรย์ของเทวดาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๔.๒.๓ ประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา

ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น การจำแนกประเภทของเทวดาได้มีการแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ คือ สมมติเทพ ๑ อุปัตติเทพ ๑ วิสุทธิตเทพ ๑ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) **สมมติเทพ** หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา เจ้าฟ้ามหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ล้วนจัดเป็นสมมติเทพดังข้อความในอัครคัมภีร์สุตตรได้กล่าวถึงวาระทั้ง ๔ ตามลำดับของการอุบัติเอาไว้คือ กษัตริย์ พรหมณ์ แพศย์ ศูทร เมื่อนำเอาวาระทั้ง ๔ มาวางเป็นหลักเช่นนี้จึงทำให้เห็นความหมายของสมมติเทพได้กว้างออกไป กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์จัดว่าเป็นสมมติเทพ คือเป็นเทวดาโดยสมมติ พระราชาตามรูปศัพท์ หมายถึงผู้ยังชนให้อิ่มใจหรือทำให้คนอื่นมีความสุข และความหมายที่รู้กันโดยทั่วไปก็คือเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีหน้าที่ปกครองประเทศ ช่วยขจัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชน นำความชื่นฉ่ำใจให้แก่ประชาชนด้วยน้ำพระทัยคือพระเมตตาธรรม จะเห็นได้ว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระราชาเป็นศรีสง่าของแว่นแคว้น มีความสำคัญต่อหมู่ชนเป็นอย่างยิ่ง ดังข้อความว่า “วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า มหาสมมติ มหาสมมติ จึงเกิดขึ้นเพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นำทั้งหลาย ฉะนั้นคำที่ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแควดวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีใจพวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคา โปราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิด ของโลกก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”^{๒๓}

๒) **อุปัตติเทพ** หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะ ผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำบ้างสูงบ้าง ตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมา ไม่มีพ่อ ไม่มีแม่ โตเป็นหนุ่มสาวทันที เทพบุตรมีวัยประมาณอายุ ๒๐ ปี เทพธิดามีวัยประมาณอายุ ๑๖ ปีตลอด เทวดาเหล่านี้เคยสร้างสมบุญกุศลเอาไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์หรือสัตว์ บุญกุศลนั้นจึงนำส่งให้อุบัติเป็นอุปัตติเทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนมนุษย์ หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์เดี๋ยวจนบางพวกเทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกะโยนิ เมื่อจะเกิด ก็อุบัติ

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๐.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑ .

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖-๙๗.

ขึ้นมา ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งหลายการหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ทำ ให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย สัตว์ผู้ยังมีกิเลสตายแล้วก็ เกิดใหม่ แม้เป็นเทวดาก็ต้องมีการเกิดเช่นเดียวกับเหล่าสัตว์ในภพอื่น^{๒๔} ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาก็คือมนุษย์ทั้งหลาย รวมถึงสัตว์เหล่าอื่นที่ได้ทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตาย ลงบุญกุศลก็จะเป็นพลังส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดามีสถานที่อยู่คือ เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง เรียกว่าอุปตติเทพ เป็นเทวดาโดยกำเนิด เกิดผุดขึ้น เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไร้ขนาด ไม่กินที่ แบบหรือชนิดของการเกิดเป็นเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏใน “ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค” ได้ แสดงถึง โยนิ คือ เหตุกำเนิด ๔ เอาไว้ ดังนี้

- ๑) อัณฑชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่
- ๒) ชลาพุชโย นิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์
- ๓) สังเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดมาในถ้ำโคล
- ๔) โอบปาตักโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่ผุดขึ้น^{๒๕}

การอุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นเทพบุตร เทพธิดา ๑๗ มีความเป็นอยู่สุขสบายในสวรรค์เป็น แดนอันแสนดีเลิศล้ำด้วยกามคุณทั้ง ๕ คือโลก ของเทวดา ตามปกติ หมายถึงกามาพจรสวรรค์ (สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องกาม) มี ๖ ชั้นคือจาตุม มหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี^{๒๖} ส่วนสวรรค์ตามความเข้าใจของ สามัญชนทั้งหลาย หมายถึง สถานที่ที่คนทำความดีแล้วจะต้องไปเกิดในภพภูมิ ต่อไปหลังจากตาย ในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏเช่นเดียวกับนรก เพราะสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสก็ จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ ทำดีเมื่อตายไปย่อมเกิดในสวรรค์ พอทำชั่วในแดนสวรรค์ ตายไปก็เกิดในแดนมนุษย์หรือนรก^{๒๗} แยกประเภทออกตามสถานที่อยู่ เป็นเทพชั้นเทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์แบ่งเป็น ๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้น กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๖ ชั้น และอรู pawจร ๔ ชั้น เหมือนในพระไตรปิฎก แต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มี การพรรณนาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของ สาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๒๘}

๓) วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พักอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย วิสุทธิเทพนี้มีจิตใจที่สูง กว่าพวกสมมติเทพและอุบัติเทพเพราะท่านมีคุณธรรมสูงกว่า^{๒๙}

^{๒๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐๖.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐๖. ๑๙

^{๒๗} พระมหาประหยัด ปญญาโร, “จริยธรรมที่ปรากฏในลากลอน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^{๒๘} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ(วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓.

^{๒๙} พระมหาพิสิฐ วิสิฐฐปญโญ(เส็นิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

ตั้งข้อความ ว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือ มีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น^{๓๐}

เมื่อกล่าวโดยสรุป ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นได้มีการจำแนกประเภท ของเทวดา ออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระเทวี และ พระราชกุมาร ซึ่งเป็นมนุษย์เช่นกัน แต่ได้อาศัยผลบุญกรรมที่ได้ตกแต่งมาแต่ชาติปางก่อนแล้วมา จูติตามบุญกรรมอำนาจวาสนา (๒) อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาวจรสวรรค์ และพรหมทั้งหลาย มีผลกรรมจากการสะสมบุญจากความเป็นมนุษย์จนได้เกิดเป็นเทวดา และ (๓) วิสุทธิตเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย^{๓๑} เป็นเทวดาที่ปราศจากกิเลสมีร่างกายเป็นมนุษย์เป็นผู้บริสุทธิ์ เมื่อจากโลกมนุษย์ไปแล้ว มีผลคือไม่ต้องชดใช้กรรมอีกต่อไปนอกจากประเภทของเทวดาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ตามความเชื่อถือของคนในสมัยพุทธกาลได้แบ่งเทวดาออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑) นักบวช นักพรต (ascetics) เช่น อาชีวกเป็นเทวดาของสาวกอาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ปริพาชก ดาบส ก็เป็นเทวดาของสาวกนิครนถ์เป็นเหล่านั้นตามลำดับ

๒) สัตว์เลี้ยง (domestic animals) เช่น ช้างเป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบุชา ช้างม้า โค ไก่ กา เป็นต้น ก็เป็นเทวดาของพวกถือพรตบุชาสัตว์นั้น ๆ ตามลำดับ

๓) ธรรมชาติ (physical forces and elements) เช่น ไฟเป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบุชาไฟ แก้ว มณี ทิศ พระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นเทวดาของผู้พรตบุชาสิ่งนั้นๆ ตามลำดับ

๔) เทพชั้นต่ำ (lower gods) เช่น นาคเป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบุชานาค ครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชานาค เป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ (พระภูมิ จัดเข้าในข้อนี้ด้วย)

๕) เทพชั้นสูง (higher gods) เช่น พระพรหม เป็นเทวดาพวกประพตติพรตบุชา พระพรหม พระอินทร์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชาพระอินทร์ เป็นต้น^{๓๒}

๔.๒.๔ อายุของเทวดาในคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา

เทวดาในคติทางพระพุทธศาสนานั้นถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีอำนาจพิเศษหรือมีความสามารถพิเศษต่างจากคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่ในความต่างนั้นเทวดาก็มีลักษณะหลายอย่าง ที่เหมือนกันกับมนุษย์สิ่งหนึ่งที่มีความเหมือนกันคืออายุของเทวดา ในทัศนะของพระพุทธศาสนา นั้นได้อธิบายถึงภพภูมิของเทวดาตามความเชื่อของศาสนาพุทธนั้นเชื่อว่ามีอยู่ ๖ ชั้นสูงขึ้นไปจาก โลกมนุษย์ที่เรียกว่า สรวงสวรรค์ โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๖ ชั้น และอรุปาจร ๔ ชั้น มีการพรรณนาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชม เลื่อมใส

^{๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๙/๗๓-๗๔.

^{๓๑} สมคิด สวลี, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้งแอนด์โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๓.

ของสาธุชนเป็นที่ตั้ง ในสวรรค์นั้นแต่ละชั้นก็จะมีอายุของเหล่าเทวดาไม่เท่ากัน โดยอายุของเทวดาที่อาศัยอยู่ในโลกสวรรค์ชั้นต่างๆ^{๓๓}

สรุปว่าประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นจำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ

(๑) สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระมหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ

(๒) อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาชนิด โอปปาติกะ ผู้เกิดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำบ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมาเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ และ

(๓) วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

๔.๓ เทพเจ้าตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น แม้ว่าจะมิได้สอนเรื่องการสักการบูชาเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องเทพเจ้า เพียงแต่ไม่ให้ความสำคัญและไม่ใส่ใจที่จะไปศึกษาในเรื่องนั้น เพราะเล็งเห็นว่าถ้าหากไปหมกมุ่นอยู่กับการเที่ยวสืบค้นว่าใครเป็นผู้สร้างมากเกินไป ก็จะทำให้เกิดโทษภัยเสียมากกว่า เพราะย่อมไม่มีใครยอมใครอย่างแน่นอน ศาสนาพุทธจึงมุ่งศึกษาแต่ในประเด็นว่า ทำอย่างไรจึงจะหลุดพ้นไปจากกฎเกณฑ์ทั้งปวงได้ ไม่ต้องยอมสยบอยู่กับอำนาจใดๆ ทั้งสิ้น แล้วในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ทรงค้นพบวิธีการนั้น นั่นก็คือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ที่สามารถปฏิบัติให้เห็นผลได้จริงในชาติปัจจุบัน โดยไม่ต้องอาศัยความเชื่อ ไม่ต้องพึ่งพาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ด้วยตนเองในชาตินี้ ไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อน ซึ่งมีพระอริยเจ้าในพุทธศาสนาพิสูจน์ทราบจนเห็นประจักษ์แล้วนำออกเผยแผ่ สืบทอดต่อๆ กันมาทุกยุคทุกสมัยจนถึงปัจจุบัน

เมื่อกล่าวถึงเทวดาหรือเทพเจ้าและอภินิหารจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ นั้นก็มีปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนาอยู่มีใช้น้อย ทั้งจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและตำราปกรณ์พิเศษ โดยเฉพาะในตำนานพุทธประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในช่วงตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ทั้งในช่วงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน มักจะมีเรื่องราวของเหล่าบรรดาเทพเจ้าและภูตผี ปีศาจต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอซึ่งมีปรากฏในพุทธประวัติ เช่น ท้าวผกาพรหม(พระพรหม), ท้าวสักกะเทวราช(พระอินทร์), ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่, พระแม่ธรณี, พญานาคราช, พญายมราช, พญามาร, ฯลฯ เป็นต้น ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ เมื่อครั้งประสูติ ก่อนที่พระนางสิริมหามายา จะทรงตั้งครรภ์ได้เกิดพระสุบินนิมิตว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ได้มายกพระนางพร้อมแท่นพระบันทมไปสู่ป่าหิมพานต์ มีเทพยดามาทูลเชิญเสด็จลงทรงน้ำในสระอโนดาต แล้วทรงฉลองพระองค์ด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์อันเป็น

^{๓๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ(วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓.

ทิพย์ แล้วทันใดนั้นก็มียักษ์ข้างเผือกเชือกหนึ่งขึงวงถืดดอกบัวขาว มาทำประทักษิณพระนาง ๓ รอบ แล้วได้หายเข้าไปในพระอุทรของพระนาง ฯลฯ^{๓๔}

เมื่อพระนางสิริมหามายาจะทรงประสูติพระโอรสที่สวนลุมพินีวัน พระนางก็ได้รับความทุกข์เวทนาและพระราชกุมารมิได้แปดเปื้อนครรกรรมลทินใดๆ เลย ทันใดนั้น ก็มีเทวดามากมายรับพระวรกายของพระกุมารไว้ มีธารน้ำเย็นน้ำอุ่นหลั่งลงจากอากาศชำระล้างพระวรกายของพระกุมารและพระมารดาจนสะอาดบริสุทธิ์^{๓๕}

เทวทูต ๔ เรื่องราวของเทวทูตทั้ง ๔ เป็นเหตุการณ์เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะกำลังเสด็จประพาสพระราชอุทยานโดยทรงรถม้าพระที่นั่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ซึ่งเทวดาได้เนรมิตให้เห็นในระหว่างทาง^{๓๖}

ท้าวสักกะเทวราช (พระอินทร์) ชื่ออื่นๆ ท้าวสหสนันย์ ท้าวโกสิย์ ท้าวสักกะ เทวราช อมรินทร์ ศักรินทร์ มัชฌวาน เพชรปาณี เป็นต้น มีลักษณะคล้ายพระนารายณ์ พระอินทร์มีรูปร่างที่สวยงาม มีกายสีเขียว บางครั้งก็สีทองจนขาวนวล แล้วแต่โอกาส พระหัตถ์ถือวัชระ ใช้ปราบ พญาดูราหรือ ผีร้ายแห่งความแห้งแล้ง และอาจจะเห็นศาสตราวุธอื่นๆ อีก อาทิ ศรศักรธนู พระขรรค์ ปรีณูชะขอและร่างแห ตำนานเรื่องท้าวสักกะเทวราช ได้ปรากฏในพุทธประวัติเมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงเสด็จออกผนวชโดยในขณะที่พระองค์ทรงตัดเส้นพระเกศาเสร็จแล้วนั้น ท้าวสักกะเทวราชทอดพระเนตรเห็นจึงนำเอาผอบแก้วมาใส่พระเมาลี และทรงนำไปเก็บไว้ในจุฬามณีเจดีย์สวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๓๗}

ท้าวขุฎิกการพรหม ตำนานท้าวขุฎิกการพรหม ได้มีปรากฏในพุทธประวัติเมื่อตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช โดยระบุไว้ว่า ขุฎิกการพรหมได้นำบาตรและจีวรพร้อมทั้งสมณบริขารมาถวาย เจ้าชายสิทธัตถะทรงครองผ้าไตรจีวรแล้วทรงอธิษฐานเพศบรรพชิตที่ฝั่งแม่น้ำอนิมานทีนั้น^{๓๘}

พระแม่ธรณี แม่พระธรณี หรือ พระศรีวิสุนธรา เป็นเทพีแห่งพื้นแผ่นดิน ซึ่งเทพองค์นี้มีปรากฏอยู่ในคติของศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาตั้งแต่มีปรากฏในพุทธประวัติ โดยกล่าวถึงเมื่อครั้งที่พระพุทธรูปเจ้ากำลังจะได้ตรัสรู้จนตรัสสัมมาสัมโพธิญาณอยู่ ณ อาสนะบัลลังก์ที่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น ก็มีพญามารมารบกวนการบำเพ็ญสมาธิของพระพุทธรูป จึงได้ประณามว่าพระแม่ธรณีปรากฏกายออกมาช่วยปกป้องพระพุทธรูปโดยการบิดมวยผมปล่อยสายน้ำให้ไหลออกจากพระเกศาของนางเพื่อขับไล่กองทัพของพญามารให้สิ้นไป ซึ่งตำนานเรื่องนี้ได้มีปรากฏให้เห็นอยู่ตามภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถของวัดต่างๆอยู่ทั่วไป

พญานาคราช พญานาคนั้นจัดว่าเป็นเทพอีกจำพวกหนึ่งซึ่งมีรูปร่างเป็นสัตว์เดรัจฉานคือมีลักษณะเป็นงูขนาดใหญ่ โดยมีสภาวะเป็นกายทิพย์อาศัยอยู่ในโลกบาดาล และมีอิทธิฤทธิ์สามารถจำแลงแปลงกายให้มีรูปร่างเป็นอะไรก็ได้ตามปรารถนา ซึ่งพญานาคได้มีปรากฏอยู่ทั้งในคำ

^{๓๔} คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสนา, **นักรรรมชั้นตรี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔๓.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สอนของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ โดยพยานาคที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นเป็นการกล่าวถึง เหตุการณ์เมื่อครั้งที่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับบำเพ็ญสมาธิอยู่ใต้ถ้ำเกิดมีลมพายุฝน กระหน่ำ มีพยานาคตนหนึ่งมีนามปรากฏว่าพญามุจลินท์นาคราช ได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงเลื้อย เข้ามาขดตัวรอบพระพุทธรองค์แล้วแผ่พังพานอยู่เหนือพระเศียรเพื่อบังลมบังฝนให้แก่พระพุทธรองค์

พระพิฆเนศ เป็นเทพเจ้าในคติของศาสนาพราหมณ์ มีลักษณะร่างเป็นมนุษย์แต่มีพระเศียรเป็นช้าง ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้มีการกล่าวถึงพระพิฆเนศอย่างชัดเจน แต่ พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้นมิได้มีการกล่าวถึงโดยตรง หากแต่มีการกล่าวถึงเพียงเรื่องของเทวดาที่ แปลงกายเป็นพญาช้างเผือกที่ปรากฏในพระสุบินนิมิตของพระนางสิริมหามายาเมื่อครั้งทรงพระครรภ์ แต่ก็ได้มีอธิบายประวัติพญาช้างเผือกนั้นในความฝันของพระนางสิริมหามายานั้น ซึ่งนักปราชญ์บาง ท่านได้ให้ความเห็นว่าพญาช้างเผือกที่ปรากฏในความฝันของพระนางสิริมหามายานั้นอาจเป็น พระพิฆเนศแปลงกายลงมาก็เป็นได้ ซึ่งความเห็นเรื่องนี้ก็เป็นแต่เพียงการสันนิษฐานเท่านั้น ใน ขณะเดียวกันยังมีตำราปกรณ์วิเสส บางฉบับได้กล่าวถึงตำนานการกำเนิดของพระพิฆเนศโดยมีการ กล่าวอ้างถึงพระพุทธรเจ้าว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพิฆเนศด้วย ซึ่งเรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในหนังสือ นารายณ์สิบปาง โดยกล่าวว่าในห้วงเวลาของภพที่หนึ่ง พระอิศวรและพระนางอุมาเทวีได้มี พระโอรสนามว่าพระคณศ มีรูปร่างเหมือนเทพบุตรทั่วไปหาเศียรเป็นช้างแต่อย่างไร มิวันหนึ่ง คณะเทวดาทั้งหลายได้จัดพิธีโสภณ (พิธีตัดจุก) ให้กับพระกุมารคณศ จึงมีเทพเจ้าต่างๆ ทั้งทั้งสากล จักรวาลมาร่วมพิธี แต่มีเพียงพระนารายณ์เพียงองค์เดียวที่ยังไม่เสด็จมาเพราะยังทรงบรรทมศิลป์ หลับไหลอยู่ คณะเทพจึงเป่าสังข์เพื่อปลุกพระนารายณ์ให้ตื่นจากบรรทมศิลป์ ในขณะนั้นพระ นารายณ์ก็ปลื้มใจตื่นบรรทมจึงเกิดอารมณ์หงุดหงิดแล้วเปล่งคำอุทานเชิงบ่นว่า “ไอ้ลูกหัวหาย เรา จะนอนหลับพักผ่อนเสียหน่อยมากวนใจอยู่ได้” พอสิ้นเสียงอุทานของพระนารายณ์เท่านั้น เศียรของ พระกุมารคณศก็หลุดลอยหายไปทันที เพราะพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าผู้มีวาจาสิทธิ์เมื่อพูดอย่างไรก็ ต้องเป็นไปตามนั้น เหตุการณ์นี้สร้างความตกใจให้แก่ปวงเทพทั้งหลาย พระอิศวรทรงพิโรธ จึงสั่งให้ พระนารายณ์ไปหาเศียรใหม่มาต่อให้พระกุมารคณศโดยให้ไปทางทิศตะวันตกเพื่อหาศีรษะของ สิ่งมีชีวิตใดก็ได้ที่พบเป็นสิ่งแรกและต้องทำให้ทันก่อนตะวันตกดินมิเช่นนั้นจะไม่สามารถชุบชีวิตให้ พระกุมารคณศได้ พระนารายณ์จึงเหาะไปทางทิศเหนือก็ได้พบพญาช้างเผือกเชือกหนึ่งเป็นสิ่งแรกจึง ตัดหัวช้างนั้นกลับมาต่อให้ แต่หาว่าไม่สามารถต่อได้สำเร็จ ด้วยเหตุนี้คณะเทพทั้งปวงจึงมีความเห็นว่า ต้องไปกราบอาราธนาองค์สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มาช่วยสวดพุทธมนต์คาถาต่อศีรษะ ให้ จึงได้อาราธนาพระพุทธรเจ้า(บางตำรากล่าวว่าเป็นคนละองค์กับเจ้าชายสิทธัตถะ คือเป็น พระพุทธรเจ้าในยุคที่แรก) มาต่อพระเศียรให้จึงสำเร็จจึงเป็นเหตุให้พระพิฆเนศมีพระเศียรเป็นช้าง นับตั้งแต่นั้นมา แต่ตำนานเรื่องนี้ไม่ค่อยเป็นที่ยอมรับของชาวฮินดูเท่าใดนัก^{๓๙}

๔.๔ ท่าทีของชาวพุทธในสังคมไทยที่มีต่อความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศ

คติความเชื่อในการนับถือเทพเจ้าของชาวพุทธในสังคมไทย หนึ่งในเทพเจ้าศาสนา พราหมณ์ฮินดู ที่ชาวพุทธไทยให้ความเคารพบูชากันมากคือ “พระคณศ” หรือ “พระพิฆเนศวร”

^{๓๙} อรุณ คุรุณนท์, พระพิฆเนศวร เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาการและความสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗-๒๙.

หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “พระพิฆเนศ” ซึ่งเป็น เทพเจ้าที่มีผู้เคารพบูชาอย่างแพร่หลายที่สุด ในหมู่คนหลายชาติหลายภาษาและทุกชนชั้น ทั้งนี้เพราะความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่าพระคเณศไม่ถือพระองค์และไม่เคยรังเกียจผู้ใด ทุกคนจึงเข้าถึงพระองค์ได้ ไม่ว่า เด็ก ผู้ใหญ่ คนบุญ คนบาป คนมี คนจน คนวรรณะสูง หรือคนที่ต่ำต้อย พระองค์พร้อมที่จะรับฟังคำวิงวอนของทุกคนที่เข้าหาอยู่ตลอดเวลา^{๔๐}

ตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยลงมาถึงรัตนโกสินทร์ อิทธิพลศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก มีการกล่าวถึงพระพิฆเนศในเอกสารโบราณต่างๆ เช่น พระราชพงศาวดาร โคลงเฉลิมพระเกียรติ วรรณคดี บทไหว้ครู ตลอดจนจนถึงหลักฐานทางด้านจิตรกรรม และประติมากรรมก็มีให้พบเห็นอยู่เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามความนิยมนับถือพระพิฆเนศอย่างแพร่หลายจวบจนปัจจุบัน เริ่มปรากฏว่า สืบทอดมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ พระองค์โปรดให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชลัญจกรรูปพระพิฆเนศ ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ให้เป็นดวงตราของสโมสรนี้^{๔๑}

ในรัชกาลเดียวกันนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวังขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ในตอนต้นไม่พบว่ากรมศิลปากรได้ ใช้ตราสัญลักษณ์หน่วยงานเป็นรูปอะไร กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๘๐ ซึ่งตรงกับรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้มีการประกาศใช้รูปพระพิฆเนศ เป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานกรมศิลปากร ปัจจุบันพระคเณศเป็นเทพเจ้าที่ชาวพุทธไทยรู้จักพระนามและให้ความเคารพบูชามากกว่าเทพเจ้าองค์อื่นๆ ในศาสนาพราหมณ์ฮินดู เพราะมีความเชื่อกันว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ทำให้ชาวพุทธไทยในแต่ละสาขาวิชาซีพล้วนมีความศรัทธาในการบูชาพระพิฆเนศ เพื่อขอให้ท่านช่วยบันดาลความสำเร็จแก่ตน^{๔๒}

ด้วยเหตุนี้การเคารพบูชาพระคเณศจึงได้เข้ามามีอิทธิพลต่อความศรัทธาและความเชื่อของชาวพุทธไทยอย่างมาก โดยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้มีการสร้าง “พิพิธภัณฑสถานพระพิฆเนศ” ขึ้นที่ตำบลยางคราม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมองค์เทวรูป พระคเณศทั่วโลกแห่งแรกในประเทศไทย ที่น่าสนใจภายในบริเวณพิพิธภัณฑสถาน ยังได้จำลอง “อักษกวินายกะ” หรือเทวสถานพระคเณศ ๘ แห่ง ที่เกิดจากก้อนหินธรรมชาติที่มีรูปลักษณะคล้ายช้างในอินเดีย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ บริษัท เวิร์คพอยท์เอ็นเทอร์เทนเมนท์จำกัด ภายใต้การนำของ นายปัญญา นิรันดร์กุล ได้จัดสร้างเทวรูป “พระพิฆเนศ ปางมหาเทพ” ณ ลานพุทธปัญญา เวิร์คพอยท์ สตูดิโอ ตำบลบางพูน อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี

สำหรับปรากฏการณ์การสร้างรูปเคารพพระพิฆเนศอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เกิดขึ้นภายหลังจากที่กระแสนิยมการเคารพบูชาจากตุคามรามเทพเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๐

^{๔๐} ไมเคิล ไรท์, พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดูชมพูทวีปและอุษาคเนย์, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๔๑} จิรสา คชาชีวะ. “พระพิฆเนศวร คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่ พบในประเทศไทย”. ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

^{๔๒} อัจฉาจารย์, พระราชครู, ประวัติพระคเณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อนุสรณ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕.

และมีการคาดการณ์กันว่าในปี พ.ศ.๒๕๕๑ ซึ่งตามปฏิทินไทยถือเป็น ปีชวดหรือปีหนู ได้เกิดกระแส นิยมการบูชา พระพิฆเนศแพร่หลายขึ้น ตามคติที่ว่าหนูเป็นพาหนะของพระพิฆเนศ ดังจะเห็นความ เคลื่อนไหวตั้งแต่ช่วงกลางปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมา องค์กร หน่วยงานและสถาบันต่างๆ เริ่มทยอย จัดสร้างและเปิดให้บูชาวัตถุมงคลใน รูปพระพิฆเนศหลายรูปแบบ^{๔๓}

พ.ศ. ๒๕๕๑ พระราชพิพัฒน์โกศล (โกศล มหาวิโร) เจ้าอาวาสวัดศรีสุทธาราม บางขุนนนท์ กรุงเทพฯ ได้จัดสร้าง “อุทยานพระพิฆเนศ” ณ อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก โดยภายใน ประดิษฐานเทวรูปพระพิฆเนศปูนปั้นที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ซึ่งมีความสูงถึง ๙ เมตร พร้อม จัดสร้าง พิพิธภัณฑที่จัดแสดงพระพิฆเนศปางต่างๆ ถึง ๑๐๘ ปาง ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๕๒ เป็นต้นมา พระครูปลัดสุวัตพัฒนพรหมจริยคุณ (ไพรัตน์ ปัญญารโ) เจ้าอาวาสวัดสมานรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้จัดสร้าง “พระพิฆเนศ ปางนอนสวดยสุข องค์ใหญ่ที่สุดในโลก” ณ ริมแม่น้ำบาง ปะกง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัด ฉะเชิงเทรา และสร้าง “พระพิฆเนศ ปางยืน” ณ ริมแม่น้ำ บางปะกง ตำบลบางตลาด จังหวัดฉะเชิงเทรา รวมทั้ง “พระพิฆเนศ ปางนั่ง” บริเวณเชิงภูเขา วัด เขาแดง ตำบลสาธิตา จังหวัดนครนายก ตามลำดับ ซึ่งเรียกความสนใจและความศรัทธาจากชาวพุทธ ได้เป็นจำนวนมาก ในปีเดียวกันนี้สมาคมชาวฉะเชิงเทรา ร่วมกับมูลนิธิน้ำใจไทย ได้จัดสร้างเทวสถาน อุทยานพระพิฆเนศ พร้อมจัดสร้างพระพิฆเนศเนื้อสำริดองค์ใหญ่ที่สุดในโลก สูง ๓๙ เมตร (ขนาด เท่าเทพีสันติภาพกรุงนิวยอร์ก) ณ ริมแม่น้ำบางปะกง อำเภอกลองเชื่อน จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมี พระราชครูวามเทพมุนี และพระเทพภาวนาวิกรม (เจ้าคุณธงชัย) วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร ร่วม พิธีวางศิลาฤกษ์เททองหล่อ และในปีเดียวกัน ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร ได้จัดงานคเณศจตุรฤถิ ตามแบบประเพณีอินเดียขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นเทพเจ้าประจำ มหาวิทยาลัย ต่อมา แม้กระแสการสร้างเทวรูปพระพิฆเนศขนาดใหญ่จะลดความนิยมลงไป แต่กลับ พบการสร้างรูปเคารพพระพิฆเนศ ประดิษฐานไว้ในวัดทางพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นและที่สำคัญยัง ปรากฏการสร้างวัตถุมงคลรูปพระพิฆเนศร่วมกับรูปเคารพทางพระพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในรูปแบบของพระเครื่องหรือวัตถุมงคลในรูปแบบต่างๆ เช่น เหรียญและพระผงอีกด้วย นอกจากนี้ ในปี พ.ศ.๒๕๕๖ วัดไตรสามัคคีธรรม จังหวัดสมุทรปราการ ได้ริเริ่มการจัดงาน คเณศจตุรฤถิ ประจำปี ๒๕๕๖ โดยมีการอัญเชิญเทวรูปพระคเณศ ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ณ บริเวณปากน้ำ ภายหลังประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ เช่นเดียวกับที่ชาวอินดู อัญเชิญเทวรูปพระคเณศลงสู่แม่น้ำคงคา

ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ บริษัท ๓๖๐ องศา เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด ได้จัดสร้าง “พระพิฆเนศ ปางมหากามเทพ” ครั้งแรกของโลก โดยมีองคมนตรี ชุมพล ปัจจุสานนท์ เป็นประธานฝ่ายฆราวาส และพระพรหมสุธี เจ้าอาวาสวัดสระเกศ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ประกอบพิธีมังคลาภิเษก ณ วิหารพระ อัญญาธรรส วัดสระเกศ นอกจากนี้ยังพบการจัดนิทรรศการแสดงผลงานศิลปะและหล่อประติมากรรม พระพิฆเนศ ปาง “คเณชา มรรคา” โดย ราชนัน แสงทอง

ที่น่าสนใจยังพบอีกว่ามีหลายหน่วยงานได้ให้ความสำคัญและจัดกิจกรรมส่งเสริมการ เคารพบูชาพระพิฆเนศ เช่น ภาควิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดให้มีการประกอบพิธี “สหัส สโมทกะ โหมะ” ยัญญะบูชาไฟด้วยขนมโมทกะหนึ่งพันลูก ครั้งแรกในประเทศไทย เช่นเดียวกับ

^{๔๓} กิตติพงศ์ บุญเกิด, โครงการศุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร ๓ วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๕๒), หน้า ๑.

ภาคเอกชน ซึ่งห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลเวิร์ด กรุงเทพฯ ได้จัด “เทศกาลคณิศจตุรฤติ ๒๕๕๗ โดยในวันสุดท้ายของการจัดงาน ได้มีพิธีแห่องค์พระพิฆเนศจากหน้าลานเซ็นทรัลเวิร์ด ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาตามความเชื่อในคติพราหมณ์เช่นกัน

กาลเวลาล่วงเลยมาถึงขณะนี้ แม้กระแสนิยมการเคารพบูชาพระพิฆเนศจะไม่ได้โด่งดังรุนแรงเมื่อเทียบกับกระแสของจตุคาม รามเทพ ดังที่มีผู้คาดการณ์ไว้ หากแต่ย้อนกลับไปจะพบว่าความนิยมในการเคารพบูชาพระพิฆเนศ อยู่คู่กับชาวพุทธไทยมานานแล้ว และเป็นกระแสนิยมที่ไม่เคยเสื่อมหายดับไป เหมือนจตุคามรามเทพ ทั้งที่พระพุทธรูปเป็นศาสนาเถรวาท แต่เทพเจ้าในศาสนาเถรวาทนั้นกลับได้รับการเคารพบูชาในหมู่ชาวพุทธไทย^{๔๔}

ความศรัทธาดังกล่าว ได้นำมาซึ่งความสับสนในการเคารพบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธไทยที่เหมาะสม ทั้งพระภิกษุสงฆ์และฆราวาส โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่ดำรงตนอยู่ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยเชื่อกันว่าหากเคารพบูชาพระพิฆเนศ จะสามารถผ่านพ้นอุปสรรคปัญหาต่างๆ ได้ กิจกรรมงานทั้งปวงจะประสบความสำเร็จ คติดังกล่าวทำให้พบเห็นเทวรูปพระพิฆเนศ ประดิษฐานรวมอยู่บนหิ้งบูชาพระพุทธรูปและเทวรูปอื่นๆ นอกจากนี้ยังพบว่าพระภิกษุสงฆ์บางส่วนเป็นผู้สร้างเทวรูปพระพิฆเนศ และส่งเสริมการเคารพบูชาไปในทางอวดอ้างคุณวิเศษต่างๆ บางแห่งยังได้จัดสร้างวัตถุมงคลโดยมุ่งไปในทางธุรกิจหรือที่มักนิยมเรียกกันว่าพุทธพาณิชย์ แทนที่จะให้ความรู้หรือความเข้าใจในการเคารพบูชาเทพที่สอดคล้องกับแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนา ขณะที่ฆราวาสส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ได้ให้ความเคารพ พระพิฆเนศในฐานะเทพเจ้าผู้ดลบันดาลสิ่งต่างๆ ตามที่ตนเองร้องขอ อ้อนวอน ไม่ใช่เทพแห่งศิลปะวิทยาการตามคตินิยมแต่เดิม โดยเมื่อความปรารถนาสัมฤทธิ์ผลก็จะนำเครื่องเช่นสรวงบูชาถวายพระพิฆเนศ หรือที่มักเรียกเป็นภาษาชาวบ้านว่า การแก้บน เพื่อเป็นการตอบแทน ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งหมายที่จะ “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเคารพบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทย” เพื่อศึกษาผลกระทบซึ่งส่งผลต่อความเข้าใจหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเสนอแนวทางการบูชาที่เหมาะสมสำหรับการนับถือพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทยต่อไป

๔.๕ วิเคราะห์แนวทางการบูชาพระพิฆเนศตามทัศนะของพุทธศาสนา

ชาวไทยเรานิยมนับถือบูชาพระพุทธรูปเจ้า ควบคู่ไปกับการบูชาเทพเจ้า มหาเทพองค์อื่นๆ กันอย่างแพร่หลาย ซึ่งก็ไม่มีข้อห้ามใดๆ เนื่องจากศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่างก็มีความเกี่ยวข้องกันทั้งในด้านประวัติศาสตร์ คำสอน และประเพณีวัฒนธรรม โดยเฉพาะกับวิถีชีวิตของคนไทย เช่น การนับถือ พระพุทธรูปเจ้า พร้อมกับเทพเจ้าของจีน เช่น (พระโพธิสัตว์กวนอิม พระสังกัจจาย อุก-ลก-ชีว แปดเซียน จี้กง เทพเจ้าไฉ่สิ่งเอี้ย ฯลฯ) หรือเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจบูชามหาเทพของ พราหมณ์-ฮินดู เพิ่มเติม เช่น พระพิฆเนศ พระพรหม พระนารายณ์ พระศิวะ พระแม่อุมา พระแม่กาลี พระแม่สุรัสวดี พระแม่ลักษมี ฯลฯ

หากตั้งคำถามว่าเมื่อมีการนับถือและบูชาทั้งพระรัตนตรัยควบคู่กับพระพิฆเนศหรือเทพเจ้าต่างๆ นั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ผิดหรือไม่ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ดังนี้

(คำถาม) - สามารถตั้งบูชาพระพิฆเนศบนหิ้งเดียวกับพระพุทธรูปได้หรือไม่

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

(คำตอบ) - ได้...แต่ควรหลีกเลี่ยง (ไม่บาป แต่ไม่เหมาะสม)

ถ้าท่านมีความศรัทธาและต้องการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์จำนวนมาก องค์กรหลายๆ องค์กรก็ไม่วางที่จะตั้งบนชั้น หิ้ง หรือโต๊ะหมู่บูชาชุดเดียวกัน ควรจะแยกออกเป็นชุดๆ อาจจะจัดเรียงโต๊ะหรือหิ้งให้เรียงกันจากซ้ายไปขวา หรือมีฉากกัน จะเป็นการเหมาะสมยิ่งกว่า

๔.๕.๑ ข้อแนะนำวิธีการบูชาพระและองค์เทพต่างๆ ตามความเหมาะสม

การแยกโต๊ะสำหรับบูชาพระ ควรแบ่งตามนิกาย-ลัทธิ ให้ชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หิ้งศาสนาพุทธ - ประดิษฐานพระพุทธรูป (ศาสนาพุทธ) เช่น พระพุทธรูปเจ้า และพระอัครสาวก (พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอานนท์) พระบรมสารีริกธาตุ พระสิวาลี พระธาตุของพระพุทธรูปสาวก พุทธเจดีย์จำลอง และพระเกจิอาจารย์ ฯลฯ เป็นต้น

หิ้งเทพเจ้าจีน - ประดิษฐานเทพเจ้าของจีนหรือญี่ปุ่น เช่น พระโพธิสัตว์กวนอิม ฮก-ลก-ชิว แปดเซียน จิ้งง ไฉชิงเอี้ย เจ้าพ่อกวนอู เหงเจีย รูปเทพธิดานางฟ้าจิน มังกร เต่า หงส์ แมว นำโชค วัตถุมงคลแก๊ฮวงจู้ย ฮู้ ยันต์จีนต่างๆ ฯลฯ เป็นต้น

หิ้งศาสนาฮินดู - ประดิษฐานมหาเทพ-มหาเทวีของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระพิฆเนศ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ พระนารายณ์ พระอินทร์ พระแม่ทั้ง ๓ พระราม พระหนุมาน พระกฤษณะ พระแม่กาลี ฯลฯ เป็นต้น

หิ้งกษัตริย์ไทย - ได้แก่ พระบรมฉายาลักษณ์กษัตริย์ของไทย เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ เสด็จพ่อ ร.๕ เสด็จเตี้ยกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระนางสุพรรณกัลยา ฯลฯ เป็นต้น (โต๊ะนี้สำหรับชาวไทย ส่วนใหญ่จะอนุโลมให้ตั้งอยู่ร่วมกับโต๊ะหมู่บูชาของพระพุทธรูปเจ้าได้ โดยตั้งให้มีระดับชั้นต่ำกว่าพระพุทธรูปเจ้า)

หิ้งวัตถุมงคล - วัตถุมงคลเครื่องรางอื่นๆ เช่น ผ้ายันต์ ตะกรุด นางกวัก กุมารทอง รักยม เหล็กไหล ชูชก เงาะป่า ปลัดขิก มีดหมอ เขี้ยวเสือ ควายธนู ฯลฯ เป็นต้น (ชุดนี้ควรตั้งให้เหลื่อมต่ำกว่าหิ้ง ๔ หิ้งที่กล่าวมา)

๔.๕.๒ การบูชาพระพิฆเนศและเทพต่างๆในกลุ่มบุคคลที่เป็นพระสงฆ์

สำหรับการบูชาพระพิฆเนศหรือองค์เทพต่างๆ ของผู้ที่ดำรงตนเป็นพระสงฆ์นั้นควรปฏิบัติให้อยู่ในความเหมาะสมต่อสมณสาธิตและไม่ผิดต่อพระธรรมวินัย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถ้าพระสงฆ์ต้องการบูชาพระพิฆเนศก็ควรเลือกวิธีปฏิบัติให้เหมาะสม เช่น การการตั้งเทวรูปในที่บูชาไม่ควรแยกออกห่างจากพระพุทธรูป หรือถ้าเลี่ยงไม่ได้เพราะมีพื้นที่จำกัดจริงๆ ก็สามารถอนุโลมโดยการตั้งรวมที่หิ้งเดียวกันได้ เพียงแต่ต้องจัดวางให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม เช่น ไม่ควรตั้งบูชาให้สูงเสมอกับพระพุทธรูปและรูปเหมือนพระอริยสงฆ์ แต่ควรจัดวางให้ต่ำลงมาตามลำดับขององค์ศีล กล่าวคือ เทพคือผู้ที่มิศีลน้อยกว่าพระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์ จึงควรจัดให้อยู่ต่ำกว่าจึงจะเหมาะสม

การปฏิบัติบูชาต่อพระพิฆเนศหรือองค์เทพต่างๆ ในด้านของการแสดงออกนั้น ก็ควรปฏิบัติให้อยู่ในกรอบขององค์ศีลที่ตนถืออยู่ ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ ระดับคือ การแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) การแสดงออกทางกาย คือ พระสงฆ์ไม่ควรแสดงอาการกราบไหว้ต่อพระพิฆเนศหรือองค์เทพอื่นๆ เพราะการกระทำเช่นนี้ก็เสมือนเป็นการยกย่ององค์เทพให้อยู่ในฐานะเดียวกับองค์พระศาสดา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งไม่บังควรเป็นอย่างยิ่ง เพียงแต่แสดงออกโดยอาการคารวะในเชิงของการให้เกียรติในฐานะเพื่อนร่วมโลกคนหนึ่ง เช่น การให้เกียรติบิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือผู้ใหญ่ที่มีพระคุณ โดยไม่ลบหลู่ดูหมิ่น และไม่ควรรู้อาการหวาดกลัวสิ่งของต่างๆ มาเป็นเครื่องเช่นสังเวทเพื่อเป็นการบนบานเอาใจองค์เทพ เพราะไม่ใช่กิจของสงฆ์ที่พึงกระทำ แต่อาจอนุโลมทำได้เพียงจุดฐูปเทียนเพื่อให้เกียรติองค์เทพตามความเหมาะสมเท่านั้น

๒) การแสดงออกทางวาจา คือ พระสงฆ์ไม่ควรกล่าวคำสวดอ้อนวอนที่เป็นการแสดงความเกรงกลัวต่ออำนาจขององค์เทพอันเป็นการลดเกียรติของตนเสมือนว่าเราเป็นผู้ที่อยู่ต่ำกว่าองค์เทพ หรือกล่าวคำบูชาในเชิงประจบเอาใจเพื่อให้องค์เทพเกิดความพอใจ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ควรกล่าววาจาอันเป็นการจาบจ้วงหรือลบหลู่ต่อองค์เทพนั้นๆ

๓) การแสดงออกทางใจ คือ พระสงฆ์ควรน้อมจิตน้อมใจถึงในคุณธรรมความดีขององค์เทพ มิใช่บูชาที่ตัวองค์เทพ หรืออีกนัยหนึ่งคือการเคารพให้เกียรติเสมือนว่าท่านเป็นญาติผู้ใหญ่ หรือครูบาอาจารย์ในทางโลก กล่าวคือ พระสงฆ์ปฏิบัติต่อพุทธศาสนิกชนอย่างไร ก็ควรปฏิบัติต่อองค์เทพอย่างนั้น เช่น เมื่อพระสงฆ์ได้ประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมหรือประกอบคุณงามความดีอะไรแล้วก็ตาม ก็ควรน้อมใจแผ่บุญกุศลแผ่ให้แก่องค์เทพด้วยความเมตตาปรารถนาดี หรือเชื่อเชิญองค์เทพให้มาร่วมอนุโมทนาบุญกุศลที่ตนได้กระทำด้วยความเมตตาปรารถนาดี มิใช่กระทำเพื่อหวังผลเป็นความสุขทางที่เป็นกิเลสในทางโลก

จากตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวมานี้ถือเป็นแนวทางที่ดีในการปฏิบัติบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ให้ถูกต้องตามกาลเทศะและความเหมาะสม ถึงแม้ปัจจุบันประชาชนคนไทยจะมีการนับถือบูชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ จำนวนมากมาย แต่ด้วยความที่สังคมไทยนั้นมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและเป็นหลักชัยที่เป็นสรณะที่พึ่งสูงสุดของชีวิต เราจึงเห็นได้ว่า ไม่ว่าผู้คนจะมีการบูชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์องค์ใดก็ตาม ก็มักจะบูชาควบคู่ไปกับพระพุทธเจ้าเสมอ ดังตัวอย่างเช่น ไม่ว่าคนไทยจะสวดมนต์อ้อนวอนหรือขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดก็ตาม มักจะต้องมีการตั้งนะโม ๓ จบก่อนทุกครั้งเสมอไป แม้แต่การสวดคาถาบูชาพระพิฆเนศและเทพเจ้าองค์อื่นๆ ก็จะต้องระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยโดยการกล่าวคำขึ้นต้นด้วยบท นะโมฯ ๓ จบ ก่อนทุกครั้ง จึงแสดงให้เห็นได้ว่า ไม่ว่าจะมีการบูชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ในสังคมไทยก็ตาม ประชาชนในสังคมไทยก็ไม่เคยละทิ้งหรือเสื่อมศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเลยแม้แต่น้อย โดยยังคงเคารพและให้เกียรติพระพุทธเจ้าให้อยู่สูงที่สุดเหนือกว่าสิ่งอื่นใดเสมอ

๔.๖ วิเคราะห์จุดมุ่งหมายการบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา

การสักการบูชาพระพิฆเนศ ตามความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบันล้วนมีจุดมุ่งหมายไปในทางเดียวกันคือปรารถนาให้ได้มาซึ่งความสุขความเจริญในชีวิตซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งถ้าวิเคราะห์ตามหลักธรรมหรือตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาแล้วก็สามารถตีความออกได้หลายแง่คิด โดยอานิสงส์ของการบูชาพระพิฆเนศ ตามความเชื่อซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของผู้ศรัทธาในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยจะขอจำแนกกลุ่มของจุดมุ่งหมายในการบูชา

พระพิฆเนศออกเป็น ๒ กลุ่มตามประเภทของบุคคล ได้แก่ จุดมุ่งหมายของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และจุดมุ่งหมายของคฤหัสถ์ สรุปได้ดังนี้

๔.๖.๑ จุดมุ่งหมายการบูชาพระพิฆเนศของกลุ่มบุคคลที่เป็นพระสงฆ์

การบูชาพระพิฆเนศในปัจจุบันเป็นที่นิยมของบุคคลทุกประเภททุกระดับทุกชนชั้น โดยเฉพาะในกลุ่มบุคคลที่เป็นนักบวช เช่น พระสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมีพระสงฆ์ไทยจำนวนไม่น้อยที่มีการบูชาพระพิฆเนศเช่นเดียวกับฆราวาสทั่วไป ซึ่งถ้าหากมองโดยผิวเผินแล้วก็อาจเกิดความไม่เข้าใจว่าเพราะเหตุใด จึงมีพระสงฆ์จำนวนมากที่มีความเคารพนับถือพระพิฆเนศซึ่งเป็นเทพจากศาสนาอื่นที่นอกเหนือจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งหากตั้งคำถามว่าการที่พระสงฆ์ทั่วไปมีการเคารพบูชาหรือสนับสนุนส่งเสริมพุทธศาสนิกชนให้บูชาพระพิฆเนศนั้น เป็นสิ่งที่ผิดหรือไม่ ซึ่งประเด็นนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ผิดหรือไม่ย่อมอยู่ที่เจตนาของพระสงฆ์ผู้บูชา ว่าท่านบูชาเพื่ออะไร บูชาอย่างไร เช่น ถ้าหากพระสงฆ์บูชาเพื่อปรารถนาความสุขในทางโลกก็ถือว่าผิด แต่ถ้าบูชาเพื่อปรารถนาในความสุขทางธรรมนั้นย่อมไม่ผิด หรือบูชาที่คุณธรรมในตัวของคุณเองเพื่อน้อมนำเอามาปฏิบัติตามเพื่อความเจริญในทางธรรมนั้น ก็ย่อมไม่ผิด^{๔๔} ดังตัวอย่างเช่น

- พระสงฆ์อาจบูชาพระพิฆเนศหรือเทพเจ้าต่างๆ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมให้บรรลุผลตามที่ตนปรารถนา
- พระสงฆ์อาจบูชาหรือส่งเสริมการบูชาพระพิฆเนศเพื่อเป็นกุศโลบายในการชักจูงญาติโยมให้เข้าวัดเพื่อทำบุญหรือปฏิบัติธรรมมากขึ้น
- พระสงฆ์อาจบูชาหรือส่งเสริมให้บูชาพระพิฆเนศเพื่อต้องการทำนุบำรุงศาสนาสถานหรือเพื่ออนุเคราะห์พุทธศาสนิกชน
- พระสงฆ์อาจบูชาพระพิฆเนศในเชิงของการให้เกียรติในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา หรือในฐานะเพื่อนร่วมโลก หรือในฐานะเสมือนญาติพี่น้องหรือครูบาอาจารย์ในทางโลกก็ได้
- พระสงฆ์อาจบูชาในคุณธรรมที่อยู่ในตัวของพระพิฆเนศ ไม่ใช่ที่ตัวบุคคล ทั้งนี้เพื่อเป็น “เทวดานุสสติ” และเพื่อน้อมนำเอามาปฏิบัติให้เกิดความเจริญในทางธรรมของตน หรืออาจสอนให้ฆราวาสญาติโยมได้ถือปฏิบัติตามก็ย่อมได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์และสรุปได้ว่า การที่พระสงฆ์จะบูชาพระพิฆเนศหรือเทพเจ้าองค์ใดนั้น จะผิดหรือไม่นั้นให้ดูที่เจตนาและการกระทำของพระสงฆ์เป็นสำคัญว่าการบูชานั้นอยู่ในขอบเขตของพระธรรมวินัยของสงฆ์หรือไม่ มิใช่ผิดที่ตัวองค์เทพเจ้าว่ามาจากศาสนาอื่น เพราะถ้าวิเคราะห์ดูตามคุณสมบัติของความเป็นเทพในตัวของพระพิฆเนศแล้ว ตามความหมายในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นปุชนียบุคคลที่ควรได้รับการยกย่องบูชาอยู่แล้ว ด้วยเหตุที่ว่าผู้ที่จะเกิดเป็นเทวดาได้นั้นย่อมเป็นผู้ประกอบไปด้วยกรรมดีอย่างสูง(เทวดาธรรม)จึงเกิดเป็นเทวดาได้ ดังจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับธรรมเป็นเรื่องหลัก แม้ในเรื่องการบูชาที่จากเดิมมีการบูชาเทพกันนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลผู้มีคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งพระพุทธองค์เองก็ทรงบูชาสักการะหรือเคารพธรรมดังข้อความที่ปรากฏใน “ปฐมอุรุเวลาสูตร” ว่า

^{๔๔} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๑ / ๒๕-๒๖. (อ้างแล้วในหน้าที่ ๗๓).

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งแรกตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ แทบฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตำบลอุรุเวลา เมื่อเราเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดปริวิตกขึ้นว่า คนไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง อยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ เคารพ พึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์ผู้ใด อยู่เล่าหนอ เราตรองเห็นว่า เราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์อื่นอยู่ ก็เพื่อทำสัสชันต์ สมาธิชันต์ ปัญญาชันต์ วิมุตติชันต์ของเราที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ ก็แต่เราไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติยิ่งกว่าตนในโลกทั้งเทวโลก ทั้งมารโลก ทั้งพรหมโลก ในหมู่สัตว์ทั้งเทวดา มนุษย์ ทั้งสมณพราหมณ์ ซึ่งเราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงอยู่ได้ดังนี้แล้ว เราตกลงใจว่า อย่ากระนั้นเลย ธรรมใดที่เราตรัสรู้นี้ เราพึงสักการะเคารพพึ่งพิงธรรมนั้นอยู่เถิด”^{๔๖}

ดังนั้นการที่พระสงฆ์จะยอมรับนับถือในคุณธรรมขององค์พระพินเณศในฐานะของเทวดา ผู้มีคุณความดีนั้นก็ย่อมไม่ผิดไปจากธรรมนองคลองธรรมแต่อย่างใด เพียงแต่ไม่ได้กราบไหว้หรือยกย่องให้อยู่เทียบเท่ากับองค์พระศาสดา เช่นนี้ย่อมถือว่าไม่ผิด

๔.๖.๒ จุดมุ่งหมายการบูชาพระพินเณศของกลุ่มบุคคลที่เป็นคฤหัสถ์

การบูชาพระพินเณศในกลุ่มบุคคลที่เป็นคฤหัสถ์นั้น โดยส่วนมากก็นิยมบูชาเพื่อหวังผลของความสุขสมหวังความเจริญในทางโลก เช่น ปราบปรามในทรัพย์สินเงินทอง โชคลาภ ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน สมหวังในความรัก มีความแล้วคลาดปลอดภัย ความมีเสน่ห์เมตตามหานิยม และทุกเรื่องที่ปรารถนา ด้วยความเชื่อที่ว่า พระพินเณศ คือเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง และเป็นเทพที่มีอิทธิฤทธิ์ไม่จำกัด สามารถบันดาลความสุขสมหวังให้กับมนุษย์ได้ ซึ่งถ้าหากวิเคราะห์ตามเหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลที่เป็นคฤหัสถ์ส่วนมากเลือกที่จะบูชาพระพินเณศนั้น ก็อาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นเพราะคฤหัสถ์ทั้งหลายโดยเฉพาะผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ล้วนเข้าใจกันดีว่าสิ่งไหนที่สามารถบันดาลความสุขตามที่เขาต้องได้มากกว่ากัน กล่าวคือ เพราะชาวพุทธต่างก็เข้าใจกันดีว่า หากปรารถนาความสุขที่เป็นกิเลสในทางโลกแล้ว สิ่งที่จะทำให้มนุษย์ได้สมหวังในเรื่องนี้ได้ดีที่สุที่สุดก็คือเทพเจ้าหรือเทวดาเท่านั้น เพราะด้วยเหตุที่ว่า การอ่อนน้อมขอความสุขที่เป็นกิเลสในทางโลกต่อพระรัตนตรัยนั้น ย่อมเป็นสิ่งไม่บังควร เพราะพระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์คือผู้สละจากทางโลกและไม่ปรารถนาที่จะยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางโลก ดังนั้นการบันดาลความสุขอันเป็นกิเลสในทางโลกให้แก่มวลมนุษย์นั้นจึงไม่ใช่หน้าที่ของพระพุทธรูปเจ้าหรือพระสงฆ์ แต่เป็นหน้าที่ของเทวดาต่างหาก ที่จะสามารถอนุเคราะห์ช่วยเหลือมนุษย์ให้สมหวังในเรื่องนี้ได้ ส่วนการบูชาพระพินเณศควบคู่กับการบูชาพระรัตนตรัยนั้น ก็ด้วยความเชื่อที่ว่า พระพินเณศก็เป็นเทพองค์หนึ่งที่มีความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธรูปเจ้าและเป็นเทพที่คอยอุปถัมภ์พระพุทธรูปศาสนาเช่นเดียวกับพระอินทร์และพระพรหมที่มีปรากฏในพุทธประวัติ และประกอบกับความเชื่อที่เป็นข้อแม้ในการได้รับพรจากพระพินเณศได้นั้น มนุษย์จะต้องประกอบกรรมดีตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธรูปเจ้า จึงจะเป็นที่โปรดปรานของพระพินเณศและเทพองค์อื่นๆ กล่าวคือ หากผู้ใดปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าแล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นที่รักของเทวดาทั้งหลาย เทวดาย่อมจะช่วยเหลืออนุเคราะห์บุคคลนั้นให้มีความสุขตามสมควรแก่กรรมดีของบุคคลนั้น

^{๔๖} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๑ / ๒๕-๒๖. (อ้างแล้วในหน้าที่ ๗๓).

๔.๗ การบูชาองค์เทพตามหลักพระพุทธศาสนา

การปฏิบัติบูชาต่อ องค์เทพต่างๆ ตามหลักของศาสนาพุทธ เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาและก็เป็นผู้ที่นับถือองค์เทพเจ้าต่างๆ ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การที่เราจะปฏิบัติบูชาเทพเจ้านั้น ถ้าเราจะไปทำตามแบบของศาสนาฮินดูโดยตรง ก็อาจจะมีการติดขัดด้านวิธีการ หรือบทสวดคำพูดต่างๆ ที่ขัดต่อหลักคำสอนของศาสนาเดิมที่เราไม่นับถือที่เราไม่สามารถปฏิบัติได้ ก็จะทำให้เราเกิดความไม่สบายใจ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีคำแนะนำขั้นตอนต่างๆ ในการบูชาองค์เทพตามหลักของพระพุทธศาสนาและ ศาสนาฮินดูให้ท่านได้ฟังเป็นตัวเลือกในการปฏิบัติบูชาดังนี้

ก่อนอื่น จะขออธิบายคำว่า องค์เทพ หรือ เทพ เทวดา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจว่าคืออะไรกันเสียก่อนว่า ทำไมเราถึงต้องบูชา และบูชาเพื่ออะไร

เทวดาชั้นไหนก็ตาม เราควรบูชา ทั้งนี้เพราะอะไร เพราะที่ท่านที่เป็นเทวดาได้ต้องมีคุณธรรมพิเศษ ๒ ประการ คือ ๑ หิริ ได้แก่ความละอายต่อความชั่ว ๒ โอตตปปะ ความเกรงกลัวผลของความชั่วจะมาถูกต้องตน จะให้ผลเป็นความทุกข์ เป็นอันว่าคนที่จะเป็นเทวดาชั้นสูง หรือชั้นต่ำก็ตาม จะต้องเป็นคนอายุบาปแล้วก็กลัวบาป อายุชั่ว กลัวชั่ว เป็นอันว่าคนที่ไม่ทำความชั่ว ชื่อว่าเป็นคนประเสริฐเป็นคนดี

เทวดามีความดีอย่างนี้ เพราะอะไร เพราะมีความดี คือไม่ทำความชั่วในที่ลับและที่แจ้ง เราจึงอาจตั้งใจว่าขอให้เทวดาตนนี้เป็นครู จะเอาปฏิบัติบูชาของท่านนี้มาเป็นครูของเรา เราจะขอเอาเทวดาองค์นี้เป็นสักขีพยานในการปฏิบัติความดีของเรา อย่างน้อยที่สุด เราตายไปขอให้ได้เป็นเทวดาอย่างท่าน แล้วก็ตั้งใจบูชาด้วยความเคารพ กราบก็ได้ไหว้ก็ได้ ไม่เสียหายแล้วก็นึกถึงความดีของท่าน ตั้งใจอายุบาป ตั้งใจเกรงกลัวบาป เรียกว่าละอายชั่ว กลัวชั่ว อย่างนี้ ชื่อว่าท่านทำตัวเหมาะสมกับการบูชาแล้ว

จากคำสอนของพระราชพรหมยาน(หลวงพ่อกุญชีสิงดำ) วัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี ท่านกล่าวไว้ว่า ในการบูชาองค์เทพ เทวดา หรือ ฤๅษีทั้งหลายนั้น วิธีที่ดีที่สุดคือ การสวดมนต์ นั่งสมาธิ แผ่เมตตาให้กับเทวดาทั้งหลาย หรือเราเรียกสั้นๆว่า “การปฏิบัติบูชา” ตามหลักของพระพุทธศาสนา เราสามารถทำได้ทุกๆ วัน จะช่วงเวลาไหนก็ได้แล้วแต่ความสะดวก ทุกอย่างขึ้นอยู่กับความศรัทธาด้วยใจบริสุทธิ์ ที่เราพร้อมจะปฏิบัติถวายแด่องค์เทพที่เราไม่นับถือ เพราะการที่เราตั้งใจทำดี ด้วยการสวดมนต์ การเจริญภาวนา สร้างบุญสร้างกุศลนั้น หมายความว่าเราได้สร้างเสริมบุญบารมีของเราเอง และองค์เทพเทวดาประจำตัว หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดก็ตามที่เราเคารพศรัทธา เมื่อท่านได้มาร่วมอนุโมทนาบุญกับเราแล้ว ก็ถือว่าเป็นการสร้างบุญร่วมกัน การที่เราจะขอพรหรือขอความเมตตาจากองค์เทพก็จะทำให้พรอันประเสริฐที่เราต้องการนั้นสำเร็จสัมฤทธิ์ผลมากยิ่งขึ้น^{๔๗}

๔.๘ พระพุทธศาสนากับการบูชาเทพ

ประเทศไทยเรานั้นมีประเพณีการไหว้ครูและครอบเศียรครู มาแต่ครั้งโบราณกาล เราไหว้ครูเพราะเราเคารพในความเป็นผู้รู้ และความเป็นผู้มีคุณธรรมของท่าน โดยมีเศียรฤๅษีและเทพเจ้าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระพรหม พระอิศวร พระอินทร์ และพระพิฆเนศ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จ เทพ

^{๔๗} พระพุทธศาสนากับการบูชาเทพ, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.watthasung.com.>, (๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑)

แห่งปัญญาและความกตัญญู ผู้อยู่เหนืออุปสรรคทั้งปวง ผู้ที่ปรารถนาความสำเร็จความเจริญรุ่งเรือง ความร่ำรวย จึงมักจะบูชาพระพิฆเนศ เพราะเป็นเทพที่ขอได้ไหว้รับ มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของมนุษย์ทั่วโลกทุกชาติทุกภาษา ต่างก็เคารพบูชาพระพิฆเนศทั้งสิ้น

แต่เมื่อกล่าวถึงพระพิฆเนศในพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมแล้วโดยเฉพาะพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทนั้นแทบจะไม่มีการกล่าวถึงพระพิฆเนศเลยก็ว่าได้ จะมีก็เพียงการกล่าวถึงเทพเทวดาทั่วไปโดยรวมๆ ซึ่งไม่ได้ระบุถึงพระพิฆเนศโดยตรง แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีคัมภีร์ที่กล่าวถึงพระพิฆเนศอยู่บ้างจากคำสอนของศาสนาพุทธในบางนิกาย เช่น พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป็นต้น เพราะในพระพุทธศาสนาถือว่า สรรพสิ่งไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป แต่ถึงกระนั้นก็ตาม พระพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธอำนาจของเทพยดาไปหมดเสียเลยทีเดียว ซึ่งยังมีการยอมรับนับถืออยู่บ้าง เช่นพระอินทร์ พระพรหม และท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ แม่นางธรรณี เป็นต้น ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้ได้ปรากฏอยู่มากมายในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ในพุทธประวัติตอนต่างๆ เช่น เมื่อครั้งพระสันตติเตวราชโพธิสัตว์ จะจุติลงมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ก็ได้ให้พระอินทร์ไปกราบทูลเชิญเสด็จลงมาตรัสรู้ในโลกมนุษย์ และทุกครั้งที่มีการเหตุการณ์สำคัญๆ ของพระพุทธเจ้า ก็จะมีเทพเหล่านั้นคอยให้ความอุปถัมภ์เสมอๆ คือตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานเลยก็ว่าได้ แต่อำนาจของเทพเจ้าและเทพยดาต่างๆ นั้น ในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเพียงอำนาจที่รองรับหรือสนับสนุนอำนาจของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่าแม้แต่พระอินทร์จอมสวรรค์ ก็มีหน้าที่คอยปกป้องรักษาและดูแลพระพุทธศาสนานั้นเอง เพราะพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ถือเป็นสิ่งที่ได้รับการเทิดทูลสูงสุด ที่มีอาจารย์ขอและอ่อนวอนได้ตั้งเทพเจ้าต่างๆ นั้นจึงเป็นสาเหตุให้คนเราผูกพันกับเทพเจ้ามากกว่าพระพุทธเจ้า และบังเกิดมีเทพเจ้าต่างๆ มากมายให้เราได้รับร้องขอความช่วยเหลือในด้านต่างมากมาย^{๔๘}

เมื่อความเชื่อและการนับถือบูชาพระพิฆเนศเทพเจ้าผู้ทรงฤทธิ์ เทพเจ้าแห่งการขจัดอุปสรรคและประทานความสำเร็จ เทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาและการอักษรศาสตร์ตามคติของศาสนาฮินดู ได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณพร้อมๆ กับการติดต่อสัมพันธ์และรับเอาวัฒนธรรมจากชมพูทวีปเข้าสู่กระบวนการวิวัฒนาการในอารยธรรมไทย พระพิฆเนศจึงมาปรากฏบทบาทในพระราชพิธีในราชสำนัก ตลอดจนเข้ามามีอิทธิพลปรากฏให้เห็นในงานวรรณกรรมและศิลปกรรมโบราณประเภทต่างๆ ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น แต่ไม่อาจกล่าวไปถึงได้ว่ามีความนิยมนับถือบูชาในหมู่ประชาชนทั่วไปอย่างไรหรือไม่ จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีการใช้ตราสัญลักษณ์รูปพระพิฆเนศสำหรับหน่วยงานเป็นครั้งแรก และสืบต่อมาในสมัยหลังก็มีการใช้ตราสัญลักษณ์รูปพระพิฆเนศกับองค์กร หน่วยงานหรือสถาบันที่ดำเนินกิจกรรมด้านศิลปะด้วยคติที่ว่าพระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาและการอักษรศาสตร์ กระแสหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดก็คือในกลุ่มของศิลปินดารานักร้องจะนิยมนับถือบูชาพระพิฆเนศกันมาก เพราะสืบเนื่องมาจากคติดังกล่าว

เมื่อมาถึงยุคปัจจุบัน อิทธิพลของสื่อตลอดจนความคลั่งไคล้หลงใหลต่อวงการบันเทิงได้ช่วยผลักดันให้เกิดการเผยแพร่ของกระแสความนิยมใดๆ ในวงการบันเทิงนั้นออกสู่ประชาชนทั่วไป

^{๔๘} แหล่งที่มาเดียวกัน, เรื่องเดียวกัน.

โดยง่าย การนับถือบูชาพระพิฆเนศโดยศิลปินดารานักร้อง ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้วิจัยมองว่า เหตุนี้เองคือแรงผลักดันส่งเสริมให้พระพิฆเนศได้รับการนับถือบูชาอย่างต่อเนื่องและแพร่หลายสู่ประชาชนหมูกว้าง แต่ว่าการนับถือบูชาพระพิฆเนศในลักษณะดังกล่าวนี้มีได้เน้นการแสดงความเคารพว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาหรือการอักษรศาสตร์อีกต่อไป และดูเหมือนว่าผู้นับถือส่วนใหญ่จะมองไปไม่ถึงหลักปรัชญาอันอันเป็นบ้านเกิดที่แท้จริงของพระพิฆเนศ การนับถือของประชาชนชาวไทยที่เชื่อว่าตัวเองเป็นพุทธ ได้นำพระพิฆเนศเข้ามาสู่โลกทัศน์ของตนแบบเทวดาผู้วิเศษที่สามารถดลบันดาลสิ่งที่ตนปรารถนาได้

อีกประการหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้กระแสความนิยมในองค์พระพิฆเนศแพร่หลายด้วยก็คือในโลกปัจจุบันที่ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดูได้เข้ามาตั้งรกรากและทำธุรกิจการค้าในประเทศไทย มีการสร้างศาสนสถานตามคติในศาสนาของตน การเผยแพร่ศาสนาไปสู่ประชาชนชาวไทยก็เริ่มขึ้น แต่การณ์กลับออกมาในลักษณะที่ว่า คนไทยที่หันไปนับถือเทพเจ้าฮินดูนั้น มิได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาฮินดูอย่างเต็มตัว ยังถือว่าตนเป็นชาวพุทธอยู่ แต่ยอมรับพิธีกรรมการบูชาพระพิฆเนศเข้ามาในชีวิตตนด้วย เพราะความที่พุทธและพราหมณ์นั้นอยู่คู่มาในสังคมไทยตั้งแต่โบราณ เราจึงไม่รู้สึกละแผลกแยกแตกต่างนัก ประชาชนทั่วไปก็มักกราบไหว้พระพุทธรูปและแสดงความเคารพต่อเทวรูปเทพเจ้าฮินดูอย่างไม่รู้สึกละแผลก

ต่อมากกระแสความนิยมในการนับถือบูชาพระพิฆเนศที่แพร่หลายออกสู่ประชาชนได้ปรากฏให้เห็นว่า ความเข้าใจของผู้ที่บูชาจะเน้นในบทบาทเดียวของพระองค์เท่านั้นคือเทพผู้จัดอุปสรรคและประทานความสำเร็จ มีการกล่าวถึงปาฏิหาริย์ในรูปแบบต่างๆ ที่ตนได้ประสบมาและเชื่อว่าเป็นเพราะการดลบันดาลของพระพิฆเนศ เช่น มีครั้งหนึ่งเคยมีเหตุการณ์ที่หนุ่มชาวโคราช ถูกล้อตเตอร์รางวัลใหญ่หลายล้านเพราะไปบนบานต่อพระพิฆเนศ เป็นต้น เมื่อกระแสความคลั่งไคล้มีมากขึ้น การจัดสร้างพระพิฆเนศเป็นวัตถุมงคลโดยองค์กรหน่วยงานต่างๆ ก็ปรากฏเรื่องราวในทางอิทธิฤทธิ์ตามมา

การวิเคราะห์ในช่วงท้ายบทนี้ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอแนวทางสร้างสรรค์ในอีกแง่มุมหนึ่งตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ว่าจะทำอย่างไรที่จะโน้มนำให้คนเหล่านั้นนับถือบูชาพระพิฆเนศอย่างสร้างสรรค์และไม่หลุดจากความเป็นชาวพุทธ เราคงไม่สามารถห้ามปรามความเชื่อถือศรัทธาของคนได้โดยง่ายการจะต่อต้านก็ไม่ใช่วิถีที่สร้างสรรค์แต่จะกลายเป็นความขัดแย้ง จึงคิดเสนอแนวทางหนึ่งขึ้น ทั้งนี้โดยได้รับแรงบันดาลใจจากงานเขียนของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ท่านได้แสดงไว้ว่า

“หลักพระพุทธศาสนาต้องการพัฒนาคนให้เจริญงอกงามขึ้นใน ศีล สมาธิ ปัญญา คนยังไม่พัฒนาก็ลุ่มหลงมัวเมาในฤทธิ์หรือหวังผลจากฤทธิ์ เราทำอย่างไรจะพาเขาให้ก้าวจากจุดยืนนี้ไปเราจะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมตรงกับเหตุปัจจัยของแต่ละคน”

“คนจำนวนมากยังไม่แว่วเสียงธรรม ถ้าจะยอมละเว้นการประพฤติตามอำเภอใจเพราะเชื่อถือและเกรงกลัวต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์บางอย่างก็ยิ่งดีกว่าปล่อยให้เขาแว้งแว้งไม่มีหลักอะไรข้อสำคัญก็คืออย่าหยุดจมก้นอยู่กับความเชื่อแบบปฐมกัปเรื่อยไปหรือเอาความศักดิ์สิทธิ์นั้นไปปรับใช้สนองกิเลสของเขา ล่อให้เขาหาลาภให้แก่ตัว แทนที่จะช่วยยกเขาให้ขยับขึ้นมา”

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึงหลักการปฏิบัติ ๓ อย่างที่ต้องทำให้ถูกต้องกล่าวคือ

หลักการที่ ๑ หลักกรรม คือการจะเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือภินิหาร จะต้องไม่ให้เสียหลักกรรม เชื่อในหลักเหตุผล ได้แก่ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย เชื่อให้กระบวนการของเหตุผล ผลสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ต้องด้วยการกระทำ เมื่อหวังจะได้ผลดีก็ต้องสร้างเหตุที่ดี

หลักการที่ ๒ คือ หลักสิกขา คือการพัฒนาตนไปเรื่อยๆ ในตอนแรกอาจเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้เป็นกำลังใจก่อน และการพึ่งพาอาศัยปัจจัยภายนอกนั้นจะต้องลดน้อยลงโดยลำดับ ถ้ามีแต่ปลอบขวัญให้กำลังใจกันอยู่ก็ยังมีมวลเพลินมวลหลง ไม่รู้จักเติบโต และจะยิ่งเสี่ยงภัยให้หนักขึ้นไปอีก เพราะยังมีความประมาทอยู่ ไม่พึ่งพิงตนเอง

หลักการที่ ๓ คือ ความหมายของคำว่าศักดิ์สิทธิ์ ตำนานเทพเจ้ามีแต่การบราฆ่าฟันกัน วุ่นวาย และสะท้อนให้เห็นว่าฤทธิ์จะมาควบกับกิเลส ส่วนในพระพุทธศาสนา ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์จะค่อยๆ โนมมาสู่ปัญญาความบริสุทธิ์และคุณธรรม ฤทธิ์อะไรก็สู้ฤทธิ์แห่งความจริงความดี และความบริสุทธิ์ไม่ได้ ความศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดมาสูงสุดที่ความบริสุทธิ์ ปัญญา และคุณธรรม

กล่าวโดยสรุปก็คือเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าใช้เป็นอุบายเบื้องต้นเป็นกำลังใจในการทำความดีเท่านั้นและโยงให้เข้าไปสู่เรื่องกระบวนการเหตุผลว่าต้องสร้างเหตุดีเพื่อให้ได้ผลดีแต่ในที่สุดนั้นการพึ่งพิงอำนาจอื่นจะต้องลดลงจนละไปในที่สุดเมื่อเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้และมีความเข้าใจต่อหลักการของเหตุปัจจัยอย่างแท้จริง เมื่อเจริญก้าวหน้าขึ้นไปแล้ว ความหมายของคำว่าศักดิ์สิทธิ์จะไม่ติดอยู่ในฤทธิ์อำนาจของเทพเจ้าอีกต่อไป แต่จะพัฒนาไปเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของตัวเองคือการเป็นผู้บริสุทธิ์ มีปัญญาและคุณธรรมนั่นเอง

เมื่อพระพิฆเนศได้รับความเคารพนับถือเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ก็ควรมีการบอกกล่าวแก่กันว่าความสำเร็จนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องปฏิบัติด้วยอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ดังรายละเอียดที่กล่าวไปแล้วข้างต้น และหากผู้บูชาปรารถนาความร่ำรวย ต้องนำหัวใจเศรษฐี ๔ ประการ (อุ อา กะ สะ) มาปฏิบัติให้เกิดผล กล่าวคือ อุภูฐานสัมปทา - ชยันสร้างฐานะ, อารักขสัมปทา- ฉลาดในการรักษาทรัพย์ที่หามาได้ , กัลยาณมิตตตา - เลือกคบมิตรที่ดี และ สมชีวิตา- รู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ตามธรรมดาแล้วรูปแบบของพระพิฆเนศที่นิยมบูชากันในประเทศไทยมักมี ๔ กร ตัวเลขนี้ก็ลงกันพอดีกับหลักอิทธิบาท ๔ และคาถาหัวใจเศรษฐี

เท่านั้นยังไม่เพียงพอ ควรมีการบอกกล่าวแก่กันและกันอีกว่าการแสดงความเคารพหรือนับถือบูชาเทพเจ้านั้น จะต้องเอาอย่างคุณธรรมของเทพหรือการมีหิริ โอตตัปปะ หรือ ความละอายชั่วกลัวบาป ควรกล่าวสรรเสริญเทพเจ้าในคุณธรรมข้อนี้และพัฒนาตนเองขึ้นไปหรือเสกตนเองให้เป็นเทพด้วยความละอายชั่วกลัวบาป เมื่อเสกตนเองด้วยคุณธรรมนี้จนได้รับการพัฒนาสูงขึ้นไปเรื่อยๆ แล้ว ในที่สุดมนุษย์ก็จะเป็นเทวดาที่ยังมีชีวิต เป็นเทวดาในร่างมนุษย์ มีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยความบริสุทธิ์ ปัญญา และคุณธรรมมีฤทธิ์อำนาจดลบันดาลกิจการต่างๆ ให้ถึงความสำเร็จได้เองด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และเมื่อมนุษย์กลายเป็นเทพเสียเองแล้ว เมื่อนั้นมนุษย์ก็ไม่ต้องพึ่งพาอำนาจจากเทพเจ้านอกตัวอีกต่อไป^{๔๙}

^{๔๙} แหล่งที่มาเดียวกัน, เรื่องเดียวกัน.

๔.๙ วิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียจากการบูชาพระพិณฑศของชาวพุทธในสังคมไทย

การบูชาพระพิณฑศและเทพเจ้าต่างๆ ของชาวพุทธในสังคมไทยนั้นหากจะกล่าวว่ามีผลดีหรือผลเสียอย่างไรนั้น ผู้วิจัยมีอากกล่าวสรุปชี้ชัดได้อย่างเด็ดขาด เนื่องด้วยปัจจัยต่างๆ ล้วนมีสภาพเป็นเสมือนดาบสองคม กล่าวคือมีทั้งข้อดีและข้อเสียเสมอกัน ซึ่งจากการวิเคราะห์ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

(ข้อเสีย) ได้แก่

๑) ทำให้เกิดความหลงงมงายในเรื่องไสยศาสตร์ อิทธิปาฏิหาริย์ และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ โดยไร้เหตุผล ไม่มีวิจารณญาณในการพิจารณาให้เห็นถึงเหตุและผลแห่งความเป็นจริงตามธรรมชาติ

๒) ทำให้เกิดความเข้าใจหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง เช่น เชื่อว่าการบูชาพระพิณฑศแล้วจะทำให้ผู้บูชาได้สิ่งที่ตนปรารถนา เช่น โชคลาภ ความรัก หน้าที่การงาน ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งขัดกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่า การที่มนุษย์จะได้โชคลาภมีความสุขหรือไม่ขึ้นอยู่กับกรรมคือการกระทำของตนเองเท่านั้นที่เป็นตัวกำหนด มิใช่เกิดจากการดลบันดาลของเทพเจ้า

๓) เป็นบ่อเกิดแห่งกิเลสต่างๆ เช่น ความโลภ ความอยากได้ในทรัพย์สินสมบัติ โชคลาภต่างๆ เช่น การทำทุกอย่างเพื่อให้เทพเจ้าพึงพอใจเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ หรือเมื่อได้ในสิ่งที่ตนปรารถนาแล้วก็ยังต้องการเพิ่มขึ้นอีกเรื่อยไปอย่างไม่จบสิ้น ซึ่งเป็นเหตุแห่งการพอกพูนกิเลสให้เพิ่มมากขึ้น

๔) ทำให้สิ้นเปลืองทรัพย์โดยใช้เหตุ ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันมีทั้งบุคคลและหน่วยงานในหลายภาคส่วนที่มีการใช้งบประมาณจำนวนมหาศาลหมดไปกับการจัดสร้างสถานที่บูชาพระพิณฑศขึ้นเป็นจำนวนมากจนเกินความจำเป็น และยังมี การจัดสร้างเพื่อจำหน่ายแจกในเชิงพุทธพาณิชย์ โดยการโฆษณาชวนเชื่อและจำหน่ายในราคาที่แพงเกินความเป็นจริง ทำให้ประชาชนส่วนมากต้องสิ้นเปลืองทรัพย์สิ้นไปกับการซื้อหา หรือการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ต้องใช้เงินจำนวนมาก

(ข้อดี) ได้แก่

๑) ทำให้ชาวพุทธมีความสนใจในการทำบุญหรือทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า วัดที่มีสถานที่บูชาพระพิณฑศนั้นมักได้รับความนิยมจากพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาเข้าไปสักการบูชาและได้เข้าวัดปฏิบัติธรรมหรือทำบุญไปพร้อมๆ กันจนทำให้ศาสนวัตถุต่างๆ ในพระพุทธศาสนามีความเจริญมั่งคั่ง และยังส่งผลให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรได้มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

๒) ทำให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้นในหลายภาคส่วน คือส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่สร้างรายได้เลี้ยงครอบครัวจากธุรกิจเชิงพุทธพาณิชย์ เช่น ผู้ประกอบอาชีพจัดสร้างวัตถุมงคล โรงงานผลิตพระเครื่องพระบูชา โรงงานพิมพ์ป้ายประชาสัมพันธ์งานบุญ ผู้ประกอบอาชีพเลี่ยมพระ และยังช่วยส่งเสริมอนุรักษ์งานฝีมือการทำเครื่องเช่นสรวยบูชาต่างๆ เช่น บายสี ฯลฯ เป็นต้น จึงทำให้เกิดระบบเงินหมุนเวียนในชุมชนทำให้ประชาชนมีรายได้เลี้ยงครอบครัว

๓) ทำให้ประชาชนมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น กล่าวคือ การที่มีการจัดสร้างหรือส่งเสริมให้มีการบูชาพระพิณฑศนั้นเมื่อพิจารณาในเหตุผลส่วนลึกแล้ว ล้วนเป็นกุสโล

บายในการชักจูงประชาชนให้เข้าใกล้พระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นถึงแม้ว่าการบูชาพระพินเณศอาจจะมี ความขัดต่อหลักธรรมบางส่วนในพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่อย่างน้อยก็เป็นอุบายที่สามารถชักจูงผู้คน ให้สนใจในการเข้าวัดบำเพ็ญบุญหรือปฏิบัติธรรมกันได้มากที่สุดทีเดียว

๔) ทำให้ประชาชนได้มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต และเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานด้านต่างๆ ที่เป็นการจรรโลงวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม ในสังคมไทย

เมื่อเปรียบเทียบทั้งข้อดีและข้อเสียในข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่าการบูชาพระพินเณศนั้นย่อม มีผลกระทบต่อทั้งในด้านบวกและด้านลบควบคู่กันไป ซึ่งหากพิจารณาตามเหตุผลแห่งความเป็นจริงแล้ว ทุกสิ่งในโลกเมื่อได้ของก็ต้องเสียอย่างเสมอ ดังนั้นเราควรต้องแยกแยะความจริงในข้อนี้ให้ได้โดย ควรยึดถือเอาหลักของ ศรัทธาคู่กับปัญญา ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

๔.๑๐ การบูชาโดยยึดหลักความศรัทธาคู่กับปัญญา

พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องโดยหลักคำสอนของ พระพุทธเจ้าเป็นหลักความจริงที่พระองค์ได้ทรงค้นพบโดยมิได้ทรงสร้างสรรค์ขึ้นเอง และมีได้ทรงรับ คำสั่งสอนมาจากเทพเจ้าองค์ใดทั้งสิ้นดังที่กล่าวแล้วนั้น พระพุทธศาสนาจึงนับว่าเป็นศาสนาที่ต่างไป จากศาสนาอื่นๆ อยู่มาก หลักคำสอนที่สนับสนุนความจริงดังกล่าวนี้ คือ หลักคำสอนเรื่อง ศรัทธา และปัญญา กล่าวคือ ศรัทธา คือ ความเชื่อ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วย ปัญญาหรือเหตุผล ซึ่งเรียกว่า ศรัทธาเพื่อปัญญา แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงสอนให้คนมีศรัทธา แต่ ศรัทธาของพระองค์นั้นต้องผ่านการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาให้รอบคอบเสียก่อน ดังที่ทรงสอน ชาวกาลามะแห่งเกสปุตนิคม ในแคว้นโกศล ว่า อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ เพียงเพราะฟังตามๆ กันมา เพียงเพราะถือปฏิบัติกันสืบๆ มา เพียงเพราะข่าวเล่าลือ เพียงเพราะการอ่านตำราหรือคัมภีร์ เพียง เพราะการให้เหตุผลแบบตรรกะ เพียงเพราะการอนุমানเอาตามอาการที่ปรากฏ เพียงเพราะเห็นว่า เข้ากันได้ตรงตามทฤษฎีหรือความคิดเห็นของตน เพียงเพราะเห็นว่ามีรูปลักษณะน่าเชื่อถือ และเพียง เพราะถือว่าสมณะหรือนักบวชผู้นี้เป็นครูของเรา แต่เมื่อใดได้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว และเห็นว่าสิ่งที่ทำลงไปนั้น ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน อีกทั้งนักปราชญ์ไม่ติเตียน ก็จงทำสิ่ง นั้น แต่หากสิ่งใดเมื่อทำลงไปแล้วตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน นักปราชญ์ติเตียน ก็จงอย่าได้ทำสิ่งนั้นเลย

หลักคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ หากทรงสอนเรื่องศรัทธา ไว้ในที่ใด ก็จงทรงสอนปัญญากำกับไว้ในที่นั้นด้วย นั่นก็หมายความว่า ทรงสอนให้ใช้ศรัทธาที่ ประกอบด้วยปัญญาเสมอไป ตัวอย่างเช่น ในหลักคำสอนหมวด พละ ๕ (ธรรมอันเป็นกำลัง) ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา หรือใน อริยทรัพย์ ๗ (ทรัพย์ภายในอันประเสริฐ) ประกอบด้วย ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ พหุสัจจะ จาคะ และปัญญา

จะเห็นว่าศรัทธาในพระพุทธศาสนาต้องมีปัญญากำกับด้วยเสมอ ซึ่งต่างจากศาสนาอื่น บางศาสนาที่จะสอนให้ศรัทธาอย่างเดียว คือ ถ้าพระคัมภีร์สอนไว้แบบนี้ ก็จะต้องเชื่อตามโดยไม่มี ข้อแม้ ถ้าหากไม่เชื่อถือว่าเป็นคนบาป แต่สำหรับพระพุทธศาสนา แม้แต่การสอนหลักธรรมของ พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ไม่ได้ทรงบังคับให้เชื่อตามที่พระองค์สอน พระองค์ทรงแนะนำให้ พิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุด้วยผลและเห็นด้วยเสียก่อนแล้วจึงเชื่อ

มนุษย์ปุถุชนทุกคนย่อมมีศรัทธา(ความเชื่อ)ต่อบางสิ่งบางอย่างในหัวใจเสมอ บางคนก็ศรัทธาต่อตัวบุคคล บางคนก็ศรัทธาต่อหลักการหรืออุดมการณ์บางอย่าง คนที่ไม่มีศรัทธามีอยู่เพียงสองประเภทเท่านั้นในโลกนี้ หนึ่ง คือ คนวิกลจริต สอง คือ พระอรหันต์ ซึ่งมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ไม่จำเป็นต้องใช้ศรัทธาในการดำรงชีวิตอีกต่อไป

ในทางพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงศรัทธาไว้ในหมวดใด พระองค์ก็มักตรัสเรื่องปัญญาให้เข้าคู่กับศรัทธาด้วยเสมอไป การที่ทรงกำกับศรัทธาด้วยปัญญา เป็นการแสดงให้เห็นว่าศรัทธาที่ปราศจากปัญญานั้นเป็นอันตราย และปัญญาที่ขาดศรัทธาก็น่ากลัว จะนำไปสู่ความแข็งกร้าวจนไม่ยอมลงให้กับใครหรืออะไรทั้งสิ้น ดังเช่นการบูชาพระพิฆเนศก็เช่นกัน หากผู้บูชามีแต่ความศรัทธาแต่ไม่ใช้ปัญญาในการพิจารณาควบคุมกันไป ย่อมส่งผลเสียในด้านต่างๆ มากมายดังที่ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างเรื่องข้อดีและข้อเสียของการบูชาพระพิฆเนศไว้แล้วในขั้นต้น

ดังนั้น ศรัทธาและปัญญาจึงต้องอิงอาศัยกัน กำกับกัน เช่น ในเบื้องต้นศรัทธาอาจนำไปสู่ปัญญา ในท่ามกลางปัญญาทำหน้าที่ตรวจสอบศรัทธา และในที่สุดปัญญานำไปสู่ภาวะเป็นอิสระจากศรัทธา ศรัทธามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลแต่ละคนเป็นอันมาก เพราะเราศรัทธา(เชื่อ)อย่างไร ชีวิตก็จะดำเนินไปในทิศทางนั้น จนเราอาจกล่าวได้ว่า "เราเป็นอย่างไรเราเชื่อ" เมื่อศรัทธามีความสำคัญต่อชีวิตถึงเพียงนี้ เราแต่ละคนจึงควรทบทวนตัวเองว่า ระบบความเชื่อที่ตัวเราสมทานอยู่นั้น เป็นระบบความเชื่อที่มีเหตุผลรองรับหรือไม่ หากเราเอาแต่เชื่อโดยที่ไม่เคยตั้งคำถามกับระบบความเชื่อที่ตัวเองสังกัด อย่างที่คนไทยส่วนใหญ่นิยมชู้กันว่า "ไม่เชื่ออย่าลบหลู่" เสียแล้ว วันหนึ่งเราอาจต้องสังเวทชีวิตให้กับระบบความเชื่อที่ผิดๆ ก็ได้^{๕๐}

๔.๑๐.๑ การสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

การสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องนั้น เป็นเรื่องสำคัญเพราะศรัทธาที่ถูกต้องเป็นสื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญาได้ แบ่งออกเป็น ๔ ประการ^{๕๑} คือ

๑. กัมมสัทธา เชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มีใช้ด้วยอ่อนน้อมหรืออ่อนนอยโชค เป็นต้น

๒. วิปากสัทธา เชื่อวิปาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่วทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๓. กัมมัสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

^{๕๐} <http://www.kr.ac.th/ebook2/julaporn/02.html> (๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑)

^{๕๑} http://www.84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=181(๑๔ ธันวาคม ๒๕๖๑)

ปัญญา หมายถึงความรู้หรือความหยั่งรู้เหตุผล ปัญญาที่ถูกต้องในกระบวนการพัฒนามีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. ความรู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและโทษของความเสื่อม (อุปายโกศล)
๒. ความรู้จักเหตุแห่งความเจริญและประโยชน์ของความเจริญ (อายุโกศล)
๓. ความรู้จักวิธีการละเหตุแห่งความเสื่อมและวิธีสร้างเหตุแห่งความเจริญ(อุปายโกศล)

การที่พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องดังกล่าวข้างต้น พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล หรือเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ใช้สติปัญญาความคิดเห็นของตนพิจารณาอย่างเต็มที่ก่อนแล้วจึงค่อยเชื่อตาม

๔.๑๐.๒ วิเคราะห์การบูชาพระพินาศด้วยหลักศรัทธาและปัญญา

การบูชาพระพินาศโดยศรัทธาในกระบวนการตามหลักพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง ความเชื่อมั่น ความซาบซึ้ง ด้วยความมั่นใจในเหตุผลในการบูชาเท่าที่ตนสามารถพิจารณาเห็นได้ โดยมีเหตุผลว่า จุดหมายหรือเป้าหมายในการบูชาพระพินาศนั้นเป็นไปได้จริงและมีคุณค่าควรที่จะไปให้ถึง ศรัทธาจึงเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่ปัญญาหรือความรู้ ซึ่งตรงข้ามกับศรัทธาที่เป็นแบบมอบตัว มอบความไว้วางใจให้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยไม่คิดหาเหตุผล ดังนั้นการบูชาพระพินาศตามหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นสื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญา แบ่ง ออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. ความเชื่อมั่นในศักยภาพในการเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริงของมนุษย์ (ตถาคตโพธิสัทธา) กล่าวคือ ผู้บูชาพระพินาศ ควรเชื่อมั่นในศักยภาพของตนว่าเรามีความสามารถที่จะกระทำกิจต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยตัวเราเอง มิใช่อาศัยการช่วยเหลือจากอำนาจของพระพินาศเพียงอย่างเดียว

๒. ความเชื่อมั่นในกฎการกระทำ (กัมมสัทธา) คือเชื่อผลแห่งการกระทำของตนว่าทำเช่นไรย่อมได้ผลเช่นนั้น เช่นทำความดีแล้วเทพเจ้าย่อมอนุโมทนาและช่วยเหลือมนุษย์ได้ตามผลของกรรมที่เรากระทำเอง มิใช่ว่าเทพเจ้าจะบันดาลสิ่งต่างๆ ให้ได้ตามใจชอบ

๓. ความเชื่อมั่นในผลของการกระทำ (วิปากสัทธา) คือ เชื่อว่าเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเราย่อมเกิดจากกรรมคือการกระทำของตัวเอง มิใช่เกิดจากการดลบันดาลของพระพินาศหรือเทพเจ้าองค์ใด

๔. ความเชื่อมั่นว่ามนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำและผลของการกระทำนั้น (กัมมัสสกาตาสัทธา) กล่าวคือ เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนต้องรับผลของการกระทำของตนเอง มิใช่ว่าการบูชาเทพเจ้าแล้ว เทพเจ้าจะช่วยให้ออกพ้นจากการรับผิดชอบของตนก็หาไม่ได้ เพราะในพระพุทธศาสนาก็สอนว่าแม้แต่เทพเจ้าเองก็ยังคงต้องรับผลของการกระทำของตนเองไม่ต่างจากมนุษย์เช่นกัน^{๕๒}

ปัญญา หมายถึง ความรู้ หรือความหยั่งรู้เหตุผล ปัญญาที่ถูกต้องในกระบวนการพัฒนามีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. ความรู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและโทษของความเสื่อม (อุปายโกศล)
๒. ความรู้จักเหตุแห่งความเจริญและประโยชน์ของความเจริญ (อายุโกศล)
๓. ความรู้จักวิธีการละเหตุแห่งความเสื่อมและวิธีสร้างเหตุแห่งความเจริญ (อุปายโกศล)

^{๕๒} แหล่งที่มา [http : www. sites.google.com/site/samnaokeawda1](http://www.sites.google.com/site/samnaokeawda1). (๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๑)

จากการที่พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องดังกล่าว ข้างต้น พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล หรือเป็นศาสนาแห่งปัญญา ที่เปิดโอกาสให้ทุกคน ได้ใช้สติปัญญาความคิดเห็นของตนพิจารณาอย่างเต็มที่ก่อนแล้วจึงค่อยเชื่อ ซึ่งเราสามารถนำเอา หลักธรรมนี้มาเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติควบคู่กับการบูชาพระพิฆเนศและเทพเจ้าอื่นๆ เพื่อให้เกิด ประโยชน์อย่างสูงสุด

๔.๑๑ สรุป

การบูชาพระพิฆเนศ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในสังคมไทยปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะผู้ที่เรียก ตนเองว่าเป็นชาวพุทธ ซึ่งหากตั้งคำถามว่าชาวพุทธ บูชาพระพิฆเนศนั้นผิดหรือไม่? ถ้าตอบว่าผิด ผิด เพราะเหตุใด และถ้าตอบว่าไม่ผิด ก็ทำไมเล่าจึงไม่ผิด ทั้งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้กราบไหว้อ้อนวอนอย่างไรเหตุผล ทรงสอนให้พึ่งพาตนเอง ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของมนุษย์เกิดจากการกระทำของตนเอง ไม่ใช่มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า หากนำคำสอนของทั้งสองศาสนาในแง่ที่จะกล่าวต่อไปนี้มาพิจารณา ก็คงพอจะให้คำตอบได้ ดังนี้

ข้อแรก : พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักบูชาผู้ที่ควรบูชา คือการบูชาที่คุณธรรมความดีของ บุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงธรรมในตัวบุคคล (คือผู้ที่ทำการบูชา) เพื่อเคารพต่อธรรมที่มีในตัว ของบุคคลอื่น (ผู้ที่เราบูชา)

ข้อสอง : พระพุทธเจ้ามิได้ทรงห้ามหรือตัดรอนการอุปถัมภ์นักบวชหรือผู้ทรงศีลในศาสนา อื่น (ข้อนี้อาจจะมีผู้แย้งมาก จากการอ่านข้อความในพระไตรปิฎกเพียงบางหมวด)

ข้อสาม : ศาสนาฮินดูให้คุณค่าของการบูชาเทพเจ้าหรือพระเจ้าว่า คือการรักดีอย่างที่สุด เขาจะน้อมนำเอาคุณธรรมของเทพองค์นั้นมาใส่ตน โดยเป้าหมายแท้จริงก็เพื่อเป็นสะพานนำไปสู่พระ เป็นเจ้า ซึ่งหมายถึงสัจธรรมสูงสุดของเขา

ข้อสี่ : ทั้งสองศาสนา คือ พุทธศาสนา และพราหมณ์ รวมถึงศาสนาอื่นๆ ในโลกด้วย ล้วน มีลักษณะที่ต้องดีความ ดังนั้น ไม่ว่าเทวดาในศาสนาพุทธ หรือเทพในศาสนาฮินดู ก็ล้วนเป็น สัญลักษณ์ซึ่งมีความหมายสู่ธรรมะ หรือเรียกว่าเป็นสื่อสอนธรรมก็ได้

โดยนัยนี้ ถ้าผู้บูชาศรัทธาต่อพระพิฆเนศหรือเทพองค์ใดแล้วมีปณิธานปฏิบัติตาม คุณสมบัติหรือคุณธรรมของพระพิฆเนศหรือเทพองค์นั้นๆ ก็จะเป็นเสมือนการปฏิบัติบูชา คล้ายกับที่ ศาสนาพุทธสอนเรื่องการปฏิบัติบูชาเช่นกัน แม้แต่ผู้มีสบูชาที่จัดหาเสนต่อเทพ ชาวพุทธก็สามารถ นำมาเชื่อมสู่การปฏิบัติพุทธธรรมพื้นฐานที่เราคุ้นเคยได้ ไม่ให้บูชาแบบไร้เหตุผลเสียเปล่าไป โดยขอ แนะนำให้คิดถึง ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับธรรมะพื้นฐานของทั้งฮินดูและพุทธศาสนา กล่าวคือ เมื่อทำพิธีกรรมบูชาเทพนั้น ก็ให้เปลี่ยนจากการสวดอ้อนวอนที่จิตหวนไหว้ถูกครอบงำด้วยความ ต้องการหรือความกลัว เป็นการสวดมนต์เพื่อสร้างสมาธิ และจากการถวายหรือบนบานที่เสมือนเป็น สิบบน ก็เปลี่ยนเป็นการถวายเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลศาสนสถาน และนักบวชที่มีอยู่ในสถานที่นั้นให้มี ปัจจัยเพียงพอที่จะบำเพ็ญตนไปตามคำสอนของศาสนาได้ โดยมีเทพเป็นผู้ใหญ่ที่นับถือเป็นประธาน รับรู้การให้ของเรา แม้แต่การซื้อของบูชาจากพ่อค้าแม่ค้า ก็คิดในเชิงของความเมตตากรุณาได้ว่า เป็น การกระจายรายได้ในสังคม ช่วยให้พวกเขาเหล่านั้นมีอาชีพเลี้ยงตัว ซึ่งเทพย่อมชื่นชม ผู้บูชาก็จะเกิด ความอิมใจและมีสติในการให้อย่างเหมาะสม ไม่ตระหนี่หรือให้มากจนเกินความจำเป็น ส่วนเรื่องศีล

นั้น ตามปกติเมื่อบุคคลใดมีความเคารพศรัทธาเทพองค์ใดแล้วก็มักจะมีข้อกำหนดให้ปฏิบัติเพื่อบูชาองค์เทพนั้นๆ ซึ่งล้วนอยู่ในกรอบของศีล ๕ ในขณะที่การภาวนาหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพิธีบูชานั้นคือการที่มุ่งจิตอยู่ที่องค์เทพ ดังนั้นเมื่อปรารถนาสิ่งใดที่ได้บอกกล่าวแก่ท่านไว้ ก็เท่ากับเราได้ผูกจิตมุ่งอยู่กับเป้าหมายนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ ในที่สุดจะช่วยส่งให้เกิดปัญญาเห็นทางออกขึ้นได้

ผู้วิจัยเชื่อว่า หากทำการบูชาและประกอบพิธีกรรมด้วยความหมายเช่นนี้ ผู้บูชาจะเป็นที่รักของเทพอย่างแท้จริง เทพย่อมประทานความสำเร็จให้ตามกำลังบุญกรรมที่ผู้บูชาสั่งสมไว้ การบูชาเทพเช่นนี้ยิ่งทำก็ยิ่งเป็นประโยชน์ ไม่ถือว่าผิดไปจากคำสอนของพระพุทธศาสนา และยังเป็นการเอื้อเพื่อต่อผู้มีจิตเช่นนี้ ให้ได้เข้าสู่การปฏิบัติธรรมขั้นได้ และการประพาสโดยแนวนี้ยังนำไปใช้ได้กับความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในมิติอื่นๆ ที่ประสมอยู่มากในวัฒนธรรมของไทยเรามากด้วย

ดังนั้นการวิจัยในบทที่ ๔ นี้ ผลการวิจัยพบว่า การบูชาชาวพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทยนั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสียควบคู่กัน จึงไม่อาจกล่าวชี้ชัดได้ว่าผิดหรือถูก เพียงแต่ผู้บูชาควรนำเอาหลักการบูชาของพระพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักความเป็นจริง ซึ่งจากการวิจัยนี้ผู้วิจัยสรุปผลได้ว่า การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องอย่างแท้จริงก็คือ การบูชาโดยยึดหลักกรรม ๓ ประการเป็นพื้นฐานคือ

๑. การบูชาบุคคลที่ควรบูชาดังมีปรากฏในมงคลสูตร ว่าด้วยการเคารพบูชาบุคคลผู้มีความประเสริฐจำพวกต่างๆ ได้แก่ พระพุทธเจ้า , พระธรรม , พระสงฆ์ , บิดา มารดา , ครูอาจารย์ ฯลฯ เป็นต้น

๒. วิธีการบูชา ซึ่งมีสองประการคือ ๑) อามิสบูชา (การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ) ๒) ปฏิบัติบูชา (การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน)

๓. การบูชาที่ประกอบด้วยหลักของความศรัทธาคู่กับปัญญาการสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องการสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องนั้น เป็นเรื่องสำคัญเพราะศรัทธาที่ถูกต้องเป็นสื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญาได้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาสภาพการบูชาพระพินาศในสังคมไทยปัจจุบัน ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพินาศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพินาศในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า

๕.๑.๑ สรุปหลักการบูชาในพระพุทธศาสนา

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแม้จะมีได้สอนให้นับถือบูชาเทพเจ้าแต่ก็มีได้ปฏิเสธการมีตัวตนของเทพเจ้า และก็ไม่ใช่ว่าจะต่อต้านการสักการบูชาเทพเจ้าอย่างสุดโต่งเลยเสียทีเดียว เพราะเมื่อกล่าวตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วก็สอนให้เคารพนับถือบูชาบุคคลที่ควรบูชาโดยไม่ระบุว่าบุคคลนั้นจะเป็นใคร ขอเพียงบุคคลนั้นเป็นอริยบุคคลผู้ประกอบคุณงามความดีที่ประเสริฐแล้วก็ย่อมสมควรได้รับการเคารพสักการบูชาไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือเทวดา และบุคคลผู้มีคุณ เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ฯลฯ เป็นต้น

ทัศนะดังกล่าวนี้ มีกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพวกพราหมณ์ชาวปัจฉิมภูมิ ซึ่งเป็นที่เลื่องลือว่าสามารถปลุกชีวิตที่ตายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพได้และสามารถชกแจงวิญญูญาณของสัตว์ที่ตายแล้วให้ไปสู่สุรวงสวรรค์ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนว่า บุคคลผู้ประกอบอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการไม่สามารถขึ้นสวรรค์ได้ และไม่สามารถช่วยให้ขึ้นสวรรค์ได้ด้วยการสวดอ้อนวอนสรรเสริญคุณเทพเจ้าเพื่อขออำนาจดลบันดาล เปรียบเหมือนหินที่จมน้ำ ไม่สามารถลอยขึ้นเหนือน้ำได้ด้วยเหตุแห่งการสวดอ้อนวอน ในทางกลับกันผู้ประกอบกุศลกรรมบถเท่านั้นที่สามารถขึ้นสวรรค์ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการสวดอ้อนวอน เปรียบเหมือนเนยใสหรือน้ำมันที่ถูกเทลงในน้ำ ย่อมสามารถลอยขึ้นเหนือน้ำได้เองการจะได้ดีมีสุข หรือมีภพหน้าที่ดีจึงเป็นเรื่องของกรรมคือการกระทำเป็นสำคัญ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการสวดอ้อนวอนร้องขอแต่อย่างใด^๑

จากหลักการข้างต้นนี้ จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ที่มุ่งปลดปล่อยบุคคลจากการพึ่งพาอำนาจภายนอกเป็นการพึ่งตนเอง โดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องฝึกฝนพัฒนาตนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และเมื่อกล่าวเชื่อมโยงถึงหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาจึงสามารถสรุปได้ว่า หลักการบูชาในพระพุทธศาสนานั้นมีความเป็นพิเศษในตัวเอง ไม่เหมือนกับลัทธิอื่นๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงธรรมในตัวบุคคลเพื่อเคารพต่อธรรมที่มีในบุคคลอื่นเป็นสำคัญ แก่นของการบูชาในพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของธรรมไปโดยปริยาย เพราะทั้งบุคคลที่บูชา บุคคลที่ถูกบูชา

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๘/๕๕๕-๖๐๐/๓๘๕-๓๘๖.

และพฤติกรรมที่แสดงออก รวมทั้งเป้าหมายของการบูชาล้วนมีธรรมเป็นหลักใหญ่ การบูชาตามหลักพระพุทธานุศาสนานี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าในฐานะผู้บันดาลความสุขให้เลย อย่างไรก็ตาม หลักการที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การปฏิบัติตนเกี่ยวกับการบูชาในสังคมพระพุทธศาสนานั้น หาได้เป็นไปตามที่กล่าวมาทั้งหมด เพราะหากพิจารณาโดยสภาพความเป็นจริงของสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสังคมพระพุทธศาสนา ก็จะพบว่า แนวคิดแบบวิญญานนิยมที่กล่าวในตอนต้นยังปรากฏอยู่ในสังคมพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนมากมาย วิธีปฏิบัติในการบูชาสิ่งต่างๆ ของชาวพุทธดูเหมือนจะไม่ได้ให้ความสำคัญที่ธรรมหรือมีเป้าหมายที่ธรรมเหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนตามนัยในพระไตรปิฎก ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเวทมนต์คาถายังคงมีปรากฏในสังคมไทยมากมาย การเชื่อในอำนาจเครื่องรางของขลังและอำนาจของเทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ต่างๆ จนเกิดเป็นพิธีกรรม เช่น การปลุกเสกพระเครื่อง การบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่และการบวงสรวงเทพเจ้า ตลอดถึงการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นสิ่งชาวพุทธในสังคมไทยกระทำกันอยู่โดยไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ผิด แม้จะมีบางคนบางกลุ่มจะตำหนิว่าเป็นเรื่องงมงายก็ตาม แต่คนส่วนมากก็ยังคงปฏิบัติตามความเชื่อของตนอยู่

เมื่อสถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดความขัดแย้งกันในการปฏิบัติระหว่างกลุ่มบุคคลสองกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งถือตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก ยึดธรรมเป็นเรื่องสำคัญ มีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาตนสู่พระนิพพานหรือการพ้นทุกข์ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งถือตามลัทธิประเพณีและค่านิยมดั้งเดิม ผสมผสานกับวิธีปฏิบัติของพระพุทธศาสนาบางส่วน แต่ก็โอนเอียงไปทางวิญญานนิยมและไสยศาสตร์เสียมากกว่า ดังที่การนับถือบูชาพระพุทธเจ้าก็มีลักษณะยกย่องพระพุทธเจ้าในฐานะเทพที่มีอำนาจบันดาล เป็นต้น ตลอดถึงความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตซึ่งควบคู่ไปกับเรื่องกฎแห่งกรรม แต่จะหนักไปในทางความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตโดยมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมแต่เพียงผิวเผิน บางคนนึกถึงเรื่องกฎแห่งกรรมเพียงเมื่อตนประสบกับความทุกข์หรือเคราะห์ต่างๆ แล้วใช้ปลงใจว่าคงเป็นเพราะเคยทำกรรมมาอย่างนี้ ก็ต้องรับกรรมอย่างนี้ กรรมจึงดูเหมือนเป็นเรื่องไม่ดีที่บุคคลได้รับไป ความเข้าใจเรื่องกรรมจึงเป็นปัญหาอย่างหนึ่งในสังคมไทยเช่นกัน นอกจากนี้ แม้แต่เรื่องที่เป็นพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ยังมีกรณีผสมผสานกันระหว่างฝ่ายอาจารีวาทและเถรวาท^๒ เป้าหมายของการปฏิบัติตามลักษณะความเชื่อที่ว่ามานี้โดยส่วนมากอยู่ที่การได้มาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ สุขหรือสิ่งที่น่าปรารถนาด้านวัตถุ มากกว่าการสร้างเสริมคุณธรรมในลักษณะพัฒนาตนสู่การบรรลุธรรมขั้นสูง

สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้มีการประนามพฤติกรรมการนับถือพระพุทธศาสนาตามแนวทางของกลุ่มหลังจากผู้ยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลักอยู่เนืองๆ แต่การจะถือว่าบุคคลกลุ่มที่ถือปฏิบัติอย่างนี้มีใช้ชาวพุทธไปเสียเลยก็ได้ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น พระพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นศาสนาของคนส่วนน้อยในประเทศไป ดังนั้นจึงมีการจัดกลุ่มชาวพุทธหรือพระพุทธศาสนาออกเป็น ๒ กลุ่ม^๓ ได้แก่

^๒ ดนัย ไชโยธา, ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๒๑๑.

^๓ ภัทรพร สิริกาญจน, ปัญหาเรื่องความหมายของธรรมในพุทธศาสนาแนวประชาานิยมของไทย, (งานวิจัยเสริมหลักสูตรเสนอต่อฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘-๒๙.

- ๑) พระพุทธศาสนาแนวจารีต ซึ่งถือการปฏิบัติตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก
 - ๒) พระพุทธศาสนาแนวประชานิยม ซึ่งเป็นวิถีความเชื่อและการปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ที่ถือตนว่าเป็นชาวพุทธ ลักษณะเป็นวิญญานนิยม คือเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ภูตผีปีศาจ วิญญานและอำนาจศักดิ์สิทธิ์
- ดังนั้น สรุปผลการวิจัยในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยพบว่า หลักการบูชาในพระพุทธศาสนามีหลักการปฏิบัติที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ โดยสรุปได้ดังต่อไปนี้
- ๑) วิธีการบูชา มี ๒ ประเภท คือ อามิสบูชา (การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ) และ ปฏิบัติบูชา (การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามคำสอน)
 - ๒) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา คือ บุคคลผู้มีความดีอันประเสริฐ มี ๕ ประเภท ได้แก่ พระพุทธเจ้า, พระธรรม, พระสงฆ์, บิดา มารดา, ครูอาจารย์
 - ๓) การบูชาโดยยึดหลักความศรัทธาคู่กับปัญญา
- โดยพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับหลักธรรมเป็นหลัก คือทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลที่ทรงคุณธรรมเป็นสำคัญ

๕.๑.๒ สรุปสภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน

การนับถือบูชาพระพิฆเนศในประเทศไทยในสมัยโบราณนั้น มีอยู่ในราชสำนักเป็นสำคัญ ซึ่งได้มาพร้อมกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่กลมกลืนเข้ามาในประเพณีในราชสำนักตามคติว่า พระมหากษัตริย์เป็นองค์อวตารของเทพเจ้า ส่วนการนับถือในหมู่ประชาชนทั่วไปอย่างทุกวันนี้ไม่ได้ปรากฏหลักฐานแน่ชัดมาก่อน อย่างไรก็ตามความนิยมนับถือพระพิฆเนศอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนั้นได้เริ่มปรากฏว่าสืบทอดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงโปรดให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๗ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชลัญจกรรูปพระพิฆเนศ ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ให้เป็นดวงตราของสโมสรนี้ในรัชกาลเดียวกันนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวังขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๔ ในตอนต้นนั้นไม่พบว่ากรมศิลปากรได้ใช้ตราสัญลักษณ์หน่วยงานเป็นรูปอะโรจนกระทั่งมาถึง พ.ศ.๒๔๘๐ ซึ่งตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีการประกาศใช้รูปพระพิฆเนศเป็นตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงาน และลักษณะของพระพิฆเนศที่ปรากฏในตราสัญลักษณ์กรมศิลปากรนั้นก็มีความคล้ายคลึงกับดวงตราของวรรณคดีสโมสรกล่าวคือ พระพิฆเนศมีงาช้างขาหัก สวมสังวาลนาค พระหัตถ์ซ้ายบนถือปวงบาทพระหัตถ์ซ้ายล่างยกขึ้นถือครอบน้ำ พระหัตถ์ขวามือถือวชิระพระหัตถ์ซ้ายล่างถืองาที่หัก และมีการออกแบบเพิ่มเติมจากดวงตราวรรณคดีสโมสรคือ มีดวงแก้ว ๗ ดวง ล้อมรอบอยู่ ดวงแก้วทั้ง ๗ ดวงนั้นหมายถึงศิลปวิทยา ๗ อย่างซึ่งอยู่ในหน้าที่ของกรมศิลปากร ได้แก่ ช่างปั้น จิตรกรรม ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ วาดศิลป์ สถาปัตยกรรม และอักษรศาสตร์

เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่คิดนำพระพิฆเนศมาใช้ในดวงตราประจำกรมศิลปากรนั้นน่าจะได้แนวจากการที่วรรณคดีสโมสรใช้รูปพระพิฆเนศเป็นตราสัญลักษณ์นั่นเอง ซึ่งนับว่ามีความเหมาะสมเพราะกรมศิลปากรมีหน้าที่ดำเนินงานเกี่ยวกับศิลปวิทยาการต่างๆ และพระพิฆเนศนั้นก็ได้รับยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาการดังกล่าวแล้วข้างต้น หน่วยงานอื่นๆ ที่ตั้งขึ้นในสมัยต่อๆ มาหากเป็น

หน่วยงานที่ดำเนินกิจการเกี่ยวข้องกับศิลปะสาขาต่างๆ แล้วไซร้ก็มักใช้ตราสัญลักษณ์เป็นรูปพระพิฆเนศทั้งสิ้น เช่น ตรามหาวิทยาลัยศิลปากรและตราสัญลักษณ์คณะวิชาต่างๆ ของมหาวิทยาลัยศิลปากร, ตราสัญลักษณ์วิทยานาฏศิลป์ เป็นต้น

จากการที่พระพิฆเนศ ถูกนำมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานต่างๆ นี้เองทำให้การรับรู้และการนับถือบูชาพระพิฆเนศเริ่มแพร่หลายออกไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มของผู้ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะทุกแขนง ในงานพิธีไหว้ครูประจำปีของศิลปินทุกแขนงนั้นจะต้องมีการอัญเชิญเทวรูปพระพิฆเนศมาบูชาด้วยในฐานะบรมครูแห่งศิลปะวิทยาการ คตินิยมการบูชาพระพิฆเนศนี้ได้กว้างขวางออกไปจนนำไปสู่การจัดสร้างเทวรูปพระพิฆเนศ ตามหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะและความบันเทิง เพื่อเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้ประกอบกิจการงานศิลปะและบันเทิงในหน่วยงานนั้นๆ ได้กราบไหว้ เช่น เทวรูปพระพิฆเนศภายในวิทยาลัยนาฏศิลป์กรุงเทพฯ, วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่, กองดุริยางค์ทหารบก, สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่องเจ็ด, สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่องห้า, มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศ จ.เพชรบุรี เป็นต้น

การนับถือบูชาพระพิฆเนศในปัจจุบันนี้ได้จำกัดวงอยู่แค่กลุ่มศิลปินหรือผู้ที่ทำงานในด้านศิลปะและวงการบันเทิงเท่านั้น ผู้ประกอบธุรกิจการค้าและแม้แต่ประชาชนทั่วไปก็หันมานิยมบูชาพระพิฆเนศกันเป็นจำนวนมาก แต่คติการบูชาในกลุ่มที่สองนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับทางด้านศิลปะ หากแต่เป็นการบูชาเพื่อหวังผลในทางความสำเร็จ การขจัดปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาในอินเดีย เหตุผลประการหนึ่งที่อาจเป็นไปได้ก็คือกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคข้อมูลข่าวสารที่ทำให้เรื่องหนึ่งไปสู่อีกสถานที่หนึ่งได้รวดเร็วประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้โดยง่าย ตลอดจนการติดต่อกับชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาประกอบธุรกิจการค้าในประเทศไทย ชาวอินเดียเหล่านั้นก็นำศาสนาฮินดูของตนติดตัวมาด้วย และมีการสร้างเทวสถานขนาดใหญ่เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของตน เช่นโบสถ์เทพมณฑียร ที่ โรงเรียนภารตวิทยาลัย, วัดแขกสีลม, วัดวิชฌุ ถนนสาทร เป็นต้นเทวสถานเหล่านั้นนอกจากจะเป็นที่ชุมนุมของชาวฮินดูในเมืองไทยแล้วยังเป็นสถานที่เผยแพร่ศาสนาฮินดูให้แก่ศาสนิกชนชาวไทยด้วย พบว่าศาสนิกชนชาวไทยที่เข้าไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาฮินดูนั้น ส่วนใหญ่ก็ยกย่องว่าตนนับถือศาสนาพุทธอยู่ แต่ยอมรับการบูชาเทพเจ้าฮินดูควบคู่กันไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าคนไทยเราค้นเคยกับวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามาเมื่อมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยโบราณแล้วทั้งพุทธศาสนาและเทพเจ้าของพราหมณ์ฮินดูปะปนอยู่ในหลายมิติของวัฒนธรรมอย่างสนิทสนมกลมกลืนประกอบกับลักษณะเฉพาะของคนไทยที่มีนิสัยเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ

บทบาทของการเป็นเทพเจ้าผู้จัดอุปสรรคและประทานความสำเร็จเป็นลักษณะอันโดดเด่นพิเศษที่ดึงดูดให้ประชาชนทั่วไปหันมาสนใจนับถือบูชาพระพิฆเนศมากขึ้น ที่จริงแล้วบทบาทดังกล่าวมิใช่บทบาทใหม่ของเทพเจ้าฮินดูองค์นี้ หากแต่เป็นลักษณะเฉพาะของพระพิฆเนศ ดังได้กล่าวแล้วในตำนานกำเนิดพระพิฆเนศข้างต้น อย่างไรก็ตามบทบาทในการเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จนี้อาจถือได้ว่าเป็นบทบาทใหม่ในการบูชาพระพิฆเนศที่มีในสังคมไทย ซึ่งต่างจากการนับถือบูชาตามประเพณีในราชสำนักที่มาพร้อมกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่มีมาตั้งแต่โบราณและต่างจากการนับถือพระพิฆเนศ ตามความเข้าใจว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะวิทยา ความรับรู้และ

ความเข้าใจของประชาชนทั่วไปในปัจจุบันที่นับถือพระพิฆเนศ จะมุ่งไปแต่ในด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การอ้อนวอนขอในสิ่งที่ตนปรารถนาและต้องการประสบความสำเร็จ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในปัจจุบันนี้จะพบการประดิษฐ์เทวรูปพระพิฆเนศขนาดใหญ่ ตามสถานที่เปิด เพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถกราบไหว้บูชา เช่น บริเวณด้านหน้าศูนย์การค้า เซ็นทรัลเวิลด์ และที่ห้วมถนนวนบริเวณสี่แยกห้วยขวาง เป็นต้น สถานที่ดังกล่าวมิได้สถาปนาเป็นเทวาลัยหรือวัดในศาสนาฮินดู มิได้มีพราหมณ์บัณฑิตคอยประกอบพิธีตามรูปแบบวัฒนธรรมฮินดูอีกต่อไปแล้ว แต่เป็นสถานที่หนึ่งที่น่าจะเทียบได้กับคำว่า “ศาล” ในความหมายอย่างไทย คือเป็นสถานที่ประดิษฐ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อการบนบานศาลกล่าว ประชาชนที่ไปกราบไหว้เทพเจ้าฮินดู ณ สถานที่นั้นก็มีเชื้อชาวฮินดู พวกเขาก็คือคนไทยทั่วไปที่ยังเชื่อว่าตนเองเป็นชาวพุทธอยู่ และในการกราบไหว้บูชานั้นก็ได้ทำด้วยความระลึกว่าพระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยาอีกต่อไปแล้ว แต่กระทำเพื่อเป้าหมายในการอ้อนวอนบนบานเพื่อขอความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา^๔

จากการศึกษาวิเคราะห์สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบันในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจึงสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยนั้น แท้จริงได้มีมานานนับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยแล้ว ไม่ใช่เพิ่งมีขึ้นในยุคปัจจุบัน
๒. ประชาชนในสังคมไทยปัจจุบันมีพื้นฐานความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศ ว่าเป็นเทพที่มีตัวตนอยู่จริงและสามารถประทานพรในเรื่องต่างๆ ที่มนุษย์ต้องการได้ตามปรารถนา เช่น
 - เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพแห่งศิลปวิทยาการทั้งปวง
 - เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้บันดาลโชคลาภ สามารถบันดาลให้มนุษย์มีความร่ำรวยในทรัพย์สินสมบัติต่างๆ
 - เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้ปกป้องคุ้มครองมนุษย์ สามารถช่วยมนุษย์ให้พ้นจากอันตรายต่างๆ ได้
 - เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ สามารถช่วยบันดาลให้มนุษย์มีสติปัญญาดีและประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน และแก้ปัญหาต่างๆ ให้แก่มวลมนุษย์ได้
 - เชื่อว่าพระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง สามารถบันดาลให้มนุษย์พ้นจากอุปสรรคทั้งหลายที่ขัดขวางในกิจการงานทั้งปวง เพื่อให้สำเร็จราบรื่นด้วยดีทุกประการ
๓. ลักษณะการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่าเป็นลักษณะการบูชาแบบผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์โดยประยุกต์ใช้ด้วยกันตามความเหมาะสมและตามแนวคิดหรือคติความเชื่อของแต่ละบุคคล
๔. อิทธิพลการบูชาพระพิฆเนศที่ปรากฏในภูมิภาคต่างๆ ของไทยนั้น พบว่ามีอิทธิพลแพร่กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทยทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ ดังมี

^๔ บทความเรื่อง พุทธธรรมกับการนับถือพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน ตอนที่ ๔, เผยแพร่เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖ เวลา ๒๑:๔๙ น., (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.web.facebook.com/>, (๑๕ มกราคม ๒๕๖๑).

ปรากฏเป็นร่องรอยของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น จดหมายเหตุ พระราชพงศาวดาร ศิลาจารึก และวัตถุโบราณต่างที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศ

๕. อิทธิพลความเชื่อการบูชาพระพิฆเนศในยุคสมัยต่างๆ ของประเทศไทย พบว่าการบูชาพระพิฆเนศ ได้มีมาตั้งแต่ยุคสมัยขอมเรืองอำนาจ และสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์(ปัจจุบัน)

๖. จุดมุ่งหมายของการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่าการบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน เพื่อขอพรให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวังตามจุดประสงค์ต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามการประกอบอาชีพของตน เช่น ขอให้มิโชคลาภเงินทองร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี ขอพรให้มีสถาบันดาคักดี เกียรติยศชื่อเสียง ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยไข้เจ็บ ความแคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง และความสุขความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตทุกประการ

สรุปผลการวิจัยในบทที่ ๓ นี้ ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน คือ พระพิฆเนศเป็นเทพเจ้าที่มาจากคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศอินเดีย ซึ่งการบูชาพระพิฆเนศได้มีมาตั้งแต่อดีตในสมัยโบราณแล้วไม่ใช่เพิ่งมีในยุคปัจจุบัน โดยมีการเผยแพร่ความเชื่อเข้ามาพร้อมๆ กับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งพระพิฆเนศเป็นที่รู้จักของคนในสังคมไทยในลักษณะของเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา และเทพเจ้าแห่งความสำเร็จทั้งปวง ซึ่งการบูชาพระพิฆเนศในปัจจุบันพบว่าเป็นลักษณะการบูชาแบบผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ปัจจุบันการบูชาพระพิฆเนศมีปรากฏแพร่กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยพบว่าสถานที่บูชาพระพิฆเนศส่วนใหญ่ มีอยู่ในวัดของพระพุทธศาสนา

๕.๑.๓ สรุปหลักการบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของชาวพุทธในสังคมไทย

การบูชาพระพิฆเนศ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในสังคมไทยปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะผู้ที่เรียกตนเองว่าเป็นชาวพุทธ ซึ่งหากตั้งคำถามว่าชาวพุทธ บูชาพระพิฆเนศนั้นผิดหรือไม่ ถ้าตอบว่าผิด ผิดเพราะเหตุใด และถ้าตอบว่าไม่ผิด ก็ทำไมเล่าจึงไม่ผิด ทั้งที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสอนไม่ให้กราบไหว้อ้อนวอนอย่างไรเหตุผล ทรงสอนให้พึ่งพาตนเอง ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของมนุษย์เกิดจากการกระทำของตนเอง ไม่ใช่มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า หากนำคำสอนของทั้งสองศาสนาในแง่ที่จะกล่าวต่อไปนี้มาพิจารณา ก็คงพอจะให้คำตอบได้ ดังนี้

ข้อแรก : พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักบูชาผู้ที่ควรบูชา คือการบูชาที่คุณธรรมความดีของบุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงธรรมในตัวบุคคล (คือผู้ที่ทำการบูชา) เพื่อเคารพต่อธรรมที่มีในตัวบุคคลอื่น (ผู้ที่เราบูชา)

ข้อสอง : พระพุทธเจ้ามิได้ทรงห้ามหรือตัดรอนการอุปถัมภ์นักบวชหรือผู้ทรงศีลในศาสนาอื่น (ข้อนี้อาจจะมีผู้แย้งมาก จากการอ่านข้อความในพระไตรปิฎกเพียงบางหมวด)

ข้อสาม : ศาสนาฮินดูให้คุณค่าของการบูชาเทพเจ้าหรือพระเจ้าว่า คือการภักดีอย่างที่สุด เขาจะน้อมนำเอาคุณธรรมของเทพองค์นั้นมาใส่ตน โดยเป้าหมายแท้จริงก็เพื่อเป็นสะพานนำไปสู่พระเป็นเจ้า ซึ่งหมายถึงสัจธรรมสูงสุดของเขา

ข้อสี่ : ทั้งสองศาสนา คือ พุทธศาสนา และพราหมณ์ รวมถึงศาสนาอื่นๆ ในโลกด้วย ล้วนมีลักษณะที่ต้องตีความ ดังนั้น ไม่ว่าเทวดาในศาสนาพุทธ หรือเทพในศาสนาฮินดู ก็ล้วนเป็นสัญลักษณ์ซึ่งมีความหมายสู่ธรรมะ หรือเรียกว่าเป็นสื่อสอนธรรมก็ได้

โดยนัยนี้ ถ้าผู้บูชาศรัทธาต่อพระพิฆเนศหรือเทพองค์ใดแล้วมีปณิธานปฏิบัติตามคุณสมบัติหรือคุณธรรมของพระพิฆเนศหรือเทพองค์นั้นๆ ก็จะเป็นเสมือนการปฏิบัติบูชา คล้ายกับที่ศาสนาพุทธสอนเรื่องการปฏิบัติบูชาเช่นกัน แม้แต่ผู้มีสุมบูชาที่จัดหาเสนอต่อเทพ ชาวพุทธก็สามารถนำมาเชื่อมสู่การปฏิบัติพุทธธรรมพื้นฐานที่เราคุ้นเคยได้ ไม่ให้บูชาแบบไร้เหตุผลเสียเปล่าไป โดยขอแนะนำให้คิดถึง ทาน ศิล ภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับธรรมะพื้นฐานของทั้งฮินดูและพุทธศาสนา กล่าวคือเมื่อทำพิธีกรรมบูชาเทพนั้น ก็ให้เปลี่ยนจากการสวดอ้อนวอนที่จิตหวั่นไหวถูกรอบงำด้วยความต้องการหรือความกลัว เป็นการสวดมนต์เพื่อสร้างสมาธิ และจากการถวายหรืออบนบานที่เสมือนเป็นสินบน ก็เปลี่ยนเป็นการถวายเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลศาสนสถาน และนักบวชที่มีอยู่ในสถานที่นั้นให้มีปัจจัยเพียงพอที่จะบำเพ็ญตนไปตามคำสอนของศาสนาได้ โดยมีเทพเป็นผู้ใหญ่ที่นับถือเป็นประธานรับรู้การให้ของเรา แม้แต่การซื้อของบูชาจากพ่อค้าแม่ค้า ก็คิดในเชิงของความเมตตากรุณาได้ว่า เป็นการกระจายรายได้ในสังคม ช่วยให้พวกเขาเหล่านั้นมีอาชีพเลี้ยงตัว ซึ่งเทพย่อมชื่นชม ผู้บูชาก็จะเกิดความอึ้งใจและมีสติในการให้อย่างเหมาะสม ไม่ตระหนี่หรือให้มากจนเกินความจำเป็น ส่วนเรื่องศีลนั้น ตามปกติเมื่อบุคคลใดมีความเคารพศรัทธาเทพองค์ใดแล้วก็มักจะมีข้อกำหนดให้ปฏิบัติเพื่อบูชาองค์เทพนั้นๆ ซึ่งล้วนอยู่ในกรอบของศีล ๕ ในขณะที่การภาวนาหรือบริกรรมที่เกิดขึ้นในพิธีบูชานั้น คือการที่มุ่งจิตอยู่ที่องค์เทพ ดังนั้นเมื่อปรารถนาสิ่งใดที่ได้บอกกล่าวแก่ท่านไว้ ก็เท่ากับเราได้ผูกจิตมุ่งอยู่กับเป้าหมายนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ ในที่สุดจะช่วยส่งให้เกิดปัญญาเห็นทางออกขึ้นได้

ผู้วิจัยเชื่อว่า หากทำการบูชาและประกอบพิธีกรรมโดยความหมายเช่นนี้ ผู้บูชาจะเป็นที่รักของเทพอย่างแท้จริง เทพย่อมประทานความสำเร็จให้ตามกำลังบุญกรรมที่ผู้บูชาสั่งสมไว้ การบูชาเทพเช่นนี้ยิ่งทำก็ยิ่งเป็นประโยชน์ ไม่ถือว่าผิดไปจากคำสอนของพระพุทธศาสนา และยังเป็นการเอื้อเฟื้อต่อผู้มีจิตเช่นนี้ ให้ได้เข้าสู่การปฏิบัติธรรมขั้นได้ และการประพฤติโดยแนวนี้ยิ่งนำไปใช้ได้กับความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในมิติอื่นๆ ที่ประสมอยู่มากในวัฒนธรรมของไทยเราอีกด้วย

ดังนั้นการวิจัยในบทที่ ๔ นี้จึงสรุปได้ว่า การบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทยนั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสียควบคู่กัน จึงไม่อาจกล่าวชี้ชัดได้ว่าผิดหรือถูก เพียงแต่ผู้บูชาควรนำเอาหลักการบูชาของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักความเป็นจริง ซึ่งจากการวิจัยนี้ผู้วิจัยสรุปผลได้ว่า การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องอย่างแท้จริงก็คือ การบูชาโดยยึดหลักธรรม ๓ ประการเป็นพื้นฐานคือ

๑. การบูชาบุคคลที่ควรบูชาดังมีปรากฏในมงคลสูตร ว่าด้วยการเคารพบูชาบุคคลผู้มีความประเสริฐจำพวกต่างๆ ได้แก่ พระพุทธเจ้า , พระธรรม , พระสงฆ์ , บิดา มารดา , ครูอาจารย์ ฯลฯ เป็นต้น

๒. วิธีการบูชาตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีสองประการคือ ๑) อามิสบูชา (การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ) ๒) ปฏิบัติบูชา (การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามคำสอน)

๓. การบูชาที่ประกอบด้วยหลักของความศรัทธาคู่กับปัญญาการสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องการสร้างศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องนั้น เป็นเรื่องสำคัญเพราะศรัทธาที่ถูกต้องเป็นสื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญาได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพิฆเนศในทัศนะของพระพุทธศาสนา ได้เกิดองค์ความรู้ความเข้าใจใหม่ๆ ซึ่งมีข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

๑. การบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทยนั้น ควรปฏิบัติให้อยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ถึงแม้การบูชาพระพิฆเนศมาจากคำสอนของศาสนาพราหมณ์ก็จริง แต่พุทธศาสนิกชนก็ไม่จำเป็นต้องถือปฏิบัติตามวิธีการของศาสนาพราหมณ์ แต่ควรปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่พระพุทธศาสนาได้วางหลักการไว้ให้แล้วจึงจะเหมาะสมยิ่งกว่า เพราะหากชาวพุทธถือปฏิบัติตามธรรมเนียมของศาสนาพราหมณ์โดยตรงก็เท่ากับเป็นการปฏิบัตินอกคำสอนของพระพุทธศาสนา ฉะนั้นหากผู้บูชายังเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอยู่จึงควรปฏิบัติให้อยู่ในกรอบหรือขอบเขตของหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด

๒. ชาวพุทธในสังคมไทยควรมีมุมมองหรือทัศนคติต่อเรื่องนี้ให้ถูกต้องตามหลักความเป็นจริงที่พระพุทธศาสนาได้สอนไว้ มิใช่ยึดถือเอาคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์มาเป็นบรรทัดฐานหรือตัวชี้วัด กล่าวคือ ในศาสนาพราหมณ์หรือกลุ่มลัทธิเดิมที่บูชาพระพิฆเนศนั้น มีแนวคิดหรือวิธีการปฏิบัติต่อการบูชาพระพิฆเนศอย่างไรก็ถือเป็นเรื่องของศาสนาหรือลัทธิอื่นๆ แต่ชาวพุทธที่ต้องการบูชาก็ควรยึดถือคติความเชื่อหรือมุมมองของพระพุทธศาสนาเป็นบรรทัดฐานหรือตัวชี้วัดในการบูชาจึงเป็นการเหมาะสม ดังตัวอย่าง เช่น ศาสนาพราหมณ์มีมุมมองว่าพระพิฆเนศคือเทพเจ้าที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหนือกฎแห่งกรรม สามารถกำหนดชะตาของมนุษย์ได้ตามปรารถนา แต่ในทางกลับกันพระพุทธศาสนากลับมีมุมมองที่แตกต่างคือ พระพุทธศาสนามองว่าพระพิฆเนศนั้นเป็นเพียงเทวดาตนหนึ่งที่ยังต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมไม่ได้มีอำนาจกำหนดชะตาของมนุษย์ได้แต่อย่างใด เพียงแต่พระพิฆเนศอาจช่วยสงเคราะห์มนุษย์ได้บ้างตามสมควรแก่บุญหรือกรรมที่มนุษย์ได้กระทำไว้ ซึ่งไม่สามารถบันดาลสิ่งที่เกินไปกว่ากรรมของมนุษย์ได้

๓. การบูชาพระพิฆเนศของชาวพุทธในสังคมไทยนั้น หากตั้งคำถามว่าเป็นสิ่งที่ผิดหรือไม่ นั้น ผู้วิจัยไม่อาจกล่าวสรุปชี้ชัดได้ว่าผิดหรือถูก เพราะการบูชาพระพิฆเนศในสังคมไทยนั้นก็ล้วนมีทั้งผลดีและผลเสียควบคู่กันไป คำสอนในพระพุทธศาสนาแม้จะมีได้สอนให้บูชาพระพิฆเนศและเทพเจ้าต่างๆ โดยตรง แต่ก็ไม่ได้สั่งห้ามอย่างเด็ดขาด และเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ หากมีการสอนว่าห้ามบูชาอย่างเด็ดขาดนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะหากกระทำเช่นนั้นก็เท่ากับว่าพระพุทธศาสนาประกาศตนเป็นศัตรูกับศาสนาอื่นอย่างชัดเจน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพระพุทธศาสนาไม่เคยประกาศตนเป็นศัตรูกับศาสนาอื่น ไม่เคยแสดงความรังเกียจศาสนาอื่นเลย และพระพุทธเจ้าเองก็ไม่เคยบังคับใจใครให้มานับถือหรือไม่ให้นับถือสิ่งอื่นๆ ดังนั้นการห้ามไม่ให้บูชาย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

๔. การบูชาพระพิฆเนศตามทัศนะของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องอย่างแท้จริงคือการบูชาโดยยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาสามประการเป็นสำคัญ คือ ๑) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา

๒) วิธีการบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา คือ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ๓) การบูชาที่ต้องยึดหลักของความศรัทธาคู่กับปัญญา ฯลฯ ซึ่งหากยึดหลักธรรมทั้งสามประการนี้เป็นพื้นฐานในการบูชาแล้วย่อมถือว่าเป็นการบูชาที่ถูกต้องตามทศนะของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะแก่ผู้สนใจเพื่อนำไปต่อยอดในการวิจัยครั้งต่อไป มีดังนี้

๑. งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระพินเณศในทศนะของพระพุทธศาสนา ในภาพรวมของชาวพุทธในสังคมไทย แต่เพื่อให้เห็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนในบางมิติมากยิ่งขึ้น จึงควรที่จะศึกษาแบบเจาะจง เช่น กรณีการบูชาพระพินเณศ ของพระภิกษุสงฆ์ไทย การบูชาพระพินเณศในวัดทางพระพุทธศาสนา

๒. จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าปัญหาการบูชาพระพินเณศในทศนะของพระพุทธศาสนา ของชาวพุทธในสังคมไทยนั้น มีประเด็นสำคัญคือ ๑) “พระพุทธศาสนาแนวจารีต” ซึ่งถือการปฏิบัติตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก ๒) “พระพุทธศาสนาแนวประชานิยม” ซึ่งเป็นวิถีความเชื่อและการปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ จึงน่าสนใจที่จะศึกษาในด้านความแตกต่างของแนวคิดทั้งสองประการนี้ เพื่อตอบโจทย์ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนมากขึ้น

๓. ประเด็นหนึ่งที่ควรศึกษาคือทำที่ที่เหมาะสมของพระภิกษุสงฆ์ ที่สร้างรูปเคารพ วัตถุ มงคล และส่งเสริมให้มีการเคารพบูชาพระพินเณศในวัดทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงควรศึกษาในด้านแนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เพื่อหาแนวทางในการประพตปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ที่เหมาะสมต่อไป

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๙.

_____ **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.

_____ **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน), ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กิตติ วัฒนมหาดม. **พระพิฆเนศ มหาเทพอินดุชมพู่วิปและอุษาคเนย์**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน), ๒๕๕๐.

กิตติพงศ์ บุญเกิด. **โครงการศุภยาตรา บูชาพระพิฆเนศวร ๓ วัฒนธรรม**. (กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์), ๒๕๕๒.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ศาสนาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

_____ **งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์), ๒๕๕๑.

_____ **พระอภิธรรมปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์), ๒๕๕๑.

_____ **พระวินัยปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์), ๒๕๕๑.

_____ **ประวัติพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์), ๒๕๕๒.

_____ **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์), ๒๕๕๑.

_____ **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง. **คู่มือประเพณีทำขวัญและแหล่งต่างๆ**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง), ๒๕๕๑.

_____ **นักธรรมชั้นตรี**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง), ๒๕๔๖.

_____ **นักธรรมชั้นโท**. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง), ๒๕๔๗.

_____ **พุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง), ๒๕๓๕.

- เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๑,
- ป๊อก เซลซี, พระศรีคเณศ มหาเทพแห่งความสำเร็จอันยิ่งใหญ่. พิมพ์ครั้งที่ ๒.(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอสพี มิลเลียนแนร์), ๒๕๔๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก. พิมพ์ครั้งแรก. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์), ๒๕๕๕.
- _____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด), ๒๕๕๑.
- _____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๒๓.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.
- _____. เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา), ๒๕๔๘.
- _____. สถานการณ์พุทธศาสนา : กระแสไสยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด), ๒๕๓๙.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.
- _____. พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานวิทยาศาสตร์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์), ๒๕๔๖.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.ฟรินดิงแมสโปรดักส์ จำกัด), ๒๕๔๘.
- พระธรรมวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณฺโณ). ทำไมพระพุทธศาสนาจึงเสื่อมจากอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๙. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัทชวนพิมพ์ ๕๐ จำกัด), ๒๕๕๐.
- พระครูสิริปัญญาภรณ์(อ่อน). มลคตที่ปณี หรือ มงคลสูตร ๓๘ พิสตาร. (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี), ม.ป.ป.
- พระมหานาค ญาณธมฺโม. ความมหัศจรรย์แห่งอุโบสถศีล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัท สยามบรรจุกัมภ์และการพิมพ์ จำกัด), ๒๕๔๖.
- พระอริยานุวัตร เขมจารี. คติความเชื่อของชาวอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย), ๒๕๓๖.
- พระมหาคณิศร เขมาจาโร. ภาษาวัด. ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระราชพฤตมาจารย์ (เชียว อินทโชโต) เจ้าอาวาสวัดราชบูรวิหาร, ม.ป.ป.
- น.อ.สมภพ ภิรมย์. นารายณ์สิบปาง. พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ), ๒๕๓๔.

อรชุน กุรูนนท์. **พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปะวิทยาการและความสำเร็จ.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไพลิน. พิมพ์ครั้งที่ ๓), ๒๕๔๗.

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม. **ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๖.** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด), ๒๕๔๒.

เวทย์ วรวิทย์. **ลายยันต์สำหรับเขาอ้อ.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่มฟ้าสยาม), (ม.ป.ป.)

สำนักพิมพ์ศรีปัญญา. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับจันทนุมาศ(เจิม).** (นนทบุรี : พิมพ์ที่ โสภณการพิมพ์), ๒๕๕๓.

ดร.สมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับศาสนา.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม), ๒๕๔๖.

อัยยกาจารย์ พระราชครู. **ประวัติพระคณศ ฉบับเทวสถานโบสถ์พราหมณ์.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อนุสรณ์), ๒๕๓๐.

เทพพร มังธานี (ป.ธ.๙.). **มงคลชีวิต.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง), ๒๕๔๑.

สวิง บุญเจิม (ป.ธ.๙.). **มรดกอีสาน.** (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน), ๒๕๕๔.

อาจารย์ ว. จินประดิษฐ์. **จุดมุ่งหมายของชายชาติตรี.** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ รุ่งแสงการพิมพ์), ๒๕๓๙.

_____. **พิธีการทำขวัญบายศรีพิธีเทพ ฉบับมาตรฐานและสมบูรณ์.** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เจริญกิจ), ๒๕๓๓.

_____. **พิธีการทำขวัญนาค ทำขวัญภูธร ฉบับมาตรฐานและสมบูรณ์.** (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ รุ่งแสงการพิมพ์), ม.ป.ป.

อาจารย์อ้น(นามปากกา). **ตำรา ๑๐๘ พระคาถา.** (นนทบุรี : โรงพิมพ์ ทวีพิมพ์ดี), ๒๕๕๑.

อรคินทร์ วิริยบุรณะ. **คัมภีร์ นะ ๑๐๘.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี), (ม.ป.ป)

พระธรรมวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณโณ). **ทำไมพระพุทธศาสนาจึงเสื่อมจากอินเดีย.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ บริษัทชวนพิมพ์ ๕๐ จำกัด), ๒๕๕๐.

พระมหาทองใบ ปฎิภาณ. **พิธีทำขวัญต่างๆ และแหล่งภาคกลางภาคอีสาน.** (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด อำนวยศาสนการพิมพ์), ๒๕๓๒.

พลตรี พระยาสรกิจพิศาล. **ประทีปทอง.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์), ๒๕๕๓.

พระครูสิริปัญญา牟尼(อ่อน). **มงคลที่ปณี หรือมงคลสูตร ๓๘ พิศดาร.** (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์ ลูก ส.ธรรมภักดี), ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

ไมเคิล ไรท์. **พระพิฆเนศ มหาเทพอินทูฆมุทวิปและอุษาคเนย์.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มติชน), ๒๕๕๐.

พันเอก(พิเศษ)นวม สงวนทรัพย์. **สังคมิวิทยาศาสนา.** (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์), ๒๕๓๗.

สุวัฒน์ จันทระจันง. **ปรัชญาและศาสนา.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ), ๒๕๔๐

บัญชา บงกช. **ตายเป็นอย่างตัวเอง.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนิเมทกรุ๊ป จำกัด), (ม.ป.ป.)

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** (กรุงเทพมหานคร : นาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น), ๒๕๔๖.

พระอริยานุวัตร เขมาจารย์เถระ. **คติความเชื่อของชาวอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๖.

นุสรรา จิตตเกษม. **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๒๕. ฉบับที่ ๔๗. มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐.

สุวัฒน์ จันทรวงศ์. **ปรัชญาและศาสนา**. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่สำนักพิมพ์สุภาพใจ), ๒๕๔๐.

สมเด็จพระวันรัต (เฝื่อน ติสสทตฺโต ป.ธ.๙). **ประชุมพระธรรมเทศนา**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อัมรินทร์ปริ้นแอนดพับลิชชิง), ๒๕๔๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๙.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช(จวน อุฏฐายี). **มงคลในพระพุทธศาสนา**. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่อัมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชิ่ง), ๒๕๔๒.

สำลี รักสุทธี. **ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ประเพณีของดีอีสาน**. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนธัชการพิมพ์.), ๒๕๕๓.

เกษม บุญศรี. **พุทธมงคล เล่ม ๑**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ศุภสภา), ๒๕๐๗.

दनัย ไชโยธธา. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.ปริ้นติ้งเฮาส์), ๒๕๔๓.

(๒) เว็บไซต์:

โครงการพันท้าวลัยล้านศรีธารวมสถานที่สักการะองค์เทพพราหมณ์ฮินดู. **เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. **วัดเขาสุกิม ต.เขาบายศรี อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา. <http://www.watsaman.com>. (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

_____ . สถานที่บูชาพระพิฆเนศ พื้นที่เขตภาคกลาง. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.siamganesh.com>., (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

_____ . สถานที่สักการะพระพิฆเนศพื้นที่เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.siamganesh.com/devalai-esan.html>., (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

_____ . สถานที่บูชาพระพิฆเนศ เขตภาคเหนือ.(ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.library.cmu.ac.th.com> (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

_____ . สถานที่บูชาพระพิฆเนศ เขตภาคใต้.(ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.siamganesh.com/devalai-chiangmai.html>., (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑)

พระพิฆเนศ มหกรรมปั้นทรายโลก ฉะเชิงเทรา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา. <http://www.Thisandcity.com>.,(๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

พระพิฆเนศตลาดน้ำสี่ภาค. (ออนไลน์). แหล่งที่มา. <http://www.pattayafloatingmarket.com>., (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

พระพิฆเนศวัดปราสาทนครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.nairobroo.com>., (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

สถานที่บูชาพระพิฆเนศในเขตภาคเหนือ. วัดป่าสิริวัฒนวิสุทธิ์ อ.ท่าตะโก จ.นครสวรรค์ (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.travel.sanook.com>., (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

- พระพิฆเนศวร์วัดดอนจั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.library.cmu.ac.th.com.>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).
- สถานที่บูชาพระพิฆเนศ (ในเขตพื้นที่ภาคใต้)มูลนิธิภูเก็ตตันดาญาติดาปानी (วัดอินเดีย) จ.ภูเก็ต. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.Phuketindex.com.>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).
- รศ.ดร.ศานติ ภัคดีคำ. **พระพิฆเนศวร เทพผู้ประทานความสำเร็จ เจ้าแห่งศิลปวิทยา.** (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่สำนักพิมพ์อมรินทร์), มปน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.siamganesha.com.>, (๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑).
- บทความเรื่อง **พุทธธรรมกับการนับถือพระพิฆเนศในสังคมไทยปัจจุบัน ตอนที่ ๔.** เผยแพร่เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖ เวลา ๒๑:๔๙ น., (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.web.facebook.com.>, (๑๕ มกราคม ๒๕๖๑).
- การบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.google.com.>, (๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑).
- อานิสงส์ของการบูชาบุคคลที่ควรบูชา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.mcrupr1-564188046.blogspot.com.>, (๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑).
- วิธีการแสดงความเคารพพระรัตนตรัย. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.mcrupr1-564188046.blogspot.com.>, (๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑).
- หนังสือ GB ๑๐๑ ความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนา กลุ่มวิชาความรู้ทั่วไปทางพระพุทธศาสนา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=13016, (๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑).
- วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.google.com.>, (๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑).
- บทสัมภาษณ์ พระอนิลมาน ธมมสาภิโย. **รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.google.com.>, (๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑).
- บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.สมภาร พรหมทา. อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.google.com.>, (๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑).
- บทสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ. ราชบัณฑิต ราชบัณฑิตยสถาน. ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.Googil.com.> (๑๘ มกราคม ๒๕๖๑).
- อารยา อาริสกุลสุข. **คุณภาพชีวิตกับพุทธศาสนา.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org.com.>, (๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).
- ศาสตราจารย์พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ. ราชบัณฑิต ราชบัณฑิตยสถาน. ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.google.com.>, (๑ มิถุนายน ๒๕๖๑).

พระพิฆเนศในคติของพระพุทธศาสนา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.siamganesh.com.>, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

เสกสรร พรหมนุช. **หลวงปู่หงส์กับพระพิฆเนศ**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา. www.https://web.facebook.com. เผยแพร่เมื่อ ๗ มีนาคม ๒๕๖๐, (๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๑).

พระราชพรหมยาน(หลวงพ่อกุญชรดำ). จากหนังสือเรื่อง **กระโถนข้างธรรมมาศ**. (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.faiythistory.com/ganesh>. เผยแพร่เมื่อ ๒ เมษายน ๒๕๕๖, (๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑).

พระพุทธศาสนากับการบูชาเทพ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.watthasung.com.>, (๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑)

(๓) วิทยานิพนธ์/งานวิจัย:

นิชพงศ์ ศรีมัญญพันธ์. พฤติกรรมและปัจจัยการบูชาพระพิฆเนศวรของนักศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม. **งานวิจัยหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต**(มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๔.

บุศรา สว่างศรี. พุทธพานิชย์ พระเครื่อง. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๔๙.

พระอธิการประทุม จารูวโส (ปรางมาศ). การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

พระมหาประสพฤกษ์ จารูวาโท. การศึกษาวิเคราะห์เรื่องแนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ม.ป.น.

จิรัสสา คชาชีวะ. พระพิฆเนศวร์ คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย. **วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะโบราณคดี** (มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๑.

ศุภลักษณ์ หัตถพนม. การศึกษาวิเคราะห์การเคารพบูชาพระคเณศของชาวพุทธในสังคมไทย. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์** (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ปีที่ ๑๒. ฉบับที่ ๒. พฤษภาคม-สิงหาคม), ๒๕๕๙.

พระมหาสมศักดิ์ สุวรรณรัตน์ (สุวรรณรัตน์). เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สมคิด สวายล้ำ. การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

พระมหาประยงค์ จันทร์แดง. ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

สมคิด สวยล้ำ. การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

พระมหาพิสิฐ วิสิฐฐปณโณ(สีบนิสัย). การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ(วันจันทร์). นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

พระมหาประหยัด ปณฺญาวโร. จริยธรรมที่ปรากฏในลากลอน. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**

มหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

ภัทรพร สิริกาญจน, ปัญหาเรื่องความหมายของธรรมในพุทธศาสนาแนวประชานิยมของไทย. **งานวิจัย**

เสริมหลักสูตรเสนอต่อฝ่ายวิจัย. (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๐.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. การศึกษาจริยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์. **วิทยานิพนธ์หลักสูตร**

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา. (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๐.

ภัทรพร สิริกาญจน. ปัญหาเรื่องความหมายของธรรมในพุทธศาสนาแนวประชานิยมของไทย. (**งานวิจัยเสริมหลักสูตร**

เสนอต่อฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๐.

(๔) บทความวารสาร:

ประสพชัย พะสุนนท์. ปัจจัยและพฤติกรรมการบูชาพระพิฆเนศวรของนักศึกษามหาวิทยาลัย

ศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี. **วารสารศรีนครินทร์วิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์).** ปีที่ ๓. ฉบับที่ ๖ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๔.

โสภณา ศรีจำปา. พระคณศ อมตะเทพอินเดีสู่สังคมไทยในมิติภาษาและวัฒนธรรม. **วารสาร**

มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย. ปีที่ ๓๕ (๑) ๓๓-๖๐, ๒๕๕๘.

ศุภลักษณ์ หัตถ์พนม. การศึกษาวิเคราะห์การเคารพบูชาพระคณศของชาวพุทธในสังคมไทย. **วารสารบัณฑิตศึกษา**

ปริทรรศน์. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระโพน ทิปังโกโร (ทองนำ)
- ว/ด/ป เกิด : ๑๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๑
- ภูมิลำเนาเดิม : ๘๙ ม.๘ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลบ้านด่าน อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๘ ระดับอุดมศึกษา ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต คณะครู-
ศาสตร์ สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- อุปสมบท : ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๒ ณ พัทธสีมาวัดบ้านตะเคิง ตำบลบ้านด่าน
อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมี
- : พระครูสถิตธรรมสาร เป็นพระอุปัชฌาย์
- : พระปลัด วินัย จารุณโณ เป็นพระกรรมวาจาจารย์
- : พระครูศรีปริยัตยานุศาสน์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์
- สังกัด : มหานิกาย
- ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๘
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดบ้านตะเคิง ตำบลบ้านด่าน อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์